

Francisco
Martínez Hoyos

Una història
de 800 anys
Gremi
de Constructors
d'Obres de Barcelona
i Comarques

Una història
de 800 anys
Gremi
de Constructors
d'Obres de Barcelona
i Comarques

Francisco
Martínez Hoyos

Una història
de 800 anys
Gremi
de Constructors
d'Obres de Barcelona
i Comarques

Gremi de Constructors d'Obres
de Barcelona i Comarques

Textos

Francisco Martínez Hoyos

Edició gràfica

Zaida Pou

Realització editorial

Ormobook

Edició i correcció d'estil

Jordi Monner

Disseny i maquetació

Silvia Blanco

Marc Monner

Traducció

Gerard Malet

Correcció tipogràfica

Maribel Arrabal

Diana Novell

Disseny de sobrecoberta i portada

Studio Aparte

Fotografies

Arxiu Fotogràfic de Barcelona

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Arxiu Històric de Poblenou

Cordonpress

Fototeca.cat

Prisma

Taavisa

Impressió

Gràfiques Inpub, S.L.

Coordinació

Gremi de Constructors d'Obres

de Barcelona i Comarques

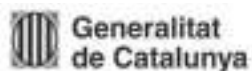
© Gremi de Constructors d'Obres

de Barcelona i Comarques

© dels textos: Francisco Martínez Hoyos

© d'aquesta edició Editorial Mediterrània, SL

Amb la col.laboració de

No es permet reproduir,
emmagatzemar en sistemes
de recuperació d'informació
ni transmetre alguna part
d'aquesta publicació, qualsevol
que sigui el mitjà utilitzat
—electrònic, mecànic, fotocòpia,
gravació, etc.—, sense el permís
previ dels titulars dels drets
de la propietat intel·lectual.
Tots els drets reservats.

ISBN: 978-84-9979-123-4

D.L.: B-18.990-2012

Imprès a Espanya – Printed in Spain

Comitè d'Honor

Sa Majestat el Rei Joan Carles I

Artur Mas i Gavarró

President de la Generalitat de Catalunya

Ana Pastor Julián

Ministra de Foment

María Llanos de Luna Tobarra

Delegada del Govern a Catalunya

Xavier Trias Vidal de Llobera

Alcalde de l'Ajuntament de Barcelona

Andreu Mas-Colell

Conseller d'Economia i Coneixement
de la Generalitat de Catalunya

Lluís Recoder Miralles

Conseller de Territori i Sostenibilitat
de la Generalitat de Catalunya

F. Xavier Mena

Conseller d'Empresa i Ocupació
de la Generalitat de Catalunya

Ferran Mascarell Canalda

Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Salvador Esteve Figueras

President de la Diputació de Barcelona

Antoni Vives Tomàs

Regidor d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona

Jaume Ciurana Llevadot

Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona

Joaquim Gay de Montellà

President de Foment del Treball Nacional

Miquel Valls Maseda

President de la Cambra de Comerç de Barcelona

Josep González Sala

President de Pimec

Juan Francisco Lazcano Acedo

President de la Confederación Nacional
de la Construcción

Néstor Turró Homedes

President del Gremi de Constructores d'Obres
de Barcelona i Comarques

Lluís-Xavier Comeron Graupera

Degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

Maria Rosa Remolà Ferrer

Presidenta del Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics
i Enginyers d'Edificació de Barcelona

Josep Oriol Carreras

Degà del Col·legi d'Enginyers de Camins,
Canals i Ports de Catalunya

Joan Vallvé Ribera

Degà del Col·legi d'Enginyers Industrials
de Catalunya

Sumari

Pròleg.....	9	Defensant prerrogatives.....	87
Introducció.....	11	Mestres contra mossos.....	90
1. El Gremi Medieval.....	23	Serveis militars.....	91
L'aprenentatge.....	33	La importància de la religió.....	93
La qüestió maçònica.....	36	Contra l'Acadèmia.....	96
El dia a dia.....	37	Preparació professional.....	98
Presència pública.....	39		
Problemes amb els fusters.....	40		
2. L'Edat Moderna.....	43	4. L'extinció.....	101
Professionals notables.....	48	Conflictes interns.....	102
Representació al municipi.....	49	Mestres i aprenents.....	105
Moment de reformes.....	49	A les armes.....	106
Tal com Déu mana.....	53	La visita reial.....	109
Conflictes interns.....	54	Rèmora o impuls per a la industrialització?.....	112
La guerra de Successió.....	57	La guerra de la Independència.....	113
Nivell de vida.....	60	Liberalisme contra gremis.....	115
Morositat.....	61	Els problemes de la postguerra.....	115
Reglamentacions.....	61	Impostos excessius.....	116
De nou la guerra.....	62	Tenir títol o no.....	121
La ciutat capitula.....	62	La dissolució.....	123
Vida religiosa.....	64	Creació de l'Eixample.....	127
Problemes amb els andadors.....	67	Alts i baixos.....	129
3. De la repressió al creixement.....	69	Normatives municipals.....	130
Reconstrucció.....	73	Ocasí de negoci.....	132
La imposició del centralisme.....	74	5. Refundació en temps	
Nombre d'afiliats.....	76	turbulents.....	135
Tendència a l'endogàmia.....	77	Els primers estatuts.....	140
Cap al capitalisme.....	82	Lluita de classes.....	143
En defensa del gremialisme.....	86	Previsió social.....	144
		Aspectes de la vida gremial.....	144
		Buscant matèries primeres.....	146
		Empresaris, uniu-vos.....	147
		Temps difícils.....	149

Reclamacions.....	151	La preocupació laboral.....	219
Batalles laborals.....	153	Relació amb els sindicats.....	221
Crisi i violència.....	157	Un problema d'imatge.....	222
El cirurgià de ferro.....	158	Nous horitzons.....	223
Un terreny de joc nou.....	160	Moments d'inquietud.....	226
El llarg camí cap a la concòrdia.....	162	La llei de Murphy.....	227
Associació catòlica.....	163	Cap a la normalització.....	229
El gran esdeveniment.....	165	Opcions polítiques.....	229
6. La Segona República.....	167	La crisi s'allarga.....	230
El Gremi davant la República.....	171	La capital i les comarques.....	233
Nous estatuts.....	173	Senyals d'esperança.....	234
Temps d'adaptació.....	175	9. L'actualitat.....	237
La gran vaga.....	176	Rellançament.....	240
Desunió.....	182	Retrocés.....	243
El desenllaç.....	183	Apostar per la qualitat.....	245
Qüestions mèdiques.....	186	Qüestions laborals.....	246
Preludi de l'abisme.....	187	Apostar per la formació.....	247
Vents de guerra.....	189	El registre d'empreses.....	249
7. Els anys del franquisme.....	193	Nou marc legal.....	250
Recuperar allò perdut.....	194	Iniciatives.....	252
Tornar a començar.....	198	Sortida per a emigrants.....	252
L'estructura oficial.....	200	Canvi de normativa.....	253
El Sindicat des de dins.....	202	Frenada en sec.....	254
La problemàtica fiscal.....	203	Projecció de futur.....	255
La Barcelona del desenvolupisme.....	205	Reconeixement en el marc	
Agitació laboral.....	207	del 800 Aniversari.....	259
Auge.....	209	Biografies	
8. Canvi polític, crisi econòmica.....	211	de presidents.....	260
Gestions d'alt nivell.....	215	Fonts i bibliografia.....	267
Moment de consolidació.....	216		

Pròleg

El 5 d'octubre de 1211, el Gremi de Mestres de Cases de Barcelona, l'antecedent més llunyà de l'actual Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques, es va constituir mitjançant un privilegi atorgat pel monarca Pere el Catòlic. Aquests vuit-cents anys transcorreguts des de la que és considerada la primera referència documentada de la seva existència permeten afirmar que es tracta d'un dels gremis més antics d'Espanya.

Una efemèride tan singular justificava aprofundir en les fites fonamentals que han donat forma a aquests vuit segles de compromís i esforç de l'entitat gremial en la defensa de la construcció i dels seus agremiats. Aquest llibre és la plasmació d'aquesta voluntat.

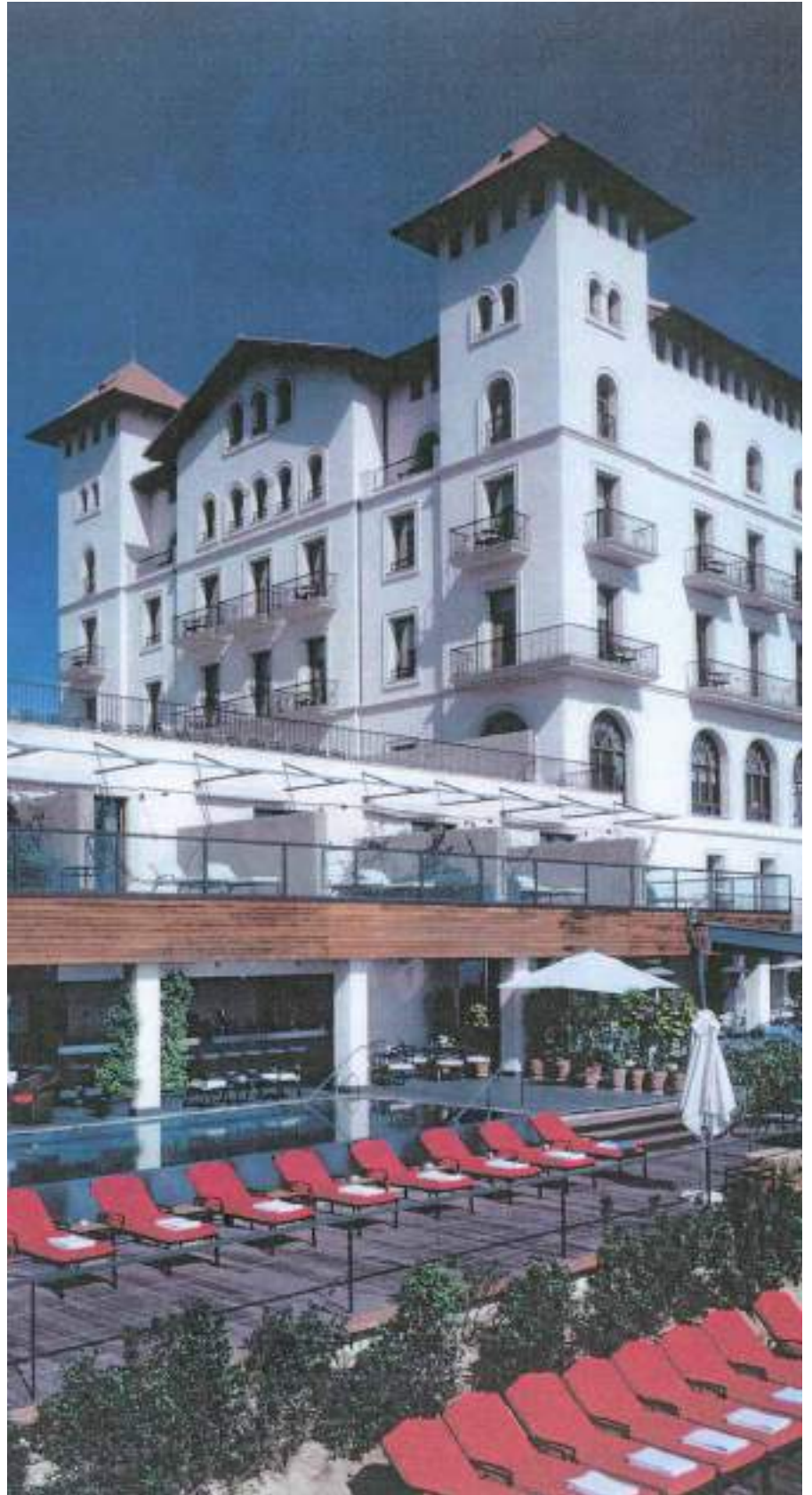
El llibre sorgeix a partir d'un treball d'investigació rigorós i independent, basat en la metodologia de la història social, realitzat per l'historiador Francisco Martínez Hoyos, que ha consultat les fonts primàries existents i ha obtingut informació mitjançant entrevistes orals a persones que han intervingut en el Gremi durant les últimes dècades. El relat de la història que s'hi descriu correspon a la interpretació de l'autor i no necessàriament a una opinió del Gremi com a corporació.

L'obra reflecteix l'estreta vinculació del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques, des dels seus orígens fins avui, amb els

esdeveniments polítics, econòmics, socials i culturals que han acabat configurant Barcelona (i també Catalunya, sens dubte) tal com és avui en dia i que, al seu torn, n'han determinat la pròpia evolució com a entitat representativa dels professionals de l'activitat constructora.

Des dels primers estatuts del Gremi de Mestres de Cases de Barcelona, de 1378, coneguts com a «Ordinacions», passant per l'impuls de la Mútua de Contractistes el 1904 —primera mútua d'accidents a Catalunya i la tercera en el conjunt d'Espanya—, fins a l'etapa actual de l'entitat gremial —marcada per l'ampliació del seu ventall de serveis a disposició de tots els agremiats, la defensa de les necessitats del sector en àmbits com la formació, la professionalització i la seguretat en el treball i el diàleg amb els agents polítics, econòmics, empresarials i sindicals del país—, la força motriu que ha permès aquesta evolució es fonamenta en la voluntat de contribuir al desenvolupament del sector en les diverses conjuntures, polítiques i econòmiques, locals i globals, que s'han produït al llarg d'aquests vuit-cents anys.

I ja que parlem de conjuntures, el llibre ofereix un ensenyament valuós el caràcter irrefutable del qual només la perspectiva històrica és capaç de sancionar: el sector de la construcció ha superat sempre les crisis que ha patit mitjançant sacrificis, compromís, treball i capacitat d'adaptació a les noves realitats.

LA
EDIFICACION
MODERNA

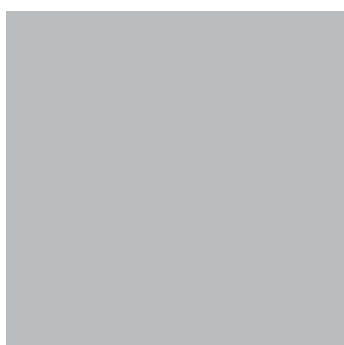
BARCELONA

CUESTIONES SOCIALES

ALFONSO ESTEBE PATRONOS Y OBREROS, por D. Ramón Barrio, escritor.

La legislación de la España actual...
 La leyenda sobre que la construcción...
 La última parte de la leyenda...
 La leyenda de la España...
 La leyenda de la España...

obras de todos los tipos y...
 El problema social...
 La leyenda de la España...

Introducció

« El mestre de cases
s'ocupava de tots els
aspectes concernents
al procés
constructiu. »

1, 2, 3 i 4_Portada, primera pàgina
i dues pàgines de publicitat del primer
número de *La edificación moderna*,
revista tècnica patrocinada pel Gremi,
publicada el juny del 1907.

La construcció és una de les activitats amb una influència més gran en la vida cultural i quotidiana de qualsevol centre urbà, independentment de quin sigui el tipus d'edificació, des del destinat a l'habitatge fins al de caràcter polític, religiós, militar o econòmic.¹ No resulta gens estrany, doncs, que la professió de mestre d'obres sigui una de les que a Barcelona gaudís d'un major prestigi social. No endebades, estava en joc tant la qualitat dels edificis com la seva conservació i, en conseqüència, la seguretat i la vida de les persones que els habitaven.

El mestre de cases s'ocupava de tots els aspectes concernents al procés constructiu. Per començar, s'encarregava de la «traça» o del disseny dels plànols. Pel que fa a les seves altres obligacions, tan aviat calculava el presupost com la durada aproximada de les obres. Es responsabilitzava, així mateix, de pagar els operaris i, en definitiva, de supervisar l'execució satisfactòria de tots els treballs relacionats amb el projecte. Exercia, d'alguna manera, com una mena de coordinador general, ja que constituïa el nexa que relacionava professionals d'àmbits diferents. Per exemple, els proveïdors de materials, a qui calia vigilar perquè complissin en quantitat i qualitat. Se'l podria considerar, si fem servir conceptes actuals, una barreja d'arquitecte, cap de control de qualitat, cap de personal i gestor econòmic, per no citar exhaustivament totes i cada una de les seves funcions.²

Aproximar-nos als constructors suposa intentar dilucidar la seva actuació com a col·lectiu. I això significa aprofundir en el funcionament de les organitzacions que els representen.³

Des de l'edat mitjana, el sector va estar regulat per les associacions gremials, un terme que usem per convencionalisme, conscients que, en sentit propi, el terme *gremi* només pot ser utilitzat a partir de l'edat moderna. Amb anterioritat, es pot parlar d'*ofici* o *confraria*. Es tracta, en qualsevol cas, de conceptes polèmics sobre els que no hi ha cap acord entre els especialistes: «Tan aviat semblen compartir significat com representar coses absolutament diferents, un tant en funció de l'èmfasi donat per l'investigador a una o una altra de les finalitats atribuïdes a l'associacionisme artesanal».⁴

Gremi, segons apunten diversos estudiosos, és una paraula que apareix en el segle XVIII imposada per la burocràcia. A partir d'aquí es generalitza i arriba a fer-se servir per les mateixes associacions. Així, des del 1770, l'antiga confraria de San José es converteix en el «Gremi de Mestres Fusters, Paletes i Carreters de Reus».⁵

L'aparició del règim corporatiu, en plena edat mitjana, va proporcionar fluïdesa al sistema productiu, aportant cohesió i estabilitat. Els membres de la corporació estaven vinculats entre ells pels mateixos interessos i les mateixes normes i obligacions. En un món on el que imperava era el privilegi, i no pas, com actualment, la llei comuna, l'associacionisme permetia constituir un espai en el qual gaudir d'un ordenament jurídic propi.

Si el segle XIII va ser el moment en què els membres de determinats oficis s'associaven, fins al segle XIV no es va produir una autèntica organització del món gremial. Aleshores van aparèixer els característics exà-

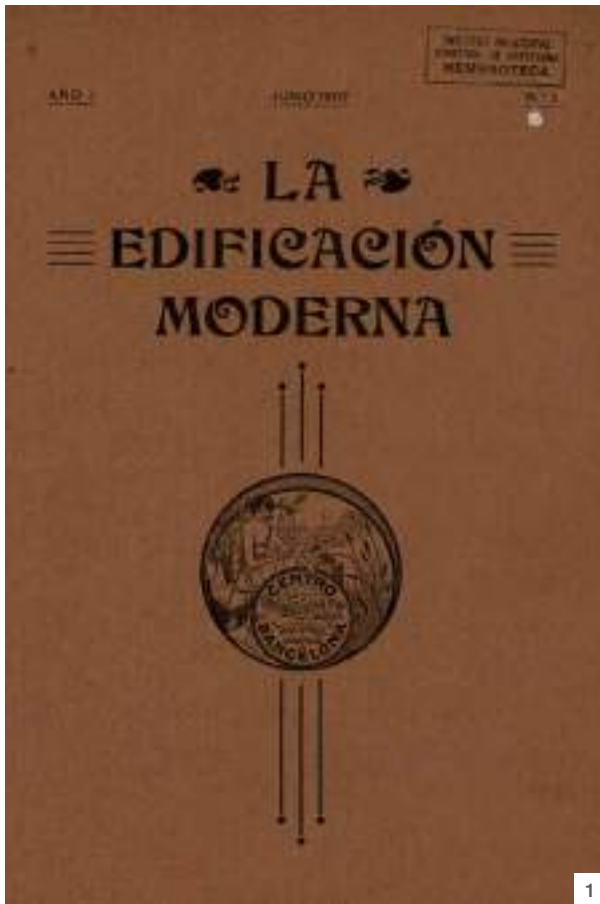
1. Terán Bonilla, pàg. 341.

2. Sanjust i Latorre, pàg. 322.

3. Rosell Colomina, pàg. 225.

4. Raufast Chico, pàg. 657.

5. Gort i Juanpere, pàg. 100.

1

3

2

4

« Les entitats corporatives, lluny de ser realitats estàtiques i homogènies, han experimentat profundes transformacions al llarg del temps. »

1_L'Arc de Triomf amb el Palau de Justícia al darrere durant la dècada de 1920.

2_Dibuix que mostra una imatge aèria de la ciutat a principis del segle xx.

mens de mestria. En la centúria següent, el món corporatiu ja es mostraria plenament configurat.

El gremi permetia establir un equilibri entre l'oferta i la demanda, ja sigui en l'àmbit de la producció o bé de la mà d'obra. Les seves ordenances reglamentaven totes les fases de l'organització del treball, tant si es tractava de les vies per a l'accés a la professió com de l'ús de les matèries primeres. No obstant això, l'anàlisi d'aquests documents ha de ser curiosa. La historiografia més solvent ha criticat, amb raó, l'equiparació sense més ni més dels textos normatius amb la realitat. Tot i que seria igualment erroni l'extrem contrari, negar qualsevol validesa a normes jurídiques sense les quals el gremi no tindria cap mena de substància.

Malgrat la seva indiscutible importància, l'anàlisi historiogràfica d'aquestes entitats encara està per fer, tal com va indicar Miguel Raufast el 2006. Dos anys més tard, González Arce també assenyalava la mateixa carència. Més enllà d'algun estudi pioner, encara falta una investigació de conjunt en la qual es relacionin el vessant laboral, productiu i mercantil dels gremis amb les funcions religioses, mutualistes i caritatives, «en allò que seria el nexa d'unió entre els aspectes econòmics i socials de l'artesanat medieval».⁶

El dels mestres de cases de Barcelona, actiu ja el 1211, és un dels gremis més antics d'Espanya. El supera, que nosaltres sapiguem, el dels sabaters de Barcelona, que vuit anys abans havia dedicat, a la catedral, un altar al seu patró, Sant Marc. També és anterior el gremi de sastres de Betanzos (Galícia), actiu des de mitjan segle XII.

El 2011, doncs, es compleix el 800 aniversari de la primera referència documentada dels paletes de la Ciutat Comtal. Amb motiu d'aquesta commemoració, aquest llibre es marca com a objectiu començar a desenvolupar un terreny social, econòmic i institucional del qual sabem molt poques coses.

6. Raufast Chico, pàg. 656; González Arce, *La cofradía laboral...*, pàg. 178.

2

En relació amb alguns períodes, com el segle XVI, la nostra ignorància encara és més evident.

La investigació es basarà en la metodologia d'una història social que té molt presents un altre tipus d'àmbits, fonamentalment el cultural. Tot plegat sense renunciar a dades quantitatives com les que ens proporcionen el cadastre, amb les seves valuoses informacions sobre el nombre d'agremiats, les quantitats que cotitzaven, la suma dels impostos, etc.

Una determinada historiografia ha tendit a presentar, des del segle XVIII, una imatge idealitzada dels gremis, institucions que podien ser considerades com a modèliques, malgrat els defectes consubstancials a tota obra humana.⁷

Els gremis simbolitzarien les virtuts artesanes i l'afecció a les tradicions i els interessos col·lectius, des d'un sentit cristià de la vida. La seva existència anava unida a l'harmonia entre els diferents sectors socials, en contraposició al que més tard representaria el sindicalisme obrer amb la lluita de classes. La seva desaparició a principis del segle XIX representa la victòria de l'individualisme insolidari, tan característic del capitalisme modern. En canvi, des de l'àmbit de l'economia i la jurisprudència, s'ha recordat que les entitats corporatives, lluny de ser realitats estàtiques i homogènies, han experimentat profundes transformacions al llarg del temps. Tal com cal, en realitat, a qualsevol associació o organisme viu.⁸ La seva història mostra una dinàmica de canvi permanent, amb diferents característiques segons la província i la ciutat. Vegem-ne una mostra, d'aquesta diversitat: si un aprenent de la ciutat de Toledo havia d'esperar cinc anys per emprendre una primera obra, el termini es reduïa, a Granada, a quatre anys.

És un tòpic, almenys des del segle XVIII, afirmar que els gremis catalans responien a un patró completament diferent al de la resta d'Espanya. Se'ls ha atribuït trets específics profundament accentuats quan «els problemes de les corporacions de Barcelona no eren essencialment diferents dels de València, Saragossa, Madrid, París, etc., per bé que les circumstàncies econòmiques, socials i polítiques variaven».⁹

En oposició amb la tendència de la història tradicional de presentar-los com una bassa d'oli, esdevé necessari, en honor a la veritat, captar el seu desenvolupament a partir de la noció de conflicte. Per començar, en l'àmbit intern. La documentació mostra, sota unes estructures paternalistes, el repetit antagonisme entre mestres i oficials. Al capdavant, tal com indica un estudi sobre els gremis sevillans, els uns i els altres no gaudien de les mateixes condicions, ni de bon tros. Per als primers, el fet de «mantenir els càrrecs d'autoritat i govern significava una possibilitat real d'actuació en tot allò referent als exàmens, el control de la matèria primera i la producció, etc.».¹⁰

L'enfrontament entre mestres i oficials prefigura, en certa manera, el dels patrons i obrers del món liberal al segle XIX. De fet, existeix un sindicalisme que arrela en el món gremial, per la qual cosa recents estudis historigràfics tendeixen a «trenca anterioris prejudicis sobre hipotètics talls i separacions molt rotundes entre un incipient proletariat de fàbrica –el sector del futur– i un món petitburgès d'artesans i petits tallers, vell i condemnat a la desaparició».¹¹

Així mateix ens referirem a conflictes externs, ja siguin amb altres gremis, ja siguin en la relació, no exempta mai d'una certa tensió, amb el poder polític.

7. Madurell i Marimon, pàg. 231.

8. Pròleg de Valentín Vázquez de Prada a Molas Ribalta, *Los gremios barceloneses...*, pàg. 13.

9. Molas Ribalta, *Los gremios barceloneses...*, pàg. 23.

10. Bernal, Collantes de Terán, García Baquero, pàg. 153.

11. Rivera, Ortiz de Orruño, Ugarte, pàg. 143.

1_Paletes en una bastida rehabilitant la façana del Palau de la Generalitat.

« El Gremi de
Constructors troba una
raó de ser en la defensa
col·lectiva dels interessos
dels seus afiliats
davant de les successives
administracions. »

El Gremi de Constructors, com altres entitats de la mateixa naturalesa, troba una raó de ser en la defensa col·lectiva dels interessos dels seus afiliats davant de les successives administracions.

La seva història, d'altra banda, és la de l'economia que li serveix de marc. No s'ha de perdre de vista, per tant, les diverses conjuntures. No és el mateix la Catalunya del segle XVI, amb la seva tímida recuperació, que la del segle XVII, en plena decadència. Aquesta, però, tampoc no és idèntica a la del segle XVIII, quan es retroba el camí de la prosperitat. Resulta imprescindible, per tant, tenir en compte aquesta evolució a l'hora de captar l'esdevenir dels mestres paletes. Pretendre escriure la seva història prescindint de la societat en la qual vivien i treballaven, i de la manera com interaccionaven amb ella, seria una arbitrietat, a més de significar una manca de rigor metodològic. El gremi permetia, als seus membres, veure el reconeixement de la seva identitat com a grup. En un món com el medieval, formar part de la societat equivalia a pertànyer a una corporació. Un text del segle XVIII, en defensa dels gremis, reflecteix clarament aquesta idea quan afirma que el poble artesà «no pot arribar a ser constant i visible sinó per la divisió econòmica dels cossos gremials que classifiquen els homes al mateix temps que la indústria». És aquesta mena d'institucions la que confereix als seus membres una respectabilitat pública dins de l'Estat, de la qual estarien mancats si no estiguessin units. Garanteix, mentrestant, la perpetuïtat de l'ofici: «L'artífex obscur i sense comunitat, resta independent i vague; mor, i amb ell també desapareix l'art».¹²

Segons Amelang, la constitució d'una identitat pública a través d'aquestes entitats va ser un dels trets característics de la Barcelona de l'època preindus-

trial. En la capital catalana, els gremis i les confraries van proporcionar els ciments més sòlids per a l'organització de la societat. En canvi, els que treballaven fora de l'estructura gremial, no veien reconeguda formalment la seva existència en tant que col·lectiu.¹³

Quina era la relació de les associacions professionals amb les estructures de poder, ja sigui l'Estat o bé els mecanismes de representació municipal? De fet, oferien als responsables dels negocis públics una eina molt útil per al control de les masses assalariades. En paraules d'un teòric del segle divuit, les organitzacions d'oficis permetien a l'autoritat imposar als ciutadans el respecte a les lleis a través de mitjans suaus. Així s'evitava que el govern tingués la compromesa tasca d'inspeccionar sobre el terreny «la conducta fabril i domèstica dels artesans».¹⁴ En relació amb aquesta qüestió, un estudi sobre l'arquitectura catalana dels segles XVIII i XIX s'expressa en termes inequívocs:

«El sistema gremial no deixà d'ésser un dels bastions més segurs d'una política de control, la qual hi podia disposar d'un sistema ja existent estructurat verticalment –per oficis– i no horitzontalment –per estaments o per classes socials–. Per tant, durant el segle XVIII en particular i durant tota la Baixa Edat Mitjana i l'Edat Moderna en general, l'estructura gremial fou un element d'harmonització social.»¹⁵

Les autoritats també delegaven les seves atribucions per cobrar impostos, una tasca que, així, es veia considerablement facilitada. Especialment en

12. Palacio, *Discurso económico-político en defensa del trabajo*, pàg. 3, 13 i 15.

13. Amelang, "Gent de la Ribera...", pàg. 25 i 32.

14. Palacio, *op. cit.*, pàg. 4.

15. Montaner i Martorell, *La modernització de l'utilitatge mental...*, pàg. 33.

« Les associacions d'oficis mobilitzaven la població en cas de necessitat. »

aquelles ciutats que tenien una població nombrosa, els gremis eren el mètode més senzill i ordenat per repartir contribucions. Sempre resultava més efectiu cobrar impostos a través d'una corporació que no pas obligar a tots i cada un dels particulars a pagar-los.

D'altra banda, les associacions d'oficis mobilitzaven la població en cas de necessitat, ja sigui per organitzar la benvinguda a un monarca o bé per preparar la defensa de la ciutat en cas d'invasió. Si es corria el risc que arribés l'enemic, els seus membres havien de defensar una part de les muralles. Una jerarquia precisa establia l'estructura interna dels gremis. A la base hi

havia els aprenents. Els oficials constituïen un nivell intermedi i podien accedir, després d'un complicat examen, a la condició de mestre. Era aleshores quan, per fi, estaven facultats per obrir el seu propi taller, dirigir obres i intervenir en la direcció del gremi. Els mestres constituïen un grup compacte, que estava unit per defensar-se dels seus propis treballadors i de la resta de gremis.¹⁶

Cada gremi comptava amb el seu sant patró, quelcom lògic en una societat en la qual el catolicisme ho impregnava tot. De les tres obligacions principals dels gremis, dues eren de naturalesa religiosa: adorar Déu i

16. Claramunt, pàg. 667.

- 1_Construcció de l'Espai Eureka
al Parc de Recerca de la Universitat
Autònoma de Bellaterra.
- 2_Obrers extraient pedres en una pedrera
a prop de Barcelona el 1943.

exercir la caritat. Tan sols el tercer dels grans deures fa referència a la regulació del mateix ofici.

El gremi era, a més d'una associació professional, una confraria. I, com a tal, complia determinats serveis en relació amb els seus associats. Els ajudava en cas de necessitat econòmica o els facilitava assistència en els enterraments. No hi havia cap altra manera de proporcionar una sepultura digna a la majoria de la població, incapaç per si mateixa de permetre's un desemborsament tan quantiós que, a més, acostumava a presentar-se de manera imprevista.

En un món que estava a anys llum de l'estat del benestar, aquesta mena de prestacions tenien una importància decisiva. L'Estat, en aquells moments, no es plantejava cap tipus de protecció per a les persones que treballaven. En ocupar-se de les necessitats dels més dèbils, les corporacions adquirien una font de legitimitat en tant que entitats dedicades al bé comú. No obstant això, seria excessiu identificar, sense més ni més, la seva tasca de beneficència amb la previsió social tal com l'entendem actualment. No oblidem que estem parlant d'institucions privades que vetllaven pel bé dels seus membres, no per la població en el seu conjunt.¹⁷

La seva existència anava indissolublement lligada a la societat estamental. La fi de l'Antic Règim i la instauració de les classes socials, de la mà de l'industrialisme, no podia deixar-los incòlumes. La seva imparable decadència, fins a la seva dissolució en les primeres dècades del segle XIX, va ser el resultat inevitable de la fossilització de les velles estructures? La pregunta planteja una interessant polèmica. Després dels últims avenços historiogràfics, no queda tan clar que el sistema gremial, atesa la seva insistència a l'hora de defensar privilegis anacrònics, constituís un obstacle per al desenvolupament capitalista. En realitat, és possible que en moltes ocasions, lluny de ser

2

17. Corteguera, pàg. 69; Segura Graiño, pàg. 25 i 32.

1_Edifici d'habitatges, locals i aparcament al carrer de Bilbao de Barcelona.

2_Vista de la plaça del Rei, al barri Gòtic de Barcelona, amb el mirador del Rei Martí, espectacular construcció de cinc pisos aixecada el segle XVI.

3_Rehabilitació de l'Hotel Florida a la serra de Collserola.

un llast, es convertís en un important dinamitzador de les noves tendències econòmiques.¹⁸ El gremialisme tornaria a ressorgir a finals de la mateixa centúria, en un context ideològic determinat a causa de l'eclosió del catolicisme social. Per què els constructors, que generalment eren individualistes, sentien en aquell moment la necessitat d'agrupar-se? El 1892 el gremi de paletes es va refundar com a Centre de Contractistes.

Fins avui, la seva història al llarg del segle XX ens és pràcticament desconeguda, ja que la historiografia ha prestat més atenció al moviment obrer que a les organitzacions empresarials. L'associacionisme patronal, en gran manera, va suposar una resposta al repte plantejat per les organitzacions sindicals i els moviments vaguístics. Ho veiem clarament en conjuntures tan crítiques com la de 1914-1923, amb una Barcelona sacsejada violentament per la lluita de classes, o, més recentment, durant la Transició, quan els constructors van prendre consciència que sense unió no podrien superar, d'una banda, les demandes dels treballadors i, de l'altra, les derives de l'Estat. En canvi, en altres moments de més tranquil·litat, com el període franquista, semblava que el gremi s'hagués mantingut en una mena d'hibernació a falta d'un estímul que avivés la seva creativitat.

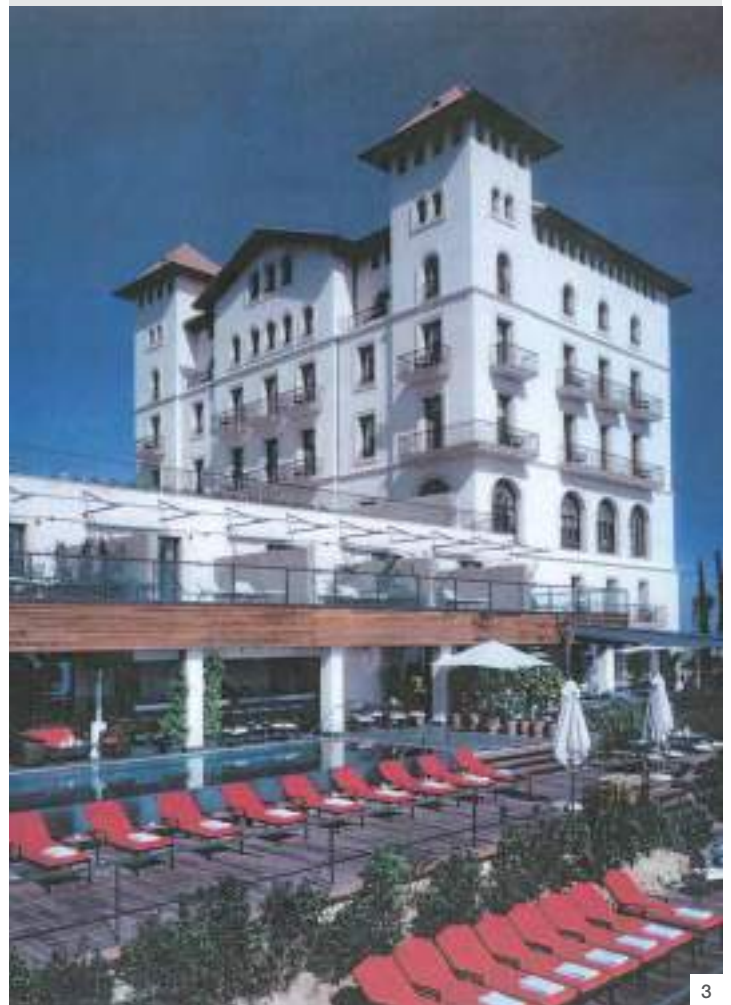
Aquest és el primer estudi sobre els constructors barcelonesos que cobreix una àmplia cronologia de vuit segles. Entre la bibliografia utilitzada, cal destacar, en primer lloc, les investigacions de Manuel Arranz per al segle XVIII. Quant a l'època barroca, el llibre de consulta obligada és, sens dubte, *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, d'Antònia Maria Pirelló Ferrer. Per a casos de fora de Barcelona, cal citar com a font indispensable la tesi doctoral de Gemma Doménech, *Els oficis de la Construcció a Girona. 1419-1833*, una completa història que comprèn tant l'organització interna dels paletes i fusters com els aspectes públics i

18. López, Nieto (ed.), pàg. 31.

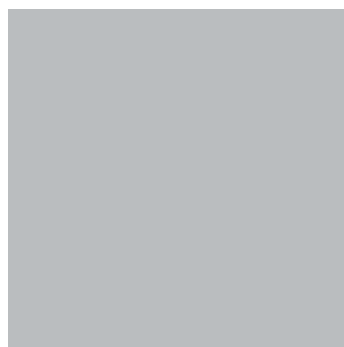
privats de la vida dels mestres. Hem partit d'una investigació basada en nombroses fonts primàries. El principal fons documental el conserva l'Arxiu Històric de Barcelona, Ca l'Ardiaca, que és com popularment se'l coneix. Hi trobem remots privilegis medievals, actes de reunions, plets o llibres en què consten els noms dels aprenents. Per conèixer la realitat econòmica del món del segle XVIII, al marge de la selecció gremial, el Cadastre ens proporciona informació de tipus fiscal, valuosa, malgrat les seves limitacions (la gent no acostuma a ser sincera quan es tracta d'impostos). Per al segle XX, en canvi, falta un arxiu complet i centralitzat. El Gremi de Constructors compta amb alguns documents valuosos, però escassos i fragmentaris. Tenen un especial valor les memòries de les dècades de 1920 i 1930, les quals són essencials per reconstruir els períodes de Primo de Rivera i la Segona República.

Precisament a causa de la grandària d'algunes llacunes, la consulta de l'arxiu de la Cambra de Comerç de Barcelona, amb la seva interessant correspondència, ha resultat ser molt instructiva. També van ser de gran ajuda els documents particulars de Ramón Mestre Carulla i Manuel Espiau Espiau, amb dades que haguessin resultat inaccessibles per qualsevol altra via. Les fonts orals han acabat d'arrodonir el perfil d'una entitat, el Gremi de Constructors de Barcelona i Comarques, que ha contribuït a construir Catalunya en el sentit més literal de la paraula. Una simpàtica llegenda, per cert, fa esment d'aquesta realitat: l'abat de Poblet va explicar a l'emperador de Xina que la Ciutat Comtal havia estat edificada per «galls» i «conills». El monarca oriental, lògicament, no se'l volia creure. En realitat, l'abat es referia a dos rellevants famílies de mestres de cases, Galls i Conills, que, suposadament, van ser pràcticament els únics que havien aixecat la capital catalana.¹⁹

19. Déu Prats, pàg. 39.

1. El Gremi Medieval

« Durant l'edat mitjana, el desenvolupament urbà va imposar noves respostes als problemes provocats per l'increment demogràfic. »

1_ Tram de la muralla medieval al costat de les Drassanes Reials.
2_ Miniatura amb la representació d'obriers construint un monestir fortificat el segle XII.

«El gremi dels paletes era un dels més ben organitzats i més exclusius de l'edat mitjana»,²⁰ explica l'historiador José A. Ferrer Benimeli. I no podem oblidar que, certament, els gremis van aportar, a aquell període, una part de la seva fisonomia distintiva. Si volem buscar un antecedent remot a aquestes institucions, podem trobar-lo als *collegia* de l'Antiga Roma, per bé que amb una diferència òbvia: aquests eren de caràcter laic. Més tard, sota el regnat visigòtic, és possible que encara existissin associacions d'ajuda mútua dins del món laboral. No obstant això, els gremis van ser fruit de l'esperit associatiu de la baixa edat mitjana, un temps en què les ciutats van renèixer i l'artesanía va viure moments d'esplendor. Es tractava d'entitats cristianes, característiques del món urbà. La seva aparició s'ha interpretat com una reacció contra el feudalisme, o també contra un Estat que cada cop acaparava més poder i anava aguditzant la seva tendència intervencionista.²¹

En l'imaginari col·lectiu, l'edat mitjana encara és vista com una època d'ignorància i barbàrie. L'expressió anglesa *Dark Ages* (temps obscurs) és bastant reveladora, en aquest sentit. La historiografia, tanmateix, ha desmuntat aquest tòpic. Davant de la imatge tan estesa d'uns homes dominats pel fanatisme religiós, podem recordar que el pensament escolàstic, lluny de ser obscurantista, intentava vertebrar la raó i la fe. Quant al clima de violència generalitzada, diversos autors adverteixen que les massacres i les tortures també existeixen en el món contemporani, amb una eficàcia molt més letal. La suposada anarquia imposada per aristòcrates arbitraris i violents, vista de prop, no sembla tan terrible com en les pel·lícules. Contra aquestes llegendes s'erigeix un recent estudi força suggeridor:

20. Ferrer Benimeli, pàg. 7.

21. De Diego Velasco, pàg. 313.

«Quizá sería bueno que recordáramos que se pagaban muchos menos impuestos que hoy, que la justicia que se impartía a las puertas del castillo era bastante más rápida y clemente que muchos de nuestros dudosos e interminables procesos judiciales, que la seguridad que brindaba un grupo de hombres armados (normalmente guerreros profesionales) alojados en los castillos no era menos eficaz que la que hoy intentan mantener escuadrones de policías, bien incontables, bien insuficientes. Sabemos incluso que la así llamada *anarquía feudal* es un mito, ya que nunca se ha controlado mejor a los grupos humanos que en aquellos tiempos. ¿Obligaciones militares? Inexistentes, ya que no se consideraba al hombre de a pie apto para el combate. A cambio se le pedía el pago de un canon o unas cuantas jornadas de trabajo gratuito.»²²

Ningú no pretén afirmar, és clar, que al costat de les llums no hi havia ombres, com en qualsevol període. Sense ànim de ser exhaustius, de seguida ve a la memòria l'impacte de les Croades, un ideal molt persistent al llarg del temps, dins del món occidental, que actualment encara enverina les relacions amb el món islàmic.

D'altra banda, de l'edat mitjana provenen diversos invents, institucions i hàbits sense els quals no podríem haver concebut el nostre món. La llista és més llarga del que podríem suposar: el paper, els números àrabs, la banca, les notes musicals, les universitats, els notaris, els pantalons, el costum de menjar asseguts i no mig ajaguts com en l'Antiga Roma, etc.

En l'àmbit de la construcció cal mencionar l'aparició de la xemeneia i la col·locació de vidres a les finestres. Als treballadors del sector, un aparell petit i senzill els va fer la vida més fàcil: el carretó. Un carretó ple de maons, en el qual es repenja un paleta, apareix en una miniatura del segle XIII en què es representa la reconstrucció del Temple de Jerusalem.²³

Les primeres corporacions de les quals tenim notícia agrupaven els mercaders itinerants de Tiel, a l'actual Holanda, cap al 1020. Quant als estatuts, els més antics que es conserven daten de finals del segle XI i corresponen a la localitat francesa de Saint-Omer. S'hi fixaven normes per a l'ajuda mútua, tant si es tractava de la pèrdua de mercaderies per diverses raons com de la defensa dels membres davant de jutges estrangers.²⁴

Era una època en la qual el desenvolupament urbà va imposar noves respostes als problemes suscitats per l'increment demogràfic. Aleshores, les autoritats es van plantejar com proveir la població de productes que tinguessin uns estàndards de qualitat. Al mateix temps, es procurava que els treballadors gaudissin d'uns mínims nivells de benestar. El gremi va satisfer aquestes necessitats en el seu doble vessant d'«instrument de control econòmic i organisme de previsió social».²⁵

La paraula *gremi*, tanmateix, és posterior. En aquella època, *ofici* i *mes-ter* designen «l'existència d'unes associacions professionals, ja sigui d'un ram de la producció o de diversos rams estretament relacionats

22. Fossier, pàg. 245.

23. Frugoni, pàg. 115.

24. Voz Guilda, dins de Le Goff, Schmitt, pàg. 322.

25. Bonnassie, pàg. 11.

1

2

1_Oli anònim que representa la imatge del rei Jaume I, el Conqueridor (Montpeller, 1208 – València, 1276), qui va ser comte de Barcelona i rei d'Aragó (1213-1276), de València (1239-1276) i de Mallorca (1229-1276).

2_Miniatura del Còdex que conté els privilegis de la ciutat de Barcelona adquirits el segle XIV. Representa l'Assemblea de «Pau i Treva», celebrada a Tortosa el 1225 i presidida pel rei Jaume I, el Conqueridor.

3_Miniatura de l'incunable *Constitucions i altres drets de Catalunya*, del 1495, en la qual es pot veure el rei Jaume I presidint les Corts de Lleida el març del 1242.

entre ells o, en general, que comparteixin interessos comuns».²⁶ Ens referim, és clar, a les professions manuals, aquelles que segons els prejudicis dominants són de segona categoria. Per a les professions liberals, més distingides, no es parla de *gremis* sinó de *col·legis*.

De fet, els precedents dels gremis són les confraries, generalitzades de cap a cap d'Europa Occidental a partir del segle XIII. El problema és que les fonts de l'època utilitzen el terme *confraria* en un sentit molt ampli i per referir-se a tota mena d'entitats. No va ser fins dos-cents anys més tard que els teòlegs van acotar la seva definició en el camp religiós. Mentrestant, proporcionava el marc en el qual es constituïen les organitzacions de naturalesa professional. De fet, fins al segle XIX, el gremi de paletes es referia a si mateix com a *confraria*.

A Barcelona no queda del tot clar quines corporacions són les més antigues. Al segle XII ja existien associacions d'artesans. El rei Pere el Catòlic els va brindar, el 1200, la protecció de la Corona a través d'un privilegi, anomenat «Pau i Treva». Pocs anys més tard, l'octubre del 1211, el mateix monarca va concedir als mestres de cases el seu primer privilegi. Se suposa, doncs, que així reconeixia legalment una realitat constituïda amb anterioritat. A partir d'aleshores, en les causes civils i criminals, tant els mestres de cases com els picapedrers passarien a dependre directament de l'alcalde. No seria necessari que donessin explicacions sobre aquests temes a cap altre funcionari del Rei. D'altra banda, se'ls atorgava el dret de reunió i la facultat d'escollir tres mandataris, els anomenats *cònsols* o *prohoms*, que eren els encarregats de regir la professió. Tots aquells qui no obeïen la seva autoritat havien de pagar una multa de deu ducats. Si no ho feien, perdien els seus furs.

26. Porcel Bedmar, *Regulació del ofici constructivo...*, pàg. 870.

És clar que no tot eren drets; també hi havia obligacions. Havien d'estar al servei del Rei cada cop que aquest els necessités per enderrocar una muralla o una fortalesa. En la mentalitat del món precapitalista i preliberal, eren precisament els deures els que justificaven els privilegis, entesos com una compensació pels serveis a la col·lectivitat. Al cap de molt temps, al segle XVII, un fullet expressaria perfectament aquesta idea: «Perque estant com estan obligats los dits mestres de cases y moles, a tals i tantes servituts personals a servey del Señor Rey, y a benefici de la cosa pública».²⁷

Jaume I li va concedir un altre privilegi al cap de poc temps. Per al següent caldria esperar fins al 3 d'agost del 1327, durant el regnat de Jaume II.

El 1378 es van aprovar els primers estatuts coneguts del Gremi, les *Ordinacions*, per utilitzar la terminologia de l'època. Es tractava d'una mena de reglament intern al qual el rei Pere el Cerimoniós concedia la seva aprovació. Els mestres de cases van escollir com a patrona santa Eulàlia, «a salut e a remey de les nostres animes». Ella havia de ser l'advocada dels confreres i, per tant, l'encarregada obtenir la gràcia de Crist i la salvació de les seves ànimes.²⁸

En els apartats o capítols d'aquestes ordenances, els constructors s'obligaven a seguir unes normes de solidaritat. Si un d'ells moria, els que es trobessin a la ciutat i no estiguessin malalts havien d'acudir-hi i enterrar-lo. Qui no volgués resar un parenostre, o no pogués fer-ho, per l'ànima del difunt, a canvi donaria de menjar a un pobre. Per fer efectives aquestes exigències es marcava un termini molt concret, els vuit dies següents al decés. Qui no complís amb el seu deure, adver-

27. *Discurs a favor del balle de Barcelona, y confraria dels Mestres de Cases y Moles, contra lo syndich de la ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1626. BC, F. Bon. 2538.

28. Bofarull i De Sartorio, *Sobre Santa Eulalia y los mestres de cases*, pàg. 235-241.

« Si un paleta
es posava malalt,
els altres havien de
visitar-lo i confortar-lo,
almenys els
diumenges i festius. »

1, 2, 3 i 4_Basilica de Santa Maria del Mar.
Iniciada el 1329, va ser consagrada
el 1383, per bé que l'obra principal no es
va acabar fins al 1390. Va ser construïda
pels mestres Berenguer de Montagut
i Ramon Despuig.

teix el document, hauria de retre'n compte quan arribés el dia del judici final.

Si un paleta es posava malalt, els altres havien de visitar-lo i confortar-lo, almenys els diumenges i festius, a fi de complir una de les obres de misericòrdia marcades per l'Església. D'altra banda, si es produïen discòrdies entre els associats, es faria el possible per reconciliar-los. Tot a major honra i glòria de Déu i de santa Eulàlia.²⁹

Setze anys més tard, el 1394, Joan I va atorgar als paletes i als picapedrers de Barcelona, i als seus familiars, el dret a fer servir armes que estaven prohibides a l'interior de la ciutat. A partir d'aquell moment, si algú els agredia, podien defensar-se sense que importés si era de dia o de nit. Amb aquesta concessió, el monarca volia recompensar certs mèrits. Es tractava d'una prerrogativa a la qual només podien accedir grups molt concrets, sempre per voluntat reial.

Una altra fita important tindria lloc al segle xv. La reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim i regent durant l'estada d'aquest a Itàlia, va atorgar, l'1 de juliol del 1423, el privilegi que fusionava en un sol gremi els mestres de cases i els molers. Les ordenances dels paletes, doncs, van haver de ser revisades.

La sobirana procurava acabar, d'aquesta manera, amb les rivalitats que havien enfrontat aquests dos grups professionals. Com a símbol del nou estat de coses, les insígnies brodades d'ambdós oficis es van col·locar als draps mortuoris de la Confraria.

La unió va significar un relançament del gremi de mestres de cases. Els motius de la reestructuració es relacionaven amb l'ús de la pedra com a material bàsic del sector constructiu, amb la qual cosa els visitants estrangers quedaven admirats.³⁰

Aquesta successió de privilegis reials pot ser vista com un intent dels paletes per mantenir-se autònoms envers les autoritats de Barcelona. La monarquia, per la seva part, hauria intentat debilitar amb aquesta política els sectors dirigents de la ciutat.³¹ No obstant això, diverses investigacions testimonien la influència del poder municipal sobre l'associacionisme d'ofici. Els capítols dels privilegis reials, així com les ordenances municipals, no respondrien als interessos dels gremis sinó als del poder. Un exemple confirmaria aquesta tesi: l'actuació de l'Ajuntament el 1454, quan va refusar les ordenances sol·licitades pels mestres d'obres. En la seva resposta, els membres del Consell de Cent van manifestar que aprovar tals normes redundaria en perjudici dels interessos col·lectius.

Sigui com sigui, queda clar que els diversos privilegis concedits per la monarquia reflectien l'augment de la construcció. Barcelona, entre els segles xiv i xv, va viure un moment d'acceleració urbanística. Sota el patrocini dels sectors més adinerats, sobretot gràcies al comerç exterior, les obres van multiplicar-se. Tant va ser així que algun autor parla d'«activitat frenètica». Mai fins aleshores no s'havia vist un creixement tan accentuat dins d'una conjuntura expansiva generalitzada en el conjunt

29. *Llibre d'ordinacions* (1628). AHCB. Gremis, 39–33.

30. Els mestres de cases acostumaven a explotar les pedreres de Montjuïc. De vegades era la mateixa corporació qui s'encarregava d'aquesta feina. Per l'extracció de pedra calia pagar impostos, i per tant és raonable imaginar que les autoritats no serien alienes a la fusió de mestres de cases i molers. Vegeu Carbonell i Buades, "Marc Safont...", pàg. 207–208. Aquest autor assenyala com, finalment, la direcció de la confraria va passar als mestres paletes en detriment dels molers.

31. Freitag, pàg. 141–162.

1

3

2

4

« Els mestres
de cases també
s'ocupaven d'aixecar
muralles, sobretot
quan l'amença
francesa apuntava
contra la Corona
d'Aragó. »

de la Corona d'Aragó. La monarquia, l'Església i els poders municipals figuraven entre els principals mecenes.

La construcció va exercir una funció bàsica en la transformació de les economies urbanes. El perquè d'aquesta importància es deu, entre altres raons, al fet que «associava diferents sectors artesans en un únic procés productiu que començava i acabava en un mateix lloc».³²

Els nous edificis, expressió de poder social i econòmic, acabarien transformant la fisonomia de la Ciutat Comtal. Un canvi encara perceptible, a través de les construccions gòtiques presents al centre històric. Aquí i allà s'aixecaven palaus i residències, noves esglésies, com Santa Maria del Mar. Iniciada l'any 1329, aquesta edificació constitueix un dels exemples més reeixits de l'arquitectura religiosa del segle XIV, famosa per la simplicitat de la seva estructura, les seves harmonioses proporcions i la severitat de les seves línies. En paraules de Duran i Sanpere, aquestes qualitats distingeixen un temple exemplar que ha atret a poetes i historiadors. I a novel·listes, podríem afegir, atès l'èxit aclaparador de *La catedral del mar*, el conegut *best-seller* d'Idefonso Falcones. Dos mestres de cases, ciutadans de Barcelona, van compartir la responsabilitat de la seva construcció, Berenguer de Montagut i Ramon Ramon Despuig. Van firmar un contracte, datat un 2 de març, amb el qual es comprometien a aixecar un edifici amb les formes i mides que fossin del gust dels seus clients. Prometien estar presents constantment a l'obra, o bé els dos o bé, com a mínim, un d'ells, fins a la seva conclusió. Durant aquest període tindrien prohibit iniciar altres treballs.

En contrapartida pels seus serveis, Montagut i Despuig rebrien un salari de dos sous i sis diners en moneda barcelonesa «de tern». D'altra banda, cada un d'ells tindria dret a un centenar de sous anuals en concepte d'ajuda per a les seves despeses de vestuari.³³

Prosseguien, mentrestant, les obres de la catedral. Més tard li tocava el torn a un altre dels edificis emblemàtics de la ciutat de Barcelona, l'Ajuntament. Es van multiplicar les inversions en infraestructures, tant en carrers com en places reformades, com la del Blat, o fins i tot en les mateixes muralles.

Juntament als grans edificis cal comptar els innumerables edificis de menor grandària, o les simples reformes sufragades per petits mercaders i artesans que, lògicament, no comptaven amb la mateixa capacitat de despesa que l'alta burgesia o l'aristocràcia.

Tal com era d'esperar, als professionals de la construcció, paletes, fusters, picapedrers, etc., no els va mancar la feina. La subsistència, enmig de l'activitat vertiginosa, quedava garantida.³⁴

L'apogeu no es pot entendre al marge de la intervenció del Consell de Cent. El govern municipal, a canvi del seu suport a la monarquia, va obtenir més facultats per intervenir en els assumptes ciutadans, entre els quals hi havia els relacionats amb l'urbanisme. L'actuació en aquest àmbit pretenia millorar les condicions de vida de Barcelona i incrementar, així, el prestigi de la capital.³⁵ Un objectiu que, naturalment, s'havia d'aconseguir al mateix temps que es garantien els interessos econòmics del sector oligàrquic.

32. Navarro Espinach, pàg. 170.

33. Duran i Sanpere, pàg. 224–227.

34. Porcel Bedmar, *Reaprovechamiento de materiales de construcción...*, pàg. 9–18.

35. Cubelles i Bonet, pàg. 35.

- 1_Pla de les muralles els segles XIII i XIV, durant els regnats de Jaume I (1285) i Pere III (1358). El tercer mur correspon al de la Barcelona del segle XVII.
- 2_Pla i perfil del Portal Nou i del seu pont llevadís, a les muralles de Barcelona.
- 3_Pla geomètrica de les muralles del segon recinte de Barcelona. La construcció del segon recinte de les muralles es va iniciar a partir de l'any 1285.

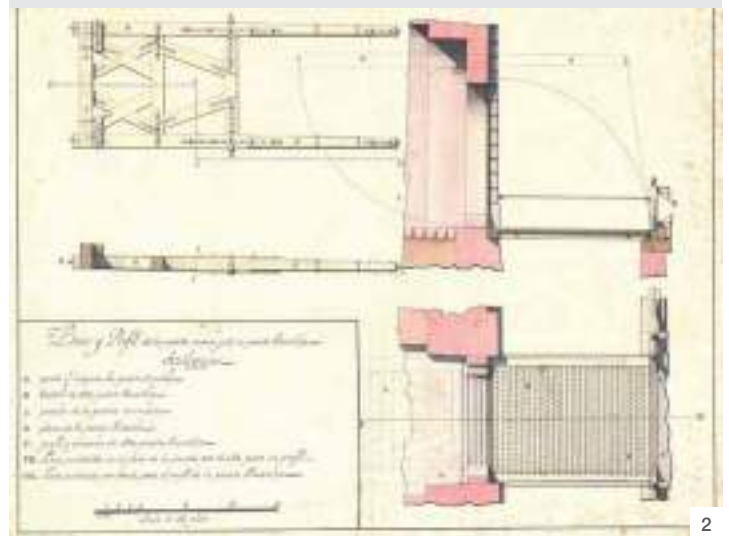
1

El Consell es reunia a la Casa de la Ciutat, concretament al saló fet per Pere Llovet i acabat el 1373. D'aquesta obra s'ha dit que és el millor exponent de la participació del gremi de paletes en les construccions municipals. Per la seva banda, Arnau Bargués portaria a cap la façana de l'Ajuntament entre el 1400 i el 1402. Les autoritats van quedar tan satisfetes amb el resultat que van recompensar Bargués amb cinquanta-cinc lliures, a més de la quantitat acordada.³⁶

L'activitat va assolir un ritme tan intens que, en ocasions, es plantejava el problema de la insuficiència de treballadors especialitzats. No és estrany que en aquestes circumstàncies, amb clients que se'ls disputaven, alguns constructors deixessin obres a mig fer per ocupar-se d'altres projectes amb millors expectatives de guanys. Això si no dirigien diverses edificacions a l'hora, per bé que no tenien els recursos per simultaniejar-les amb els mínims exigibles. Els resultats són fàcils d'imaginar: els acabats se'n ressentien, els costos es disparaven i les entregues es demoraven. Així, les protestes dels propietaris, que estaven indignats, es van multiplicar. Un cop i un altre van denunciar males pràctiques davant de les autoritats, les quals, per impedir abusos, obligaven a rematar una construcció abans de passar a la següent.

Però als mestres de cases no els concernia tan sols allò relacionat amb l'obra civil. També s'ocupaven d'aixecar muralles, sobretot en conjuntures crítiques com la del 1285, quan l'amenaça francesa apuntava contra la Corona d'Aragó. Pere el Gran va ordenar, aleshores, que Barcelona fos fortificada: la urgència era tan gran que calia recórrer a persones de fora de la ciutat.

Un cop va haver passat el perill, va arribar el moment de transformar les estructures provisionals en muralles permanents, és a dir,

2

3

36. Cómez Ramos, pàg. 136.

- 1_Porta de Santa Madrona, del segle XIV. Formava part de la muralla medieval de Barcelona.
- 2_Tram de la muralla medieval en la qual destaca la Porta de Santa Madrona.
- 3_Saló de Cent. Inaugurat el 1373, s'hi reunia l'Assemblea General del govern municipal. Presenta arcs diafragma de mig punt que sostenen una coberta de fusta amb cassetonat.

de pedra. En aquests treballs, al llarg del segle XIV, van intervenir alguns dels principals mestres de cases. De Francesc Rispau, per exemple, en sabem que el desembre del 1360 era mestre major al mur de Sant Daniel, i que rebia una remuneració de deu lliures i deu sous en moneda barcelonesa. Al mateix temps, un tal Finestres apareix el 1367 com a mestre en l'obra de les torres, amb un salari de vint sous. Quatre anys més tard trobem, de nou, Rispau al peu de les muralles.³⁷

Al cap de poc temps, atesa l'escassetat de mà d'obra, l'Ajuntament va prendre una decisió dràstica. Els mestres haurien d'ocupar-se en exclusiva de les fortificacions, sense poder atendre les construccions privades. S'havia previst, naturalment, un càstig per als infractors: una multa de cent sous, una quantitat prou elevada per desanimar a qualsevol.

Aquesta no va ser l'única intervenció del poder per prioritzar una obra pública per damunt de les privades. Així, el 1404, el rei Martí l'Humà va ordenar que tots els mestres de cases necessaris anessin a l'Hospital de la Santa Creu. Havia rebut queixes, per part del prior i l'infermer de l'hospital, respecte a mestres que es negaven a anar a la feina. Quin era el motiu de la seva reticència? Per bé que se'ls ofería un sou, els sortia més a compte dedicar-se a encàrrecs de caràcter privat.

El monarca, no obstant això, va entendre que l'hospital era prioritari ja que es tractava d'un equipament destinat a la col·lectivitat, «del qual tant benefici se segueix a la cosa pública». Els mestres de cases, per tant, oferirien els seus serveis a la força. De no fer-ho, serien castigats. Malgrat això, la decisió reial també els garantia que

37. Cubelles i Bonet, pàg. 59.

« Si un mestre
li prenia a un altre
una obra contractada,
havia d'abonar una
penalització de deu
lliures. »

rebrien els seus jornals amb puntualitat i exactitud. « Complidament », ³⁸ per fer servir el terme d'aquella època.

Per controlar la qualitat dels edificis s'havien previst inspeccions. Jaume II, el 1301, va establir que Barcelona disposés de dos funcionaris anomenats *obres*. La seva feina no era cap altra que la de revisar les construccions públiques o privades, sobretot de carrers, places i clavegueres. Tanmateix, la seva tasca es veia dificultada per un fet consubstancial a la professió constructora: a diferència del que succeïa en altres edificis, el taller fix brillava per la seva absència.

Activitat, prosperitat, etc. Però el món medieval era un món insegur i, de tant en tant, una catàstrofe ho arruïnava tot. El segle XIV en va conèixer moltes, començant amb la fam del 1333, el denominat, pels contemporanis, « mal any primer ». Nombrosos camperols pobres morien víctimes de la carestia, mentre a Barcelona es calculava que hi havia uns deu mil morts. Per desgràcia, el desastre es va quedar curt davant una calamitat més impactant: la pesta negra que apareixeria quinze anys més tard. L'epidèmia va provocar una mortaldat tan tremenda que va deixar cases grans sense ocupar, les quals, atès el seu elevat preu, no es podien vendre. Per sort, hi havia una solució: dividir-les en residències per als emigrants recent arribats. Després de la catàstrofe, Barcelona protagonitzaria una remodelació desordenada.

Unes dècades després, un altre esdeveniment luctuós va sacsejar el mercat immobiliari. El 1391 una revolta va expulsar els jueus del barri que ocupaven, el Call. Els seus domicilis, ara buits, van passar a mans de cavallers, comerciants i altres ciutadans acomodats.

Els paletes construïen cases que podien dedicar-se a la venda o al lloguer, però, quin era el seu preu? A principis del segle XV, igual que avui, això depenia de la superfície i de la ubicació. Al Raval, per exemple, es trobaven ofertes més assequibles que en altres barris. D'altra banda, el valor d'una residència s'encaria pel fet d'estar sotmesa a un impost, com a dret de domini, cobrat per un ciutadà honrat o per l'Església. El seu import variava, però el més normal era que valgüés quatre morabatins anuals. Tot i això, hi havia casos en què arribava a valer-ne vint. ³⁹

L'aprenentatge

Després d'aquest cop d'ull al mercat immobiliari i a les seves turbulències, ens centrarem en les vies d'accés a la professió. Com es regulava qui estava en condicions d'exercir l'ofici? Una ordenança de les autoritats barceloneses del 22 de setembre del 1455 establí les normes a seguir per part dels aspirants. Els futurs paletes havien de superar una prova en la qual demostrassin els seus coneixements, sota la supervisió dels dirigents gremials. S'imposaven uns drets d'examen de vint sous, que havien de pagar tots els que fossin vassalls de la Corona d'Aragó. Els que no complissin aquest requisit haurien d'abonar una taxa considerablement més alta: cinquanta sous.

D'altra banda, el consistori barcelonès va intentar vetllar per una competència neta. Si un mestre li prenia a un altre una obra contractada, havia d'abonar una penalització de deu lliures.

38. Martí I a Mossèn Ramon. Valldaura, 24 de setembre de 1404. ACA, Cancelleria Real, reg. 2179. fol. 48v.

39. Vinyoles i Vidal, pàg. 71.

En aquells moments no hi havia gaires mestres de cases. Per pal·liar aquesta penúria es va permetre que els oficials, o manobres, construïssin parets mitgeres, xemeneies o que fessin petites reformes. És a dir, tot allò que, en general, es coneixia com a obres menors.

Quant a la situació dels aprenents, la seva regulació depenia de contractes en què es determinaven les obligacions mútues. Observem, a tall de mostra, què van firmar el febrer del 1375 un jove de divuit anys, Mateu Adrià, i el mestre de cases Jaume des Mas. El mestre es comprometia no només a instruir l'aprenent, sinó també a acollir-lo sota el seu sostre i proporcionar-li aliments, roba i calçat. L'aprenent, per la seva banda, passaria quatre anys sota la tutela del mestre, en els quals aprendria l'ofici.

Les condicions variaven segons el contracte. Així, el període d'aprenentatge podia ser més reduït, de només tres anys, o ampliar-se fins als cinc. El mateix succeïa en altres ocupacions, en què trobem dos anys per als notaris, o dos i quatre per a les teixidores. El de les costureres era un cas particular, ja que presentava una oscil·lació que anava d'un any a set anys. De fet, no sembla que hi hagués una regla general que marqués la durada de l'aprenentatge: cada professió establia la seva pròpia normativa. No obstant això, cal tenir en compte que el nombre d'anys fixat en el contracte podia referir-se al total de l'aprenentatge o només a un part d'aquest, si l'aprenent canviava de mestre du-

rant el període de formació. És possible, apunta un historiador, que les diferències apreciades en la documentació siguin més aparents que reals.⁴⁰

Les obligacions del mestre també experimentaven canvis d'un paleta a un altre. A Pere Arús li corresponia vestir i calçar el seu alumne, però el contracte no especificava que, a més, l'hagués d'alimentar. En canvi, Miquel Rosell proporcionava només el menjar perquè de la roba i del calçat se n'ocupava el pare de l'aprenent.⁴¹

Si observem els aprenents en el seu conjunt, siguin de l'ofici que siguin, podem veure que només un terç d'ells havia nascut a Barcelona. La resta provenia de localitats properes, com Sabadell o Martorell, de comarques allunyades, com el Penedès o la Garrotxa, o fins i tot de punts tan apartats com el Rosselló. Precisament d'aquí, en concret de Perpinyà, és d'on procedia Bernat Caransà, un jove que el 8 d'octubre de 1340 va acordar amb Bonanat de Soler, un ciutadà de Barcelona, que aquest li ensenyaria durant tres anys l'ofici de paleta. Acabat aquest temps, el mestre li entregaria les eines necessàries per exercir la seva feina.⁴²

Baucells defineix la vida dels aprenents amb tres paraules: treballar, callar i subsistir. En opinió d'aquest especialista, el seu estatus resultava comparable al de criats, dides o lacais, per bé que estava molt per damunt del dels servents o dels esclaus. Enfront seu gaudien d'un avantatge no pas menor: la seva era una situació transitòria cap a una posició de major estabilitat.⁴³

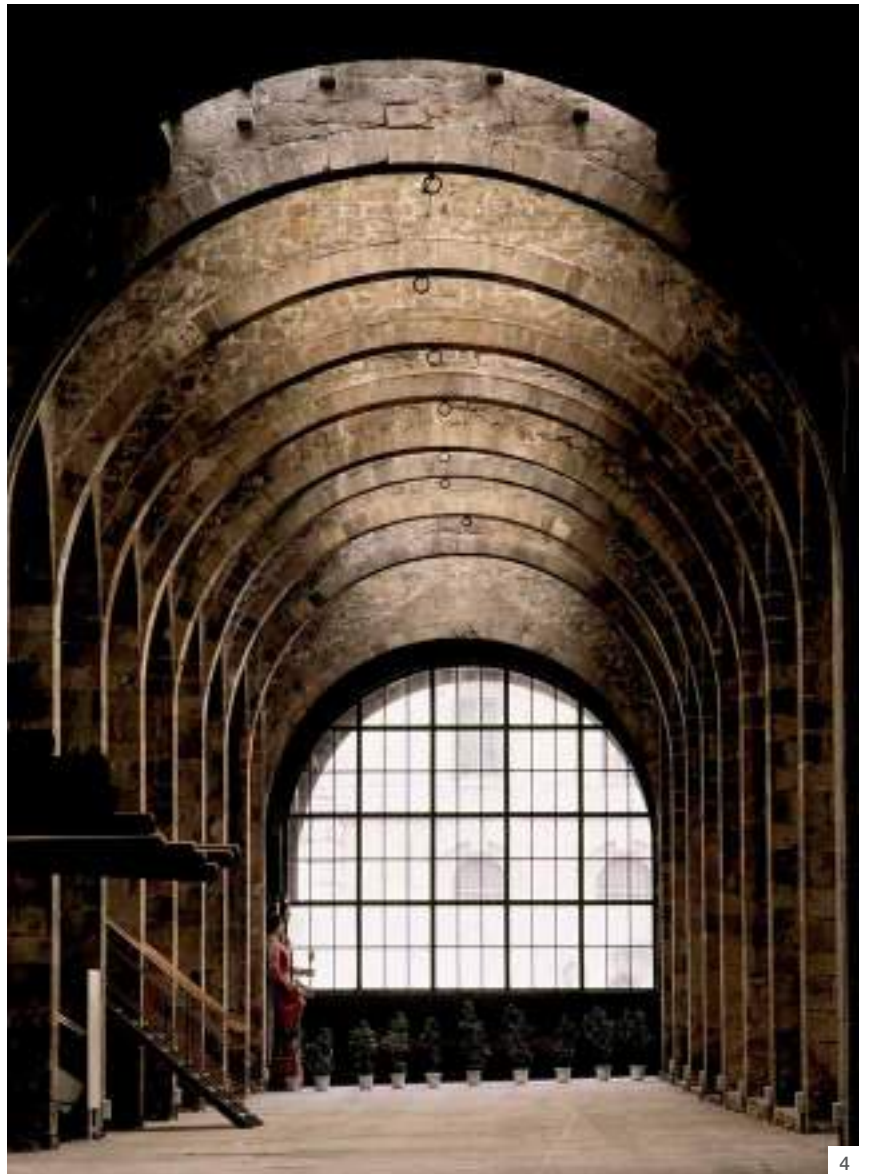
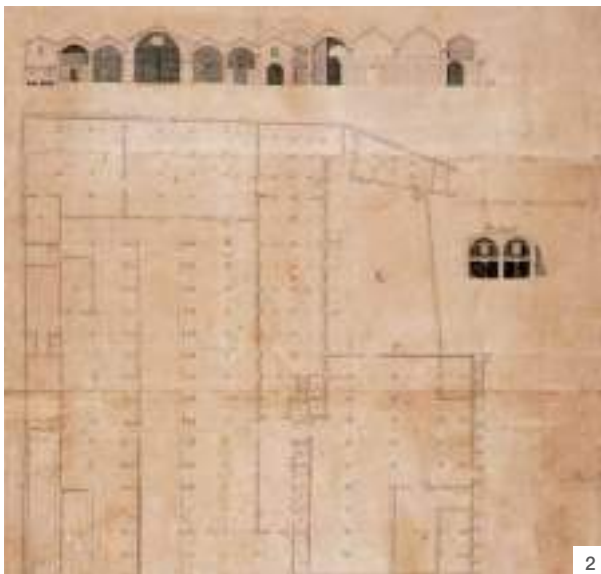
40. Baucells i Reig, pàg. 98.

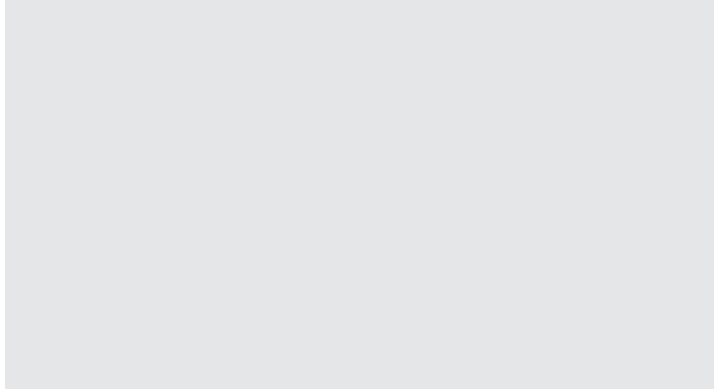
41. Victorio i Alsina, pàg. 110, 151 i 201.

42. Baucells i Reig, pàg. 125–126.

43. Baucells i Reig, pàg. 100–103.

1, 2, 3 i 4_ Les Drassanes, edifici gòtic iniciat el 1275, el sector central del qual, però, no va ser acabat fins ben entrat el segle XIV. En la imatge 3 es pot veure la planta i el perfil de la construcció.

1_Vista de la Plaça Nova i d'una de les portes antigues de Barcelona.

2_Detall d'una miniatura en què es representa la construcció d'un castell en una vila medieval.

3_Alçament dels pagesos de remença el segle xv. La Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) va posar fi a aquesta revolució agrària. El 18 d'octubre del 1492, un vassall de remença va intentar assassinar el rei Ferran II a Barcelona.

1

2

La qüestió maçònica

S'ha repetit molts cops que aquells paletes de l'edat mitjana van ser els predecessors de la maçoneria, tot i que aquesta és una idea que cal matisar. Ferrer Benimeli, el major expert espanyol en aquest tema, distingeix entre una maçoneria operativa i una altra d'especulativa. La primera era la integrada, en l'edat mitjana, pels constructors i tenia com a finalitat el perfeccionament cristià dels seus membres. El terme *francmaçó*, concretament, va sorgir en l'Anglaterra de mitjan segle XIV, en al·lusió al *free-stone-mason*, aquell qui treballava les pedres tallades sense cap defecte, destinades per la seva gran qualitat a la construcció d'escultures, capitells, etc.

Amb el pas del temps, tanmateix, van ser acceptades en l'organització, a mode de maçons honoraris, persones de diverses professions, sobretot individus d'una posició social i econòmica prou acomodada per protegir els gremis i encoratjar, amb el seu mecenatge, la construcció de catedrals i altres grans edificis religiosos. Aquests *accepted masons*, a Anglaterra, acabarien desplaçant completament els primers, amb la qual cosa a principis del segle XVIII hi hauria l'anomenada «maçoneria especulativa», que era completament diferent quant als seus objectius, encara que se servís d'antics rituals i termes als quals es van atorgar un significat al·legòric. A partir d'aquell moment, els maçons ja no pretenien aixecar temples en el sentit literal de la paraula, sinó temples simbòlics consagrats a la virtut.

«Frente a los antiguos masones o albañiles de la Edad Media, constructores de catedrales de piedra donde dar culto al Gran Arquitecto del Universo, la masonería contemporánea se presentará como una

« Durant l'edat mitjana, l'arquitecte anava a l'obra i s'embrutava les mans. Brillava per la seva absència l'actual separació entre arquitecte i constructor. »

asociación defensora de la dignidad humana y de la solidaridad y fraternidad.»⁴⁴

Nicola Coldstream, per la seva banda, considera que no hem de relacionar el francmaçó de l'edat mitjana amb l'adaptació de certs atributs per part de la francmaçoneria moderna. Un error com aquest, segons el seu judici, una llegenda romàntica, sorgiria d'una perspectiva mal enfocada. Solem creure, almenys des del Renaixement, que l'arquitecte és aquell professional que proporciona al constructor uns plans elaborats a partir de profunds coneixements teòrics. En realitat, al llarg de l'edat mitjana, la seva comesa no es limitava a idear edificis en la tranquil·litat del seu estudi, sinó que també anava a l'obra i s'embrutava les mans, atès que brillava per la seva absència l'actual separació entre arquitecte i constructor.⁴⁵

El dia a dia

La documentació notarial ens dóna una idea de la vida quotidiana dels paletes, i ens permet conèixer aspectes tan importants com el matrimoni. Ramon Marc, mestre de cases de Barcelona, va firmar un rebut conforme reconeixia que la seva esposa, Maria, li havia entregat deu lliures en concepte de dot. Altres cops, el que trobem són disposicions testamentàries. Així, el setembre del 1375, Francesc Coc deixava els seus béns als «pobres de Crist», en qualitat d'hereus universals. Per descomptat, les compres i vendes també apareixien convenientment registrades. Incloses les de productes financers com el censal

3

44. Ferrer Benimeli, pàg. 17.

45. Coldstream, pàg. 5.

1_Frontal de Sant Jordi, del bordador Antoni Sadurní. Tela de lli amb sedes, or i plata matisats. Teixit el 1450, mostra un detall de la ciutat emmurallada en les torres de la qual hi ha els reis i tota la cort.

1

« A Barcelona, a mitjan segle xv, els gremis més antics, com el de mestres de cases, tenien accés al Consell de Cent. »

mort, que garantia una renda fixa. Pere Benages, per exemple, va invertir en un censal mort trenta-cinc lliures. A canvi, el 9 de desembre de cada any rebia cinquanta sous.

Crida l'atenció les transaccions en les quals hi havia implicats esclaus, que en aquells moments eren una mercaderia (el terme és dur, però exacte) especialment abundant en la Ciutat Comtal, un dels ports més destacats en el conjunt del Mediterrani des d'aquest punt de vista. L'abril del 1370, sense anar gaire lluny, el mestre de cases Guillem Fats, ciutadà de Barcelona, va subhastar una esclava tàrtara, Caterina, cotitzada en trenta lliures. L'origen tàrtar, per cert, es repetia entre les persones que canviaven de mans. Un altre cas és el d'Illiach, o Margarida després del seu bateig, adquirida per Pere Gordey a canvi de vint-i-vuit lliures. Curiosament, al cap de pocs mesos, aquest mateix individu la va revendre per vint-i-nou lliures, un sou i sis diners a quatre monges del monestir de Santa Maria de Valldonzella. Gordey, deu anys després, l'octubre del 1380, va comprar una altra esclava, Caterina, en aquesta ocasió una russa de quinze anys.

Tàrtares, russes, etc. La seva presència responia a la tendència de l'època, amb més esclaves que esclaus, fins al punt de superar-los habitualment en una proporció de cinc a un. La seva procedència geogràfica no era gens casual. Des de mitjan segle xiv, els esclaus de l'est d'Europa predominaven sobre els d'origen islàmic, arran dels tradicionals enfrontaments amb els territoris musulmans de la península. No se'ls considerava productes de luxe, sinó mà d'obra per ser utilitzada pels artesans de Barcelona dins de les seves respectives activitats. De

fet, hi va haver una «democratització» de la propietat d'esclaus que va afectar de ple els constructors. Aquests formaven, a principis del segle xv, un dels principals grups de propietaris de la Ciutat Comtal.⁴⁶

Presència pública

Ja l'any 1257, amb la reestructuració que promovia Jaume I en el govern de Barcelona, els oficis estaven representats en el poder municipal. En la llista de professions encara no hi trobem els mestres de cases, per bé que aquesta dada cal prendre-la amb prudència atesa la manca de confirmació arxivística.⁴⁷

Un segle després, la intervenció dels gremis en la política ciutadana es va accentuar. Així, el 1386, se'ls va admetre dins del Consell General de Lleida. No obstant això, entre els diversos gremis als quals beneficiava aquesta prerrogativa tampoc no hi havia els paletes. La monarquia, mentrestant, desconfiava de les corporacions. Insistia a limitar la seva actuació a «meres coses e caritatives de confraria», tal com resa un privilegi de Ferran I, l'octubre de 141. En conseqüència, qualsevol tema que no estigués relacionat amb les activitats piadoses quedava vetat.⁴⁸

A Barcelona, a mitjan segle xv, els gremis més antics, com el de mestres de cases, eren els que tenien accés al Consell de Cent. Els de recent creació, en canvi, romanien postergats perquè se'ls considerava de segona categoria.

A més de participar en el consistori, les associacions d'oficis disposaven d'altres vies per fer-se visibles socialment. La intervenció en ceri-

46. Salicrú i Lluch, pàg. 329.

47. L'enumeració de professions, proporcionades per Capmany en el segle xviii, reproduïda a Raufast Chico, pàg. 658.

48. Virós i Pujolà, pàg. 175.

1

mònies públiques, com la de Corpus, o en els festejos per l'entrada del Rei o d'un Infant a Barcelona expressaven una voluntat d'influència dins de la comunitat. Com s'han d'interpretar aquesta mena d'actes? Com una expressió de patriotisme municipal, tal vegada? O ens trobem davant d'una acurada dramatització destinada a aparentar la força que als gremis els agradaria haver tingut i que no tenien?

El futur Ferran el Catòlic entrava a Barcelona el 21 de novembre del 1461. Segons el *Llibre de les Solemnitats*, en què es consignava la recepció, les corporacions dels oficis van desfilar davant l'hereu. Es va celebrar una cerimònia colorista i musical en la qual cada una de les associacions lluia els seus pendons. I, enmig d'aquestes, hi havia la confraria dels mestres de cases i molers.

Aquell mateix any va esclatar la guerra civil entre dues faccions. La Biga, de composició oligàrquica, aspirava a portar les regnes del país i es va enfrontar a la monarquia en defensa dels seus privilegis. Enfront seu, la Busca, que sense ser de tendència popular, va arribar a gaudir del suport del «poble menut». Amb tot i això, resulta qüestionable que entre els dos grups hi hagués una oposició de classe. Es tractava, més aviat, d'un antagonisme entre dos sectors ciutadans al voltant de la producció i el comerç. La contesa suposava un seriós perjudici per als constructors, ja que implicava la paralització de nombroses obres. El setembre del 1462, les tropes de Joan II, amb ajuda francesa, van posar setge a una Barcelona defensada pels «bigaires». El Rei donava per suposada una victòria ràpida, però la ciutat es va defensar a capa i espasa, en part gràcies als gremis, entusiastes partidaris del príncep de Viana, l'hereu al tron que havia mort recentment després d'una relació força conflictiva amb el seu pare.

Durant el setge, els mestres de cases van proporcionar, a les autoritats, bombardes per atacar els «inimichs». A canvi, la ciutat els va compensar amb una retribució. Per exemple, a Pasqual Tolosa li van donar quaranta lliures, un sou i vuit diners. A un altre mestre de cases, Vicenç Mateu, se'l va pagar per les obres que havia realitzat al castell de Montcada.⁴⁹

El setge va durar poc temps. El Rei, vençut, es va retirar quan encara no havia passat ni un mes.

El conflicte no va tardar a internacionalitzar-se. La Biga va escollir com a sobirà Enric IV de Castella i, després de la seva renúncia, Pere de Portugal. Quan aquest va entrar a Barcelona, els mestres de cases, així com la resta de gremis, van participar en una desfilada. El Rei, no obstant això, va morir aviat i va ser substituït per Renat d'Anjou. L'hereu de Renat, Joan de Lorena, va visitar la Ciutat Comtal el 1467. Els paletes i la resta d'oficis van protagonitzar, un altre cop, un acte en honor de la figura principesca. El mateix passaria el 1481, en aquesta ocasió amb l'arribada d'Isabel la Catòlica. Aquesta repetició confirmava «l'aparent immutabilitat de la jerarquia establerta dins de l'estament artesanal al llarg del segle XV».⁵⁰

Problemes amb els fusters

La vida quotidiana, mentrestant, seguia el seu curs. El 1470, l'alcalde de Barcelona i el regent de la vegueria van promulgar unes ordinacions per regular les relacions entre els mestres de cases i els fusters. Així complien la seva obligació de procurar per l'harmonia entre els diferents oficis, de manera que s'evitessin discòrdies i divisions. La seva

49. Sobrequés i Vidal, *Sobrequés i Callicó*, pàg. 250.

50. Raufast Chico, pàg. 679.

« Els paletes podien apuntalar o reparar sostres vells amb fusta sense que els fusters poguessin sentir-se perjudicats. »

intervenció intentava posar fre a un presumpte intrusisme professional per part dels paletes, dedicats també a la feina de la fusta en les seves obres. A partir d'aquell moment, si aquests volien acatar la llei havien de superar un examen d'acord amb la reglamentació dels fusters:

«[...] d'ací avant no sia ligit ne permes, a algun mestre de cases, menobre o familia lur, empendre, exercir, e fer obres o lavor algun, de, e, sobre fusta, o pertanyent en qualsevol manera a l'offici e levor de fuster, si donchs tal mestre de cases o menobre, no era primerament examinat segons los privilegis, ordinacions e custums [dels fusters].»⁵¹

Els infractors pagarien una multa de cinc sous.

Amb tot i això, els autors de la normativa eren conscients que no havien de dur les coses gaire lluny. Al cap i a la fi, el de mestre de cases era un ofici que necessitava la fusta. Es van plantejar, doncs, diverses excepcions. Els paletes podrien, per exemple, apuntalar o reparar sostres vells sense que els fusters poguessin sentir-se perjudicats.

Els dirigents municipals pertanyien al sector comercial del patriciat urbà, l'anomenat partit «deztorrentista», dit així en referència als seus principals líders, Jaume Deztorrent i el seu nebot Pere. Com que no estaven implicats personalment en els conflictes de l'artesana, exercien una tasca d'arbitratge amb les mans lliures i la vista posada en els problemes de la ciutat. D'aquí que tendissin a afavorir els treballadors i a protegir-los contra els excessos dels seus mestres. Va succeir d'aquesta manera en el cas dels mestres de cases, quan el Consell de Cent va augmentar el salari dels manobres, que

va passar de tres sous a tres sous i sis diners diaris, i el dels bergants, que va augmentar de dos sous a dos sous i sis diners, també per dia.

La ciutat encara no s'havia recuperat dels estralls de la guerra civil. L'estancament era la nota dominant en l'activitat econòmica, com ho demostra el comentari d'un conseller sobre la Barcelona del 1480, en la qual no es feia cap «obra, ni cap mercaderia alguna».⁵² En la mateixa línia, els historiadors acostumaven a dibuixar un panorama absolutament desastrós per al conjunt de Catalunya al llarg de la segona meitat del segle xv, on no s'havia construït pràcticament res. Després de la mort de Marc Safont, considerat com un dels cims de l'arquitectura civil catalana per l'originalitat de les seves solucions compositives i ornamentals, començaria un període d'estancament. Pitjor, encara: «un gran forat negre».

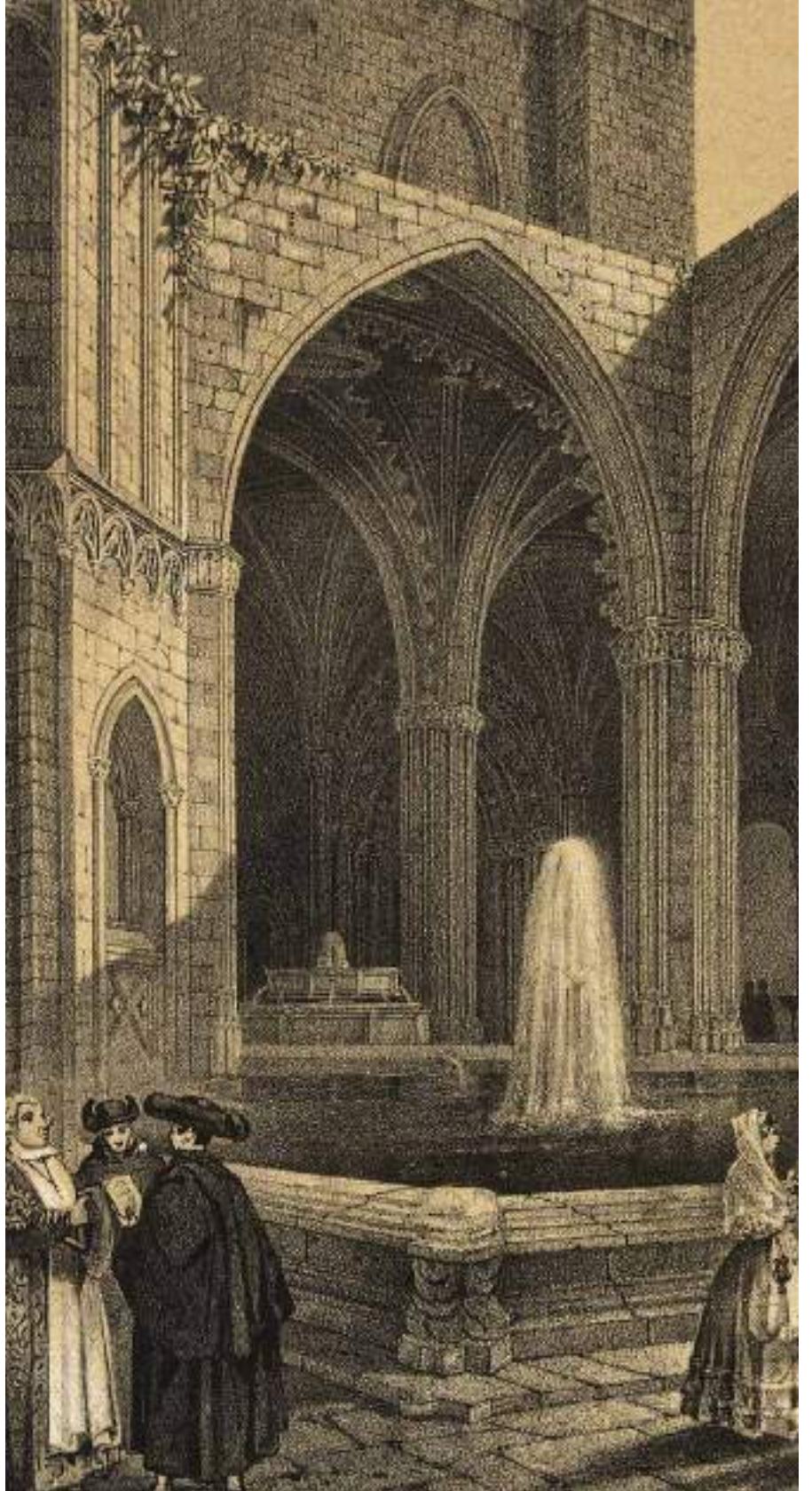
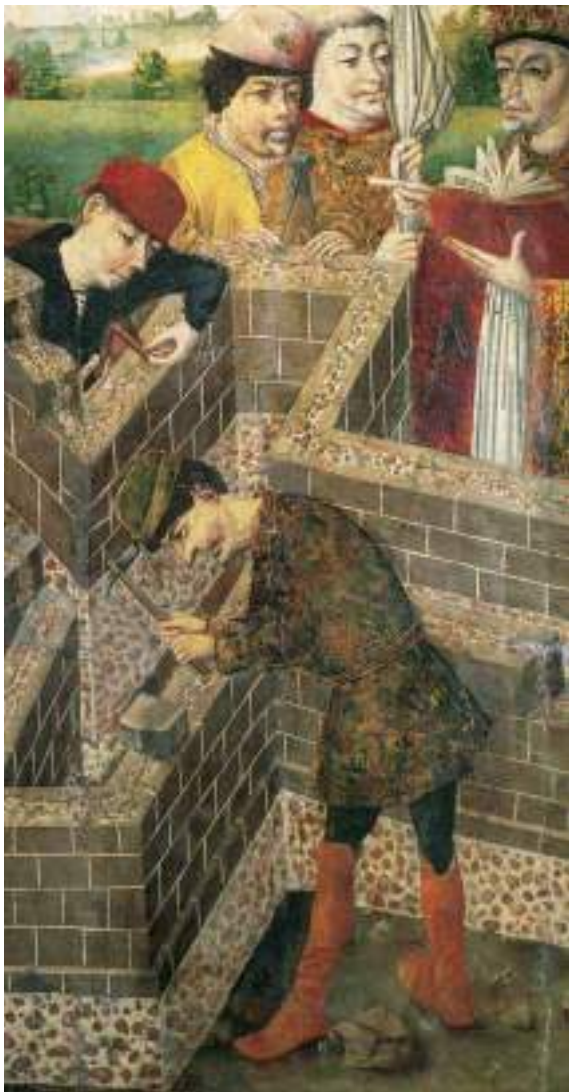
Igual com a Barcelona, altres ciutats establien les seves pròpies normatives destinades als gremis. Lleida, per a no ser menys, va voler seguir el seu exemple i va sol·licitar a Ferran el Catòlic que li concedís aquesta jurisdicció, «segons es atorgada als Concellers, e Consell de la Ciutat de Barcelona». El monarca va acceptar i la ciutat va tenir la potestat d'elaborar, aprovar o modificar les ordenances de les associacions d'oficis, per damunt dels reglaments que aquestes s'haguessin donat a si mateixes. Aquesta reforma, a ulls dels representants ilerdensos, es justificava en una apel·lació al bé comú, més ben garantit per l'autoritat pública que no pas per les entitats particulars.

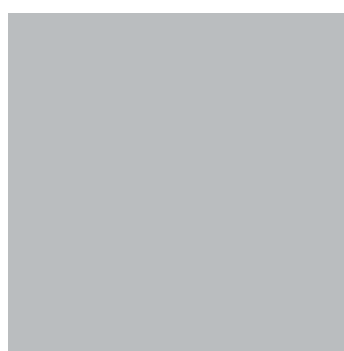
A més, els paers, és a dir, els membres del consistori, desenvoluparien funcions judicials per resoldre els conflictes interns dels gremis. Cap altra instància podria revocar les seves decisions.⁵³

51. Madurell i Marimon, pàg. 234.

52. Anguera Cama, pàg. 1.

53. Virós i Pujolà, pàg. 175–176.

2. L'Edat Moderna

« La política dels Reis Catòlics anava orientada a l'enfortiment dels gremis i a la seva institucionalització, tant social com econòmica. »

1_Oli damunt tela de Francisco García Ibáñez que mostra els Reis Catòlics rebent Colom a Barcelona.

2_Gravat que mostra el port de Barcelona amb Montjuïc el segle xv.

3_Casa de l'Ardiaca. Construïda originàriament sobre la muralla romana de Barcelona, va ser remodelada durant els segles xv-xvi. En la imatge, vista del pati interior amb el sortidor.

1

2

<Amb el matrimoni d'Isabel de Castella i Ferran d'Aragó, va començar per a Catalunya una nova etapa, la de la seva unió a Castella dins d'un model confederal, en el qual cada territori conservava les seves institucions pròpies. Els catalans no van refusar aquesta vinculació ja que les relacions comercials havien fomentat un sentiment de confraternitat envers els castellans. D'aquí que, en més d'una ocasió, es dirigessin a Ferran qualificant-lo de «Rei d'Espanya».

La política dels Reis Catòlics anava orientada a l'enfortiment dels gremis i a la seva institucionalització, tant social com econòmica. Els sobirans aspiraven a un estricte control sobre els oficis. Ara bé, la qüestió era com obtenir aquest control. Per aconseguir els seus propòsits van fer valer una eina inestimable: els municipis. Així, les organitzacions gremials es van convertir en els vehicles de l'intervencionisme econòmic de l'Estat. Amb aquesta finalitat es va imposar l'afiliació obligatòria: tots els treballadors dels diferents regnes de la monarquia haurien de pertànyer a una corporació.

Aquesta nova política trencava amb la tendència de monarques anteriors, clarament contraris a les corporacions. No gaire temps abans, en temps d'Enric IV (1425-1474), encara les Corts de Castella havien prohibit l'existència dels anomenats *cotos*, és a dir, de les associacions dedicades als problemes laborals. Eren permeses, en canvi, les confraries, això sí, si estaven circumscrites a una finalitat purament religiosa.⁵⁴ Amb Isabel i Ferran va començar l'edat d'or del gremialisme, que s'estendria durant els segles XVI i XVII. Arreu van sorgir associacions professionals, com demostra la proliferació d'ordenances a aquest efecte. A Granada, per exemple, els gremis van aparèixer poc després de la conquesta de 1492. El seu desenvolupament, en el conjunt d'Espa-

54. Segura Graiño, pàg. 29.

nya, va ser tan espectacular que un reconegut especialista el va arribar a qualificar de «portentós».⁵⁵

No obstant això, Amelang contraposa l'extensió de la xarxa corporativa barcelonesa, en la qual pràcticament tota l'activitat econòmica estava reglamentada pels gremis, amb la debilitat de les entitats homòlogues castellanes. En la seva opinió, «la força del corporativisme local no era res més que una de les nombroses característiques que contribuïen al fet que la història de Barcelona estigués més vinculada al Mediterrani que als centres urbans de la resta de la Península».⁵⁶

La Catalunya de l'època, òbviament, tenia poc a veure amb l'actual. Encara no existia la imatge de l'home amb seny, sensat i treballador, que constituïria l'arquetip català. En canvi, els relats dels viatgers ens dibuixen els habitants del Principat com una gent aspra i bel·licosa, molt pobre i d'una gran religiositat.

El segle XVI va ser, a tot Europa, un període d'expansió dels gremis. A Catalunya es va viure un modest creixement econòmic i, en el cas d'unes indústries determinades, fins i tot hi va haver moments d'una certa prosperitat. El sector naval, per exemple, va veure incrementada la seva activitat el 1535 i el 1571 arran de les expedicions de Tunis i Lepant. Quant a la indústria drapera, aquesta va gaudir dels nous mercats oberts a Amèrica. No obstant això, l'economia del Principat evidenciava, en altres aspectes, carències preocupants: francesos i genovesos van aconseguir desplaçar els catalans de les illes mediterrànies.⁵⁷ Tot just havia començat la centúria, concretament l'any 1505, una nova ordenança va regular el ram dels paletes. Les autoritats barcelo-

55. Rumeu de Armas, en Bernal, Collantes de Terán, García-Baquero, pàg. 220.

56. Amelang, *La formación de una clase dirigente*, pàg. 28.

57. *Ibidem*, pàg. 26.

1

2

3

1_Imatge de Carles I d'Espanya i V d'Alemanya, primer monarca hispànic de la Casa d'Àustria, passant revista de cavalleria a Barcelona.

2_Gravat que indica, literalment: «Fiesta que hisieron los plateros de la ciudad de Bana, por la buena elección que hizo el Rey, nro. Sr, que Dios gde. por aver llamado al peso de Su Gobierno, al Semo. Sr. don Juan de Austria, Su Ermano».

3_Pintura sobre taula que mostra la construcció d'una església el segle XVI.

« Qualsevol que
volgués fer obres
i no trobés un mestre,
podria contractar la
persona que escollís
encara que no tingués
títol. »

neses van limitar el salari dels mestres de cases, que d'ara en endavant no va superar els quatre sous diaris. D'altra banda, van posar fi a un costum bastant arrelat: l'obligació, per part del client, de proporcionar beguda als operaris. Segons la disposició municipal, aquesta era una pràctica de la qual fins aleshores s'havia abusat molt.

L'objectiu de l'ordenança sembla clar: impedir que es disparin els sous dels paletes en un moment en què aquests professionals escassejaven i, per tant, eren massa. Tan gran era la necessitat de constructors que es va donar pas a una mesura excepcional. Qualsevol que volgués fer obres i no trobés un mestre, podria contractar la persona que escollís encara que no tingués títol. En un món en què els mestres controlaven l'accés al mercat laboral, aquesta decisió deuria comportar una extraordinària polèmica. L'ordenança deixava en mans del propietari la designació del responsable de les obres per impedir abusos comesos pels mestres. Aquests, amb el seu afany monopolístic, havien provocat situacions paradoxals, per no dir absurdes: més d'un propietari va deixar que la seva casa caigués literalment a trossos, ja que no hi havia ningú que pogués fer les reparacions. D'ara en endavant, no haver de recórrer per força a un mestre titulat facilitaria considerablement les coses.⁵⁸

Barcelona també es va ocupar en altres casos d'eliminar monopolis gremials. Als barquers, per exemple, se'ls va autoritzar a descarregar mercaderies al port encara que no estiguessin agremiats. Des del punt de vista de les autoritats, es tractava de limitar privilegis corporatius que, en el seu moment, van beneficiar els consumidors, atès que van posar al seu abast productes de qualitat, però que en aquell moment

no tenien cap mena de sentit. Encara més, s'entenia que suposava una rèmora per a la societat en general. Estimular el principi de lliure competència contribuiria, en canvi, al benestar general.

Pel que sabem, la reglamentació del 1505 va ser l'última del segle XVI. Fins a la centúria següent no es van produir o bé canvis en la normativa laboral del gremi de paletes, a excepció de petits canvis sobre drets d'examen, o bé modificacions encaminades a controlar més els mestres joves, sempre desitjosos de treballar pel seu compte.⁵⁹

El Consell de Cent també s'ocupava de convocar expressament els gremis amb motiu de l'arribada del Rei a la ciutat, com la de Carles I el 1519. Els membres de les associacions d'ofici es repartien al llarg del trajecte i seguien el monarca amb torxes a la mà. La cerimònia d'entrada constituïa l'ocasió ideal perquè el conjunt de la societat s'incorporés a l'exaltació de la reialesa, per bé que fos en el paper passiu d'espectador. Els gremis, en tant que instruments d'enquadrament, aquí jugaven un paper de primer ordre. La seva desfilada, lluint les seves banderes i els seus pendons, aportava a les celebracions un plus de colorit i vistositat, a més de ser un dels dos esdeveniments bàsics del ritual establert. L'altre era el jurament, per part del sobirà, dels privilegis barcelonesos.

Naturalment, els mestres de cases no podien faltar a aquests grans esdeveniments. Una font de l'època, el *Llibre de Solemnitats*, els cita dins d'una llarga enumeració de professionals: «Item, mestres de cases y molers ab lur panó». Ningú no es volia perdre l'oportunitat de reverenciar el monarca, una ocasió que es presentava comptades vegades.⁶⁰

58. Madurell i Marimon, pàg. 237; Bonnassie, pàg. 174.

59. Mària i Serrano, pàg. 158.

60. Pérez Samper, *El Rey y la Ciudad...*, pàg. 439–448.

1_Dibuix del port de Barcelona durant la seva construcció el segle XVI. S'hi poden veure constructors del port, naus, barques, banyistes i els baluards de llevant, ponent, Montjuïc i les Drassanes.

2_Vista de la plaça del Rei, en la qual destaquen la torre de cinc pisos de galeries coneguda com «Mirador del rei Martí», construïda el 1555 en estil renaixentista, el Palau del Lloctinent, de mitjan segle XVI, i l'antic palau comtal romànic.

3_Litografia que mostra el claustre de la catedral de Barcelona en els seus orígens.

1

2

Professionals notables

Els constructors, com la resta d'oficis, tenien la seva elit, un grup d'homes de reconegut prestigi que acaparaven els llocs directius al Gremi. Per comprovar-ho, només cal observar les llistes de prohoms, en què es repetien els cognoms de les mateixes famílies. Entre aquests cognoms, per exemple, hi havia els Santacana, els Ferrer, els Blai, els Miró o els Mateu. Eren llinatges emparentats a través d'aliances matrimonials, de manera que encara concentren més l'hegemonia sobre la institució gremial. En tenim una bona mostra en el cas de Pere Blai, un famós mestre d'obres. La seva neboda, Gerònima, va casar-se amb Josep Ferrer, un individu de la mateixa professió. Alguna cosa semblant va passar amb la filla del mestre de cases Antoni Mateu, esposa de Joan Boxo, membre d'una dinastia igualment dedicada a l'ofici.⁶¹

No es tractava, naturalment, d'acaparar càrrecs només per una qüestió honorífica. El grup de privilegiats es beneficiava de les obres més suculentos, de les més grans i de les de més prestigi. Per aquest motiu, Joan Safont es va ocupar de la Llotja, l'Hospital de la Santa Creu, l'església de Sant Miquel o el monestir de Pedralbes. Els responsables del convent recorrien als prestigiosos Safont cada cop que es plantejava un treball important, mentre que les qüestions secundàries anaven a càrrec dels mestres locals. Una altra família notable la integraven els Mateu, també actius a Pedralbes, on es van encarregar de tancar el capítol. D'altra banda, van intervenir juntament amb el mestre Antoni Carbonell, també fuster, al Palau de la Generalitat.⁶²

61. Mària i Serrano, pàg. 151.

62. Sobre els Safont i els Mateu, vegeu Sanjust i Latorre, pàg. 333–334.

« Els constructors tenien la seva elit, un grup d'homes de reconegut prestigi que acaparaven els llocs directius al Gremi. »

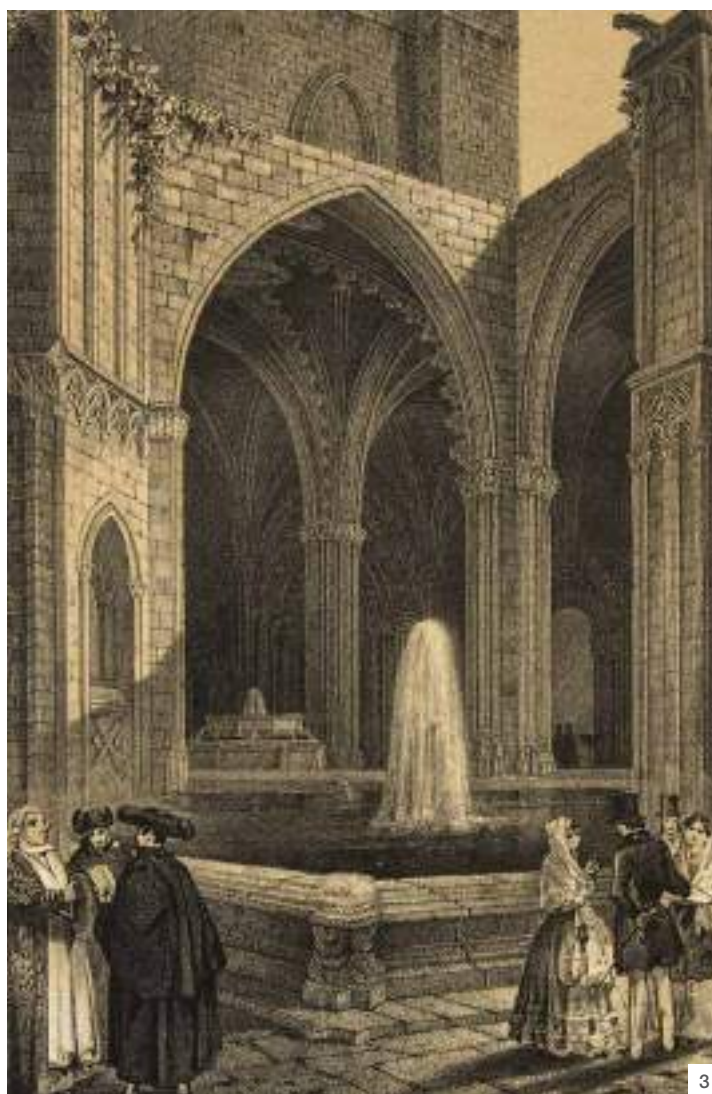
Representació al municipi

A mitjan segle XVI trobem un mestre de cases, Pere Borrell, ocupant el càrrec de conseller de Barcelona. Va ser escollit l'any 1541, no sense polèmica, ja que se li va atribuir un suposat origen valencià que l'hauria inhabilitat per a un càrrec que només era obert als catalans amb ciutadania barcelonessa. L'interessat es va defensar alegant que havia nascut a Tortosa. Sol·licitava, així, que s'anul·lés l'elecció del conseller que l'havia de substituir i que li fos permès acomplir el seu mandat.

En aquella època, els artesans i els artistes compartien el cinquè conseller de la ciutat. Un any, els artesans, l'altre, els artistes. L'elecció es feia per insaculació, és a dir, s'introduïa el vot de manera secreta a l'interior d'una bossa.

Moment de reformes

Felip II va morir el 1598. Com era habitual, el gremi de mestres de cases es va dirigir al seu hereu, Felip III, perquè confirmés els seus privilegis. El document començava recordant que els paletes barcelonesos havien obtingut privilegis dels seus avantpassats, els «*serenísimos Reyes de Aragón de felice recordación*». No obstant això, el pas del temps i les circumstàncies exigien certes reformes. Per això mateix s'havien introduït alguns canvis destinats al bon govern de l'associació. Al monarca li corresponia, aleshores, ratificar les modificacions. Per exemple, que ningú no pogués ser examinat per ser mestre de cases llevat que hagués estat aprenent durant tres anys i mig a Barcelona. S'argumentava que els futurs mestres adquirien així la destresa professional necessària, però el fet que l'aprenentatge es restringís a la Ciutat Comtal feia entendre

3

« Gràcies a la població forana, Catalunya va deixar enrere la crisi demogràfica al mateix temps que va començar la seva recuperació econòmica. »

que s'intentava eliminar del mercat laboral aquells qui procedien d'altres urbs.⁶³

D'altra banda, es prohibia als mestres de cases i als molers donar feina a qualsevol que no hagués superat el preceptiu examen, perquè així els aspirants estudiarien més. Com sempre, es fixava una multa per als infractors, que en aquest cas era de tres lliures.⁶⁴

Cal mencionar, també, una mesura que van prendre les Corts celebrades a Barcelona l'any 1599. A partir d'aquell moment estaria prohibit que els mestres de cases o els picapedrers poguessin treballar per cap particular morós. No s'havia de permetre que ningú iniciés una obra i degués diners dels salaris o dels materials.

S'exigia que els estrangers, com ara els francesos i els gascons, que desitgessin examinar-se de molers paguessin uns dret de deu lliures, tal com feien els seus compatriotes per optar a mestre de cases. En aquells moments, la immigració gal·la suposava entre un 10% i un 20% de la població masculina. Estem parlant d'homes que escapaven de la superpoblació anant a l'altre costat dels Pirineus i dels interminables conflictes religiosos entre catòlics i protestants. No és estrany que, en moltes localitats, apareguessin nombroses confraries

integrades pels recent arribats. Només al Bisbat de Barcelona ja n'hi havia trenta-set.

Gràcies a la població forana, Catalunya va deixar enrere la crisi demogràfica al mateix temps que va començar la seva recuperació econòmica. La majoria dels immigrants es dedicava a treballs de baixa qualificació, mal remunerats, com per exemple les tasques agrícoles, però bé que no hi faltaven professions més especialitzades. En qualsevol cas, els recent arribats eren tants que, en determinats oficis, arribaven a ser la majoria. És el que va succeir a la Girona de finals del segle XVI, per exemple, en què ocupaven dos terços dels càrrecs de la confraria de fusters, picapedrers i paletes. A Vic, com assenyala Xavier Torres, «el pas o l'arrelament dels paletes de procedència francesa resulta encara perceptible en l'arquitectura i l'ornamentació urbana». Precisament aquí, a la capital d'Osona, dinasties de mestres de cases com els Ollac, els Pitxot o els Baixeres testimonien l'empenta de la immigració gal·la.

Mentrestant, entre els paletes de Barcelona, l'existència de població francesa resultava igualment cridanera,⁶⁵ encara que era menor que en altres llocs, atesa la manca de creixement horitzontal de la ciutat.

63. Aquest seria el cas, per exemple, de Joan Nicolau, un oficial amb deu anys o dotze d'experiència, al qual només faltava l'examen per accedir a la mestria. Lluís de Paguera, membre del Consell Reial, va pensar de casar-lo amb una de les donzelles que tenia al seu servei. Per facilitar l'enllaç, Paguera va sol·licitar als dirigents del gremi de mestres de cases que examinessin Nicolau, atesa la seva acreditada habilitat. El tema es va tractar en el consell de la confraria i la resposta va ser negativa. Els paletes recordaven que, en les Corts de 1599, el rei els havia concedit el privilegi que no s'examinés ningú que no hagués efectuat a Barcelona un aprenentatge de tres anys i mig. No era aquest el cas de Nicolau, un professional que s'havia format a Tarragona. Per tant, si volia ser mestre a Barcelona, havia de començar la seva preparació de nou. A diverses persones de l'entorn de Paguera, aquesta decisió els va semblar incomprendible. Sobretot perquè s'estava parlant d'una persona amb capacitat de sobra, fins i tot d'ensenyar els altres. L'assumpte, finalment, va passar a mans de la Justícia. «Proceso a instancia de los *mestres de cases* de Barcelona contra el doctor del Consejo Real Lluís de Paguera», 1604. ACA, Generalitat, RV, 15, 27.

64. *Llibre de privilegis i ordenansas*, 1599. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–4.

65. Quan els francesos van envair el Rosselló el 1598, el gremi de paletes de Girona va prohibir que aquell any els confreres francesos accedissin a llocs dirigents. Simon i Tarres, pàg. 222–223.

1 i 2_Vista de la ciutat de Barcelona des de la muntanya de Montjuïc a la segona meitat del segle XVI. Obra realitzada amb ploma, tinta, sèpia i aiguades.

Amb tot, el 1637, un 4,6% dels francesos censats es dedicava a professions relacionades amb la construcció.

Quant a Mataró, destaca l'important deversall de treballadors del sector, sobretot francesos. Entre el 1571 i el 1603 es van establir a la ciutat un mínim de vint-i-quatre paletes, sense cap problema pel que fa a la integració i que tenien facilitat per trobar feina. A Vilafranca, els paletes d'origen gal van arribar a ser el 8% a finals del segle XVI. Altres localitats, com Igualada o Manresa, evidenciaven una proliferació idèntica de paletes, fusters, rajolers o serradors. La seva presència «denota indubtablement un bon moment de l'activitat constructora i del creixement urbà, com a resultat de la bonança econòmica i demogràfica del període».⁶⁶

No només es tractava de l'arribada a Catalunya de mà d'obra. Els paletes francesos duïen coneixements que van permetre transformar l'arquitectura local. Els especialistes han observat l'aparició de nous models de residències, l'existència de formes renovades de tractar l'espai. Per al cas de Barcelona es parla d'un «abans» i d'un «després» al voltant de la dècada del 1550. Els canvis contrasten amb la imatge habitual d'una arquitectura ancorada als patrons de l'edat mitjana, amb uns professionals que s'oposaven a la introducció de qualsevol novetat.⁶⁷

Mentrestant, el poder adquisitiu dels salaris experimentava un bruscat descens, atesa la seva incapacitat de compensar la tendència a l'alça dels preus. Si durant el període 1501-1535 un mestre de cases de Barcelona podia adquirir amb el seu sou una mitjana de 15,3 litres de blat diaris, a finals del segle XVI, aquesta quantitat es reduïa a menys

66. García Espuche, *Un siglo decisivo*, pàg. 53.

67. Torres Sans, pàg. 354; Mària i Serrano, pàg. 164.

1_En aquest oli s'hi pot veure una panoràmica de les muralles de Barcelona i les antigues torres de Canaletes.

« Es prohibia als
confreres que
renunciessin a
qualsevol càrrec
després d’haver-lo
acceptat. En cas
contrari, la multa seria
de cinc lliures. »

de la meitat: tan sols 7,3 litres. En el cas del manobre, el descens era igual d’acusat. Els 11,1 litres del període 1501-1535 s’havien transformat en només 6,4 litres a principis del segle XVII.⁶⁸

Una altra estratègia per esbrinar les possibilitats econòmiques dels mestres de cases consisteix a analitzar els seus capítols matrimonials. S’ha calculat que, entre el 1552 i el 1649, les mullers dels constructors aportaven un dot d’unes vuitanta lliures de mitjana, quantitat relativament baixa en comparació amb els membre d’altres estaments.⁶⁹

Tal com Déu mana

Per defensar els seus privilegis, el Gremi no planyia esforços. Si havia d’acudir a la justícia, ho feia. Quelcom perfectament normal en una societat com la catalana, tan aficionada als litigis. El cas és que els mestres de cases demostraven una notable competitivitat, per la qual cosa es van guanyar la fama de ser gent insolent, incapaç d’escoltar raons. Segons un expressiu document contemporani, es tractava d’una confraria «molt avalotada».⁷⁰

Una ocasió per a la disputa es va presentar el 13 de març del 1599, quan un agutzil del Rei, Joan d’Encontra, va trobar al carrer del Carme tres paletes als quals va confiscar les armes. Ells li van respondre que tenien dret a portar-les, però el funcionari no en va fer ni

cas, així que van dirigir les seves queixes als prohoms de la seva corporació. Va ser aleshores quan el síndic dels mestres de cases, Antoni Arbell, va exigir a l’agutzil la devolució de les armes procedint a la lectura, «en paraules vulgars», del privilegi corporatiu. Va insistir diverses vegades, tant de paraula com per escrit, però Joan d’Encontra no ho va acceptar.⁷¹

No va tardar gaire la introducció d’una nova reforma que buscava, com les anteriors, adequar el funcionament de la institució a realitats noves. En aquesta ocasió es regulava l’elecció dels llocs directius. L’abril del 1610, el Consell General va quedar reduït a trenta confreres, els quals es designarien anualment, el dia de Sant Esteve, a través del sistema insaculatori, és a dir, els noms dels escollits s’extraurien de quatre bosses en una de les quals, la denominada «dels vells», hi figurarien els mestres de cases més ancians.

Quatre anys més tard es prohibia als confreres que renunciessin a qualsevol càrrec després d’haver-lo acceptat. En cas contrari, la multa seria de cinc lliures. Pel que fa a l’elecció de dirigents, també resulta interessant la normativa promulgada unes dècades més tard, el desembre del 1678: qualsevol candidat a prohoms, abans de sotmetre’s a la insaculació, havia d’haver exercit durant quatre anys com a mestre. Els infractors es veurien inhabilitats durant deu anys per exercir qualsevol càrrec dins de la confraria. En el cas que algun prohoms els permetés exercir un càrrec, se li aplicaria la mateixa pena.⁷²

68. Carreras, Gutiérrez, pàg. 88–89.

69. Mària i Serrano, pàg. 163.

70. «Proceso contra Lluís de Paguera», *op. cit.*

71. «Proceso a instancia de la cofradía de *mestres de cases* de Barcelona contra el alguacil ordinario Joan d’Encontra». 1604. ACA, Generalitat, RV, 19, 52.

72. «Libro de notas», 1695, f. 15 i 21. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–5.

Conflictes interns

La relació entre els mestres de cases i els molers es va distingir per la seva conflictivitat. Els dos oficis se separarien el 1616, però els paletes van presentar un recurs reeixit que va forçar la reunificació després de tan sols un mes i quatre dies d'independència, del 27 de juliol al 31 d'agost.

Al cap de trenta anys, les desavinences van obligar a firmar un acord que establia la pertinença a la mateixa associació i, per evitar suspicàcies, la bandera mostraria les armes dels uns i dels altres. Ambdós col·lectius, a més, tindrien dret a tallar pedra a Montjuïc. Quant als càrrecs de direcció, el pacte fixava el 26 de desembre com a data per a l'elecció dels prohoms.

Una altra font de problemes es va derivar de l'antagonisme entre els mestres de cases i els fadrins o mestres de cases joves, ja que els segons volien tenir la seva pròpia confraria. En realitat, la van tenir a partir del 29 de maig del 1574, sota el patronatge de Sant Roc⁷³ i, lògicament, amb els seus propis estatuts i ordenacions, per bé que van ser suspesos uns pocs anys més tard. Pel que sabem, al nou gremi li va costar molt car oposar-se a aquesta entitat rival: inhabilitació dels seus membres i suspensió de les seves ordenances. Només quan van haver renunciat al litigi, vuit anys després, «foren restituhits».⁷⁴

Més tard, el 1595, els fadrins van intentar de nou independitzar-se, però no ho van aconseguir, per la qual cosa, a principis del segle XVII, van tornar a sol·licitar al govern de Barcelona aquest dret. El Consell de Cent, no obstant això, no els va donar la raó i va mantenir el gremi unificat. Segons el parer dels mestres, només hi havia una manera de

73. Mària i Serrano, pàg. 152.

74. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. V, pàg. 221.

Els mestres, sempre des d'aquesta òptica, perjudicaven no només als oficials, sinó també al conjunt de Barcelona. Era el bé públic el que es posava en dubte. Qualsevol particular que tingués a casa seva alguna feina de poca importància a fer, ja no podria comptar amb els serveis d'un fadrí, sinó que hauria d'avisar un mestre perquè li fes qualsevol nyap, per la qual cosa els mestres, en situació d'avantatge, podrien exigir salaris abusius: «ho faran pagar de la manera que voldran, y lo poch costarà molt».⁷⁵

Un nou intent de segregar el gremi va tenir lloc el 1670. El fet que els fadrins s'agrupessin en les seves pròpies associacions reflectia la decadència de les entitats corporatives. A la pràctica, un sector de professionals qüestionava la seva utilitat com a instrument de representació de l'ofici.

Tampoc no hi faltaven els problemes amb els aprenents. El 1628, per exemple, es van suscitar dins la confraria algunes «dificultats» i alguns «debats i qüestions» que els afectaven directament. Alguns d'ells, quan pretenien pujar de categoria, es van trobar amb una enutjosa trava burocràtica. Els mancava la partida baptismal. Què s'havia de fer en un cas com aquest? Els mestres van deliberar i la seva decisió va ser terminant en el sentit que no es permetria que es repetissin les mateixes circumstàncies. A partir d'aquell moment quedaria prohibit inscriure als llibres gremials un aprenent de «qualsevol nació», tal com s'acostumava a fer fins aleshores, que abans no hagués mostrat la seva fe de baptisme davant del notari i l'escrivà del Gremi.⁷⁶

Seria interessant investigar en profunditat quants d'aquests aprenents

procedien de fora de Barcelona. Els llibres en què es registraven els seus noms ens proporcionen, en aquest sentit, nombroses pistes. Així, l'1 d'octubre del 1621, es va inscriure un tal Josep, natural de Guanyena. També en trobem de Vilafranca del Penedès, Sant Sadurní o del bisbat de Vic, entre altres llocs, però encara ens manquen dades sistemàtiques. Tots eren conscients que en cap altre lloc com Barcelona adquiririen els coneixements tècnics més sòlids i actualitzats pel que fa a les últimes tècniques i estils.

És curiós observar com es penalitzava el canvi de mestre. Qui abandonés el seu «amo», per utilitzar la paraula de l'època, es veuria obligat a començar de nou el seu aprenentatge. Aquest requisit es troba especificat, per exemple, en el cas de Pere Creus, que el novembre del 1627 va començar com a aprenent de Jerónimo Morato per a un termini de quatre anys, durant els quals cobraria quinze lliures de sou, o de «soldada», si som fidels al terme d'origen militar present en la documentació.

L'exigència de començar de nou, establerta en les ordinacions, afectava només a qui canviés de mestre sense que aquest hagués mort o sense que li donés l'autorització. Antoni Buyons, segons sembla, no va tenir cap problema per reprendre la seva formació després d'un any i mig. Li faltaven dos anys i mig més per completar l'aprenentatge, per la qual cosa el 26 de juliol del 1637 va entrar al servei d'un altre mestre.⁷⁷

En aquelles dates, el Gremi ja havia prohibit als mestres que abandonessin l'associació. Així mateix, tampoc no podien renunciar als seus

75. Queralt, Joseph. *Memorial contra la ordinació feta per los Mestres de Cases, en preiudici dels Fadrins a florinats*, 22 d'abril de 1637. BC, F. Bon. 5141.

76. *Llibre d'ordinacions*, 1628. AHCB, Gremis, Mestres de Cases, 39–3.

77. *Llibre aont se han de assentar tots els aprenents 1621-1666*. AHMB, Gremis, Mestres de Cases 39–61. Vegeu també Perelló Ferrer, pàg. 34.

1

càrrecs, ni deixar de fer front als pagaments ordinaris i extraordinaris derivats de la seva pertinença a la corporació. Qui incomplís aquestes obligacions no només s'enfrontaria a la preceptiva multa, sinó que també es veuria desposseït de l'autorització per exercir el seu ofici, així com dels seus aprenents.⁷⁸

Mentrestant, l'administració municipal i la Corona s'enfrontaven a propòsit del control dels oficis. El 1633 el Virrei va intentar imposar unes ordenances als gremis. El Consell de Cent, gelós com sempre de les seves prerrogatives, va reaccionar immediatament. Aquest tipus de decisions només corresponia al govern de Barcelona, l'únic amb els privilegis necessaris, per la qual cosa les autoritats de la ciutat, indignades, van elaborar unes ordenances gremials alternatives. El conflicte estava servit.⁷⁹

La guerra de Successió

El 1639, en plena guerra amb França, l'exèrcit espanyol va atacar Salses. La monarquia estava tan desesperada per reclutar homes que no va dubtar a saltar-se l'ordenament legal. El Virrei va prometre a tots els que s'allistessin que pujarien de grau en els seus respectius gremis. A més, tots els homes que servissin un mes, adquiririen *ipso facto* la categoria de mestre, exactament igual com si haguessin superat l'examen.

L'oferta no només era contrària a les ordenances dels gremis, sinó que també violava les lleis i els privilegis de Barcelona.⁸⁰ La capital, com era

previsible, s'hi va oposar, encara que, un cop vista la incorporació a files d'alguns aprenents, sense gaire èxit. No sabem si alguns pertanyien al gremi de mestres de cases, però és una possibilitat que no es pot descartar. No obstant això, les autoritats de la Ciutat Comtal van acabar enviant homes amb el benentès que valia més la pena això que un cens ordenat per la Corona, la finalitat evident de la qual seria afavorir el reclutament i la recaptació fiscal.

El 1640, després de la guerra dels Segadors, Barcelona es va preparar per fer front a un possible atac de les forces del Rei. En prevenció d'aquest supòsit, la «gent de guerra» es va repartir en cinc terços. Els mestres de cases van ser assignats al terç dirigit pel mestre de camp Joan de Marimon. Tindrien al seu càrrec la defensa de la Torre de Sant Sever, on lluitarien juntament amb els pares de la Companyia de Jesús. Naturalment, els membres dels altres gremis van rebre uns altres destins, com, per exemple, els teixidors, que van ser enviats al Portal de l'Àngel.

Si mentre un terç estava de guàrdia es feia un crit d'alerta, els seus homes tenien instruccions d'esperar l'arribada de les companyies que assumirien la defensa. Només aleshores podrien retirar-se al lloc que se'ls assenyalés.

Les anteriors instruccions es van imprimir i se'n va fer arribar una còpia a totes les confraries, els col·legis, els monestirs i les parròquies.⁸¹ Els soldats obeïrien les ordres de Pere Joan Fontanella, conseller en cap de la ciutat de Barcelona. Per raó del seu càrrec, li correspondria al coronel dirigir les milícies aportades pels gremis, un contingent que des de mit-

78. «Libro de notas», 1695, *op. cit.*, f. 17. Ordinació de 2 de febrer de 1632.

79. Florensa i Soler, pàg. 151.

80. Florensa i Soler, pàg. 169.

81. *Repartiment de les Companyies de las Confrarias, Colegis, Monestirs y Parroquias, y gent soltera, de la Ciutat de Barcelona...* Barcelona, 1 de gener de 1641. Axiu UB.

« El 1645 el gremi
de paletes va establir
els *numerus
clausus*. »

jan segle XVI rebia el nom de «la Coronela». No obstant això, aquesta última afirmació és motiu de discussió. Un recent estudi afirma que només pot parlar-se de «Coronela», en propietat, des de principis del segle XVIII. Ens trobaríem davant d'un cos militar creat per l'arxiduc Carles que recolliria, això sí, la tradició d'autodefensa del Principat.⁸²

En qualsevol cas, el cert és que es va exigir als gremis, amb pressions gens petites, que aportessin homes per lluitar contra Felip IV i el comte duc d'Olivares. El 26 de gener del 1641, Pau Claris va firmar un ban en el qual ordenava a tots els mestres de cases i els seus oficials que acudissin immediatament a Montjuïc. Havien de dur les eines necessàries per a la feina. A la muntanya, un frare caputxí els indicaria les tasques que haurien de fer i s'encarregaria de pagar-los els sous. Els infractors s'arriscaven a ser executats. Allò dràstic de la pena es justificava per la situació d'«urgent necessitat» que vivia la ciutat en aquells moments, necessitada de fortificacions davant la immediata arribada de l'enemic.⁸³ Aquell mateix dia, en aquell mateix lloc, l'exèrcit català derrotava les tropes de Felip IV. Quasi bé tots els gremis de Barcelona van contribuir a la victòria ja que van aportar combatents integrats en diverses companyies, és a dir, en unitats de cent a cent cinquanta homes. A cada gremi important li corresponia formar-ne una.⁸⁴ Com que no constituïen cap exèrcit regular en el sentit modern, els soldats, un cop acabada la batalla o l'assetjament, de vegades tornaven a casa seva.

Era la Generalitat de Catalunya la que pagava a aquestes companyies gremials. Els sous rebuts estan anotats al *Llibre Comú del compte de Guerra*.⁸⁵ Com acabem de veure, des de l'administració es recorria a les confraries cada cop que s'havia de resoldre una qüestió seriosa, considerant-les una mena d'apagafocs. Però això no va ser un obstacle perquè, després, es desentengués d'elles i eludís concedir-los el reconeixement merescut. La sistemàtica postergació irritava els menestrals, que van protestar iradament en demanda d'un sisè conseller.⁸⁶

El 1645 el gremi de paletes va establir els *numerus clausus* de tal manera que cada any només podien accedir a la mestria dos oficials. Podem interpretar aquesta mesura com una resposta a l'escassetat de feina, tot i que en aquesta estricta limitació no s'hi comprenien els fills o els gendres dels mestres. S'havia de protegir els interessos de determinades famílies i, per tant, s'impedia l'excessiva competència que es produiria si massa persones accedien a la mateixa categoria professional al mateix temps.

La contesa va suposar un cop dur per a la vida gremial en el conjunt de Catalunya, ja que va introduir un poderós element desorganitzador. A Reus, per exemple, els mestres de cases es van reduir a dos, la resta havia marxat o havia mort en la guerra. Conseqüentment, les reunions no podien tenir lloc i tota la feina administrativa i de comptabilitat es va veure afectada amb grans retards.⁸⁷

82. Riart, Hernández, Rubio, pàg. 10.

83. Parets, pàg. 470.

84. Estanyol Bardera, pàg. 69.

85. Aca, Gen, *Llibre comú del compte de guerra*, G-111.

86. Molas Ribalta, *Reflexions sobre la societat...*, pàg. 55.

87. Gort i Juanpere, pàg. 57 i 80.

1_Gravat que mostra Barcelona assetjada des de mar i terra per les armes de Felip IV durant la guerra dels Segadors.

2_Pau dels Pirineus, firmada el novembre del 1659. Tractat entre Felip IV d'Espanya i Lluís XIV de França negociat a l'illa dels Faisans, al riu Bidasoa, que va consagrar la superioritat militar francesa i la decadència d'Espanya.

3_Gravat en el qual es pot veure un grup de segadors enderrocant les portes de la presó per alliberar el diputat Tamarit el 1640.

1 i 2_Detalls de l'actual Museu Picasso, que ocupa els tres palaus medievals Meca, Aguilar i del Baró de Castellet.

3_Gravat en què es representa la Rambla de Santa Mònica de Barcelona, amb la façana del Teatre Principal o de la Creu, i la font de Neptú, també anomenada «del Vell».

1

A les calamitats pròpies de la guerra s'hi sumarien, no gaires anys més tard, les de la pesta. El 1651, una epidèmia va provocar una mortaldat terrible, agreujada per la fam. El blat escassejava i el seu preu es va disparar, colpejant sobretot les classes més baixes. Mentrestant, s'estenia el que avui anomenaríem «inseguretat ciutadana», amb proliferació de robatoris i assassinats enmig d'un buit d'autoritat provocat per l'absència del Virrei. El Consell de Cent, per tal de vigilar la ciutat, va reclutar set-cents homes que van sortir, com de costum, dels oficis. La seva funció policial resultaria com es va comprovar al cap de poc temps d'allò més arriscada: «Robaven i mataven i amb tant de desvergonyiment que molts vespres escopetejaven a la mateixa justícia matant los fadrins, que no gosaven anar de ronda que no aportassen divuit o vint fadrins ben posats».⁸⁸

Barcelona es trobava en un estat d'extrema postració quan, al cap de poc temps, es va veure assetjada per l'exèrcit castellà. Un cop més, els gremis es van preparar per a la defensa. Però la ciutat va ser incapaç de resistir i va capitular davant de Joan Josep d'Àustria; tornaven, així, a la cleda de la monarquia hispana.

2

Nivell de vida

Fem un incís per esbrinar quin era el nivell de vida dels mestres de cases en aquella època tan turbulenta. Sabem que un mestre, el 1650, rebia deu sous o, el que és el mateix, cent vint diners, per dotze hores de treball diari. Era molt?, poc?, suficient? Per fer-nos-en una idea necessitem conèixer el nivell dels preus. Un quilo d'arròs costava, aleshores, vint-i-dos diners. Un quilo de fideus, seixanta. Més assequibles

3

88. Parets, *Dietari d'un any de pesta*. Eumo Editorial, Vic, 1989, pàg. 43.

« En aquest context de relativa expansió es van crear nous gremis. »

eren les cebes, que anaven a cinc diners el quilo. Si anem fora de l'àmbit alimentari, un plat es venia per cinc diners i dues espardenyas, per cinquanta.⁸⁹

Morositat

Firmada la pau dels Pirineus el 1659, la interminable guerra amb França es va acabar. Aquell mateix any, Pere Pau Ferrer va ser escollit com a mestre de cases de la Generalitat. Aquest càrrec no va ser l'únic que va ocupar, segons les dades disponibles, ja que també va exercir el lloc de veguer o magistrat a les ordres del govern català.

Durant el període immediatament posterior es van començar a percebre, tot i que encara de forma dèbil, senyals de recuperació econòmica. Deu anys després d'haver firmat la pau, es va fundar la Junta General de Comerç. Poc temps després, una draconiana devaluació va posar en seriosos problemes econòmics els assalariats, encara que, a llarg termini, va posar les bases per al futur creixement. No obstant això, segons alguns historiadors, la reactivació no es va deure tant a Barcelona com a les zones rurals i les petites localitats de la costa.

En aquest context de relativa expansió es van crear nous gremis. Un dels més actius va ser el de llogadors de mules; un altre, el d'espardeyer. Mentrestant, cordoners, teixidors de lli o moliners experimentaven una fase de reestructuració en les seves respectives professions. Tanmateix, i malgrat la seva proliferació, es van aixecar veus contràries als gremis per entendre que obstaculitzaven el desenvolupament econòmic. L'exemple més extrem, potser, el tenim a les Corts d'Aragó,

celebrades el 1687, en les quals s'advocava, purament i simple, per la seva eliminació.

Hi ha indicis que permeten creure que la confraria de mestres de cases de Barcelona va passar per serioses dificultats econòmiques. En una reunió del consell del 1683 es va plantejar el problema dels impagaments dels socis, quelcom, segons sembla, bastant habitual. Els dirigents es queixaven que, per més que fessin les gestions necessàries, els seus esforços no servien per a res. Trucaven no un cop, sinó molts, a la porta dels morosos sense que la recaptació pugés de manera significativa. I amb tants pocs ingressos no es podia fer front a les nombroses despeses ocasionades per motius religiosos, com les festes del Corpus, dels Sants Apòstols o dels Sants Màrtirs. D'altra banda, els censals obligaven a fer certs desemborsaments, ja que per aquest procediment s'obtenia diners en préstec pels quals es pagava una renda. S'havia de trobar, d'una manera o d'una altra, la manera de satisfer aquests deutes.⁹⁰

Reglamentacions

L'admissió dels aprenents com a oficials es feia constar en un llibre, i al costat del nom de cada admès es consignaven dades com el nom dels seus pares o del mestre amb qui havia après l'ofici. Sabem, per exemple, que Domingo Durán es va formar amb Raphael Pallart. Alguns cops trobem alguna precisió interessant, que el candidat era fill legítim i havia estat batejat tal dia. No s'ha d'oblidar que la partida de baptisme constituïa un requisit indispensable.

89. Anguera Cama, *La construcción en Barcelona, Hombres y Obras* (22). Butlletí del Gremi de Constructors n. 43, juliol de 1981, pàg. 2.

90. *Llibre d'ordinacions y altres coses*. AHCB, Mestres de Cases 39–11, f. 1–2.

« Tots els que
desitgessin ser oficials
havien de passar un
període de quatre anys
juntament amb
un mestre. »

Com que ens referim a una documentació amb finalitat fiscal, també s'anotava si el nou oficial havia pagat els impostos «per raho de Guerra y Bandera», així com la quantitat de sis sous destinats al manteniment de la capella del Gremi a la catedral de Barcelona. A continuació venien les quantitats satisfetes durant els successius anys.

A partir del gener del 1687 es va aplicar una nova normativa. Tots els que desitgessin examinar-se per optar a la categoria d'oficial havien de passar prèviament un període de quatre anys treballant juntament amb un o diversos mestres. Això, a la pràctica, implicava viure al seu domicili i, consegüentment, compartir les mateixes rutines diàries: menjar, beure i dormir. Un cop finalitzat aquest període, l'aprenent necessitava els certificats dels mestres amb els que hagués treballat per acreditar els seus coneixements.⁹¹

El pas següent, aspirar a la mestria, es va veure facilitat al llarg de la segona meitat del segle, segurament per l'escassetat de paletes. Però, alguns cops, els abusos eren evidents. No s'havia de ser especialment perspicaç per adonar-se dels avantatges excessius que s'atorgaven als fills dels mestres i als marits de les seves filles o nétes. Aquests parents, en molt poc temps, passaven d'aprenents a oficials i mestres. El resultat era el previsible: els mancava preparació. Per tractar de compensar aquestes arbitrietats, el Consell General del Gremi va acordar que no s'admetria a l'examen per a mestre cap gendre que abans no hagués estat aprenent i oficial.

91. AHCB, Gremis, Mestres de Cases, 39–45, 1684.

92. *Llibre d'ordinacions y altres coses*, f. 6. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–11.

93. *Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. xx, pàg. 181.

De nou a la guerra

No van faltar altercats en què els mestres de cases, com a part del col·lectiu gremial, van haver de mobilitzar-se i aportar la seva contribució de sang. Eren temps en què la puixant França de Lluís XIV pressionava per tot arreu a la decadent Espanya dels Habsburg. Per aquest motiu, quan els francesos van amenaçar Girona l'any 1684, van saltar totes les alarmes. Si no s'enviava ajuda a la ciutat, l'enemic se n'apoderaria. El Consell de Cent va reaccionar reclutant un terç de sis-cents homes i una companyia de seixanta. Per reunir-los es necessitava, com sempre, la generosa i indispensable col·laboració de col·legis i confraries. No s'esperava menys d'unes entitats que en el passat havien servit amb eficàcia la Corona.

Els prohoms del gremi de mestres de cases van deliberar sobre la seva contribució. Seria de deu homes en el cas dels mestres i de tres en el dels oficials.⁹²

Quan l'armada francesa es va presentar davant les muralles de Barcelona, la ciutat va veure que no tenia soldats del Rei per protegir-la. Va ser la gent dels gremis i dels col·legis qui va ocupar els seus llocs en tots els punts necessaris per a la defensa.⁹³

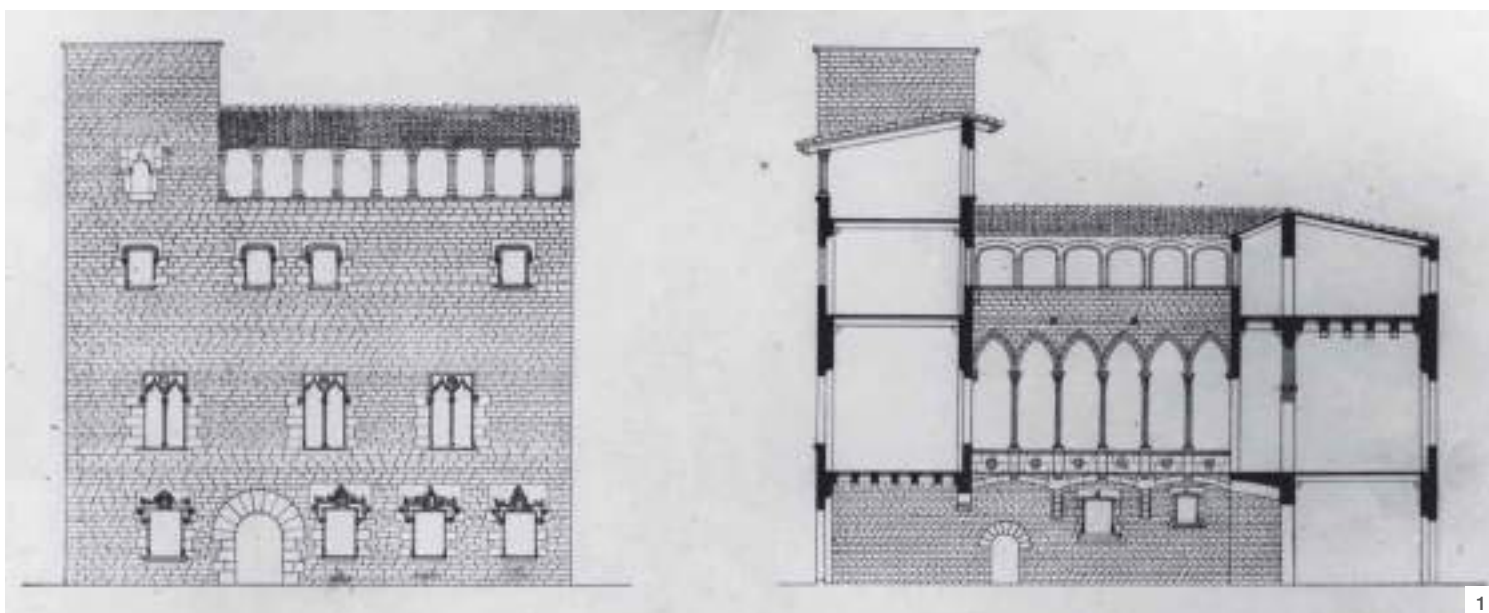
La ciutat capitula

L'enfrontament amb Lluís XIV va continuar durant els anys següents fins que el 1697 el bo i millor de l'exèrcit gal va posar setge a Barcelona. Alguns mestres de cases van morir en la lluita i molts d'altres van quedar impeditos. El govern municipal va gastar copioses sumes per

pagar els que van servir com a soldats a la Coronela, però també va mobilitzar els paletes per atendre determinades necessitats. Un document de l'època explica el seu treball, que no era altre que atendre a qualsevol hora les urgències del setge:

«[La ciudad] dio las providencias y disposiciones que podían mirar a atajar los incendios de las bombas, conduciendo a este fin albañiles y carpinteros, y otra gente de trabajo, para que estuviesen prontos día y noche, donde la necesidad lo pidiera.»⁹⁴

L'ús d'artilleria moderna, dotada dels últims avenços, va permetre als atacants una gran potència de foc que va causar, al mateix temps que moltes baixes, la destrucció de nombrosos edificis. Mai no se n'havien vist tants reduïts a runes. El seu nombre va arribar a avaluar-se en dos mil cinc-cents, però aquesta xifra sembla clarament exagerada, sobretot si tenim en compte que el bombardeig només va incidir profundament sobre una part de les sis mil cases que existien al recinte urbà. Podríem parlar, en canvi, de prop de nou-cents, seguint l'estimació d'Albert García Espuche. Al voltant d'un terç d'aquestes cases es troba-

94. *Manifestación en que se publican...*, pàg. 238–329.

« La reconstrucció de la Ciutat Comtal es va efectuar a un bon ritme. »

ven documentades gràcies als rebuts conservats i firmats pels mestres de cases als propietaris durant les obres de restauració. Ens referim només als casos més greus, en els quals va ser necessària una reconstrucció parcial o total. Cal comptar, a banda, els immobles afectats per danys menors.

En total, un terç de les cases afectades pel setge estaven en condicions d'inhabitabilitat. Per reparar-les o aixecar-les de nou, els constructors tenien molta feina a fer. En algunes, com la del cirurgià Manel Gispert, al carrer dels Carders, calia «gastar-hi molts diners» si es volia recuperar la normalitat.⁹⁵ En ocasions, el desemborsament exigint arribava a ser tan alt que fins i tot hi havia persones acomodades que no tenien fons per fer front a la reconstrucció. Davant de la manca de capital només els quedava una alternativa, demanar un préstec o vendre alguna propietat. Les seves dificultats proporcionaven una oportunitat única a tots aquells amb capacitat d'invertir, ara més que mai a la caça de preus atractius. Es va produir, d'aquesta manera, un important transvasament de propietats a favor dels més adinerats.

Els constructors, com calia esperar, van fer el seu agost. En una Barcelona en què abundaven les runes, cada mestre de cases comptava amb una llarga llista de clients en espera. Una demanda tan brutal va disparar de seguida els preus del sector. Segons el propietari d'una casa del carrer de Sant Pere Més Baix, els salaris de paletes i fusters eren «molt més cars que abans». L'Ajuntament va intentar moderar costos incrementant el nombre de professionals en actiu: va autoritzar a mestres de cases d'altres localitats perquè

poguessin treballar a la ciutat; exercirien lliurement el seu ofici durant els tres anys següents. La mesura, no obstant això, va ser insuficient, ja que a la pràctica, els professionals de la construcció tenien tanta feina que podien acumular els suficients diners per adquirir ells mateixos edificis derruïts.

La reconstrucció de la Ciutat Comtal es va efectuar a un bon ritme. En realitat no hi havia cap altra opció, atès que si es volia impedir la ruïna total de moltes construccions de baixa qualitat, es necessitava una intervenció ràpida. La celeritat queda palesa en una data quantitativa: a finals del 1699, és a dir, amb prou feines dos anys, el 79% de les obres s'havien acabat. Barcelona vivia un període d'efervescència econòmica que li va permetre superar els estralls del setge francès.⁹⁶

Lògicament, el record de tanta devastació va contribuir a enfortir el sentiment antifrancès, un factor a tenir molt en compte al cap de pocs anys, després de l'arribada al tron espanyol dels Borbons. La nova dinastia, pel seu origen gal, concitaria força desconfiança.

Vida religiosa

Els paletes, en tant que col·lectiu, no només s'ocupaven de reglamentar el seu ofici, sinó que també vivien segons els principis catòlics, com corresponia a una societat fortament impregnada per la fe. Per començar, havien de complir amb els corresponents actes de culte. Entre aquests actes, hi havia els dedicats als seus patrons, Sant Felip i Sant Jaume el Menor, a més de Santa Lluçia, patrona

95. García Espuche, *Barcelona entre dues guerres*, pàg. 161.

96. García Espuche, *Barcelona entre dues guerres*, pàg. 174.

1_Pla de la ciutat de Barcelona l'any 1697.
S'hi poden veure el port, les muralles
i la fortalesa de Montjuïc.

2_Gravat del castell de Montjuïc el segle
XVII, realitzat durant les negociacions
del Tractat dels Pirineus.

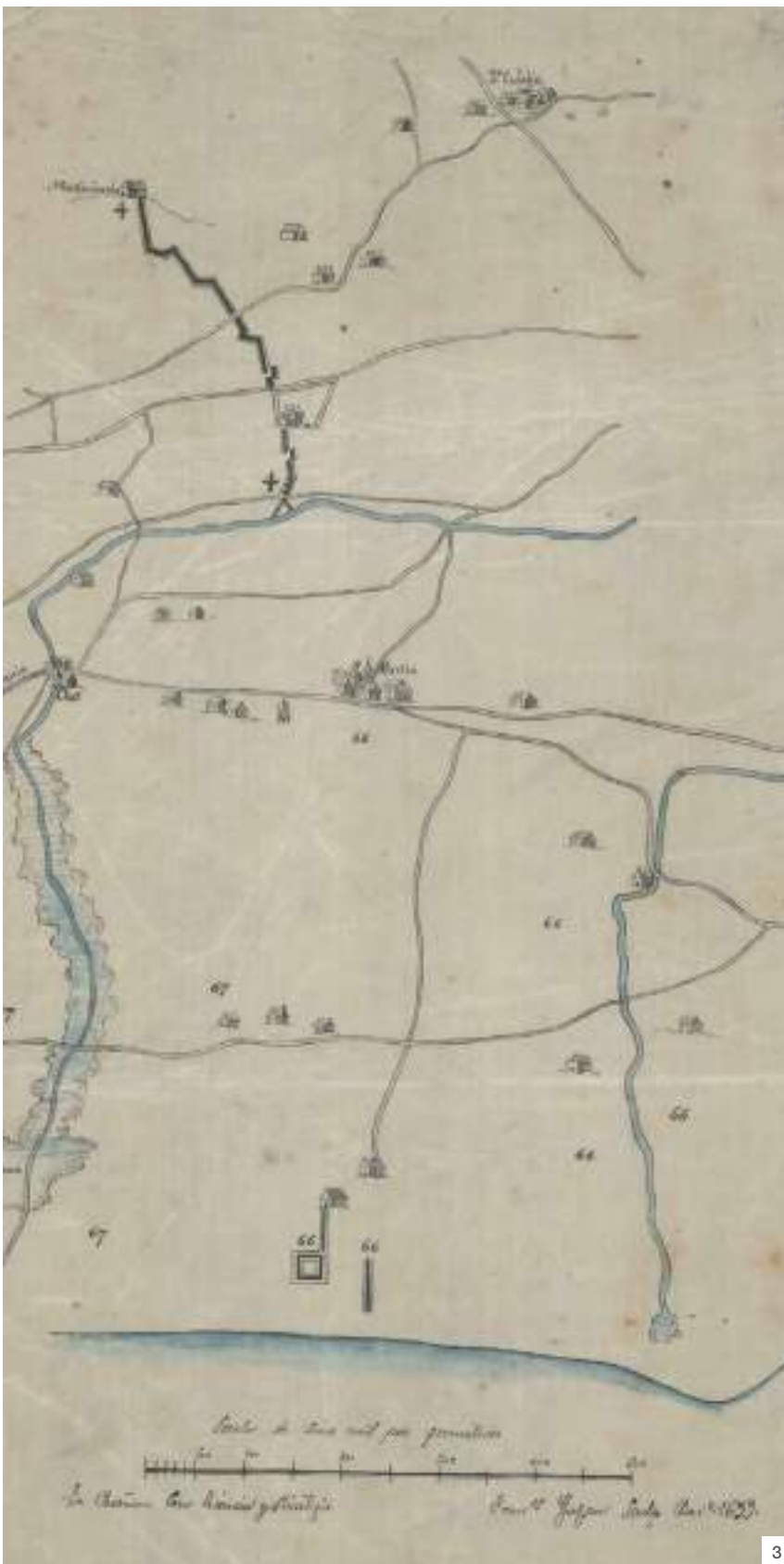
3_Pla del sector del Clot i Sant Martí
el 1699.

1

2

3

dels molers. Des del 1608 o 1609, la seva capella, dins de la Catedral, era la de Sant Andreu, la mateixa que a partir del 1904 es dedicaria al Sagrat Cor.

A més de la corresponent litúrgia, els preceptes cristians també implicaven l'exercici d'una solidaritat activa amb els més desafavorits. Amb aquesta finalitat, alguns prohoms del Gremi administraven dues causes pies. L'una fundada per un moler, Bernabé Jeart, i l'altra, pel mestre de cases Joan Fontanet. Ambdues produïen unes rendes que havien d'invertir-se en l'adquisició de llençols i mantes per al servei «dels pobres malalts del Hospital General de Santa Creu de la present ciutat».⁹⁷

El 1699, als que ingressessin a la confraria autènticament peneditos de les seves culpes, després de confessar-se i combregar, el Papa els atorgaria indulgència plenària i remissió de tots els pecats. El pontífex concediria la mateixa gràcia a tots aquells que en la festa de Sant Felip i Sant Jaume, celebrada l'1 de maig, visitessin la capella de la corporació. Allà havien de resar a Déu per la pau i la concòrdia entre els prínceps cristians, l'extirpació de l'heretgia i l'exaltació de l'Església. Òbviament, aquest era el comportament que s'esperava d'un cristià exemplar. Per això mateix s'oferia la mateixa recompensa indulgències als mestres de cases que es preocupessin pel bon govern de la confraria o que realitzessin bones accions, com acollir pobres en les seves cases, reconciliar-se amb els seus enemics o assistir a l'enterrament d'altres persones, fossin o no companys de la confraria.⁹⁸

97. *Llibre d'ordinacions*, f. 94, 1685. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–3.

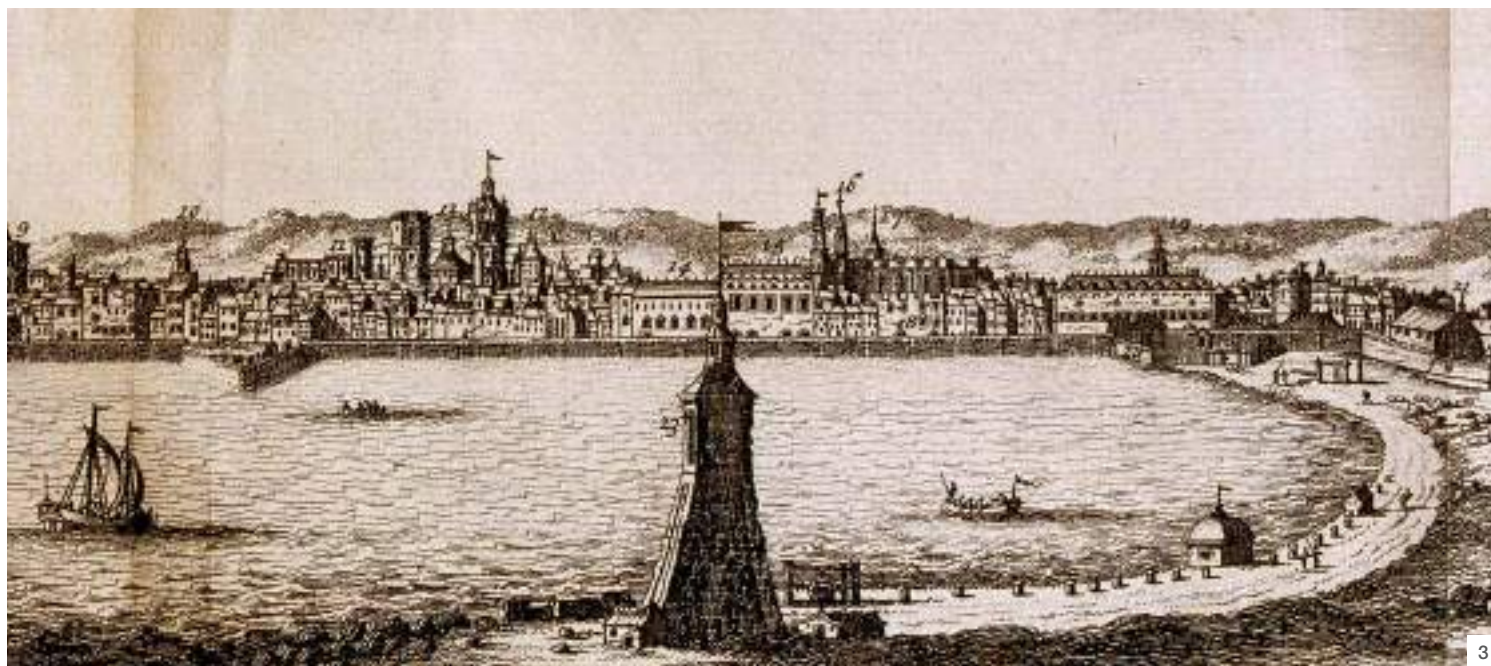
98. *Llibre de privilegis i ordenansas*. AHCB, Gremis, Mestres de Cases, 39–4.

1_Vista actual de l'antic Palau del Marquès de Llió, al carrer de Montcada.

2_Plaça de Sant Just.

3_Panoràmica del port i de la ciutat de Barcelona a finals del segle XVII.

« La vida interna del gremi no estava exempta de problemes i desavinences. »

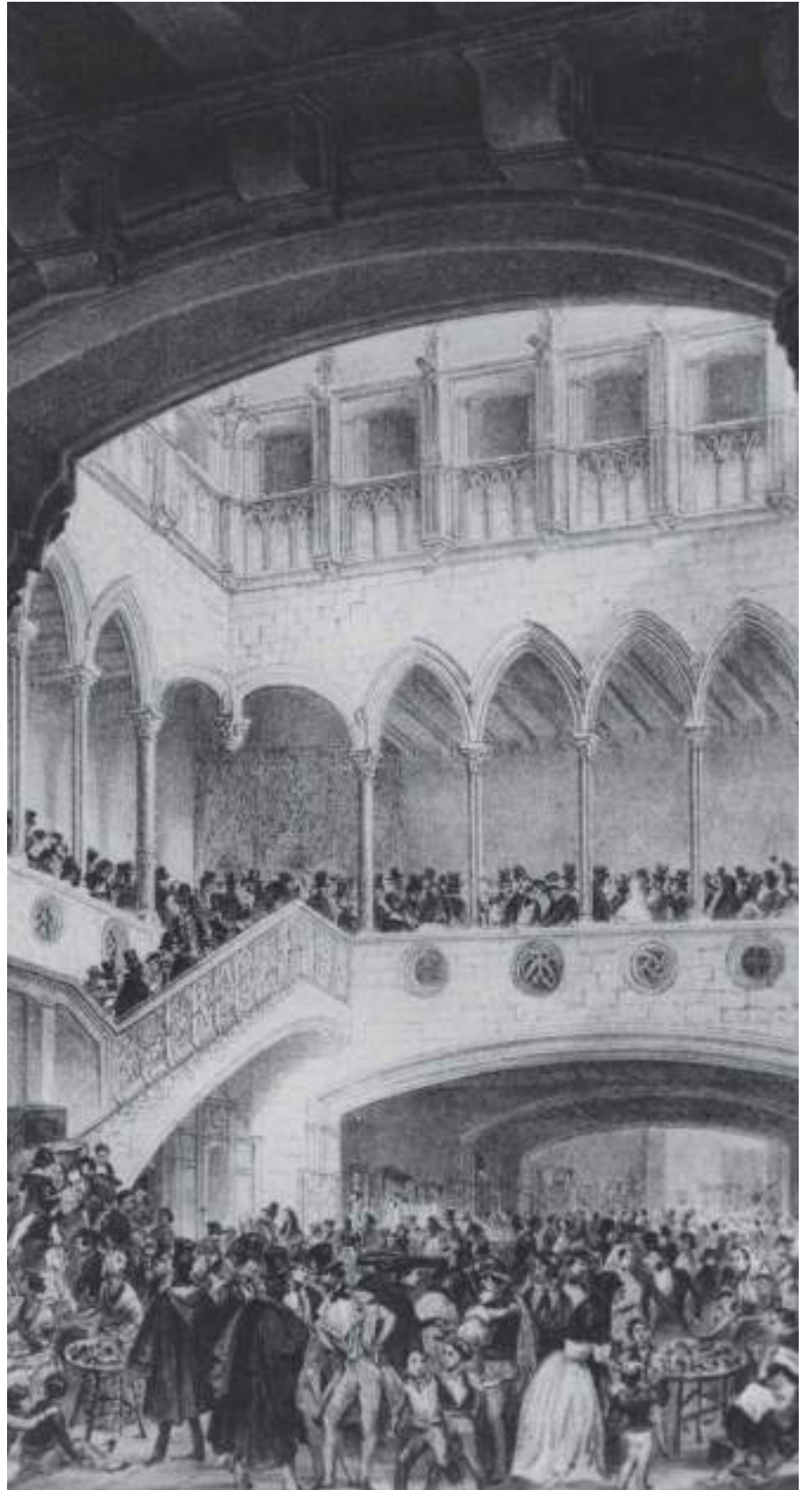

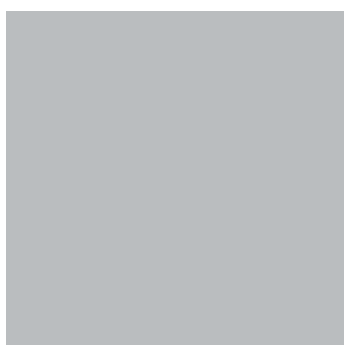
Problemes amb els andadors

La vida interna del gremi dels mestres de cases, mentrestant, no estava exempta de problemes i desavinences. Així, el juny del 1701, tenim notícia de la disputa amb els andadors. Aquests, a més d'encarregar-se del servei d'assistència de la Capella, convocaven les reunions de la confraria quan els prohoms del gremi així els ho indicaven. Però va arribar un moment en què, per alguna raó que desconeixem, es van negar a complir les ordres rebudes: «Y com de algun temps a esta part

se experimenta la poca servitut fan los andadors y la poca atenció y respecte tenen als Promens no volent executar los ordres los donan per los negocios de la present confraria». Per aquest motiu, un d'ells va ser arrestat. Quan va recórrer la mesura, argumentant que els prohoms no tenien tal poder, Francesc de Portell, advocat de la Regia Cort, li va acabar donant la raó. Portell, segons la documentació de l'època, «envia a sercar los Promens y los digue que ells no tenian poder per fer capturar y arrestar ningun andador».⁹⁹

99. *Llibre d'ordinacions*, 16 de juny de 1701. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–3.

3. De la repressió al creixement

« El 1708 es van concedir a la confraria de mestres de cases les obres del castell de Montjuïc. »

Amb la mort de Carles II, el 1700, es va obrir un nou període en la història d'Espanya. Per la decisió testamentària de l'últim Habsburg, una nova dinastia, els Borbons, arribava al tron per aconseguir, en principi, un objectiu extremadament complicat: mantenir la unitat d'una monarquia tan immensa com postrada, per més que alguns dels seus territoris comencessin a notar símptomes de recuperació. Catalunya, com ha posat en relleu la historiografia, era una de les zones on ja s'havia tocat fons.

El nou rei, Felip V, va entrar l'any següent a Barcelona. La seva rebuda, lògicament, va implicar diverses despeses per a la ciutat. Així, en la documentació del gremi de mestres de cases hi trobem anotades quantitats satisfetes per aquest concepte. Era el més habitual. Si es tractava de contribuir a les obligacions municipals o de pagar al Rei els donatius fixats per les Corts, els gremis repartien la càrrega entre els seus membres, en funció de les possibilitats de cadascú.

Ja hem vist com la incorporació, amb cada canvi de titular en la Corona, sol·licitava la confirmació dels seus privilegis. Aquest assumpte, assenyalaven els mateixos constructors, implicava un considerable desemborsament monetari, a més de temps,¹⁰⁰ tot i que l'esforç mereixia la pena sempre que garantís la continuïtat de les prerrogatives, defensades sempre amb tots els mitjans. Així ho demostra la immediatesa de la protesta quan es va plantejar la continuació, amb oficials forasters, d'un retaule de pedra dedicat a Sant Oleguer. El Consell de Cent donava suport a la idea, justificada per l'absència de mestres de cases a la ciutat. Per al Gremi, tan sols la possibilitat que uns estranys es fessin

càrrec dels treballs constituïa un atemptat al seu honor.¹⁰¹ En un principi, semblava que no les relacions entre Catalunya i Felip V no anaven pel mal camí. El sobirà els va concedir pràcticament totes les peticions. No obstant això, els partidaris de l'arxiduc Carles van acabar imposant-se, situant el Principat al front antiborbònic juntament amb els regnes d'Aragó i València, per bé que el cert és que en aquests territoris no van faltar-hi felipistes, de la mateixa manera que a Castella també va existir una minoria austriacista.

Les causes d'aquest canvi de bàndol són variades. En primer lloc, el bon record que suscitava la dinastia Habsburg, suposadament més respectuosa amb els furs, encara que a la pràctica l'arxiduc no va dubtar a saltar-se'ls cada cop que va convenir als seus interessos. Als Borbons, en canvi, se'ls relacionava amb França, dura competidora per a l'economia catalana, tant per la invasió dels seus productes com per l'existència d'una colònia d'immigrants gals, rivals en la lluita pel mercat laboral.

Els primers anys de la guerra de Successió no van transformar la vida econòmica barcelonesa. S'arriba a aquesta conclusió atesa l'estabilitat en la remuneració dels constructors. Un mestre de cases cobrava catorze sous barcelonesos, un fadrí, dotze, i un aprenent, vuit. Curiosament, no hi va haver alts i baixos en el nivell salarial malgrat la intensa activitat desplegada després dels setges que va patir Barcelona els anys 1705 i 1706. Com a conseqüència d'aquests fets, nombroses teulades necessitaven una reparació i, encara que en menor nombre, molts edificis havien de ser reconstruïts en la seva totalitat.¹⁰²

100. *Llibre d'ordinacions y altres coses*. AHCB, Mestres de Cases 39–11, f. 8.

101. BC, F. Bon. 10322, 1703 o posterior.

102. Vilar, *Crecimiento y desarrollo*, pàg. 173.

En un context bèl·lic com aquest, Barcelona necessitava reforçar les seves fortificacions amb certa urgència. Per aquest motiu, el 1708, es van concedir a la confraria de mestres de cases les obres del castell de Montjuïc. Davant l'escassetat de professionals, es va optar per presentar als oficials una oferta irrefusable: la concessió de la mestria. Per obtenir-la només haurien de superar un examen elemental, la realització d'una *escairia* o prova senzilla.¹⁰³

Ara bé, aconseguir que tots complissin amb les seves obligacions no era una tasca fàcil. Només cal veure el conflicte que es va generar entre els mestres i els fadrins. El 1712 els primers van anar a l'Ajuntament per aconseguir que els joves participessin de «les guardes», és a dir, de la vigilància de la ciutat, una responsabilitat que corresponia a la milícia gremial i que incloïa muralles, torres, baluards, portes i el port de mar. Els fadrins no van estar-hi gens d'acord perquè creien que les ofertes dels mestres eren insuficients, els quals no estaven gens disposats a permetre'ls que fessin «apedaçaments». Cedir en això equivaldria a vulnerar els privilegis del Gremi i redundaria en el seu desprestigi. Com obligar els joves a intervenir a «les guardes»? El conseller en cap de Barcelona va ordenar que, de moment, no se'ls amenacés amb cap càstig. Si mantenien la seva postura de no fer acte de presència, aleshores sí que s'exposarien a conseqüències molt serioses. Per començar, un tinent, un alferes o un altre oficial en portaria un control, elaborant un llistat de tots aquells que no hi acudien. D'aquesta manera, els mestres sabrien a qui tenien prohibit donar feina, sota pena de tres lliures per cada infracció. Aquells que estiguessin a la llista negra tampoc no podrien presentar-se a l'examen de mestria fins que no haguessin passat deu anys.

103. Montaner i Martorell, pàg. 42.

1_Setge de Barcelona el 1705. Detall de la defensa de les muralles de la ciutat.

2_Mapeta de la ciutat de Barcelona, durant el setge francès del 1706, en el marc de la guerra de Successió. Aquest any la ciutat va patir un setge de la flota francesa, coincidint amb la convocatòria de les Corts Catalanes per part de l'arxiduc Carles d'Àustria.

1

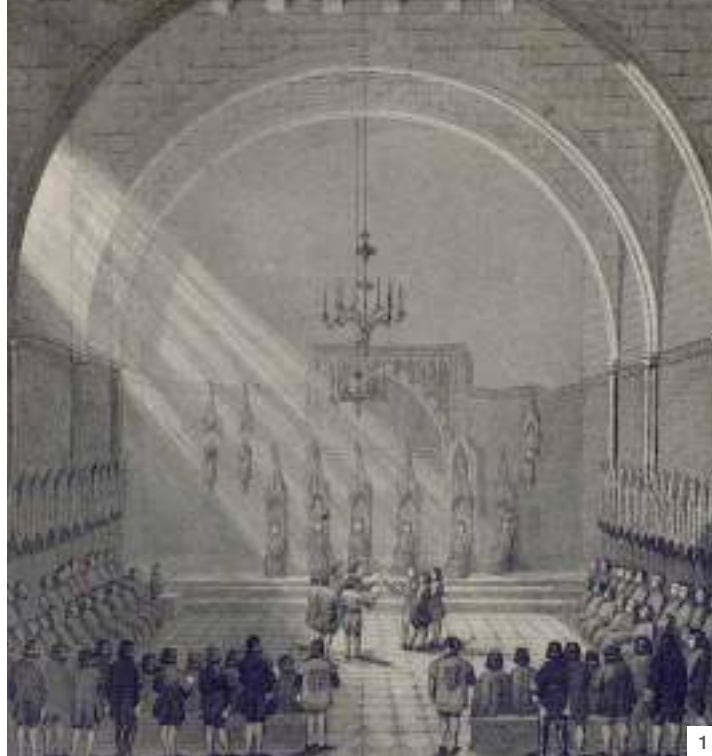

2

1_El Saló de Cent tal com era originalment a principis del segle XVIII, en el recinte del qual els barcelonesos invictes juren defensar la ciutat fins a vessar l'última gota de sang en un acte presidit pel Conseller en Cap.

2_Parlament en una de les bretxes de la muralla de la ciutat, entre Claude François d'Asfeld, general al servei de França i el general Josep Bellver i Balaguer, durant el setge de Barcelona que va tenir lloc durant la guerra de Successió. Això succeïa el 5 de setembre del 1714, i sis dies més tard es produïa la rendició de la ciutat.

3_Fragment d'un pla de Barcelona el segle XVIII en què es pot veure la zona de Sant Martí de Provençals durant el setge dels anys 1713-1714.

1

2

3

La bateria de mesures repressives, contudent per si mateixa, no se cenyia només a allò material sinó que incloïa també allò simbòlic. En la capella del Gremi s'hi anotarien els noms dels joves que no complissin amb la seva obligació, perquè en el futur es guardés memòria de qui no havia volgut servir el Rei.

Els dirigents del Gremi van acordar que totes aquestes decisions tindrien rang d'ordinació, per la qual cosa van suplicar a l'alcalde de Barcelona que interposés la seva autoritat per fer-les acomplir.¹⁰⁴

No obstant això, en moltes ocasions es feia difícil arribar a algun acord, el que fos, per manca de quòrum. La falta de participació dels mestres en les sessions dels consells va assolir una especial gravetat, ja que va retardar els assumptes del col·lectiu sense que fos possible arribar a cap solució. Per als que feien acte de presència, tot això succeïa per l'escassetat de la multa als no assistents; com que la multa era tan baixa, tan sols quatre sous, no aconseguia l'efecte dissuasori desitjat. Què s'havia de fer, doncs? Augmentar-la. Fins a una lliura de cera blanca amb destí a la il·luminació de la capella de la confraria. D'aquesta manera, qualsevol que tingués la temptació de quedar-se a casa s'ho pensaria dos cops. Transcorreguda una hora i quart des de la convocatòria, es procediria a anotar qui hi havia anat i qui no.¹⁰⁵

S'ha dit que, fins al final de la guerra, els gremis van constituir la columna vertebral de la resistència antifelipista. En realitat, van tenir un paper secundari enfront de les tropes regulars. Només van entrar en combat quan la situació es va fer extrema, per defensar Barcelona en el setge de 1713-1714. Per bé que el cert és que en aquells moments dramàtics van saber estar a l'alçada de les circumstàncies en-

104. *Llibre d'ordinacions y altres coses*. AHCB, *op. cit.*, f. 37-39.

105. *Llibre d'ordinacions y altres coses*, *op. cit.*, f. 32-33.

« S'ha dit que els gremis van constituir la columna vertebral de la resistència antifelipista, però només van tenir-hi un paper secundari. »

front de l'investida del duc de Berwick. La seva capacitat combativa, pel que sabem, va resultar comparable a la dels professionals.¹⁰⁶

En imaginar-nos els paletes com soldats, seria convenient preguntar-se com anaven vestits. Sabem que lluien una casaca blava amb folre blau, que també era el color de les mitges, per la qual cosa el conjunt recorda una mica la samarreta del Futbol Club Barcelona. Una rosa i un galó de plata decoraven el tricorni que cobria els seus caps.¹⁰⁷

La xifra de quants homes integraven aleshores la Coronela o milícia gremial, entre aprenents, oficials i mestres, varia segons els autors. Mentre Sampere i Miquel parla de tres mil cinc-cents efectius, altres autors arriben fins als cinc mil. Les tropes es dividien en diversos batallons formats, al mateix temps, per companyies d'un mateix gremi. Com en situacions similars, es van prometre avenços en la jerarquia professional als quals agafaven les armes. Així, el 24 de març, uns mil soldats procedents de les corporacions van protagonitzar una sortida contra les tropes enemigues.

Després de la derrota austriacista, les autoritats borbòniques van disoldre la Coronela. Berwick va enviar les seves banderes a Madrid, on sembla que es van col·locar durant un breu temps a l'església de la Verge d'Atocha.¹⁰⁸

La victòria va tenir un sabor agre dolç per a Felip V. Malgrat que dominava Espanya, per bé que sense Menorca ni Gibraltar, va perdre totes les possessions europees, tant les italianes (Nàpols, Sicília, Sardenya, Milà) com Flandes. A partir d'aquell moment, la monarquia no va tenir cap altre remei que posar els seus esforços en Amèrica, en un intent

de fomentar les relacions comercials que aportessin riquesa i desenvolupament a la metròpoli.

Com va afectar la derrota militar als mestres de cases? Malgrat no posseir dades contrastades, podem aventurar la hipòtesi que el nou govern no els va reprimir en excés perquè necessitava professionals per atendre les noves construccions. Per això mateix es va permetre a Josep Juli, un antic partidari de l'arxiduc Carles, ocupar-se del subministrament de matèries primeres amb destí a la Ciutadella. Un cas similar és el de Pau Martí, mestre responsable de diverses obres impulsades pel govern austriacista i dirigent del Gremi durant la guerra. Malgrat aquests antecedents, en principi poc prometedors, Martí no va tardar a treballar per a l'administració borbònica.

Per a Josep Amaidies, en canvi, l'ocupació de Barcelona va significar la pèrdua del seu càrrec com a «mestre de les fonts» de la ciutat. No obstant això, al cap d'uns anys va recuperar el seu lloc perquè el seu successor no dedicava prou temps a les seves obligacions, atès que estava massa absort en les obres de la Ciutadella.¹⁰⁹ De nou, doncs, les consideracions pràctiques van prevaldre sobre les adhesions ideològiques.

Reconstrucció

El setge del 1714 va suposar, en contrast amb els setges anteriors, una destrucció considerable: un terç de la ciutat es va veure greument afectat. Poc menys d'un any després, el govern va fer enderrocar el

106. Riart, Hernández, Rubio, pàg. 60.

107. Riart, Hernández, Rubio, pàg. 304–305.

108. Mercader i Riba, pàg. 107.

109. Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters*, pàg. 17 i 257.

barri de la Ribera. Es pretenia crear un espai lliure de construccions per tal d'afavorir la seguretat d'una nova fortalesa, la cèlebre Ciutadella, destinada a prevenir possibles revoltes de la població. Els enderrocaments previstos van ser de tal magnitud, una cinquena part dels habitatges del conjunt de Barcelona, que els ciutadans no van arribar a creure's que una actuació tan radical es pogués dur a terme realment. Així, després de l'11 de setembre, més d'un propietari es va dedicar a reparar desperfectes sense ser conscient que el seu edifici seria enderrocats.¹¹⁰ Desgraciadament, molts dels afectats es van traslladar a cases que també estava previst que fossin tirades a terra. Entre els que van perdre casa seva hi trobem, per cert, un mestre de cases, Anton Vallescà.

Quan es va presentar el projecte per a la Ciutadella, l'abril del 1715, es van constatar dos problemes bàsics. El primer, l'encariment dels materials. El segon, l'escassetat d'oficials i obrers, o bé perquè havien mort durant la guerra o bé perquè havien emigrat. El problema es va solucionar per la via expeditiva, és a dir, es va obligar a treballar a mestres de cases i fusters, tant de Barcelona com d'altres localitats catalanes. A canvi, sembla que van rebre un salari bastant exigü, normalment en moneda falsa.¹¹¹

Podem fer-nos una idea de la reconstrucció a través, per exemple, dels estats de comptes. A l'església de Santa Maria del pi s'hi van invertir 489 lliures per reconstruir les voltes «que espatllaren les bombes del siti proxím pasat», així com les esclatxes provocades per

l'explosió accidental d'un magatzem de pólvora proper, tres anys més tard. El mestre de cases Joan Amill es va encarregar d'efectuar diverses reparacions.¹¹²

En aquest context, no és estrany que les retribucions dels constructors augmentessin. La d'un mestre va passar de catorze a setze sous, com a quantitat més habitual. Els manobres rebien al voltant dels deu sous, i no els vuit d'abans. Dels oficials, en canvi, no en tenim informació. Potser perquè, ateses les circumstàncies excepcionals en les quals es requerien els serveis de nombrosos constructors, van haver d'exercir de mestres. O potser se'ls va forçar a fer-ho.

Aquest increment salarial va ajudar a suportar la creixent fiscalitat aplicada per una monarquia anhelant de diners. En paraules de Garcia Espuche, el règim borbònic va exercir una pressió econòmica ferotge sobre els vençuts. Només havia passat un mes des de la rendició de Barcelona quan es va forçar els gremis a satisfer quantitats amb les quals poder finançar les «excessives despeses» provocades per la guerra. El pagament, a més, s'efectuaria a tota velocitat. Una meitat, en tan sols tres dies. La resta, en vuit o deu.¹¹³

La imposició del centralisme

El Decret de Nova Planta va marcar un abans i un després en l'evolució de l'estructura gremial catalana. La reforma, promoguda per l'Intendent General Patiño, copiava la que s'havia fet uns anys abans a França:

110. García Espuche, *La ciutat del Born*, pàg. 109.

111. Montaner i Martorell, pàg. 102–103; Cortada i Colomer, pàg. 57.

112. *Nota de les obligacions extraordinaries*, 1717. ASP. Comptes d'Obra, 1573–1763.

113. García Espuche, *La ciutat del Born*, pàg. 100.

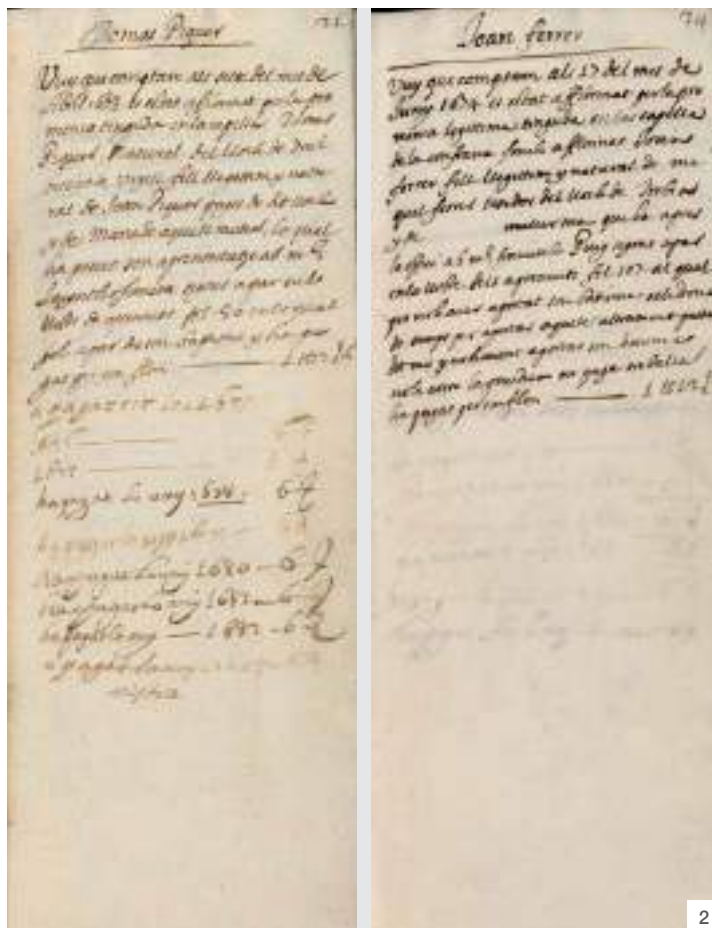
1_Entrada de les tropes del rei Felip V a Barcelona l'any 1714, obrint bretxes a la muralla de la ciutat a cops de canó i de mines, fins a retre la plaça l'11 de setembre durant la guerra de Successió. Aquesta data, símbol de la derrota de tot el poble català, actualment és recordada en la Diada Nacional de Catalunya.

2_Any 1723. Dues imatges del llibre en el qual s'anotaven els noms i cognoms dels aprenents que passaven a ser mestres del Gremi.

«Fundamentalmente consistía en reforzar el corporativismo como elemento de control social y fiscal de la población artesana de Cataluña. De este modo, se daba mayor firmeza y apoyo a la estructura gremial, que había comenzado a desintegrarse.»¹¹⁴

Suport, sí, però a costa d'un sever control del qual no s'escaparia absolutament res. Els gremis van perdre la seva autonomia i la seva capacitat d'influir en els assumptes municipals, en virtut d'uns canvis que privilegiaven la noblesa en detriment de les classes mitjanes. A partir d'aleshores, la majoria dels regidors de l'Ajuntament barcelonès, de nomenament reial, pertanyerien a l'aristocràcia. I ja no tindrien, com abans, jurisdicció sobre els plets dels col·legis i gremis. En el futur serien el corregidor i l'Audiència els que assumirien aquesta mena de competències, de tal manera que sense el seu permís, cap gremi podria celebrar una junta o una assemblea. Cada cop que volguessin fer-ho hauria de ser en presència d'un representant de l'autoritat, al qual haurien de pagar dietes per la seva assistència. Es conserva, per sort, alguna documentació respecte a això. A l'agutzil A. Miró se li van entregar set lliures, setze sous, per assistir a diversos consells.¹¹⁵ I per dissuadir els que tinguessin la temptació de reunir-se en la clandestinitat, es fixava una multa per valor de cent lliures. Es procurava, amb aquesta mena de mesures, que els gremis no es convertissin en nius de conspiradors contra l'estabilitat de l'Estat.¹¹⁶

Malgrat tot, la pràctica va establir una certa continuïtat amb el passat i, així, l'Audiència, quan tractava un assumpte relacionat amb els gremis, sol·licitava a l'Ajuntament la seva opinió.

114. Pròleg de Vázquez de Prada a Molas Ribalta, *Los gremios barceloneses*, pàg. 16.

115. Rebut d'A. Miró. AHCB, Fons Gremial, 39–50.

116. Mercader i Riba, pàg. 108.

1_Gravat amb una imatge del setge de Barcelona del 1714.

2_Panoràmica de la ciutat de Barcelona i del port des de Montjuïc durant la primera meitat del segle XVIII.

El nou sistema agrupava uns cent gremis en tres classes, en funció del que cada un d'ells pagava d'impost cadastral. En aquest conjunt s'inclouien alguns de recentíssima creació, pertanyents a oficis com els xocolaters o els cistellers. Els paletes, englobats en la primera classe, comprovarien com les reformes impositives es convertien en un malson. Ni tan sols se'n podien deslliurar els que amb prou feines posseïen ingressos, o bé per la seva edat avançada, o bé per patir una invalidesa. No és estrany, ateses les circumstàncies, que s'ideessin estratègies d'ocultació fiscal.

En ocasions es plantejaven excuses ben peregrines. Miquel Bosch, per exemple, va al·legar que només col·laborava amb el seu pare, i aquest, Manel, invocava la seva edat, setanta-un anys, com un impediment per realitzar qualsevol feina. Altres mestres van pretendre passar, de manera força sospitosa, per pobres de solemnitat. Va ser el cas de Josep Prats, que el 1725 es trobava en aquesta llista per bé que havia participat en obres importants. No s'ha d'oblidar, d'altra banda, els mestres que simplement es van esfumar dels registres d'un any per l'altre.¹¹⁷

El 1727, el gremi de paletes havia de satisfer la suma de 7.253 rals d'ardits, per la «utilitat i els guanys» que havien generat els negocis dels seus membres. L'autoritat fiscal va advertir als prohoms de la confraria que repartissin aquesta suma entre els associats «amb equitat o justícia distributiva». Després elaborarien una llista amb els noms i els cognoms dels contribuents, en la qual s'inclourien les quantitats pagades

per cadascú. Amb aquesta font d'informació a les mans, el govern aplicaria el cadastre amb major eficàcia.

No obstant això, els mecanismes recaptatoris sembla que es van relaxar amb el pas dels anys. A principis del 1776, quan el tinent d'Escribà Major de Barcelona va comunicar als paletes la quantitat a repartir, aquesta només era de 1.020 rals. Què havia passat? La manca d'actualització dels criteris impositius ens en dóna la clau: la riquesa de Catalunya creixia mentre que el cadastre no es revisava gaire.¹¹⁸ La suma de l'impost, com que romania estable en un període d'augment de preus, no va arribar a obstaculitzar el desenvolupament del Principat. I, d'altra banda, tampoc no s'ha d'oblidar el que en termes actuals anomenaríem «l'economia submergida».

Nombre d'afiliats

D'altra banda, el cadastre ens proporciona el nombre d'agremiats. La xifra cal prendre-la amb precaució, atès el caràcter fiscal de la font. Tanmateix, hi ha motius per donar per bones les dades. No només perquè concordin, més o menys, amb altres documents; sinó també perquè no resulta creïble una ocultació permanent, sobretot si tenim en compte l'esperit de control, recel i rivalitat que hi havia a l'interior de les corporacions. A més, els mateixos mestres, com que es vigilaven estretament els uns als altres, feien més complicats els possibles fraus.¹¹⁹

117. Arranz Herrero, *La menestralia de Barcelona al segle XVIII*, pàg. 109.

118. Ignacio Claramunt, tinent d'escribà major, al Gremi de Paletes. Barcelona, 12 de gener de 1776. AHCB, Fons Gremial, 39–50. Les dades de 1727, a la mateixa capsula.

119. Molas Ribalta, *Los gremios barceloneses*, pàg. 237.

El gremi de paletes, segons el cadastre, comptava el 1729 amb seixanta persones. Al llarg del segle, la quantitat s'hauria mantingut estacionària: uns quaranta anys després es va reduir a cinquanta paletes. Manuel Arranz, per la seva banda, proporciona xifres més altes. Fins a l'any 1740 hi havia al voltant d'un centenar de mestres, incrementats fins a cent vint-i-vuit gairebé vint anys més tard, per establir-se en les dècades següents.

Es tractava, certament, d'un percentatge petit del total d'agremiats de Barcelona. Tanmateix, la seva importància qualitativa va ser molt superior a la que feia suposar el seu nombre. En una època d'expansió demogràfica, la Ciutat Comtal va créixer fins a saturar el seu recinte emmurallat. Aquesta conjuntura beneficiaria tots els que tenien alguna cosa a veure amb l'edificació.

Alguns mestres paletes desenvolupaven, a més, l'ofici de fuster, com per exemple, un tal mestre Simón que va iniciar la seva trajectòria professional l'any 1736.

L'habitual era que els paletes de Barcelona cobressin en funció d'una tarifa acceptada en la ciutat. Per això, si trobem en la documentació de l'època una quantitat diferent, el més segur és que es tractés d'una obra realitzada fora de la capital.

El Gremi es mantenia amb una quota anual de sis sous, els capítols. Un funcionari de l'entitat, el clavari, es responsabilitzava de la seva recaptació. Aquesta quantitat tenia un avantatge doble: d'una banda era prou assequible per tothom i, de l'altra, en benefici d'historiadors venidors, es registrava minuciosament ja que es tractava d'una suma de suficient importància. La costum establí que prohoms, clavari i crederer estiguessin exempts de pagament, tot i que només mentre

durés el seu mandat. En canvi, el degà, és a dir, el mestre de més edat, es beneficiava d'aquest privilegi de per vida.¹²⁰

Tendència a l'endogàmia

La de mestre de cases era una sortida atractiva per a cabalers de famílies pageses, nascuts en comarques com el Penedès, el Berguedà, el Bages o Osona, als quals la institució de l'hereu els impedia tenir accés a la propietat de la terra. Arranz, en el seu estudi sobre la Conca de Barberà, xifra en seixanta-sis els joves d'aquesta procedència contractats com a aprenents en el Gremi entre els anys 1621 i 1800.

Els fills de pagesos arribaven a la capital a la recerca del treball que no tenien als seus llocs d'origen, amb l'esperança de promocionar-se socialment a través d'un ofici més valorat. Altres, fills de paletes, tracta-

120. Arranz Herrero, *La menestralia de Barcelona al segle XVIII*, pàg. 108.

1_Mapa de l'any 1751 de Sant Adrià del Besòs amb el riu Besòs i la seva desembocadura al mar, i la zona de Barcelona que actualment es correspon amb el barri de la Mina.

« Els mestres paletes
afavorien els seus
parents sense que a
ningú li semblés un
comportament
corrupte o punible. »

ven de perfeccionar la seva formació. Els que no s'establien a Barcelona tornaven a la seva terra natal, on comptaven amb una demanda suficient per garantir la seva viabilitat econòmica. Allà, a les obres del taller familiar, usaven les noves tècniques que havien après.

La institució gremial es va convertir, d'aquesta manera, en un pont in-substituïble entre la ciutat i el camp, en una època en què aquest, com correspon a una etapa preindustrial, es veia sacsejat per crisis periòdiques de subsistència. Faltaven recursos per mantenir una població amb tendència a l'alça. D'aquí l'existència d'un corrent migratori cap als nuclis urbans que engrossiria les files de les entitats corporatives. És per això que la majoria d'aprenents que treballaven per als mestres de cases barceloneses eren immigrants d'altres localitats. Entre els anys 1701 i 1808, 626 eren originaris de la Ciutat Comtal i 2.235 eren forans. No és d'estranyar, per tant, que l'aprenentatge constituïa un dels mecanismes d'inserció a la societat urbana dels excedents demogràfics rurals.¹²¹ Gràcies a aquesta via, els recent arribats a la ciutat disposaven d'allotjament i manutenció, amb la qual cosa adquirien una certa estabilitat. I, a més, quan hi havia una vacant en un taller, els aprenents tendien a buscar un substitut entre els coneguts del seu poble o d'algun lloc proper.

Que aquests aprenents poguessin o no accedir a la mestria ja són figures d'un altre paner. Si volien seguir el «cursus honorum» previst, ho tenien molt difícil per assolir la cima en un món endogàmic, en què els no eren fills o gendres de mestres veien dràsticament reduïdes les seves possibilitats de promoció laboral. Les xifres són, en aquest sentit,

concloents: al llarg de tot el segle XVIII, amb prou feines una quarta part dels mestres gaudia de la seva posició gràcies al seu esforç, sense l'ajuda de vincles familiars. Aquest fet, en realitat, té la seva lògica si tenim en compte que ens referim a una societat preliberal, basada en el llinatge abans que en el mèrit.

En l'Espanya de l'Antic Règim tots entenien que un home havia de vetllar, per sobre de tot, pels seus i, evidentment, els responsables dels gremis no n'eren cap excepció. Les famílies que ocupaven els càrrecs dirigents podien utilitzar la seva autoritat institucional en benefici propi, en diversos àmbits, tant enfortint la seva influència dins de la confraria com a l'hora de relacionar-se amb l'autoritat local. El parentesc imposava uns llaços de solidaritat i dependència que ningú no podia passar per alt. D'aquí que els mestres paletes afavorissin els seus parents sempre que els fos possible, sense que ningú se n'estranyés i sense que a ningú li semblés un comportament corrupte o punible. Al contrari, ja que l'ofici es concebia com un patrimoni vinculat a la família en la qual s'exercia, ja fos de sang o adoptiva. Es tractava de protegir l'ofici contra les possibles amenaces que el poguessin desvaloritzar.¹²² Per exemple, contra un excés de mà d'obra estranya que competís pel mercat.

És per tot això que els estudis recents, més que posar l'accent en el nepotisme, expliquen els avantatges gaudits pels fills i els gendres dels mestres «com una protecció a la inversió feta en la formació professional».¹²³ Així, el 1711, els mestres de cases van prendre una mesura que van considerar oportuna i molt útil. Els que fossin fills de mestres,

121. Montaner i Martorell, pàg.33; Arranz Herrero, *La menestralia...*, pàg. 113–114; ídem, *Aprenents de la Conca de Barberà...*, pàg. 257.

122. Vegeu el cas d'Igualada en Torras Elías, Jaume, *Comerciantes contra maestros artesanos*, dins de López, Nieto (ed.), pàg. 115–133.

123. Molas Ribalta, *Reflexions sobre la societat barcelonesa...*, pàg. 52.

1_Dibuix de l'escut del Gremi d'arquitectes, mestres de cases i molers el 1753.

o a partir d'aquell moment es casessin amb filles o nétes de mestre, veurien reduïdes les seves despeses per realitzar l'examen de mestria. Però la quantitat, dues lliures i deu sous, no era l'únic obstacle que calia esquivar. L'aspirant més destre podia xocar amb la barrera infranquejable dels *numerus clausus*. Aquell any, per exemple, només es concedirien dues places.

Què passaria a partir d'aquesta decisió? És ben clar: que es produiria una allau d'aspirants. Els mestres es fregaven les mans: ara els seria molt fàcil «col·locar» les seves filles i nétes, trobant-los un marit. Això els reportaria, segons la seva significativa expressió, un «gran consol». I, per si aquest avantatge no fos prou, obtindrien un benefici material gens menyspreable. Com que ells mateixos havien reduït els drets d'examen, els seus fills ascendien de categoria amb un menor desemborsament.¹²⁴

No era l'únic cas en què es protegien obertament els interessos dels mestres. Podia passar que si un d'ells moria, i deixava la seva família en una situació precària, el Gremi concedís automàticament el títol al seu fill, encara que fos menor d'edat.¹²⁵ Ens trobem, certament, davant d'una circumstància extrema però no per això menys expressiva.

Tenir o no família dins del Gremi marcava la diferència entre enfrontar-se a un examen de mestria molt complicat o, al contrari, traçar alguna figura geomètrica simple. Així, el 1722, Joan Soler va obtenir el títol de mestre després d'una prova senzilla i per una mòdica taxa. El secret? S'havia casat amb la Magdalena, la fill del mestre d'obres Josep Faneca. En altres llocs s'observava una endogàmia igualment acusada. En el cas de Girona, els fills i els gendres de mestres, a l'hora d'incorporar-se

124. *Llibre d'ordinacions y altres coses, op. cit.*, f. 31–32.

125. Montaner i Martorell, pàg. 35–36.

« La transmissió familiar de la professió es va convertir en un poderós instrument perquè el Gremi mantingués els seus privilegis. »

a l'ofici, gaudien d'un tracte de favor evident. És per això que es van formar dinasties de professionals de la construcció, que es van emparentar amb altres famílies dedicades al mateix ram, ja fos en la construcció o en professions relacionades, com les de fuster o picapedrer. La transmissió familiar de la professió, ja fos de pares a fills o de sogres a gendres, es va convertir en un poderós instrument perquè el Gremi mantingués els seus privilegis i assegurés la seva hegemonia davant dels possibles competidors.¹²⁶

Per al cas de Lleida, disposem d'un estudi sobre la família Biscarri, una saga de constructors activa durant el segle XVIII i principis del XIX.¹²⁷

Així mateix, en altres oficis comprovem una tendència idèntica. Gràcies a l'existència dels gremis, l'estructura laboral de Barcelona va romandre bàsicament inalterada, com es pot constatar als censos dels anys 1516 i 1716-1717. Una altra font, els contractes matrimonials, dóna suport a aquesta hipòtesi. D'una mostra de 551 contractes, més de la meitat pertany a persones que treballaven en el mateix sector que els seus pares. La dada reflecteix un alt grau de continuïtat; «rigidesa, estabilitat, manca de flexibilitat: aquestes eren les característiques principals d'un ordre econòmic francament hostil a les innovacions i regit per un esperit fonamentalment conservador».¹²⁸

Aquesta situació generava un descontentament entre els perjudicats, que veien com es tancaven els camins per a la seva promo-

ció. Francesc Figuerola va haver d'interposar una demanda davant del Capità General per poder examinar-se. El Gremi, no obstant això, li va posar tota mena de traves. El forcejament va acabar quan Figuerola va oferir pagar cent lliures, és a dir, el doble del que fixaven les ordenances com a drets d'ingressos. Després de la preceptiva prova, el 9 de desembre del 1770 va ser investit amb el seu nou grau. D'altres, tanmateix, ho havien aconseguit abans i amb menys preparació, només pel fet d'estar casats amb filles o nètes de mestres.¹²⁹

No obstant això, també existien partidaris que els oficis passessin de pares a fills perquè consideraven que era una pràctica beneficiosa. Antoni de Capmany, per exemple, assegurava que la transmissió hereditària ajudava els artesans i les arts d'una manera tan palpable que se sentia dispensat del treball «d'especificar i encarrir els seus saludables efectes». Segons la seva opinió, així s'establien «costums sòlides i homogènies».¹³⁰

Significa això que els gremis s'havien convertit, *per se*, en un instrument d'exclusió? No necessàriament. Per donar una resposta es necessita analitzar cada cas. Edward J. Shephard Jr., en el seu estudi sobre els gremis de Dijon, reconeix que el sistema podia tenir un caràcter restrictiu i reaccionari, però afirma que aquesta no era tota la seva realitat. Les corporacions també representaven, en algunes ciutats, una resposta vàlida a les neces-

126. Domènech i Casadevall, pàg. 120.

127. Puig Sanchis, *D'arquitectura i mestres de cases...*, pàg. 166–214.

128. Amelang, *La formación de una clase dirigente*, pàg. 29.

129. "El caso de Figuerola", en Montaner i Martorell, pàg. 84–85. Una biografia extensa en Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters...*, pàg. 167–175.

130. Capmany, pàg. 37.

« El sector públic
oferia elevats
pressupostos i
abundant material
i mà d'obra, un pastís
massa suculent per
deixar-lo passar de
llarg. »

sitats socials i econòmiques del moment. Segons la seva investigació, eren pocs els gremis en què el percentatge de mestres, que al mateix temps eren fills de mestres, superava el 50%. Curiosament, la construcció era un dels tres sectors, juntament amb el metall i la confecció, en el qual s'assolia un nivell d'endogàmia tan elevat.¹³¹

Cap al capitalisme

Els paletes consideraven que el seu ofici no s'havia de jutjar amb els mateixos paràmetres que la resta. No en va, la seva era una ocupació fonamentalment inestable. D'aquí que repetissin aquesta queixa a l'administració en l'intent d'obtenir una rebaixa en el pagament dels seus impostos. A la pràctica, el cadastre separava la professió en dos sectors. El primer seria el dels simples paletes, és a dir, «els que treballen i fan treballar». El segon corresponia als contractistes i arquitectes. O, dit amb la terminologia cadastral, aquells «que no treballen i fan treballar». En referència, evidentment, al fet que no treballen en sentit manual.

Al llarg del segle, els paràmetres capitalistes es van anar imposant als gremials. La Junta de Comerç, formada el 1758, constituïa l'òrgan d'expressió de la nova burgesia comercial. Treballava braç a braç amb els gremis, ja que s'ocupava de la reforma de les seves ordenances, a més de fixar la normativa que havia de regir els processos productius.¹³²

Dins de la construcció, el creixement del sector va afavorir l'evolució cap al capitalisme. En ocasions, els agremiats s'agrupaven en companyies que duïen a terme obres puntuals per, més tard, dissoldre's. Una de les més importants va erigir el Col·legi de Cirurgia entre el 1761 i el 1768. Els seus principals socis, tres mestres de cases i tres fusters, van donar feina a unes tres-centes persones durant els tres primers anys. Hi havia, a més, de dotze a quinze socis secundaris posseïdors de part del capital, que passava d'unes mans a unes altres amb certa freqüència. Aquesta mena de societat es creava, sobretot, en ocasió d'un contracte amb l'Estat.

El sector públic oferia elevats pressupostos i abundant material i mà d'obra, un pastís massa suculent per deixar-lo passar de llarg. Però, per beneficiar-se de l'elevada demanda pública, s'havien de complir alguns requisits, que no estaven necessàriament a l'abast de tothom. Es requeria capacitat operativa i solvència econòmica. Per això, com hem dit, es va tendir a la creació de companyies.¹³³ Del seu control se'n va responsabilitzar l'elit dels mestres de cases, un sector que es va formar gràcies a les noves possibilitats de negoci.

L'Exèrcit era un destacadíssim client. Ho va comprovar Pere Bertran i Pahissa, fundador d'una companyia que va realitzar obres al castell de Montjuïc. Aquest va ser, sens dubte, el seu projecte més important, per bé que també va dur a terme l'ampliació del port de Barcelona i que va construir-ne el far. La seva empresa mostrava com una configuració de signe capitalista s'obria pas en el sector. D'aquesta manera,

131. López, Nieto, (ed.), pàg. 39 i 63.

132. "El caso de Figuerola", en Montaner i Martorell, pàg. 84–85. Una biografia extensa en Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters...*, pàg. 167–175.

133. Capmany, pàg. 37.

1_Gravat en el qual es representa l'acte de presa de possessió del rei Carles III del canonicat de la catedral de Barcelona.

2_Full de comptes i rebuts, del 31 de gener del 1756.

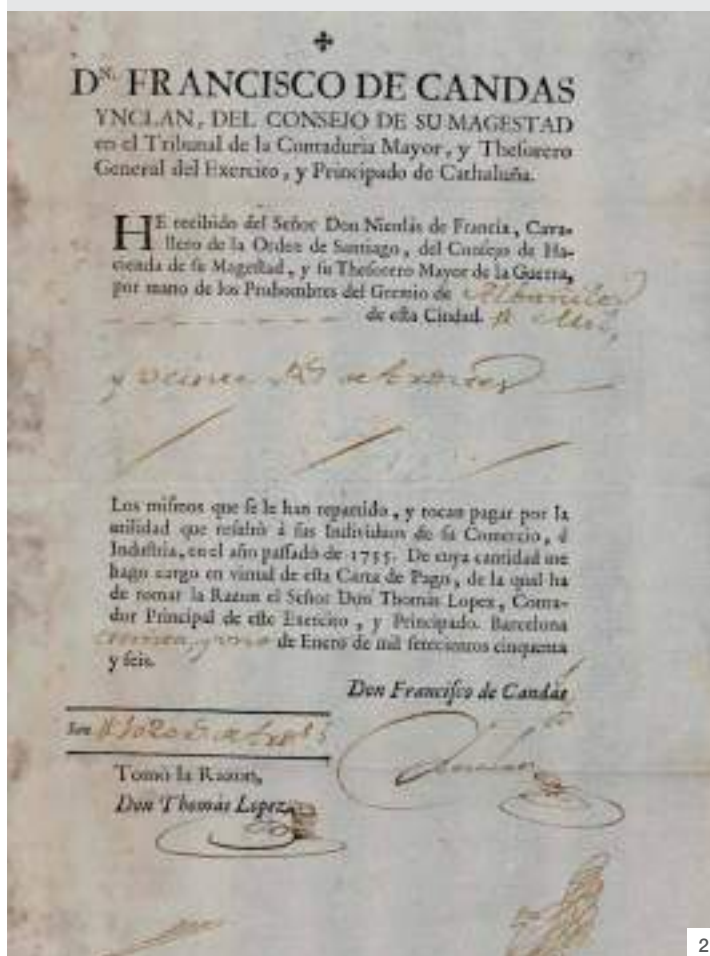
Bertran i Pahissa consolidava l'ascensió de la dinastia de mestres de cases a la qual pertanyia.¹³⁴

És clar que també trobem companyies en ocasió d'obres particulars de gran envergadura. Com, per exemple, la formada per Joan Soler i Faneca, juntament amb els germans Renart i Closes, per construir el Palau March l'any 1776. Un altre mestre de cases, Mas i Dorsal, es va unir al seu germà Pau per erigir, més o menys durant les mateixes dates, el Palau Moja.

Tant Soler com Mas pertanyien a l'elit gremial, el grup de mestres que acaparava els llocs directius, gaudia de contactes amb les classes dominants i el món de l'administració, i posseïa una formació moderna. La major part dels seus coneixements ja no es devia, ni molt menys, al seu aprenentatge en l'estructura gremial, sinó a les seves lectures sobre arquitectura i a la seva intervenció en les grans obres de l'Estat.¹³⁵

Tampoc no hi faltava, d'altra banda, el petit promotor immobiliari que construïa cases per, després, vendre-les. A la Barceloneta, els constructors que van desenvolupar aquesta funció van obtenir «un volum important de concessions de solars».¹³⁶

El vell ofici de la construcció va adquirir una dimensió industrial. Es van erigir illes de cases, es van construir edificis de fins a cinc pisos que convertien els carrers estrets en espais sobrecarregats, es van arreglar locals comercials i, per suposat, es van generar noves fortunes. Pierre Vilar, que va estudiar aquest auge a partir dels documents notariais, parla d'un formigueig espontani d'iniciatives improvisades més que

134. López, Nieto, (ed.), pàg. 39 i 63.

135. Montaner, Josep Maria, "La restauración de los palacios Moja y March", *La Vanguardia*, 25 de març de 1984.

136. Tatjer, pàg. 15.

« Com que els edificis
no podien estendre's
horitzontalment
guanyaven en
verticalitat per
desgràcia dels
veïns. »

d'un ampli programa constructiu. Així, en poc temps, van aparèixer edificis destinats al lloguer, pisos que es van aixecar després de la demolició de cases velles, i tota mena de reparacions.

Tanta efervescència no s'explica sense el fort creixement demogràfic que va fer que la ciutat, sota el regnat de Carles III, pràcticament doblés la seva població. L'augment, no obstant això, es va veure constret pel recinte emmurallat. Alguns contemporanis es queixaven que la gent «no cap a Barcelona». Així, com que els edificis no podien estendre's horitzontalment, guanyaven en verticalitat per desgràcia dels veïns, sotmesos aleshores a una sensació cada cop més d'estretor i amuntegament. Els racons, de fet, es van tornar més obscurs i va haver-hi qui va arribar a denunciar el «caos de la porqueria».¹³⁷

Així, doncs, no és estrany que les Constitucions de Sanctaclia, és a dir, el reglament que regulava l'urbanisme barcelonès, quedessin obsoletes. El comte de Ricle, capità general de Catalunya, va intentar compensar aquesta manca d'adequació a les noves realitats. A través d'un edicte promulgat el 1771, obligava a sol·licitar un permís municipal per realitzar obres a Barcelona, amb multes més o menys elevades per als infractors. Així, la Junta d'Obreria es va convertir en el primer assaig d'una oficina municipal d'urbanisme, integrada per un grup de regidors.

Si a principis del segle ningú vinculat al sector constructiu no posseïa més de sis mil lliures, a finals del segle trobem sis o set persones que en tenien més de cinquanta mil. Els més afortunats acabarien abandonant l'activitat en benefici del comerç o la indústria, quan no es dedicaven simplement a gaudir de les seves rendes. En l'altre extrem

hi havia els que s'apropaven perillosament a les files d'un proletariat encara en formació. Tanmateix, la tònica general va ser de millora econòmica.

Els constructors de la Ciutat Comtal van treballar en nombroses localitats catalanes, a vegades a una distància considerable, des del Baix Llobregat fins a la Seu d'Urgell. En ocasions es desplaçaven fora del Principat a la recerca de la feina que no trobaven dins de les seves fronteres o d'una promoció que, a Barcelona, no assolirien mai. El paleta que aquí no passava d'oficial, com que no tenia diners o relacions, potser podria accedir a la mestria en una altra ciutat. No en va, un aprenent comptava amb possibilitats bastant limitades d'aconseguir un ascens i no recorria a la «mobilitat geogràfica». Els afortunats es reduïen a un percentatge molt estret, d'amb prou feines un 3,5% entre els anys 1752 i 1808, ja que la resta eren fills o gendres de mestres.

Altres cops, en canvi, els viatges responien a les exigències del govern, que requeria els seus serveis per a obres de fortificació com les de Pamplona o per a arsenals com el de La Carraca o el de Cartagena. Aquesta seria l'oportunitat d'intervenir en negocis molt rendibles:

«També ens hem de referir als fusters i paletes barcelonins que el 1729 i els anys següents, es van traslladar a Andalusia per prendre part en les obres de fortificació realitzades al Camp de Gibraltar. El propòsit d'aquests homes no era el de guanyar-se uns quants jornals exercint el seu ofici, sinó el d'adjudicar-se i gestionar algunes de les lucratives contractes relacionades amb aquelles obres.»¹³⁸

137. Vilar, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, pàg. 46–48.

138. Arranz Herrero, *La menestralia...*, pàg. 146.

1_Màscara reial amb motiu de la visita de Carles III a Barcelona.

1

Els seus clients formaven un conjunt d'allò més variat. Per començar, els membres d'altres gremis, inclosos els de professions en aparença no molt rendibles, com sabaters o terrissaires. Aquests, no obstant això, es permetien obres als seus domicilis per imports substancials. A continuació venien els diferents estrats de la burgesia, des de mercaders de teles a notaris. Tampoc no s'ha d'obviar un sector de la població de comarques, enriquit gràcies a l'auge agrícola, capaç en aquells moments de sostenir una demanda considerable tant d'obres privades (habitatges, obres de reg, etc.) com públiques (ajuntaments, esglésies, hospitals, molins). Finalment, en el nivell adquisitiu superior trobem grans comerciants i fins i tot aristòcrates com el comte de Perelada o el marquès de Vilana.

Quant al sector públic, l'Estat oferia oportunitats igualment atractives per fer negocis. A través d'aquesta via, els paletes de la Ciutat Comtal van aixecar edificis oficials o van construir fortificacions i instal·lacions portuàries.

En defensa del gremialisme

Els gremis implicaven un monopoli que suscitava retrets cada vegada més durs. Constituïen un llast si es pretenia que l'economia fes front a una demanda en augment, d'acord amb reformistes com Campomanes o Jovellanos. El primer va arribar a acusar les associacions d'oficis d'estar directament oposades «a la felicitat pública», en obstaculitzar la industrialització de viles i poblets. Des del seu punt de vista, dir *gremi*

equivolia a una rèmora del passat que tan sols persistia a Barcelona i algunes altres localitats d'importància. De fet, les autoritats s'enfrontaven a una disjuntiva gens fàcil de resoldre:

«Debían optar entre los intereses de los productores o los de los consumidores, entre facilitar la libertad de fabricación para hacer crecer la economía, o mantener los gremios, para tener bien encuadrados a los trabajadores urbanos.»¹³⁹

A la pràctica, el Govern va optar per afavorir la llibertat econòmica sense desviar-se de la via de la moderació. La seva era, no ho oblidem, una política d'evolució molt gradualista.

En un intent de refutar les veus crítiques, Francesc Romà i Rossell va publicar la seva *Disertación histórico-político-legal*, en la qual refusava que les corporacions impliquessin un obstacle a la lliure competència. Passava, segons el seu parer, tot el contrari. Permetien «aquella concurrència, i emulació, que fa abaixar els preus». No era cert, doncs, que els membres dels oficis s'aprofitessin d'una situació de privilegi per imposar preus abusius, més aviat es conformaven «en els límits d'uns guanys moderats».¹⁴⁰

Romà i Rosell carregava contra els partidaris d'una llibertat econòmica absoluta perquè, segons el seu parer, la carència de normatives reguladores conduïa al caos, a una espècie de llei de la selva:

«A la inconstancia de hombres libertinos, a la impericia, a la ilegalidad, y a la confusión, que son consecuencias inevitables de la libertad sin

139. Fernández, *La España de la Ilustración*, pàg. 95–96.

140. Romà i Rossell, pàg. 25–26.

1_En aquesta pintura anònima, coneguda com *El Bornet*, s'hi pot veure un detall de l'antic mercat del Born.

regla. Si el Curtidor emprendiese las maniobras del Herrero, y éste las del Curtidor, y usaren promiscuamente de los instrumentos de sus Oficios (dice Platón en el Diálogo cuarto) ¿pensarán que esto pueda acaecer sin grave detrimento de la República?»¹⁴¹

Els economistes catalans de l'època coincidien a l'hora de defensar els gremis, en els quals veien un mitjà per afavorir la industrialització. Però, en el cas de Romà i Rossell, aquest suport era lluny de ser incondicional. La seva existència només es justificava en les zones marítimes, ja que a l'interior, menys poblat, podien degenerar en una força monopolística. A la costa, en canvi, contribuïen a evitar la invasió de productes estrangers amb el consegüent benefici per a les manufactures locals.¹⁴²

Quant a Capmany, la seva postura també es va revelar favorable a les corporacions. Considerava que les carències que assenyalava Campomanes no existien a les de Barcelona. És més, afirmava que només el funcionament gremial podia garantir l'estabilitat econòmica i social. Admetia els possibles errors del sistema, però no li semblava una raó suficient per suprimir-lo perquè, si s'aplicava el mateix criteri, també s'haguessin abolit els tribunals de justícia o el clergat, que tampoc no estaven exempts de defectes.¹⁴³

L'Ajuntament de Barcelona també va defensar els gremis contra diverses crítiques: no només vetllaven per la qualitat de la producció, sinó que també facilitaven la recaptació d'impostos; a més, contribuïen a «la direcció política dels governs locals», ja que asseguraven l'execució

de les disposicions de l'autoritat. Per tot això, els dirigents municipals manifestaven la seva radical disconformitat davant la idea de suprimir-los. Una cosa era rectificar els seus possibles aspectes negatius, és a dir, l'aplicació errònia d'una normativa correcta, i una altra de molt diferent, la simple abolicció: «Veritablement semblaria un objecte lamentable a la vista del poble una revolució d'aquesta classe».¹⁴⁴

Mentrestant, el consistori s'oposava a les Societats Econòmiques d'Amics del País, promogudes pel poder central, ja que les jutjava innecessàries en un context en què la iniciativa privada garantia el desenvolupament de la indústria. Això sense comptar amb una altra raó de pes: a les Societats Econòmiques els corresponia el control de les entitats gremials, desenvolupat a Catalunya per la Junta de Comerç.

Defensant prerrogatives

Per no caure en el desordre, les relacions laborals necessitaven una reglamentació precisa, just el que pretenien eliminar els partidaris del liberalisme econòmic, en nom de la llibertat de contractació. Una concreció d'aquest antagonisme es troba en el conflicte que a mitjan segle va enfrontar els mestres de cases amb els blanquejadors. La seva disputa va acabar amb un acord en el qual s'establia, entre altres punts, la facultat dels primers per concedir llicències als qui volguessin treballar blanquejant parets. Aquestes llicències les havien d'atorgar els directius de forma conjunta, mai per separat.

141. Romà i Rossell, pàg. 27.

142. Lluch, pàg. 88–89.

143. Lluch, pàg. 118–120.

144. *Informes y representaciones*. AHMB, 1776, f. 60–106, 289–341. Lluch, pàg. 218–220.

1_Pla de la ciutat de Barcelona, el port i la muntanya de Montjuïc. En destaca la fortalesa de la Ciutadella a la dreta de la imatge.

2_La muralla de mar, a prop de les Rambles. Al fons, Montjuïc.

3_Muralls de la ciutat de Barcelona amb una de les seves portes d'accés.

1

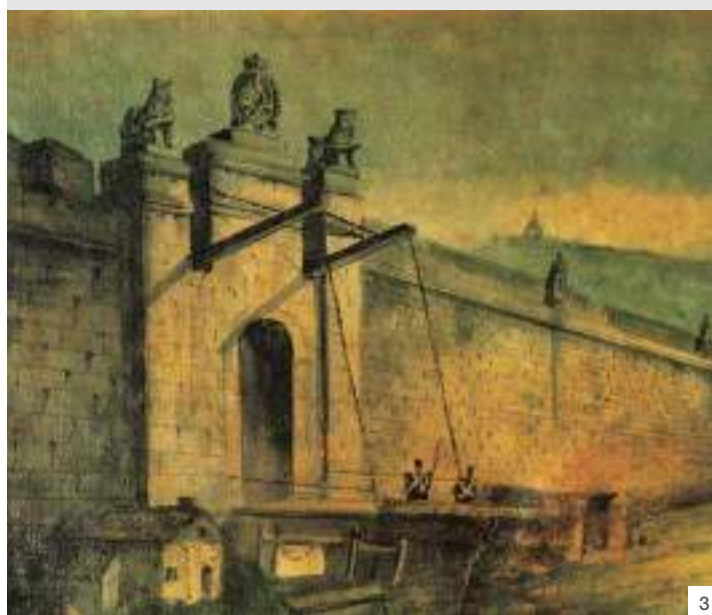
El Fiscal del Rei va emetre un informe en què es pronunciava, de mala gana, a favor d'aprovar el pacte. Com a solució provisional, això sí: «li sembla que podia aprovar-se amb la qualitat de per ara, i amb el sol fi d'acabar aquest litigi». Segons el seu parer, el gremi representava una trava per al lliure funcionament del mercat de treball. Si hagués depès d'ell, per ser blanquejador hauria estat suficient acomplir l'ofici, sense que fos precis cap mena d'autorització. Com que això, de moment, no era possible, es conformava a reclamar algunes modificacions. Així, per obtenir la llicència, es necessitaria el permís d'un prohoms, no el de tots. Del contrari, els aspirants s'enfrontarien a excessives dificultats. Una altra de les seves reserves feia referència a les dones:

«En el Capitulo donde establece la elección de dos celadores para que nadie pueda emblanquinar sin que tenga la licencia del Gremio parece debieran exceptuarse de esta sujeción a las mujeres que se aplican a este ejercicio, declarándose que éstas podrán practicar sin necesitar de otras licencias, ni contribuir con cosa alguna a dicho Gremio.»¹⁴⁵

Blanquejar era una sortida per als paletes que, arribats a una edat avançada, no tenien forces per prosseguir el seu ofici. El nou treball, menys dur físicament, els permetia continuar alimentant els seus. Atrament, només els quedava la mendicitat. Sobretot perquè en aquells moments no hi havia, evidentment, un sistema públic de pensions. Per evitar caure en aquesta situació, els afectats van dirigir diverses sol·licituds als prohoms del gremi de mestres de cases, en les quals

2

3

145. *Concordia feta, y firmada per, y entre los Proms, y Gremi de Mestre de Cases, Arquitectos y Molers de la Ciutat de Barcelona de una, y los emblanquinadors de la mateixa ciutat de part altre*, 1768. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–44.

« Amb l'evolució de la societat i de l'economia, una situació de monopoli resultava cada cop més difícil de mantenir. »

demanaven llicència per canviar d'ofici. Una d'aquestes sol·licituds era la del peó Valentin Guimart, un home de seixanta anys:

«Valentín Guimart, peón de la presente ciudad, con el debido respeto expone: Que por su adelantada edad, de sesenta años, y por sus continuos achaques habituales, no puede continuar el Oficio de Peón o Manobra que ha ejercido por el espacio de veinte años y más. Por cuyo motivo se verá en breve reducido con su familia al infeliz estado de haber de mendigar para el sustento necesario, a no ser que por efecto de piedad y amparo de V.Ms, se dignen concederle la facultad de emblanquinador, a fin que con este trabajo más suave y menos penoso pueda ganar el sustento para él y su familia.»¹⁴⁶

La resposta consistia en una autorització provisional, definitiva quan l'interessat es presentava davant del Consell del Gremi i pagués els drets corresponents.

El Gremi, en aquest cas i els altres, vetllava per mantenir l'exclusivitat sobre el sector constructiu, per bé que no estava exempt de problemes creixents, atesa la topada amb el Col·legi de Nostra Senyora de Betlem, que pertanyia a la Companyia de Jesús. El 1727, el Col·legi va construir una església nova. En les obres treballaven paletes que no depenien del Gremi, per la qual cosa aquest, en presència d'un agutzil del Rei, els va advertir que s'exposaven a acabar entre reixes. Els jesuïtes van respondre indignats. Com es podia atrevir algú a proferir tals amenaces dins d'un recinte sagrat?

Els mestres de cases, segons el seu parer, no tenien competències per actuar d'aquesta manera: «[...] han passat a notificar-los la pretesa pena dins dels àmbits d'aquesta església, un lloc sagrat dins del qual no es pot exercir cap acte jurisdicció».

Ningú no impediria que l'Església, «dins de la seva pròpia casa», donés feina als paletes que estimés oportú. A la Nostra Senyora de Betlem es feia el mateix que en altres edificis religiosos, tant si eren parròquies com monestirs. El mateix passava amb les construccions dependents de la Corona, en què també treballaven mossos independents, sense que per això el Gremi insistís en les sancions que marcaven el seu reglament.

Quaranta anys més tard, el 1767, un plet va enfrontar a la corporació amb dos paletes, Francisco Morros i Antonio Dante, als quals s'acusava de treballar pel seu compte, amb total independència de mestres. Aquests es van queixar que els agremiats els havien arrabassat «algunes coses pròpies per via de *pignoramiento*». Reclamaven a la justícia, per tant, la seva devolució.¹⁴⁷

Amb l'evolució de la societat i de l'economia, una situació de monopoli resultava cada cop més difícil de mantenir. Carles III, a través d'una Reial Cèdula, va ordenar que qualsevol dels seus vassalls que canviés de domicili tingués dret a ser examinat per a mestre en la seva nova població. Si en sortia airós, tindria els mateixos drets i obligacions que els professionals del lloc. En el suposat de no ser admès, tindria dret a reclamar al corregidor que nomenés d'ofici altres examinadors. La prova es repetiria en presència de l'autoritat municipal, sense que valgués cap altre criteri que no fos el del mèrit o demèrit de l'aspirant.

146. «Valentín Guimart a los Prohombres del Gremio de Mestres de Cases» Barcelona, 30 de juliol de 1786. La instància es troba en el lligall de *Concordia feta*, *op. cit.*

147. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–57.

« Un dels cavalls de
batalla dels mestres
de cases va ser
impedir
l'associacionisme dels
seus oficials per,
d'aquesta manera,
mantenir el control
sobre ells. »

Si era un mestre el que es mudava a una altra localitat, no hauria de ser examinat un altre cop. Només caldria que presentés el seu títol original. El mateix criteri s'aplicaria en el cas dels estrangers, sempre que, faltaria més, fossin catòlics, apostòlics i romans.

Aquestes mesures, que emanaven directament de la Corona, tindrien prioritat sobre qualsevol ordenança municipal o gremial, derogades d'immediat en el que contradiguessin les noves disposicions, «quedant en la seva força i vigor pel que fa a la resta». Així, el Rei intentava posar fi a les limitacions imposades a forasters i estrangers en les ordenances dels gremis catalans, malgrat les lleis promulgades en sentit contrari. Des de la seva òptica, s'havia d'acabar amb una pràctica que redundava en perjudici de l'ensenyament i el progrés de les arts i els oficis. I, a més, coartava la llibertat de cada qual per establir-se en el lloc de la seva elecció, ja que impedia l'acompliment del seu ofici. Qui volia entrar en un gremi nou, havia de pagar gravàmens molt més alts. Si aquests quedaven fora de les seves possibilitats, com acostumava a passar, no tenia més remei que viure en zones en les quals no existís aquesta mena de reglamentacions, però on tampoc no trobaria treball.¹⁴⁸

El 1785 es va retirar als gremis la potestat de castigar amb multes aquells que exercissin una professió sense formar part de les seves files. Un ofici l'havia d'acomplir aquell que estigués preparat per fer-ho, encara que no pertanyés a una família de mestres. La victòria d'aquesta idea és un senyal que l'Antic Règim, basat en el llinatge, començava a descompondre's mentre es col·locaven les bases de la futura societat liberal, de tarannà més meritocràtic.

148. AHCB, Junta de Comerç, vol. I, f. 2–4.

149. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39–57. «El Gremio de Maestros Albañiles y Moleros de esta ciudad contra El Gremio de Mancebos Albañiles de la misma», 1758.

Mestres contra mossos

Tradicionalment, un dels cavalls de batalla dels mestres de cases va ser impedir l'associacionisme dels seus oficials, per, d'aquesta manera, mantenir el control sobre ells. Aquest domini es va resoldre, a partir del 1758, en el plet que va enfrontar durant diversos anys els dos col·lectius.

Els mossos es queixaven que els mestres els imposaven una sèrie d'obligacions, a partir de les regles del Gremi. Regles que ells desconeixien, per la qual cosa reclamaven accés als llibres de privilegis i ordenacions, a fi de poder conèixer i interpretar el seu contingut. Així sabrien si els mestres deien la veritat o els enganyaven; si s'atenien a les seves atribucions o anaven més enllà.

«[...] y no menos ignoran [los mancebos] si lo que dicen los Maestros tener ordenado su Común es, o no verdad, y si excede o no a las facultades que gozan por estos supuestos privilegios. Por manera, que siempre se hallan los Mancebos ignorantes de lo que pueden obrar y deben dejar de obrar, y también de si tienen o no derecho [...] para impugnar lo que se les manda por estos dichos Maestros.»¹⁴⁹

Per tant, per sortir de la seva ignorància, els mossos sol·licitaven la consulta dels privilegis gremials o, com ells els anomenaven, aquells «suposats privilegis». També reclamaven els llibres d'estatuts, les ordenacions i les deliberacions de l'Assemblea (el Comú) de Mestres. Un cop que tinguessin tots aquests documents a les seves mans, procedirien a fer una còpia «concordada i feaent» de tot allò que els

fos útil. Com era fàcil de preveure, els mestres no van veure amb bons ulls una reclamació mancada, segons el seu parer, de qualsevol fonament.

Serveis militars

Entre les obligacions dels gremis figuraven les de tipus castrense. Suposem que eren poc agradables de complir, entre altres raons perquè l'Exèrcit, integrat per castellans, tenia com a principal missió impedir una revolta de la població civil, i no tant enfrontar-se a l'enemic exterior. El 1719, arran de la guerra amb França, nombrosos mestres de cases de Barcelona es van desplaçar forçats a la frontera per realitzar obres de fortificació, per exemple, a Roses. Una ordre del 1727 va establir que els gremis, per cada quaranta membres, havien de pagar un soldat. Se'n van obtenir vuitanta, amb aquest mètode, la qual cosa insinua que aleshores hi havia, a Barcelona, tres mil dos-cents agremiats. Però, a més, les agrupacions d'oficis resultaven indispensables com a mitjà per proveir la tropa.

«El desempeño de éstos [los Gremios] en proveer de repente a un Ejército numeroso, de pertrechos y vestuario, encargándose cada uno de lo que es peculiar a su Arte, y en tributar los más brillantes obsequios a las Personas Reales, es notorio, y tal que nunca podría esperarse de la confusión de hombres vagos.»¹⁵⁰

Però les institucions gremials no es mostraven precisament entusiasmades cada cop que hi havia lleva. Per això, quan el 1773 va esclatar una

150. Romà i Rossell, pàg. 23.

- 1_Porta de les Drassanes i pujada a la muralla de mar.
- 2_Imatge de la zona del port de Barcelona en la segona meitat del segle XVIII.
- 3_Pla alçat i tall de l'edifici de la Llotja de Barcelona.

1

2

3

revolta contra les quintes, els mestres van donar suport als seus oficials i aprenents. La rebel·lió va constituir «un exponent remarcable de la conflictivitat social i política de la societat». No es tractava, doncs, d'un fenomen esporàdic, sinó d'un símptoma revelador del descontentament dels catalans.¹⁵¹

Els mestres haguessin pogut fer valer la seva autoritat, però van preferir no intervenir-hi. Se'ls podia considerar, per tant, còmplices dels insurrectes. De fet, van romandre al marge fins que les autoritats no els van sol·licitar la seva col·laboració, en honor del restabliment de l'ordre.

El comportament dels mestres era lògic. No els feia cap gràcia que el servei militar s'emportés uns operaris, els més capacitats professionalment, que necessitaven en el seu treball quotidià. S'hi oposaven amb més energia, evidentment, quan es tractava dels seus propis fills. Per sort, hi havia mitjans per evitar la temuda incorporació a files. Un d'ells, apunta Arranz, consistia en la concessió de mestries. Curiosament, s'acostumaven a atorgar-ne com a molt tres a l'any i, en canvi, se'n van donar cinc només entre el 5 i el 20 d'abril del 1773. Els beneficiats quedaven, així, exempts de les seves obligacions amb l'Exèrcit.¹⁵²

Els gremis podien ser reticents a aportar homes, però... i a contribuir econòmicament en les despeses de defensa? Prenem com a exemple la guerra que Espanya va declarar a Gran Bretanya el 1779. En aquells moments, el Govern necessitava defensar les costes catalanes, no fos cosa que els pirates nord-africans aprofitessin la conjuntura per organitzar alguna incursió. S'havia de pre-

151. Roura i Aulinas, pàg. 79.

152. Arranz Herrero, *La menestralia de Barcelona al segle XVIII*, pàg. 41.

« L'organització gremial implicava una confraria, per la qual cosa el col·lectiu atenia les necessitats religioses dels seus membres. »

venir allò que, en el llenguatge d'una altra època, es denominaven «insults i pirateries de les regències barbaresques». Amb aquesta finalitat, el Secretari d'Estat, comte de Floridablanca, va escriure al Capità General de Catalunya, comte de l'Assalt. L'ordre es va llegir al Consell General del gremi de mestres de cases, reunit a la capella de Santa Llúcia, a la Catedral. La qüestió era clara: s'havien d'armar vaixells, les armes costaven diners i això era el que el Rei necessita.

El tema es tractaria en una Junta a la qual assistirien delegats dels diversos gremis. El representant dels mestres de cases seria un arquitecte, Francesc Renart. Tenia instruccions expressess perquè no se li escapés de la mà amb els diners que, en nom del Gremi, estaven disposats a oferir-li: només fins a quatre-centes lliures barceloneses. Aquest import es trauria del fons comú i, el que faltés, ho aportarien equitativament els membres. Això sí, en funció, per suposat, de les diverses categories existents a l'hora de fer els pagaments.

A Madrid no devien quedar defraudats en absolut. Entre la documentació corporativa dels mestres de cases hi vam trobar còpia d'una carta de Floridablanca, datada aquell mateix any. En la carta, el comte agràia a l'Ajuntament i als gremis barcelonesos la seva contribució a l'esforç bèl·lic. La seva fidelitat a la Corona s'havia demostrat en armar un vaixell, la sagetia anomenada *Ecce-Homo*, a càrrec seu. Davant d'aquesta prova de «fidelitat i amor a la seva augusta persona, el Rei se sentia satisfet».¹⁵³

La importància de la religió

L'organització gremial implicava, així mateix, una confraria, per la qual cosa el col·lectiu atenia les necessitats religioses dels seus membres, tant durant la vida com després de mort. Quan es produïa una mort, un col·lega del difunt portava a casa seva el «drap dels morts». Després, s'havia de transportar el cadàver a l'església on se celebrarien els oficis religiosos. El responsable d'aquesta feina cobraria, més tard, els corresponents honoraris. A mode d'exemple podem citar el del mestre de cases Isidro Moras, que va rebre vuit sous en aquest concepte.¹⁵⁴

Després de l'enterrament, al llarg d'un cert temps, es deien misses per l'ànima dels companys desapareguts. S'ha conservat la factura de les que va cantar el sacerdot Baltasar Garrido, per encàrrec dels prohoms de la confraria de mestres de cases. Es van celebrar a la capella de Sant Felip i Sant Jaume, dins de la Catedral, en sufragi dels confreres morts el 1769. A la columna de l'esquerra es van apuntar els dotze mesos; al centre i a la dreta, el nombre de misses i el seu import. A banda es comptaven les de festivitats assenyalades: la dels Apòstols, la dels Màrtirs i la de Santa Llúcia. No s'inclouïen noms propis, però per alguna raó hi va haver dues excepcions. L'1 de març es van cantar deu misses per Francisco Torrents, i l'1 de juny deu més, en aquest cas per Domingo Vilaseca. Per tots aquests conceptes, el clavari va pagar al cura la quantitat de trenta-quatre lliures amb deu sous.¹⁵⁵

Al llarg del segle XVIII, malgrat tot, la societat va experimentar un cert procés de secularització. Alguns conflictes al gremi dels mes-

153. «Floridablanca al Ayuntamiento, Colegios y Gremios de la ciudad de Barcelona». San Lorenzo el Real, 31 d'octubre de 1779. AHMB, Fons Gremial, Mestres de Cases, 2B-39-56, 4.

154. Rebut presentat per Isidro Moras. AHMB, Fons Gremial, 39-50.

155. Nota de les misses celebrades per Baltasar Garrido. AHMB, Fons Gremial, 39-50.

« Después d'una certa secularització, a l'hora de representar al Gremi en la processó de Setmana Santa, els voluntaris no abundaven, sinó més aviat al contrari. »

tres de cases reflectien aquesta religiositat més tèbia. A l'hora de representar a la corporació en la processó de Setmana Santa, els voluntaris no abundaven, sinó més aviat al contrari. Això va ser, per exemple, el que va passar el 1785. En teoria, s'havien escollit per sorteig els que havien d'assistir a la processó del Divendres Sant amb les seves atxes. Els que no complissin aquesta obligació haurien de pagar una multa de deu lliures, d'acord amb un decret del Capità General. No obstant això, la resistència va resultar notable. Els afectats van utilitzar tots els pretextos que tenien a l'abast, «frívols i desestimables», segons llegim en un document de l'època. Dos d'ells tenien, almenys, l'excusa que ja havien complert en anys anteriors, però, i la resta? Què s'havia de fer amb ells? L'experiència demostrava que no servia l'amenaça d'una multa, com se solia fer en temps passats. El sorteig, per tant, no serviria: els escollits fugirien d'estudi.

Desitjosos de posar fi a una situació que ratllava l'escàndol, els prohoms del gremi van sol·licitar al governador que intervingués. Vegem en què consistia la seva exposició:

«Los Prohombres del Gremio de Arquitectos y Canteros bajo firmados, con la más atenta veneración a V.E^a exponen: Que habiendo pasado a hazer el sorteo para los dos mayores, y sus portantes de la Vera Cruz, con que asiste el Gremio a la Procesión del Viernes Santo, han salido sucesivamente para mayores y para portantes [enumera a los mayores y los portantes].

Por otra parte se había acostumbrado siempre el asistir en esta Procesión, y con el citado paso cuarenta individuos del Gremio [...], y al que dejaba de cumplir con ella se le exigían la multa de quatro pesetas. Pero respecto de haver cesado esta exacción, ha cesado también

1_Gravat que mostra el mercat del Born.

1

- 1_Vista de l'antic passeig del Born.
 2_Torres de Canaletes i entrada al quarter d'Artilleria, a l'edifici dels Estudis Generals, situats a les actuals Rambles.

la concurrencia de los citados individuos, lo que no deja de ser en grave deshonor del Gremio, siendo tan numeroso, y de algún escándalo por la falta del debido acompañamiento, y con luces, con que se deja al citado paso.»¹⁵⁶

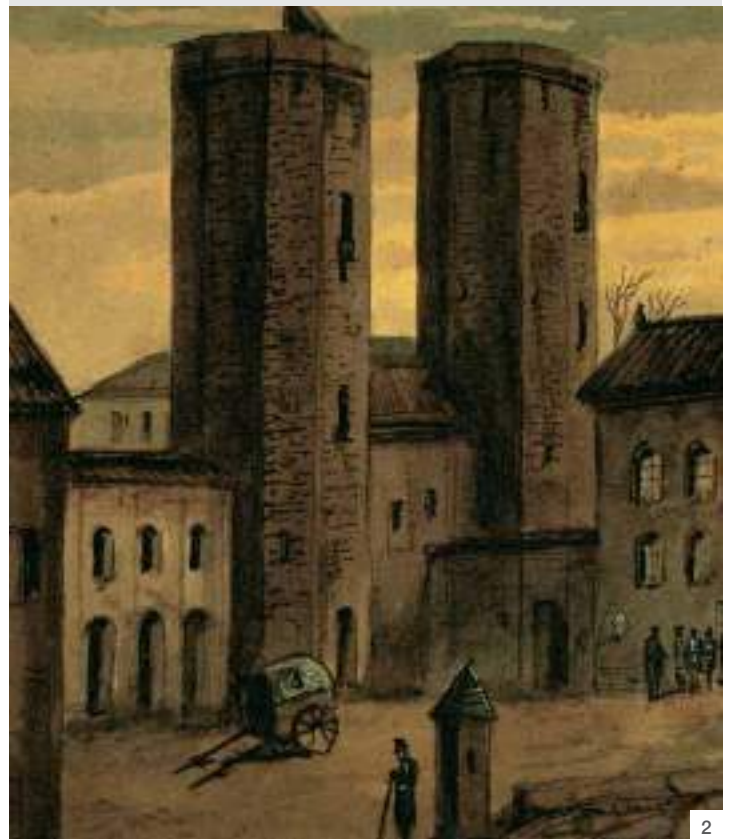
Demanaven, en resum, que el governador designés les quaranta persones del gremi que acompanyarien el pas de la Vera Creu. Aquesta mena de problemes no era, ni molt menys, exclusiu de Barcelona. A Girona, els gremis també s'enfrontaven a l'absentisme dels mestres en les processons. Un d'ells va ser multat, el juny del 1805, per no presentar-se a la celebració del Corpus, a més de riure's dels que sí que hi anaven. Encara que, s'ha de dir tot, no sembla que els que sí que hi participaven donessin mostres de gran devoció, més aviat al contrari, segons certes queixes de l'Ajuntament sobre l'escassa decència «tant en la vestimenta com en la manera de caminar» dels que portaven banderes, borles i ciris.¹⁵⁷

Contra l'Acadèmia

La religiositat es tornava més tèbia, però aquest només era un senyal més d'un món en transformació, en el qual les seguretats que acompanyaven el sistema gremial començaven a esquerdar-se. Així, en el terreny laboral, els paletes van perdre pes arran de la regulació de la categoria d'arquitecte. Per exercir la professió s'exigia un títol superior, i l'únic centre que podia expedir era la Real Academia de San Fernan-

1

2

156. *Libre en que se encontra los Memorials, y Decrets sobre lo anar a la Profesio de la Semana Santa; Concell celebrat per lo Gremi, y aprobacio de las ordenansas del Gremi.* AHMB, Fons Gremial, Mestres de Cases 39–58.

157. Domènech i Casadevall, pàg. 46–47.

« Si es volien edificis d'un cert nivell tècnic i estètic, es requerien professionals amb una preparació teòrica determinada. »

do, a Madrid. Aquesta institució, en teoria, designaria els arquitectes majors de les ciutats. Gaudiria, a més, de la facultat de supervisar les obres públiques realitzades en qualsevol lloc d'Espanya. De la mateixa manera, qualsevol plànol havia de tenir l'aprovació dels acadèmics, si és que no eren ells mateixos els que el traçaven. Els nous vents de l'arquitectura oficial empenyien cap a la centralització, sens dubte.

Els acadèmics, a més, exercirien la seva professió sense necessitat de pertànyer a cap gremi. A la pràctica, no obstant això, es van veure obligats a inscriure's a les confraries. Aquestes van plantar cara a l'Acadèmia i van oferir una resistència considerable. En ocasions la Justícia els va donar la raó, com a Saragossa, on un jutge va argumentar que els estatuts gremials eren més antics que els de la institució madrilenya. Gemma Domènech assenyala que els acadèmics, sobretot fora de Madrid, van fracassar en el seu intent d'assolir el reconeixement social al qual aspiraven. Els gremis no estaven disposats a cedir en un punt que consideraven crucial, la prohibició d'exercir qualsevol ofici fora de les corporacions.¹⁵⁸

El fracàs de l'Acadèmia es reflectia en la contínua repetició de normes al seu favor per part de la monarquia. Una repetició que no va poder frenar l'incompliment sistemàtic.

«Así, la Real Orden de 8 de marzo de 1786 no consigue poner punto final a los incumplimientos que de las leyes sobre titulación de arquitectos y maestros de obras realizan los ayuntamientos perpetuos del Antiguo Régimen, por lo que los privilegios académicos deberán ser

nuevamente confirmados por otras órdenes hasta el aún lejano inicio del reinado de Isabel II.»¹⁵⁹

L'Acadèmia s'havia creat el març del 1757, per una Reial Cèdula de Ferran VI. Ara bé, l'aparició de l'arquitecte com a professió liberal no es devia tant a la seva actuació com a les necessitats del sector constructiu. Si es volien edificis d'un cert nivell tècnic i estètic, es requerien professionals amb una preparació teòrica determinada, capaços de projectar tota mena d'obres. Aquesta formació es valorava per damunt de la del professional que posseïa únicament coneixements pràctics, considerats insuficients. Això s'explicava, entre altres raons, argumentant que els paletes repetien les fórmules apreses sense arribar a comprendre els seus fonaments. Aquí, en les limitacions de l'ensenyament, hi havia segons el parer dels acadèmics la clau de la decadència de l'arquitectura espanyola. El 1766, Diego de Villanueva, en la *Colección de papeles críticos*, es manifestava en aquest sentit: «la pura pràctica fins ara no ha fet un arquitecte mitjà». Per tant, un paleta no passaria mai de paleta per més obres que construís.

Es va culminar així el perfeccionament tècnic protagonitzat pels mestres de cases, reforçat per la demanda que generava el creixement demogràfic i econòmic.¹⁶⁰

A finals de segle, els mestres utilitzaven en ocasions el títol de «director d'obres». Això era el més habitual, per bé que altres vegades, si havien d'iniciar un gran projecte, es presentaven a si mateixos com a arquitec-

158. *Ibidem*, pàg. 20–21.

159. Anguita Cantero, pàg. 148.

160. Arranz Herrero, *La menestralia...*, pàg. 155; Expósito Sebastián, pàg. 161–176.

1_Gravat acolorit amb una vista meridional de la ciutat i del port, en què es pot veure, entre d'altres, el castell de Montjuïc, el Consolat de Mar, la basílica de Santa Maria del Mar, la Ciutadella i la Barceloneta.

2_Pla de Barcelona suposadament de finals del segle XVIII. La datació s'ha establert per la construcció de la Barceloneta (1753) i l'enderrocament de la muralla de la Rambla (1775).

tes. Res estrany, ja que el procés d'industrialització implicava l'aparició de noves diferenciacions dins de l'ofici:

«Algunos de estos contratistas toman a su servicio a jefes de obras. Vemos, por tanto, cómo se va dibujando toda una jerarquía allí donde a comienzos de siglo reinaba la simplicidad. En el otro extremo de la escala hallamos hasta cinco categorías distintas de peones en una misma obra.»¹⁶¹

A Barcelona, exceptuant els vinculats al món militar, només trobem un arquitecte acadèmic. Es deia Andreu Bosch i Riba, i va exercir-hi des del 1779 fins a la seva mort, vint anys després. S'havia format en el món gremial, però va arribar a ser soci de mèrit de l'Acadèmia de San Fernando. Una cosa, no ho oblidem, molt difícil d'aconseguir. D'altres ho van intentar, però van veure frustrades les seves aspiracions. El seu títol, equiparable en noblesa al d'un gentilhome, li permetia exercir lliurement el seu ofici sense supervisions de cap tipus. Se li prohibia, això sí, l'adhesió a qualsevol gremi; altrament, es veuria privat de les prerrogatives que li corresponien en qualitat d'acadèmic.¹⁶²

Els antics col·legues de Bosch, membres de la confraria de mestres de cases, no li van perdonar que els abandonés. Per aquest motiu no van dubtar a posar-li tots els obstacles possibles, fins i tot amb cert acarnissament. Li van prohibir, per exemple, exercir com a contractista. La seva actitud hostil s'explica perquè hi havia moltes coses en joc: per començar, admetre la superioritat dels arquitectes acadèmics equivalia

a permetre que controlessin el sector de la construcció; a més, si Bosch se sortia amb la seva, es posava en qüestió el sistema d'aprenentatge i, amb això, la pròpia raó de ser del Gremi.

No obstant això, l'Acadèmia sembla que ha estat quelcom secundari per als paletes barcelonesos, no gaire preocupats per la possible competència que els podia suposar. Al cap i a la fi, el seu gremi comptava amb el suport de l'Ajuntament i de l'Església. És per això que s'ha parlat del fracàs a Catalunya del projecte centralitzador representat pels arquitectes de San Fernando.¹⁶³

Preparació professional

La possessió de llibres ofereix un valuós indicador sobre la formació i el nivell cultural dels mestres de cases. Hem de destacar, en primer lloc, els relatius al seu ofici. Els paletes, així com els arquitectes, posseïen més obres sobre arquitectura que pintors, escultors o gravadors en relació amb els seus respectius camps. La presència de bibliografia, tanmateix, era desigual. Hi havia algunes biblioteques excel·lents i d'altres formades només per uns pocs títols. Es tractava, en qualsevol cas, d'un tret minoritari. De trenta-vuit difunts registrats a l'Arxiu de Protocols de Barcelona, vint-i-dos, més de la meitat, no tenien llibres. Entre aquests, mestres d'obres significatius, com Josep Arnaudies, Francesc Torrents o Marc Invern. Això significa que no coneixien la literatura especialitzada? No necessàriament. La podien consultar en institucions, o bé a través d'algun

161. Vilar, *Crecimiento y desarrollo*, pàg. 181.

162. Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters*, pàg. 57–58.

163. Rosell Colomina, pàg. 246–249.

1

2

col·lega. En la seva tasca professional diària treballaven amb les notes, els esquemes i els dibuixos que guardaven en llibretes o papers.

En general, els llibres tenien una utilitat eminentment pràctica. Per això es valoraven tant les obres amb una important part gràfica, copiada durant l'aprenentatge. Fins al segle XVII, la cultura dels mestres de cases era fonamentalment oral: el saber no es transmetia a través de la paraula escrita, sinó en les pràctiques juntament amb el mestre. En canvi, el segle XVIII va assistir a una lenta transició d'aquesta formació empírica a una altra en què la teoria adquiria més protagonisme. Amb l'extensió de nous coneixements, va arribar un moment en què el mestre, per si sol, no podia transmetre tot el que era necessari saber per dominar la professió. Amb el perfeccionament de les tècniques de dibuix i de càlcul, o amb l'evolució de les tipologies arquitectòniques, el model docent característic del Gremi va quedar antiquat. Per anar al compàs dels temps es requeria un tipus de preparació més acadèmica. Era aleshores quan els agremiats es reunien en petits grups per compartir coneixements. S'analitzaven els plànols de les obres importants, com els del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, es donaven a conèixer tècniques noves de dibuix o es difonia la nova literatura especialitzada publicada a França o Itàlia. Va ser així com va sorgir l'embrió d'un nou sistema d'ensenyament.¹⁶⁴

En la seva tesi doctoral, Jaume Rosell destaca la capacitat del Gremi per adaptar-se a les noves necessitats pedagògiques. Cita el cas de

Josep Renart, professor de matemàtiques i dibuix en les classes nocturnes a les quals anaven els fills dels mestres.¹⁶⁵

Això mateix val per als mestres de cases més privilegiats, un sector que va adquirir una preparació pròxima a la dels arquitectes, al mateix temps que gaudia d'una riquesa i una consideració social creixents. Diametralment oposat era el que passava amb un altre grup d'agremiats, els mestres pobres, que anaven camí de convertir-se en simples paletes. Posseïen una cultura considerablement més limitada, fins al punt, en molts casos, de ser analfabets. És per això que, en les sol·licituds de permisos d'obres, alguns paletes confessaven que no sabien llegir, per la qual cosa una altra persona havia de firmar en representació seva.

No és estrany que els dirigents del Gremi, un sector vinculat a la cultura escrita, utilitzés els llibres d'arquitectura com a element de discriminació. S'exigia el seu estudi per a les proves d'accés a la mestría, per bé que només una minoria tenia accés als coneixements acadèmics, en contrast amb el saber eminentment pràctic de la majoria. D'aquesta manera es vetava als analfabets o als semianalfabets un curs d'ascens social mentre que l'elit consolidava els seus privilegis.

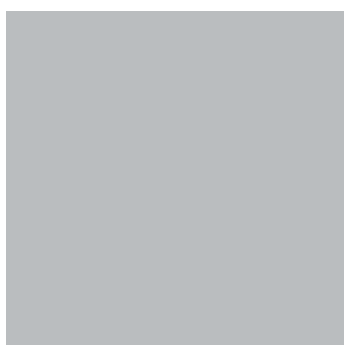
Com hem pogut comprovar, els diversos nivells de cultura i ingressos configuraven diversos estaments dins de la professió. D'aquesta diferenciació en reten comptes els variats termes utilitzats en l'època: arquitecte, mestre arquitecte, mestre d'obres, mestres de cases, mestre paleta i paleta.¹⁶⁶ Es creava, així, una desigualtat que, a la llarga, acabaria dinamitant des de dins la pròpia estructura gremial.

164. Montaner i Martorell, pàg. 47, 69 i 81.

165. Rosell Colomina, pàg. 245.

166. Montaner i Martorell, pàg. 82.

4. L'extinció

« A finals del segle XVIII la societat canviava, però el gremi de mestres i el d'oficials o fadrins continuava amb la seva rivalitat tradicional. »

Des del segle XVIII, els gremis arrossegaven una profunda crisi fruit de la seva falta d'adequació a les realitats econòmiques dels nous temps. Els seus membres més actius havien optat per implicar-se a fons en la dinàmica de la lliure empresa sense que això els fes abandonar la seva vinculació a l'entitat gremial, en què fins i tot tenien, en moltes ocasions, llocs directius.

L'emigració del camp cap a la ciutat també va influir en la decadència dels gremis: els que arribaven a Barcelona no acceptaven ja tan fàcilment sotmetre's a l'autoritat d'una corporació. Realitzar un aprenentatge per convertir-se en mestres no era, com abans, el somni dels recents arribats. Preferien, en la recerca de més remuneració i llibertat, dedicar-se al treball fabril.¹⁶⁷

La Revolució Francesa va produir un gran impacte a Catalunya. El Govern s'esforçava a mantenir la península aïllada per evitar l'arribada de notícies, no fos cosa que l'exemple del país veí provoqués el temut «contagi». A l'hora de la veritat, els intents d'evitar l'entrada de qualsevol document subversiu van resultar del tot contraproductius, ja que només van aconseguir avivar l'expectació entre el poble. Hi havia una avidesa extraordinària per saber què passava a l'altre costat dels Pirineus, com ho recordaria Coroleu a les seves memòries: «tot era demanar notícies i comunicar-les sigil·losament i comentar-les amb misteri». I, en moltes ocasions, les fonts d'informació eren els mateixos exiliats gals. La reacció dels catalans, segons el citat menestral, va ser d'horror, en tant que eren gent senzilla, aferrada a les tradicions.

L'eco de la Revolució arribava a Barcelona en moments d'instabilitat. Pocs mesos abans, el febrer del 1789, s'havien produït aldarulls en

protesta pel preu del pa, que es mantenia igual malgrat la disminució en el pes. Davant la protesta popular, els dirigents de tots els gremis van acudir a l'Ajuntament de la ciutat, on es va constituir una comissió de dotze persones «per anar a Palàcio». Un d'aquests comissionats, Josep Ribes, treballava com a mestre de cases.

Per contenir el descontentament, es va decidir que els gremis, juntament amb els col·legis professionals, s'encarregarien de vendre el pa.¹⁶⁸ L'Ajuntament va confiar un cop més en l'habilitat dels seus dirigents per dirigir la multitud, confiança que contrastava amb la indiferència dels moments de normalitat. Per la seva banda, el Capità General, màxima autoritat de Catalunya, va agrair la cooperació prestada als representants de les corporacions.¹⁶⁹

Conflictes interns

La societat canviava, però el gremi de mestres i el d'oficials o fadrins continuava amb la seva rivalitat tradicional. El contenciós es reflecteix en la demanda que els fadrins van presentar contra un dels mestres, Salvador Travaria. L'acusaven d'haver donat feina de fadrí a un foraster, en perjudici dels barcelonesos de la mateixa categoria. Travaria va respondre que la raó estava de part seva. Per començar, la llei li atorgava el dret de contractar un foraster si els de la ciutat exigien un salari de més de nou rals. D'acord amb la seva versió dels fets, els seus propis adversaris estaven tan poc convençuts de la seva causa que li van proposar un acord per les bones.

167. Pròleg de Vázquez de Prada a Molas Ribalta, *Los gremios barceloneses...*, pàg. 18.

168. Moreu-Rey, pàg. 115.

169. Molas Ribalta, *Reflexions sobre la societat...*, pàg. 60.

1_Vista del port de Barcelona en la segona meitat del segle XVIII.

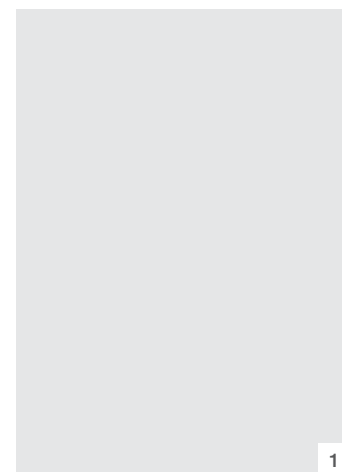
1

A canvi d'uns quants diners per als zeladors del seu gremi, ells oblidarien el problema. Travaria, no obstant això, no estava disposat a acceptar tripijocs que creessin un mal precedent: «Adherir a semblant proposició seria contra las prerrogativas de nostre més autoritzat Gremi per las alterables conseqüències que podrien seguir-se en lo successiu».¹⁷⁰

El 1806, els mossos paletes van continuar amb un vell plet dirimit, segons ells, a la Real Audiencia des de feia dos-cents anys. Aspiraven a no dependre dels mestres per fer apedaçaments i altres obres petites. És a dir, ben al contrari del que passava aleshores, quan es veien obligats «com esclaus seus» a «fer aquestes insignificants i manuals operacions amb la seva llicència». A favor d'aquesta pretensió, esgrimien un privilegi que els havia concedit el Consell de Cent, així com disposicions legals de la monarquia borbònica.

El gremi de mestres, segons el seu parer, es valia d'ordenances molt antigues, però ja nul·les. Els seus títols de mestría, concedits per la ciutat de Barcelona, tampoc no s'haurien de tenir en compte. És més, els mossos suggerien la supressió pura i simple de l'entitat rival. Que els mestres passessin a ser «mers paletes» com ho eren ells. Així, l'ofici de la construcció seria «alliberat» i es restauraria «la noble arquitectura».

La proposta pecava de maximalista en excés per l'època que era. Un informe de la Junta de Comerç la descartava totalment: «Les circumstàncies locals i l'actual estat de les coses no permeten per ara que es passi en abolicíó d'un Gremi tan interessant com és el dels Mestres Paletes». Tampoc no pot considerar-se que la intenció del Rei fos

170. Salvador Travaria als Honorables Prohoms, y Comu de Mestres de Cases y Molers de esta Ciudad. Barcelona, 7 de juny de 1792. AHMB, Mestres de Cases, 2B-39-56.

- 1_Ordenances gremials de la Junta General de Comerç i Moneda, del 23 de maig del 1818.
- 2_Vista de la ciutat de Barcelona des de la Barceloneta a principis del segle XIX.
- 3_Vista de Barcelona des del castell de Montjuïc a principis del segle XIX.
- 4_Al·legoria de l'entrada a Barcelona l'11 de setembre del 1802 del rei Carles IV i de la seva esposa Maria Lluïsa de Parma.

2

eliminar la corporació. El Gremi havia de subsistir, segons l'informe, perquè garantia un correcte aprenentatge i, per tant, la seguretat dels edificis. La seva existència implicava un servei als ciutadans de Barcelona. Si aquests haguessin de recórrer únicament als contactes professionals amb el títol d'arquitecte, reconegut per la Real Academia de San Fernando, haurien de gastar molts més diners per obtenir, al cap i a la fi, un pitjor servei.

El Gremi havia de continuar, però els seus membres tindrien tan sols el títol de mestres paletes, no el d'arquitectes. Quant als mossos, el document defensava el seu dret a ocupar-se de tasques de tan poca importància que no valia la pena avisar un mestre, i menys encara «molestar per això l'atenció dels tribunals».¹⁷¹

3

Mestres i aprenents

El gremi de paletes va celebrar, el 20 de setembre del 1792, el seu Consell General. Un dels motius de discussió es referia a un fet repetit amb freqüència: molts mestres tenien aprenents però es des preocupaven de la seva manutenció. No obstant això, l'autèntic escàndol l'havia provocat Francisco Figuerola quan va afirmar públicament que tal pràctica era correcta. Fins aleshores, mai ningú s'havia atrevit a afirmar quelcom semblant. Des del punt de vista de Figuerola, la relació amb els aprenents es reduïa al seu aspecte laboral. El Gremi, a través de les seves normes, havia de sancionar el que ja constituïa una realitat quotidiana. No obstant això, les ordenances eren clares en aquest punt. Era tasca dels mestres facilitar menjar als joves sota el seu càrrec, per la qual cosa no es podia consentir que ningú procedís de cap altra manera.

4

171. *Contenciós presentat pel gremi de fadrins paletes contra el control dels mestres*. AHCB, Junta de Comerç, vol. 9, f. 36–48.

- 1_El mercat del Born.
- 2_Emigrants espanyols a bord d'un vaixell en direcció a la República Argentina.
- 3_Gravat de la primera meitat del segle XIX en què es pot veure el Palau de la Virreina, situat a la Rambla.

1

Ara, la qüestió a resoldre era la següent: calia sanciona els infractors o, per contra, modificar la corresponent ordenança? Els termes en què es plantejava el problema donaven a entendre que hi havia dos sectors ben diferenciats, un de més tradicional, unit al paternalisme habitual de la corporació, i un altre en una línia més capitalista, oposat al fet que les reglamentacions entorpissin el seu negoci.

Després de debatre aquesta qüestió, el Consell va prendre una decisió en ferm. Calia complir les regles «en tot y per tot». En conseqüència, els aprenents que estiguessin a casa dels seus caps d'alguna manera contrària a la normativa, havien d'acomiar-se immediatament. És més, el Gremi recoreria a l'autoritat per a incrementar el càstig als que se saltessin les ordenances.¹⁷²

A les armes

El 1793, Espanya va declarar la guerra a la República francesa. Aquesta seria l'única ocasió del segle, des de 1714, en què els artesans de la Ciutat Comtal van acceptar realitzar el servei militar sense posar-hi traves. És fàcil entendre el seu entusiasme: havien de defensar Catalunya contra un enemic que, a més de representar una amenaça ideològica, havia pres el castell de Figueres i amenaçava Barcelona. A més, hi havia poderosos interessos en joc:

«La Guerra Gran contra la República francesa había sido verdaderamente popular. Lo había sido desde el punto de vista ideológico; pero también económicamente tuvo un aspecto positivo, puesto que Francia dejaba entonces forzosamente de competir con los catalanes dentro de

2

3

172. *Concell General celebrat per los Mestres de Cases*. Barcelona, 20 de setembre de 1792. AHMB, Fons Gremial, Mestres de Cases, 2B-29-56, 4.

« Per conjurar
l'amença francesa
tots es van disposar
a ajudar, i el gremi
de mestres de cases
no en va ser una
excepció. »

la península, mientras que el comercio con América, tutelado por los ingleses, se incrementaba hasta el máximo [...]. Los años que van de 1792 a 1795 se muestran como los puntos culminantes de la actividad portuaria barcelonesa.»¹⁷³

Els gremis barcelonesos, de comú acord amb l'Ajuntament i la noblesa, van oferir al Rei armar a càrrec seu un cos de tropa lleugera compost per vuit-cents homes. A canvi, Carles IV havia de facilitar-los l'armament i les municions necessàries. En aquelles dates, tothom competia per veure qui realitzava la donació més generosa. El motiu, segons Coroleu, obeïa a un clar interès polític d'evitar que les idees revolucionàries s'estenguessin per Espanya: «Tots estaven persuadits que convenia atallar l'incendi de la nació veïna per impedir que es cremés també la nostra, la qual cosa es tenia aquí com la fi del món».¹⁷⁴

Per conjurar l'amença francesa tots es van disposar a ajudar, i el gremi de mestres de cases no en va ser una excepció. La importància de la seva col·lecta es reflecteix en el fet que el mateix Gremi només recaptadors especials per a l'ocasió, i obrís un registre amb el següent encapçalament: «Llibre de la recaudació de las ofertas fetas voluntàries a S.M. Catòlica Nostre Rey y Monarca don Carlos Quart (que Déu guarde) durant la Guerra actual contra la França per los individuos del Gremi de Arquitectos, Mestres de Cases y Molers en lo any 1793».

A continuació, el llibre especificava qui ocupava els principals càrrecs. Els quatre prohoms eren Joseph Liberós, Joseph Foxart, Anton Pardinas i Ignasi March. Pau Mas ocupava el lloc de clavari i Pere Pazaleda el de

credencer. Així mateix, apareixien consignats els noms dels recaptadors: Jaume Esteve i Pazés, Salvador Garrido, Josep Durán, Jaume Calvet, Josep Ferrer i Bonzellas, i Miquel Bosch.

Les aportacions eren, en un principi, voluntàries. Però en el registre s'especificava, amb noms i cognoms, què havia pagat cadascú i, en alguns casos, també el que devia. I, a priori, la morositat estava renyida amb la voluntarietat.

Un dels principals contribuents, Josep Ausich i Mir, va aportar noranta lliures, quantitat que reflecteix una situació econòmica folgada. Ausich va destacar com a dirigent gremial, ocupant els càrrecs de clavari, de prohom tercer i, per últim, de prohom primer en dues ocasions, el 1782 i el 1784.¹⁷⁵

Mentre les tropes regulars lluitaven al front, la defensa de Barcelona corresponia, seguint la tradició, a companyies de civils organitzades pels gremis. És clar que, en aquesta ocasió, més que aprofitar-se per a l'entrenament militar, propiciava «*bullà y jolgorio*» tal com ho diu Coroleu. Els mestres de cases van organitzar una d'aquestes companyies. La capitanejava, escollit pel mateix Gremi, el marquès de Moya. Comptava amb dos tinentes, tres sergents, quatre caporals de primera i quatre caporals de segona. La resta, la tropa regular, estava integrada pels «restants individus de dit Gremi».

La guàrdia s'anava fent en diferents punts de Barcelona. Així, el 27 de maig del 1793, trobem a la Companyia al Portal de l'Àngel. Quatre dies més tard, a «lo Portal Nou». El 3 de juny, a l'Ajuntament. Juntament amb les dates i els llocs, també van quedar consignats els noms dels assis-

173. Pérez Samper, *Barcelona, Corte...*, pàg. 71.

174. Coroleu, pàg. 15.

175. La biografia d'Ausich, dins Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters*.

« Als afores, els rics utilitzaven els beneficis de la indústria tèxtil o del comerç americà per edificar les seves segones residències. »

tents i la seva respectiva graduació. Les faltes d'assistència, com si es tractés del col·legi, s'anotaven. Així sabem que Joseph Renarth, soldat ras ja que es trobava a la llista dels «individuos», va protagonitzar una absència per «legítim motiu». En altres casos, sembla ser que els que no feien acte de presència buscaven algú que els substituís.¹⁷⁶

Imaginem que la seva activitat es va multiplicar quan les tropes franceses van prendre el castell de Figueres i, per tant, podien dirigir-se fàcilment tant a Girona com a Barcelona. L'amenaça gal·la es va tornar real, aleshores.

L'activitat constructora, mentrestant, es desenvolupava a bon ritme. Els anys que van del 1790 al 1795 van ser un període d'activitat intensa. A les localitats dels afores, com Sant Gervasi, Sarrià i Gràcia, els rics utilitzaven els beneficis de la indústria tèxtil o del comerç americà per edificar les seves segones residències, destinades a l'escampament. En aquells moments, l'habitual era que el mestre de cases, cada cop que s'enfrontava a una tasca d'envergadura, utilitzés el títol de «director d'obres» o fins i tot el d'arquitecte.

La pau amb França va produir un sorprenent canvi d'aliances. Espanya va passar de guerrear contra els revolucionaris a fer-ho contra Gran Bretanya, la major potència naval de l'època, vista com el principal enemic per les seves contínues amenaces sobre l'imperi d'ultramar. Per combatre-la, als ulls del Govern, no hi havia cap altre camí que apostar fort per l'aliança amb els gals. Una aliança que l'opinió pública, no obstant això, percebia com una subordinació sense que hi faltessin motius. Entre els barcelonesos, la nova política exterior va suscitar un profund malestar. No es podia esperar res de bo d'una contesa que amenaçava

la major font de riquesa, el tràfic mercantil. De fet, la interrupció del comerç va provocar una tremenda crisi econòmica que va portar aparellades greus repercussions socials.

Els carrers van passar a omplir-se de desocupats implorant almoïna, i els gremis van desenvolupar una considerable tasca de beneficència entre els pobres. Els seus donatius, segons Coroleu, eren «molt nombrosos i importants».

Amb la finalitat de pal·liar la situació dels necessitats, la Junta d'Auxilis va organitzar una loteria. Tant el 1798 com el 1799, el gremi de paletes va participar-hi amb l'adquisició de diverses butlletes.¹⁷⁷

La monarquia, mentrestant, va prosseguir amb la seva política de limitar les prerrogatives gremials. Dues ordres reials, del 1790 i el 1798, insistien en el fet que tot el món pogués exercitar la seva professió sense necessitat de sotmetre's als requisits imposats pels gremis. No obstant això, la reiteració de la mesura aporta una pista sobre el seu exigü nivell de compliment.

La visita reial

A finals del XVIII, malgrat la crisi econòmica, prosseguia l'edificació de cases grans i cares. El baró de Maldà, en el seu cèlebre dietari, ho va anotar a l'entrada del 31 d'octubre del 1798: «No es planyen caudals en construccions de cases i adornos d'elles, ni en qualssevilla diversions, en esta capital». No tenien tant sort, mentrestant, els que treballaven per al sector públic. Maldà ho reflectia, l'any següent, d'aquesta manera:

176. *Colecta de las ofertas fetas a S.M. per los individuos del Gremi de mestres de cases y molers comensant al mes de abril de 1793*. AHMB, Gremis, Mestres de Cases 39–46.

177. AHCB, Gremis, 39–54.

«Actualment en Barcelona queden despedits molts dels treballadores empleats en les obres públiques, per falta de diners, augmentant-se la misèria cada dia en la falta de fina, com se veu a molts treballadores desafeinats, que molesten a hom per ciutat i per les muralles, pedint limosna.»

El 1802, Carles IV i la seva esposa, Maria Lluïsa de Parma, van visitar Barcelona amb la Cort. Uns mesos abans, el Capità General havia reunit els representants dels col·legis i dels gremis. Els va comunicar que Barcelona seria objecte d'un gran honor al mateix temps que gaudiria de substanciosos ingressos. Calculava que la Casa Reial es gastaria un milió i mig de rals dels quals es beneficiaria tota la província. Tothom s'havia de posar a treballar, per tant, per organitzar una recepció de primera, digna de l'alt rang dels seus hostes. Amb festes, celebracions religioses i tota mena de miraments. I, per descomptat, amb diners. Els col·legis i gremis barcelonesos van reunir 53.831 lliures catalanes. És a dir, una mitjana de cinc-centes lliures per gremi.

Els mestres de cases, com la resta d'oficis, no van acceptar de bon grat el nou desemborsament. Plovia sobre mullat ja que portaven anys, en concret des del 1793, enfrontant-se a uns impostos excessius. Malgrat aquestes circumstàncies i el descontentament, tothom va pagar. Cada corporació en funció de la seva liquiditat i dels seus afiliats.¹⁷⁸

Tot i que l'Ajuntament s'encarregava de dirigir els preparatius, a la pràctica van ser gremis, comerciants i industrials els que van treballar més activament. Una Junta de Col·legis i Gremis va organitzar el programa

1_Vista de la façana del Teatre Principal, el primer d'Espanya en què es va cantar òpera italiana. La construcció de l'edifici primitiu, de fusta, va tenir lloc el 1560. Eixamplat el 1729, va ser destruït per un incendi el 1787 i reconstruït al cap de poc temps. El 1848 va ser restaurat de nou.

2_Gravat acolorit amb una vista de Barcelona en la segona meitat del segle XIX.

3_Gravat que mostra la inauguració de les obres per a la construcció d'una barriada suburbial destinada a les famílies obreres arribades a Barcelona en la segona meitat del segle XIX.

4_Dibuix d'una vista del port de Barcelona en la segona meitat del segle XIX.

d'actes en honor de Ses Majestats. Un dels seus dotze membres, Josep Ribes i Margarit, representava els mestres de cases.

Aquest era, per dir-ho d'alguna manera, el protocol d'actuació acostumat cada cop que es tributaven honors a la Corona, en consonància amb el caràcter d'una societat dividida en estaments. Així, segons ens informa un fullet de l'època, «per disposició dels Col·legis i Gremis, es va erigir en la Rambla i entrada del passeig per la part de Betlem un magnífic i vistós Arc al·legòric, al·lusiu a la Pau».¹⁷⁹

Una altra iniciativa corporativa, aquesta de caràcter festiu, va consistir en un ball públic de màscares. Una crònica contemporània el descrivia en els següents termes: «El ball es va obrir amb minuets, i va seguir amb contradances fins l'hora en què Ses Majestats van tenir a bé presenciar-lo». És a dir, fins que els reis es van enretirar del balcó des d'on presidien l'acte. Per als gremis va suposar un gran motiu de satisfacció que els reis «romanguessin al balcó contínuament mentre va durar el ball».¹⁸⁰

Totes aquestes iniciatives no responien, en realitat, tant al fervor monàrquic com al càlcul d'interessos. Es tractava de quedar bé per, després, sol·licitar al Rei mesures econòmiques favorables.

La ciutat va organitzar diversos espectacles, però la multitud no tenia el cap en la diversió, sinó en les preocupacions per un futur bastant incert, tal com ho indica Coroleu:

«La miseria de que ya he hablado, el mal disfrazado vasallaje que nos sujetaba a Francia después de tantos fueros y baladronadas y lo negro y

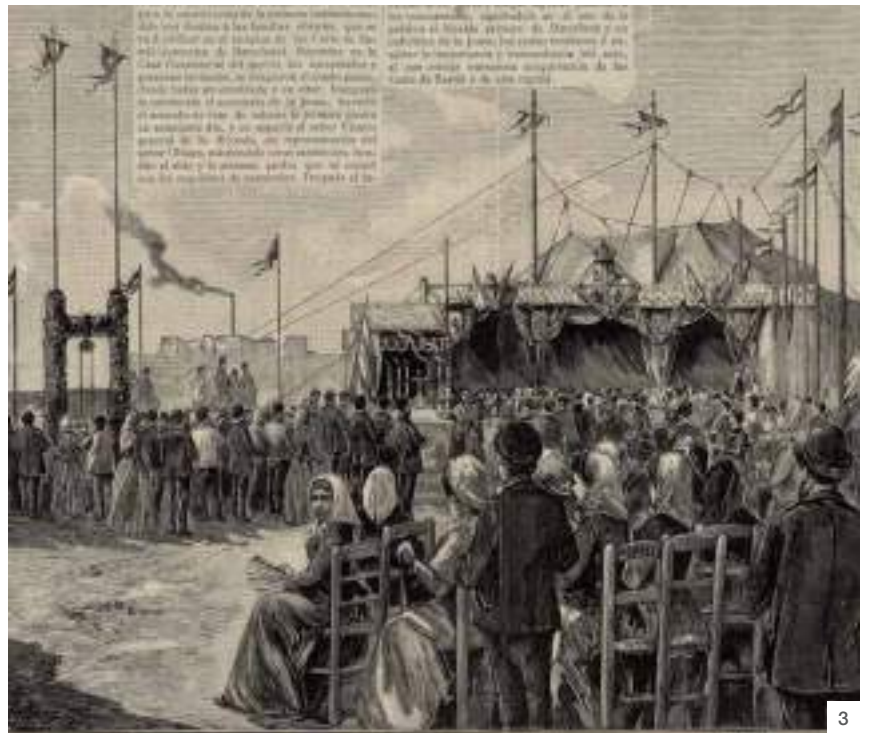
178. Pérez Samper, *Barcelona, Corte...*, pàg. 107.

179. "Noticia individual de la entrada de los Reyes Nuestros Señores y Real Familia en la ciudad de Barcelona". Barcelona. Compañía de Jordi, Roca y Gaspar, 1802.

180. "Relación de las diversiones, festejos públicos y otros acontecimientos que han ocurrido en la ciudad de Barcelona, desde el 11 de setiembre hasta principios de noviembre de 1802, con motivo de la llegada de SS.MM. y AA. A dicha Ciudad; y del viage a la Villa de Figueras". Barcelona. Compañía de Jordi, Roca y Gaspar, 1802.

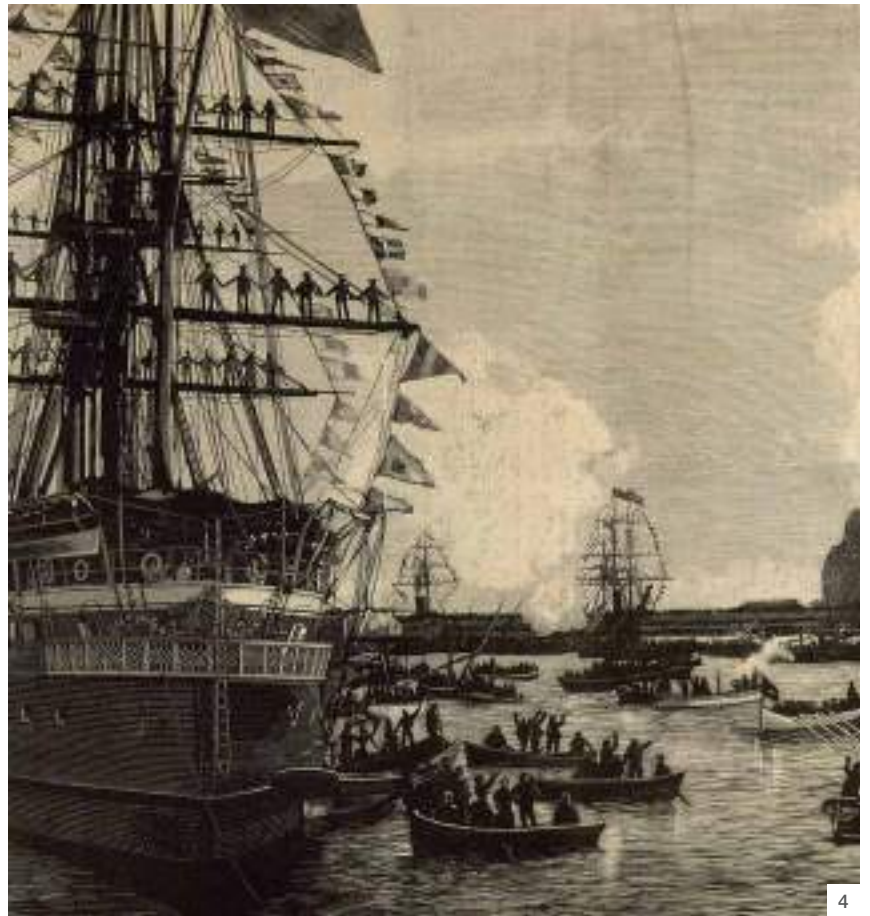
1

3

2

4

« A Catalunya, una zona on els gremis havien estat forts i els seus afiliats nombrosos, la indústria va experimentar un desenvolupament molt acusat. »

amenazador que iba poniéndose el horizonte político en Europa, tenía a todo el mundo muy preocupado.»¹⁸¹

La veritat és que Coroleu va escriure això molts anys més tard. En aquells moments, el més probable és que la gent estigués entusiasmada, sobretot els de les classes humils, ja que en aquests moments tenien més feina i més ben remunerada. Els membres del gremi de paletes es van trobar entre els principals beneficiats, davant la multitud d'obres engegades per a millorar la imatge de Barcelona. Tant s'ampliaven carrers com es renovaven cases, es reformaven edificis monumentals com el Palau Reial o es construïa una plaça de braus. Amb prou feines quatre mesos, una multitud d'obrers ho havia de deixar tot a punt en una carrera contrarellotge. Hi havia tantes coses per fer que el bisbe va donar permís per treballar els diumenges i festius. L'Ajuntament, per la seva part, va intentar portar mestres de cases de la resta de la província a la ciutat, ja que la seva necessitat resultava apressant. Tanmateix, davant l'oposició enèrgica dels agremiats barcelonesos, no hi va haver més remei que fer marxa enrere.

Rèmor o impuls per a la industrialització?

Per a la mentalitat capitalista cada vegada més en auge, els gremis eren una rèmor. Les seves reglamentacions obstaculitzaven el desenvolupament de la indústria ja que hi imposaven limitacions. Per exemple, les que impedien contractar dones i nens. El Govern, al seu torn, es posicionava en contra de les corporacions, en la creença que així afavoria l'impuls econòmic.

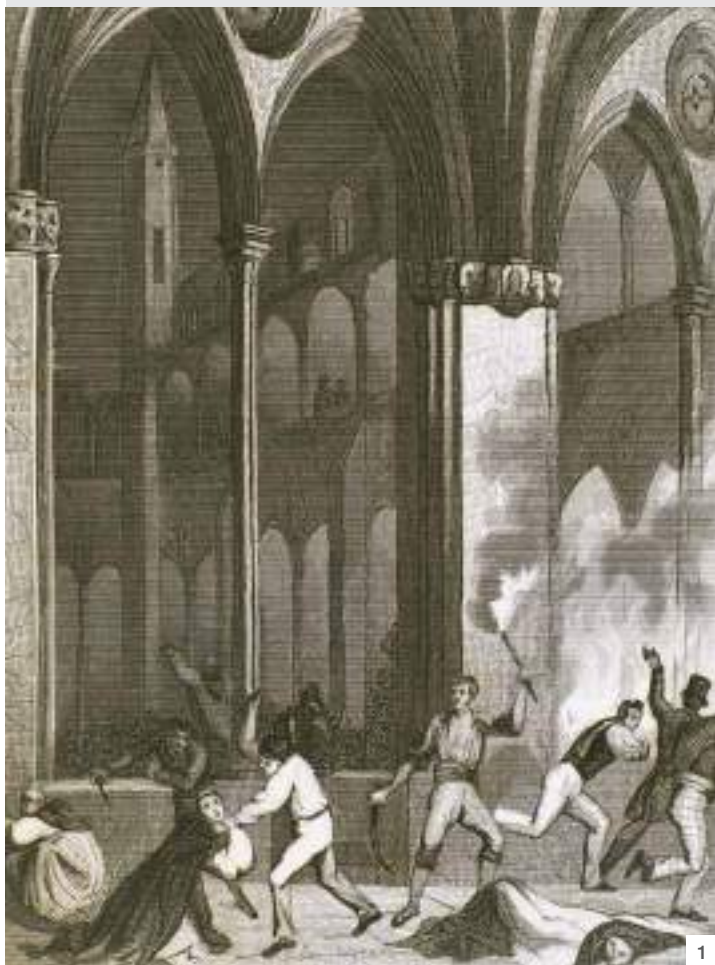
Des de llavors s'ha tendit a veure en els gremis un obstacle per a la industrialització, però els avanços historiogràfics aconsellen posar aquesta visió, si més no, en quarantena. No deixa de ser significatiu que a Catalunya, una zona on els gremis havien estat forts i els seus afiliats nombrosos, la indústria experimentés un desenvolupament tan acusat. La seva expansió es va veure afavorida per un factor difícilment subvalorable, l'existència d'un important sector de mà d'obra qualificada. Sembla que existeix, de fet, una correlació entre un artesanat fort i l'expansió industrial. D'acord amb una visió tradicional, existia una ruptura entre el món de l'Antic Règim, marcat per l'organització gremial, i el de la societat liberal vuitcentista, caracteritzada pel sorgiment de la classe obrera i de la denominada «qüestió social». No obstant això, la investigació més recent ha assenyalat elements de continuïtat. De fet, no pel fet de desaparèixer jurídicament els gremis deixaven d'existir els artesans.¹⁸² En els tallers, per més que canviessin les lleis, la producció continuava. El país passava per una etapa de turbulències i crisis. La guerra amb Gran Bretanya, en impedir el comerç amb Amèrica, va agreujar la situació econòmica. No obstant això, cap al 1806 es van realitzar, a Barcelona, nombroses edificacions.

«Atordeix, cert, tantes obres de cases, renovacions d'estes, i de tanta promptitud, en tota Barcelona, no coneixent-se [en] estes misèries de guerra. [...] Sí que cases altes i de pintades, com tantes modernes. Aixa fabricades i que es continuen en fabricar dintre i al re dedorx d'aquesta populosa ciutat.»¹⁸³

181. Coroleu, pàg. 26–27.

182. Bernal, Collantes de Terán, García-Baquero, pàg. 76–78.

183. *Calaix de Sastre*. Barcelona, 2 de març de 1806.

1

1_Incendi al convent de Santa Caterina de Barcelona el 25 de juliol del 1835.

2_Visió de Barcelona en flames durant la bullanga de juliol del 1835.

2

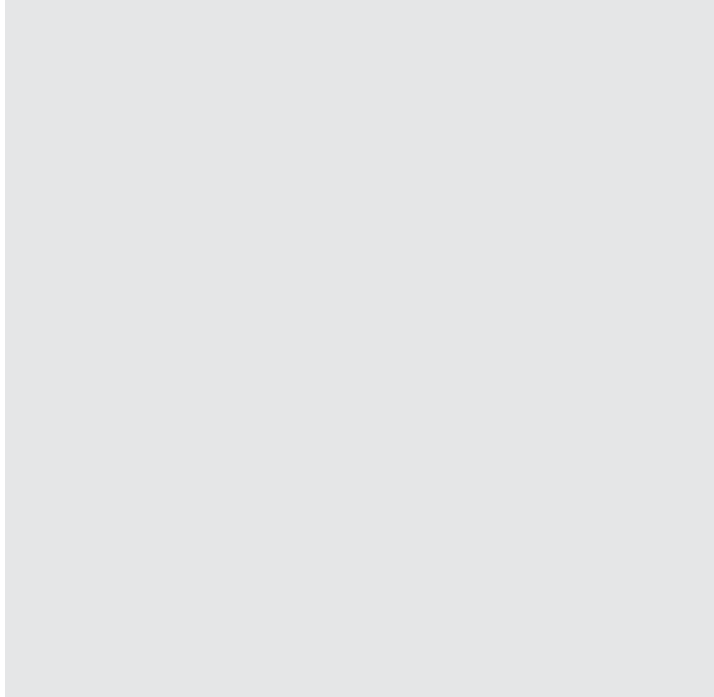
La guerra de la Independència

El 1808, el príncep Ferran feia un cop d'Estat a Aranjuez i li arrabassa la Corona al seu pare, Carles IV. A Barcelona, poc després, la Reial Junta de Comerç nomenava quatre persones per a l'ocupació de prohoms del gremi de paletes i picapedrers. Els elegits es deien Juan Tintorer, Josep Prats, Francisco Cañellas i Gerónimo Vidal. Es posava en marxa, així, el mecanisme legal previst per a aquests casos:

«Después de prestado el correspondiente juramento, deberán entrar y ser admitidos por el Gremio para continuar sirviendo este cargo hasta último de diciembre próximo, en que se les nombrará sucesores, y por ello deberán a mediados de Noviembre convocar al Gremio, precedida la licencia correspondiente, para formular la propuesta o terna de los individuos de él, que se consideren más a propósito para el año próximo, presentar la inmediatamente los Prohombres en la Secretaría de la Junta para el nombramiento, y seguirse con esta práctica en los sucesivos.»¹⁸⁴

La cita correspon a la certificació del nomenament dels prohoms, emesa per Antonio Buenaventura Gassó. El document, escrit en paper de l'Estat per valor de quaranta maravedisos, ofereix un curiós reflex de la inestabilitat política del moment. El segell, situat en el marge superior esquerra, corresponia a Carles IV. Com que aquest ja havia abdicat, algú es va ocupar d'afegir-hi: «*valga para el reinado de S.M. el Sr. D. Fernando VII*». Als quatre prohoms no els esperava un mandat tranquil. La invasió francesa va treure de polleguera la vida del Gremi i dels constructors, als quals va col·locar en una situació delicada. Arribava una època de treball

184. «Antonio Buenaventura Gassó, secretario de la Real Junta de Comercio, certifica el nombramiento de cuatro prohombres del Gremio de Albañiles y Canteros», Barcelona, 11 d'abril de 1808. AHMB, Fons Gremial, Mestres de Cases, 2B-39-56, 4.

1 i 2_Aquests dos gravats corresponen a les revoltes que van tenir lloc a Barcelona l'any 1842. En la primera imatge, un atac d'insurrectes radicals contra el general Espartero a la Ciutadella de Barcelona; i, en la segona, una carga de cavalleria sota el comandament del general Vanhalen.

3_Vista d'una part del port de Barcelona presa des de la Barceloneta.

escàs i inflació en els preus dels aliments, enmig de la contínua pressió fiscal de les autoritats gal·les.¹⁸⁵ Alguns, després de l'ocupació, es van exiliar. Com l'aprenent Manuel Suriñach, que va anar al costat del seu pare a treballar en les fortificacions de Tarragona. D'altres, en canvi, van preferir allistar-se, com va ser el cas de Baudilio Fulquet, un aprenent que treballava amb l'arquitecte Pedro Serra. En entrar els francesos a Barcelona va ser impossible que el seu nom constés en cap registre, circumstància que tindria conseqüències més tard, en acabar la contesa: els prohoms es van negar a admetre'l.¹⁸⁶

Als que van romandre a Barcelona els va ser difícil evitar, d'una forma o una altra, algun tipus de col·laboracionisme amb l'invasor. El mateix Ajuntament va enviar una delegació a l'Assemblea de Baiona, on, a instàncies de Napoleó, es preparava un text constitucional per a Espanya. En les instruccions al seu delegat, la Ciutat Comtal va insistir en la defensa de les institucions gremials, «censurant la facilitat amb què es reformaven les seves ordenances i s'alteraven o derogaven els seus privilegis».¹⁸⁷

Un altre exemple d'adaptació al domini francès el tenim el febrer del 1809, quan el Consell General dels paletes va tractar sobre una petició econòmica. Els diners anirien destinats a l'armament de «seis faluchos» amb els quals defensar el port de la ciutat. La decisió, presa per unanimitat, va deixar a cada agremiat la responsabilitat de contribuir, en funció de la seva consciència i de les seves possibilitats. Tres comissionats van ser escollits per passar pels domicilis respectius a recollir els diners que cadascú entregués voluntàriament.

185. Manuel Arranz presenta així la situació de Barcelona en la seva biografia del mestre de cases Josep Alier i Faneca. Arranz Herrero, *Mestres d'obres i fusters*, pàg. 4–5.

186. Fulquet, «només a fi de ser models defensors de S. M. i llibertadors de la Pàtria», es va incorporar com a voluntari al Terç de Lleida. Més tard va passar a una Companyia, on fou fet presoner després de la rendició del castell de Figueres, el 23 de juliol de 1811. Amb la resta de la seva guarnició va ser deportat a França. De tornada a Barcelona, va obtenir la seva llicència i va sol·licitar l'admissió al Gremi de Joves Paletes, petició que li va ser denegada. AHMB, *Mestres de Cases*, 2B-39-56, n. 4.

187. Carrera Pujal, pàg. 30.

Liberalisme contra gremis

El país, al mateix temps que s'enfrontava als exèrcits napoleònics, vivia contínues turbulències socials i polítiques que qüestionaven els fonaments de la monarquia absoluta. A Cadis, les Corts, seguint el model de la Revolució Francesa, van establir la llibertat de treball pel decret del 8 de juny del 1813. El seu primer article garantia la llibertat per establir fàbriques a tots els espanyols i tots els estrangers que residissin al territori nacional. Ja no necessarien llicència per muntar un negoci, tan sols respectar les «regles de policia» vigents en el seu respectiu municipi. Una policia, entesa, aquí, com el «conjunt de mesures que tendien a mantenir l'ordre en l'espai de la ciutat».¹⁸⁸

Quant a l'article segon, permetia exercir lliurement un ofici sense necessitat d'exàmens, títols ni ingrés a gremis. Aquests veien les seves ordenances derogades en tot allò que contradigués les noves normes.

Els problemes de la postguerra

Sis anys de conflicte contra els francesos van ser devastadors per a tots, inclosos, naturalment, els mestres de cases de Barcelona. Si aquests eren seixanta el 1808, sis anys després en quedaven només trenta-cinc. És a dir, poc més de la meitat. La seva situació, per tant, era més complicada. Amb el retorn de Ferran VII, el restabliment de l'absolutisme va suposar l'abolició de la legislació liberal. Un decret del 1815 restablí les ordenances gremials, encara que precisava que s'hi havia de suprimir qual-

sevol element que afavorís el monopoli, perjudicés l'activitat industrial o anés contra la llibertat per exercir-la.

Catalunya, com la resta d'Espanya, patia una situació econòmica molt precària, agreujada per una llibertat de comerç que afavoria la introducció d'articles forans, amb la consegüent competència per a la producció local. Entre els gremis es va detectar un clar malestar per la invasió de tota mena de «manufactures i artefactes», sense cap tipus de control de qualitat (no oblidem que assegurar la qualitat del producte constituïa una de les raons que justificaven les associacions gremials). Per culpa d'aquesta situació, unes corporacions es trobaven en crisi i unes altres al caire de la desaparició. Per defensar els seus interessos van nomenar un grup de comissionats, encarregats de realitzar les oportunes gestions davant les autoritats. Al gremi de mestres de cases se li va demanar que designés el seu propi representant, al qual es dotaria d'amplis poders. El nomenament, atesa la urgència del problema, s'havia d'efectuar amb la màxima rapidesa possible, en tan sols quatre dies.¹⁸⁹

El Gremi, amb menys ingressos en aquest context de recessió, necessàriament havia de restringir les seves despeses. Per això, el seu Consell General va acordar, el març del 1814, que assistiria a la processó de Divendres Sant, per bé que de manera més senzilla. L'escassetat de fons no permetia mantenir el nivell d'abans de l'ocupació gal·la.

Els paletes més dinàmics ja s'havien establert pel seu compte. Les estructures gremials albergaven només aquells que no tenien capital o els més conformistes.

188. Agafem la definició d'Anguita Cantero, pàg. 27.

189. Carta al gremi de Mestres de Cases, signada per Juan José Maciá, Felipe de Solá, Domingo Támara, Juan Serra i Juan Doménech. Barcelona, 4 d'abril de 1816. AHCB, Gremis, 39-54. En el mateix lligall hi consten els rebuts de l'aportació econòmica dels mestres paletes, «pel repartiment fet pels Comissionats dels Col·legis i Gremis d'aquesta ciutat, amb l'objectiu d'acudir a S. M. manifestant-li la decadència en què es troben aquestes corporacions per la introducció il·limitada de manufactures estrangeres».

« Els edificis de Barcelona necessitaven innumbrables reparacions, per les destrosses i per l'abandonament. »

Malgrat que hi havia menys agremiats, havien de satisfer els mateixos impostos que abans del conflicte. Es trobaven, per tant, sobrecarregats; per exemple, la contribució que havien de pagar s'havia incrementat quasi el doble. Per això entre ells va estendre's el descontentament, fins al punt que els dirigents del Gremi no es van atrevir a exigir-los la seva part. Molts acabaven de retornar a Barcelona, després d'exiliar-se durant l'ocupació, i ara es trobaven collats per la pobresa.

Per tractar els excessius impostos, així com la processó de Setmana Santa i altres assumptes, no especificats, es necessitava «ajuntar el Gremi». Abans, tanmateix, feia falta l'autorització del Governador. Aquest va concedir el permís especificant que un escrivà i un agutzil hi havien de ser presents. Serien responsables, així com els prohoms del Gremi, que no es parés de més temes dels previstos a l'ordre del dia. La monarquia absolutista temia, un cop més, que les corporacions es convertissin en un canal per a l'expressió de la dissidència.

Poc després, els mestres de cases van elevar una queixa a les autoritats, lamentant-se de l'escassetat que havien de patir. Tanta que, per menjar, «fins i tot havien hagut de comprar una cullera de fusta». En el document citat, datat el juliol del 1815, n'hi ha per sucra-hi pa. Passava revista a una situació si més no complicada.

Quatre comissionats del Gremi van exposar que únicament els mestres tenien atribucions per dirigir, construir i reparar edificis a Barcelona. Era així per antics privilegis i, més recentment, per decisió de la Real Audiència. Però aquest monopoli, a la pràctica, no es respectava. Quan els espanyols van reconquistar la ciutat, amb ells van arribar nombrosos paletes «estrangers». Aquests es van aprofitar dels avantatges de l'ofici, i van

acaparar la majoria de les obres, sense voler saber res de l'altra cara de la moneda, el pagament de contribucions.

Des del final de la guerra, Barcelona acollia una onada d'immigrants que, en paraules de Juanjo Romero Marín, «amenaçava els mecanismes de control establerts pels gremis, tant d'oficials com de mestres».

Els paletes, al principi, van tolerar la situació. Al cap i a la fi, es necessitava mà d'obra per fer tota mena de treballs. Els edificis de Barcelona necessitaven innumbrables reparacions, primer per les destrosses causades per l'enemic, després per l'abandonament de moltes cases ja que els seus propietaris havien fugit de l'ocupació estrangera. No obstant això, així que les urgències van quedar cobertes, només quedaven els treballs habituals. Per tant, no s'havia de continuar permetent que aquells que no fossin mestres del gremi de paletes i picapedrers portessin obres i reparacions, en perjudici dels que sí que estaven associats.¹⁹⁰

Lògicament, els paletes forans es van defensar. Es conserva una instància en la qual lamentaven el comportament de la congregació de mestres de cases de Barcelona per pretendre, segons ells, «reduir a la indigència els paletes forasters, volent privar-los d'exercici en aquesta capital».¹⁹¹

Impostos excessius

El 1823, durant les últimes raneres del Trienni Liberal, el Gremi va presentar una «Representació» a l'Ajuntament barcelonès, amb una queixa per l'excés d'impostos que suportaven els constructors. Entre tots havien

190. Exposició d'Alier, Masanes, Vidal i Cortés. Barcelona, 10 de juliol de 1815. AHMB, Fons Gremial, Mestres de Cases 2B-29-56, n. 4.

191. Romero Marín, pàg. 114.

- 1_ Façana del Teatre de la Santa Creu, actualment Teatre Principal, situat a la Rambla, el 1844.
- 2_ El Saló de Cent durant la celebració dels Jocs Florals el segle XIX.
- 3_ Imatge de la Rambla el 1852.

2

1

3

de pagar una suma molt alta, vuitanta mil duros, per la qual cosa sortien quantitats massa elevades a l'hora d'efectuar el repartiment. Tal excés era la causa que provocava «els incessants clamors dels individus d'aquest estament».

Per fer front a aquesta càrrega tan onerosa, els agremiats es van reunir en assemblea. Abans, com era preceptiu, van demanar i van obtenir el permís de l'autoritat. La vella costum de l'època absolutista continuava vigent, per bé que aleshores els liberals controlaven l'alcaldia. L'Ajuntament, d'acord amb allò acostumat, va enviar a un dels seus zeladors perquè el representés a la reunió.

Els paletes van acordar realitzar una protesta col·lectiva, sense perjudici de les reclamacions que cadascú formulés pel seu compte. Se'ls havia assignat una quantitat com si disposessin de recursos abundants, sense tenir en compte una decadència que s'estava allargant des de feia molts anys. En realitat, lluny de les estimacions optimistes de l'administració, s'imposava una pobresa de mitjans alarmant.¹⁹²

Els problemes econòmics s'havien vist agreujats per una contribució extraordinària de guerra, amb la qual el govern liberal pretenia fer front a la invasió francesa dels anomenats Cent Mil Fills de Sant Lluís, disposats a restaurar l'absolutisme. Segons la documentació del cadastre, a efectes fiscals, els arquitectes, paletes i picapedrers es dividien en sis classes. Segons sembla, als de la primera se'ls van exigir en un principi trenta mil rals. La xifra, tanmateix, apareix ratllada i substituïda per la de vint mil. Quelcom similar va succeir amb els de segona i tercera categoria, que de vint mil i deu mil rals,

192. "Representación dirigida al Excmo. Ayuntamiento de esta Ciudad por la Corporación de Arquitectos, Albañiles y Canteros, con motivo de la excesiva riqueza considerada a dicha corporación por la Junta de Estadística". Barcelona, 1823. BC, Renart IV.

1_Gravat amb una imatge de la Barcelona de la dècada de 1860.

2_Imatge de la urbanització del Parc de la Ciutadella, tal com va ser projectada per Josep Fontserè el 1872. L'edifici central no va arribar a fer-se.

3_Litografia d'una vista aèria de la ciutat el 1860.

4 i 5_En aquests dos gravats es representa el desembarcament de la reina Isabel II al port de Barcelona el 1860 i el 1861.

respectivament, van passar a dotze mil i set mil Això, els que ho podien pagar, ja que de les cinquanta-nou persones que trobem a la documentació, set eren «pobres i impedits».

En l'apartat d'observacions, els arquitectes barcelonesos van pintar amb els tons més negres l'estat de la seva professió, per bé que no se'ls ha de prendre del tot al peu de la lletra; no oblidem que pretenien pagar menys impostos. Segons el seu parer, el noble art de l'arquitectura s'encaminava cap a l'abisme. «Mai podrà aixecar-se del tenebrós caos que la rodeja», escriuen amb un evident to apocalíptic. De seguir així les coses, el futur brillava per la seva absència. Qui eren els culpables de tota aquesta situació? Els paletes, és a dir, els simples operaris que sense la preparació necessària s'atrevien amb qualsevol tipus d'obra.

Potser darrere d'aquestes crítiques no hi havia res més que enveja envers aquell que exercia una competència, reeixida tanmateix, al mercat laboral.

«El rutiner práctico, el mero operario, el que por nada se arredra, el que todo lo emprende, indiferente siempre a cualquier éxito, este es el solo que trabaja, este el solo que se lucra, mientras que el hombre de Arte, el hombre pundonoroso y reflexivo, aísla en la inacción, derrotado por la superficialidad y osadía.»¹⁹³

Aquests «operaris», a ulls seus, resultaven insofribles per culpa de la seva vanitat. Com s'atrevien a creure's superiors en coneixements al professor que havia envellit «en la penetració dels més escabrosos arcans»? Mentre els arquitectes reconeixien les seves insuficiències a mesura que

4

5

193. AHCB, Cadastre IX.8, 1823.

1_Gravat amb una imatge de la Rambla el 1870.

« L'antagonisme entre paletes i arquitectes suscitaria polèmiques ben àrdues. Als primers se'ls havia permès projectar i dirigir obres arquitectòniques. »

aprofundien en el seu art, d'altres ni tan sols es donaven compte de la seva pròpia ignorància.

Tenir títol o no

L'antagonisme entre paletes i arquitectes suscitaria polèmiques ben àrdues. Als primers, l'Ajuntament de Barcelona els havia permès, el maig del 1824, projectar i dirigir obres arquitectòniques. Els segons, tanmateix, exigien un títol específic per fer aquesta feina. L'arquitecte Antonio Cellés Azcona va protagonitzar la controvèrsia. La metxa que va encendre la flama va ser la seva reclamació al consistori d'una autorització. Volia que un dels seus alumnes efectués pràctiques sota la seva tutela.

Va rebre una resposta negativa. Un arquitecte sense agremiar no podia gaudir de segons quines atribucions. El «no» havia estat decisió del mestre de fonts i de cases de l'Ajuntament, José Mas i Vila. Cellés va reaccionar exigint la seva destitució, indignat davant d'un arquitecte municipal que no tenia cap mena de títol acadèmic.

Segons Joan Bassegoda, l'Ajuntament, en veure que la situació li marxava de les mans, va optar per apaivagar els ànims. Aleshores va prendre una mesura conciliadora: Cellés podria tenir el seu alumne en pràctiques, Mas, no obstant això, romandria al seu lloc. Com prendre-li la feina a un professional que l'estava fent després de tant de temps? Si algú esperava que així es calmés la polèmica, estava totalment equivocada. L'arquitecte va refusar que la fulla de serveis constituís un argument vàlid.

Si un paleta tenia la preparació necessària, que passés un examen. Un cop hagués aconseguit el títol de mestre d'obres, desapareixeria el problema perquè pogués exercir.

El Gremi es va defensar amb un memorial elevat a Ferran VII, en el qual criticava l'actuació de Cellés. El text feia valer la gran ambigüitat d'una corporació que al llarg de la història s'havia distingit pels seus serveis a la Corona i a la pàtria, d'aquí que diversos reis li haguessin concedit privilegis poc habituals. Entre aquests, l'autorització per portar armes. En totes les èpoques, el Gremi havia demostrat que mereixia tantes prerrogatives. Com? A través dels seus continuats esforços per garantir una elevada quantitat en el producte, com podria comprovar qualsevol que admirés les obres de la Ciutat Comtal, sense importar que fossin antigues o modernes. Per això la seva existència resultava tan important:

«Las demás corporaciones y Autoridades de la ciudad [...] no han dejado de protegerlo y valerse de individuos de él para las plazas de maestros de obras, para idear y dirigir obras públicas y para las demás operaciones que están bajo sus respectivas atribuciones.»¹⁹⁴

Des del seu punt de vista, l'exigència d'un títol acadèmic no era prou realista. Dos o tres arquitectes acadèmics, els únics a tot Barcelona, ni en els seus somnis més optimistes podrien donar l'abast a tots els treballs en curs. Si d'ells hagués depès, en els últims seixanta o setanta anys no s'haurien obert tants carrers nous a la ciutat, ni construït tants edificis, fossin públics o privats. A més, només les tasques de manteniment dels edificis exigien un elevat nombre de professionals, tant en la capital com en la resta de província. Pretendre el contrari, com feien Cellés i els seus

194. Memorial del Gremi de Constructors al Rei, contra Cellés. Barcelona, 23 d'agost de 1828. BN, Fons Renart XXII, 3.

« En el futur, tenir
un títol de mestre
o d'oficial deixaria
de ser una condició
sine qua non per tot
aquell que aspirés a
exercir la professió. »

deixebles, equivalia a faltar a la veritat. Per moltes raons. Per començar, ells coneixerien l'ofici en la teoria, però no en la pràctica. Encara havien de demostrar sobre el terreny les seves capacitats. D'altra banda, accedir a les seves pretensions equivalia a atorgar-los un monopoli que els permetria imposar la seva voluntat als barcelonesos.

A més, la persistència dels acadèmics per arruïnar el Gremi col·locava els constructors en una disjuntiva dolorosa. En el primer cas es veurien sotmesos «al dur jou de servitud que els volen imposar els que aspiren a dominar-los amb el pretext de ser acadèmics de San Fernando o de San Carlos». L'altra alternativa, encara pitjor, conduïa a la ruïna famílies innocents, reduïdes a «perir d'indigència». Això seria exactament el que passaria si, tal com proposava Cellés, els mestres de cases es limitessin «al mer mecanisme d'edificar», amb exclusió de les altres pràctiques professionals.

Hi havia, tanmateix, una solució, la qual passava per la creació d'una acadèmia d'arquitectura, facultada per expedir títols. Hi anirien alguns agremiats, però no s'imposaria res als altres, que podrien continuar amb l'exercici del seu ofici com ho havien estat fent fins aleshores.¹⁹⁵

Curiosament, a les classes d'arquitectura de Cellés, sis dels quaranta alumnes pertanyien a la confraria de paletes i fusters. Així, quedava en evidència la incapacitat de l'estructura gremial per proporcionar una formació adequada als seus membres per si mateixa. Una limitació que s'anava arrossegant des de feia molt temps.

Les gestions dels paletes no van donar resultats. A finals del 1828 el Rei va dissoldre el Gremi,¹⁹⁶ a fi que els professionals agremiats obtinguessin un títol reconegut per l'Acadèmia de San Fernando. Els que no donessin aquest pas es veurien inhabilitats per exercir l'ofici. Per protestar contra aquesta mesura, els representants dels mestres de cases van dirigir una exposició al monarca, lamentant que no es tingués en compte les aptituds professionals dels afectats. No servia de res «l'aptitud adquirida per l'estudi constant i ímprob», ni el fet d'haver superat el rigorós examen imposat per la corporació.

Els constructors argumentaven que estaven desenvolupant tradicionalment el seu ofici sense cap contrarietat, sense que el fet de no ser acadèmics constituís un impediment. Els mateixos acadèmics, quan l'ocasió ho requeria, no dubtaven «a alternar amb els referits Individus Agremiats per al desenvolupament de diversos assumptes corresponents a la indicada professió». Els agremiats, en canvi, mai no s'havien oposat al fet «que hagin usat les seves facultats els Acadèmics». Se'ls difamava, per tant, quan se'ls acusava de manipulació:

«Quedarà evidenciado que es una atroz calumnia el que los individuos agremiados de que es cuestión hayan tratado de contrariar las disposiciones de Su Majestad, de alucinar al Público y a las Autoridades y de sorprender el candor de ninguna de éstas para la autorización de unos goces en que pacífica e inmemorialmente se han conservado.»¹⁹⁷

195. Montaner i Martorell, pàg. 622.

196. Segons Bassegoda, la dissolució va ser a través d'una Reial Ordre del 14 de novembre de 1829. Cf. Bassegoda Nonell, pàg. 18.

197. "Instrucciones para el Informe que debe darse a la Ille. Comisión de Obras del Exmo. Ayuntamiento acerca de dos exposiciones de D. Antonio Cellés". BC, Renart XLIV, 1. Sense data.

1

2

3

1, 2 i 3_Tres caricatures publicades a la revista satírica *La Flaca*. En la primera s'ironitza sobre els moviments cantonalistes de la Primera República Espanyola; en la segona, sobre la situació política del país durant aquest període; i en la tercera es poden veure les imatges caricaturitzades d'Estanislao Figueras, Emilio Castelar i Pi i Margall.

La dissolució

Com acabem de comprovar, no eren bons temps per al gremialisme, que era vist aleshores com una relíquia del passat. Es criticava el seu monopoli de la professió, el seu caràcter obligatori i el fet de gaudir de privilegis. En comptes d'això, segons proposava el 1831 la Real Junta de Fomento de la riqueza del Reino, calia crear associacions voluntàries que es dedicassin a l'ajuda mútua dels seus associats, vetllessin pel progrés del seu ofici i garantis l'ordre públic. Ben al contrari del que passava en altres temps, ja no constituïren una trava per al lliure mercat. En el futur, tenir un títol de mestre o d'oficial deixaria de ser una condició *sine qua non* per tot aquell que aspirés a exercir la professió.

A Barcelona, una Comissió de Col·legis i Gremis, de la qual desconeixem la seva representativitat, va manifestar amb totes les seves forces el seu rebuig al projecte. L'existència dels gremis, a més de no constituir cap obstacle per al desenvolupament industrial, comportava altres avantatges. Garantia un control de qualitat més exigent sobre els productes i, d'altra banda, vetllava pel nivell d'aprenentatge limitant el nombre d'aprenents per mestre i establint els corresponents exàmens. En conseqüència, estar agremiat havia de continuar sent un requisit indispensable per ser mestre.¹⁹⁸

Malgrat la dissolució, el gremi de mestres de cases va continuar funcionant, per bé que sense sortir de la seva agònica situació. Els seus membres, en general, eren «ancians de quaranta, seixanta, setanta i fins vuitanta anys».¹⁹⁹ L'estat de prostració va portar a l'escissió que va donar origen al Gremi de Fadrins Mestres de Cases, amb la finalitat de reivindicar «idèntics drets que els paletes granats».²⁰⁰

198. Barnosell, pàg. 51.

199. Ordenances, 1832. AHCB, Gremis, Mestres de Cases 39/48.

200. Bassegoda Nonell, pàg. 19.

« El 1824 es va estrenar una nova denominació, la d'Associació Gremial de Mestres Paletes i Picapedrers. »

El 1832, no obstant això, els mestres paletes van aconseguir que la Corona aprovés les seves ordenances, un document amb dinou apartats. Ara estaven de nou legalitzats, aquest cop com a Congregación de la Vera Cruz. És a dir, tan sols constituïen una confraria religiosa. Una confraria en via morta.²⁰¹ Els seus membres eren paletes que depenien dels mestres titulats, limitats a treballs merament mecànics.

Els encarregats de dirigir l'associació o, com aleshores es deia, governarla, serien un germà major, un company, dos zeladors i un secretari. Atès el caràcter confessional, alguns capítols del reglament se centraven en qüestions religioses. Així, en l'ordenança segona, es formulava una professió de fe:

«Por cuanto el fundamento de toda obra buena es Dios, de cuya misericordia pende no sólo la subsistencia y el buen gobierno de cualquier cuerpo o comunidad, sí que también de las monarquías y de todo el universo. Por tanto, implorando el Divino auxilio confirmamos y de nuevo elegimos por Patrón de nuestra Congregación a la Vera Cruz de Nuestro Señor Jesucristo, para que bajo su patrocinio logren los Congregantes todos los auxilios en lo espiritual y temporal.»

S'establí l'obligació de celebrar un cop l'any una missa conventual, en honor a la Vera Creu, devoció que substituïa els tradicionals patrons, sant Jaume el Menor i sant Felip per als paletes, i santa Llúcia per als picapedrers. Els oficis es farien amb música i sermó, i hi assistirien els congregants. En un lloc preferent es situarien «els de la feina actual». Amb motiu d'aquesta cerimònia, la Congregació abonaria trenta lliures catalanes al seu Germà Major, al qual es concedia la llibertat per afegir de la

seva butxaca «la resta que pugés i volgués gastar per a més lluïment de la funció» i en obsequi del sant patró.

D'altra banda, segons establia la sisena ordenança, en totes les festes de precepte es resaria per les ànimes dels congregants difunts «que faltessin des d'aquest nou establiment en endavant».

Altres parts de l'articulat s'ocupaven de temes estrictament professionals, regulant la relació entre mestres, aprenents i oficials. L'aprenent treballaria durant tres anys i mig a casa del mestre, en la qual menjaria i dormiria. Aquesta havia de donar-li temps perquè estudiés a la nit i es formés en disseny, aritmètica, geometria i altres matèries que necessitaria conèixer per ser arquitecte.

Era significativa la setzena ordenança, referent als deures cívics dels membres: «Tots els Mestres estan obligats a acudir als incendis al toc de campanes, i altres necessitats públiques». Els infractors s'exposarien a una multa i rebrien el corresponent avís del magistrat o jutge competent. Finalment, el dinovè article establia un requisit bàsic per aquell que desitgés assolir la categoria de mestre: abans hauria d'obtenir l'aprovació dels acadèmics de San Fernando residents a Barcelona.

El 1824 va estrenar una nova denominació, la d'Associació Gremial de Mestres Paletes i Picapedrers. Aquell any, però, es va abolir qualsevol fur privilegiat. Tanmateix, i malgrat la teòrica supressió, algunes entitats corporatives continuaven funcionant. Així passava amb la dels fusters, en actiu si més no fins al 1843.

L'associació dels paletes tindria un altre nom, però la crisi per la qual passava era la mateixa. Els arquitectes adscrits a l'Acadèmia de San Fernando no deixaven de pressionar en contra seva davant de les instàncies més altes. Es van queixar al Govern que els ajuntaments, audiències i

201. Montaner i Martorell, pàg. 622.

1_El port de Barcelona vist des de la Barceloneta a finals del segle XIX.

2_Quadre de Ramon Martí Alsina que mostra una imatge del centre de Barcelona a finals del segle XIX.

altres corporacions, quan havien de nomenar un mestre major d'obres, continuaven preferint un paleta. Així van aconseguir la promulgació d'una real ordre que havia de posar fi a aquest estat de coses. Estava en joc «l'ornament dels pobles i la seguretat dels edificis». El comentari posa de manifest que la Corona atorgava més confiança als arquitectes. Se'ls atribuïa més capacitat per traçar dissenys estètics i es considerava que sota el seu control es minimitzaven els riscos d'accidents.²⁰²

El 1836, l'Ajuntament de Barcelona es va dirigir al governador civil sol·licitant protecció per al Gremi. Aquest, més que passar un mal moment, patia la decadència més profunda que hom pugui imaginar. Si no rebia suport, la ciutat es quedaria sense operaris capaços d'executar els plans traçats pels arquitectes. Davant del fet que molts rebrien amb gust la seva abolició, el consistori va oferir raons per a la continuïtat. Una, que els mestres paletes eren els únics capaços d'aixecar un edifici; els arquitectes sabien dissenyar sobre el paper, però no eren capaços per si sols de portar a la pràctica els seus projectes. Un segon motiu a favor del Gremi estava en la seva funció pedagògica: si s'havia de formar oficials, res millor que fer-ho a peu d'obra, sota la direcció del mestre.

Per tot això, l'Ajuntament sol·licitava al governador que autoritzés els paletes a portar a terme petits treballs, «perfils d'obres de pa sucats amb oli». Podrien, per exemple, edificar pisos d'acord amb el Pla General de Barcelona, obrir portes i finestres, o construir «altres obres en què no tenen aplicació les regles de l'Arquitectura». Així s'asseguraria la supervivència d'un gremi i, per tant, la d'una entitat que continuaria pagant impostos a l'Estat.

202. «Real orden sobre que los arquitectos sean nombrados maestros mayores de obras de los ayuntamientos y demás corporaciones», Madrid, 1835. Dins de *Colección de órdenes generales y especiales relativas a los diferentes ramos de instrucción pública, secundaria y superior*, tom II. Madrid, Imprenta Nacional, 1847, pàg. 231.

- 1_Celebració de la festa dels Tres Tombs pels carrers de Barcelona el 1868.
- 2_Explosió d'una granada a la Rambla de Santa Mònica, a la porta d'un comerç, el 1875.

El governador civil va aprovar la petició. Els mestres paletes va indicar en la seva resposta es dedicarien a tot el que no fos envair les competències dels arquitectes «examinats i aprovats».²⁰³

No tenim constància, però, que el vell gremi de mestres de cases prosseguís la seva activitat. El seu moment havia passat. Aquell any es va restaurar definitivament la legislació de les Corts de Cadis i el fet d'estar agreminat deixava de constituir una condició indispensable per exercir una professió. Amb aquesta mesura es ratificaria una decadència que s'arrossegava des de feia bastant temps. A partir d'aleshores, les corporacions d'oficis no podien esperar un suport estatal.

Ara era el torn d'associacions empresarials com el Centre de Contractistes d'Obres i el Centre de Mestres d'Obres. Aquests s'ocupaven de les obres menors, com els edificis residències, en contraposició als arquitectes, responsables de les grans construccions. La seva formació va anar a càrrec de l'Escola de Mestres d'Obres, centre que desapareixeria el 1871.

Els paletes van intentar monopolitzar l'edificació d'edificis ordinaris. Finalment, es van convertir en un ofici a mig camí entre el manobre i l'arquitecte. L'antiga elit gremial, mentrestant, va experimentar una reconversió professional cap al món de l'arquitectura acadèmica. Els membres de les famílies més rellevants, com els Renart, Serra, Soler o Mas, van acabar obtenint el títol d'arquitecte.²⁰⁴ El cas de Josep Mas i Vila, per cert, mereix ser destacat. Era un supervivent nat. Va aconseguir progressar en totes les circumstàncies, primer sota el govern napoleònic, en temps de la guerra de la Independència, després sota l'absolutisme borbònic, el Trienni Liberal, i de nou amb el règim absolutista.

1

2

203. L'Ajuntament al governador civil. Barcelona, 21 de juny de 1836. BC, Renart XXII, 3.

204. Rosell Colomina, pàg. 245.

« El 1859, Ildefons Cerdà va traçar un ambiciós projecte de desenvolupament urbanístic: unir el barri antic amb els suburbis industrials a través d'un eixample. »

Aquest grup d'antics mestres de cases va aconseguir fundar l'Escola d'Arquitectura, a Barcelona. Naturalment, dirigida per ells.

Creació de l'Eixample

Per aquestes dates, al voltant de la dècada del 1830, el món de la construcció va experimentar una revolució: es va començar a fer servir el ferro colat. Més tard li tocava el torn a l'acer.

Es van produir canvis tècnics, però també de gestió del procés productiu. Cobraven importància els grans contractistes que s'ocupaven dels projectes de més envergadura, des de carreteres fins a estacions ferroviàries. Solien ser mestres paletes, entre els quals hi havia José Ros Torras, José Molinas o Vicente i Francisco Mombrú. La novetat, respecte al segle XVIII, no consistia en la realització de grans obres, sinó més aviat en la gestió del procés productiu. La subcontractació prenia una importància desconeguda anteriorment, es multiplicava, no fins a l'infinit, però sí de manera considerable. El procés començava quan l'Estat ofería una concessió per, per exemple, una carretera. La concessió acabava a mans d'un intermediari que subdividia l'obra en trams, subcontractats al mateix temps a mestres paletes que repetien l'operació. Així, doncs, el treballador qualificat perdia pes en benefici del manobre sense formació.²⁰⁵

Una investigadora, referint-se a la Barceloneta, diu que el normal és que els paletes treballessin en un grup denominat quadrilla, formant equip amb un manyà i un fuster, que rebia encàrrecs directament dels particulars. Tenim un cas concret el 1852, amb la construcció

d'una casa de baixos i dos pisos al carrer Álvarez i L'Havana. El constructor, Ignacio Espinet, va pagar al paleta Ramon Ibern mil cinc-cents lliures, dos mil cent al fuster Antonio Espinet i sis-cents al manyà Ignacio Oliver.²⁰⁶

Malgrat tot, el desenvolupament de Barcelona es veia limitat per les muralles. Estava prohibit instal·lar noves màquines de vapor dins d'una ciutat en què l'espai era un bé cada cop més escàs. En conseqüència, els fabricants van buscar llocs nous en zones limítrofes com Gràcia i Sant Martí, destinades a un boom constructiu.

Les muralles, finalment, van ser enderrocades. Jacint Verdaguer ho celebraria en la seva famosa *Oda a Barcelona*:

[...]

¿Per què lligar-te els braços amb eix cinyell de torres?

No escau a una matrona la faixa dels infants.

[...]

JACINT VERDAGUER, *Oda a Barcelona*

El 1859, un enginyer, Ildefons Cerdà, va traçar un ambiciós projecte de desenvolupament urbanístic. Es tractava d'unir el barri antic amb els suburbis industrials a través d'un eixample construït per ser el cor de la ciutat. Aquest espai, segons Cerdà, acolliria ciutadans de totes les classes socials, dins d'una planificació racional. La idea, però, va acabar molt desfigurada per la corrupció i l'especulació immobiliària que va aparèixer llavors. A partir del 1861 van sorgir empreses com La Constructora Catalana, el Ensanche y Mejora de Barcelona S. A. Els seus socis eren

205. Romero Marín, pàg. 63, i el correu electrònic de Romero Marín a l'autor, 24 de febrer de 2010.

206. Tatjer, pàg. 179 i 182.

1, 2 i 3_Exposició Universal del 1888:
cartell; la Font Màgica de Montjuïc,
l'Arc de Triomf.

2

3

« Per connectar l'Eixample amb el port es van suprimir alguns barris. En el seu lloc es van construir una gran artèria, les Rambles. »

propietaris d'uns terrenys que van experimentar un fort increment del seu valor. Fins aquell moment, apunta Francesc Cabana, «semblava que la propietat immobiliària només donava rendes, sense generar nous capitals».²⁰⁷

Com ha assenyalat un historiador, el fracàs de l'Eixample reflecteix les limitacions de la burgesia local:

«Mientras que la burguesía parisina, aliada directa del Estado francés, triunfó en la implementación del Plan Hausmann, logrando reestructurar París de tal forma que quedase reafirmada la posición hegemónica de los intereses capitalistas, el desarrollo urbano capitalista de Barcelona fue, desde el principio, un proceso marginal de industrialización que no hizo más que resaltar la debilidad de los industriales locales.»²⁰⁸

Per connectar l'Eixample amb el port es van suprimir alguns barris. En el seu lloc es van construir una gran artèria de Barcelona, les Rambles. Tanmateix, l'intent d'acabar amb l'amuntegament al centre urbà va esdevenir infructuós.

L'auge immobiliari es frenaria de sobte a finals del 1863, amb l'inici de la crisi més profunda de la segona meitat del segle. Els preus primer van deixar de pujar, després van caure, fruit de la multiplicació del nombre de pisos i locals sense comprador. L'enfonsament borsari i bancari, el 1866, va empitjorar la situació. Xavier Tafunell

descriu un panorama desolador: «Hi hagué cases que quedaren a mig alçar, obres que es van interrompre o s'allargaren, i més d'un projecte fou abandonat» Un any més tard, no obstant això, ja s'havien posat els ciments del que seria una recuperació en tota regla, afavorida pel renovat impuls de l'activitat industrial²⁰⁹ (cotó, llana, cuir, calçat, etc.).

Alts i baixos

El moviment obrer, mentrestant, també s'organitzava al sector de la construcció. El 1873, l'Associació Internacional de Treballadors va convocar els paletes i manobres de Barcelona i diverses localitats del seu entorn a un míting que tindria lloc en un teatre del Passeig de Gràcia. Es tractava de reivindicar la jornada de vuit hores diàries, la mateixa que complien els funcionaris de l'Estat, en comptes de deu i fins i tot onze hores que treballaven els assalariats de les obres. Una situació que ni es podia ni s'havia de consentir, segons el cartell de la convocatòria.

«La hora de la Justicia ha sonado porque las circunstancias son nuestras: ánimo pues y acudiendo en masa al *meeting* que tendrá lugar el próximo Domingo 20 de los corrientes a las 8 de la mañana en el teatro de la Zarzuela (Paseo de Gracia), contribuiréis a vuestra Emancipación.»²¹⁰

207. Cabana, *La burgesia catalana*, pàg. 33.

208. Ealham, pàg. 32.

209. Tafunell i Sambola, pàg. 59–60.

210. *iÚltima hora!*, Barcelona, 17 d'abril de 1873. BC.

« Durant l'etapa de frenètica especulació borsària, coneguda com la Febre d'Or, entre els anys 1880 i 1881, el sector immobiliari va patir un descens considerable. »

A partir del 1878, la revolta independentista cubana va provocar la repatriació de nombrosos capitals que s'invertiren en indústria o béns immobiliaris. L'Eixample de Barcelona aleshores es va omplir de centenars d'obres, en què s'establien no només els indians, amb les seves luxoses mansions, sinó també famílies acomodades procedents de comarques. Lògicament, el preu del sòl es va disparar. No faltaven habitatges més modestos pensats per als treballadors, en un moment en què aquests gaudien de salaris més alts i que el seu nombre creixia per la immigració del camp cap a la capital.

Durant l'etapa de frenètica especulació borsària, coneguda com la Febre d'Or, entre els anys 1880 i 1881, el sector immobiliari va patir un descens considerable. Tot sembla indicar que va ser motivat per la manca de liquiditat entre promotors i constructors, en canalitzar-se els capitals disponibles cap al mercat de valors. Per tant, és plausible la hipòtesi de Xavier Tafunell sobre el final de l'eufòria borsària com a factor en la reactivació de les edificacions. Davant la brusca caiguda de les accions, molts inversors van haver de buscar un refugi més segur per als seus diners en la construcció. El sector, per desgràcia, no va tardar a entrar en una crisi tan forta que la producció es va reduir a menys d'un terç de l'assolida el 1883. Va ser un enfonsament dramàtic:

«El daltabaix supera en amplitud totes les recessions produïdes durant la segona meitat del vuitcens, exceptuant el dramàtic esfondrament de 1864-1866. L'imparable declivi de l'edificació s'adequava a la baixa dels

lloguers i l'elevació dels habitatges i locals desocupats, causats per la disminució de la renda i el capgirament del corrent migratori.»²¹¹

Normatives municipals

En la segona meitat del segle trobem el Centre de Mestres d'Obres de Catalunya, amb domicili social a l'Institut Industrial de Barcelona, al carrer Comte de l'Assalt. En el seu reglament, el Centre es definia com una societat dedicada al foment de la professió en tots els seus aspectes, el suport mutu dels socis i la seva defensa col·lectiva quan fos necessari. Per assolir aquests objectius es recorreria a «la discussió raonada i pacífica», a les assemblees generals dels membres, a les publicacions, a les gestions davant de qualsevol autoritat, a les exposicions artísticocientífiques, i, per últim, «el suport mutu, moral i material que està a l'abast de l'Associació i de cada un dels seus individus».²¹²

A partir del 1892, el Gremi de Constructors d'Obres, amb seu social a la Rambla de Canaletes, es desenvoluparia en paral·lel a aquest Centre.

Davant de l'increment demogràfic i l'auge industrial que vivia Barcelona, l'Ajuntament va creure necessari fixar una nova normativa que regulés la vida ciutadana. D'aquí que, el 1857, promulgés unes noves ordenances municipals. Res més començar el text, al Títol segon, un minuciós articulat reglamentava múltiples aspectes relacionats amb la construcció. Qualsevol obra exterior, és a dir, qualsevol que acabés en un lloc públic, requeria un permís de la municipalitat.

211. Tafunell i Sambola, pàg. 65.

212. Reglament del Centre de Mestres d'Obres de Catalunya. Barcelona, 1870.

1, 2, 3 i 4_Exposició Universal del 1888:
 públic assistent a una exposició, pla
 general dels edificis principals del Parc de
 la Ciutadella, saló de festes del Palau
 de Belles Arts durant la cerimònia
 inaugural, galeria central del Palau
 de la Indústria.

3

1

2

4

El mateix podia dir-se de les interiors en la mesura que fossin de consideració. Ningú no podia, per exemple, modificar una paret mestre sense autorització prèvia.

Les ordenances ens descriuen els passos a seguir per iniciar una construcció. En primer lloc, el propietari sol·licitaria el permís de l'Ajuntament presentant un memorial, al qual adjuntaria el projecte de les plantes i les façanes. Ell o el seu representant, juntament amb l'arquitecte o mestre d'obres, havia de firmar els plànols. Gaudien, en principi, de llibertat per escollir l'estil del seu gust, sempre que el resultat no fos «un conjunt capritxós sense relació ni caràcter». Desconeixem com s'havia d'interpretar això de «conjunt capritxós», però el que sí que queda clar és l'intent de posar ordre en l'activitat constructora. A partir d'aleshores no n'hi hauria prou amb el criteri arbitrari de cadascú per aixecar un edifici, s'haurien de respectar les condicions establertes pel municipi en el seu pla general.

Si l'obra es portava a terme sense complir les condicions prescrites, l'autoritat faria destruir allò edificat, sense perjudici de la multa sobre el propietari i el director de l'obra.²¹³

Ocasíó de negoci

Els obrers de la construcció, ja ho hem vist, començaven a plantejar reivindicacions. L'agost del 1886, una important vaga del sector va sacsejar Barcelona i diverses poblacions del seu entorn, com Sant Martí de Provençals, Gràcia o Les Corts, encara per annexonar a la Ciutat Comtal. Uns sis mil treballadors pretenien aconseguir la jorna-

da laboral de vuit hores, és a dir, la disminució d'una hora diària. D'altra banda, volien que els dissabtes se'ls pagués a peu d'obra.

Com solia passar en aquests casos, les autoritats van respondre a les demandes laborals amb mesures repressives. A Barcelona, uns catorze vaguistes van acabar detinguts. A Sants, quatre més. Respecte a la postura patronal, sabem que «alguns contractistes de renom» van expressar una ferma oposició. Contractistes i mestres d'obra van optar per no realitzar concessions, en una reunió celebrada a Foment. Quan aquesta es va acabar, l'esclat d'una bomba va provocar cinc ferits greus. No va poder investigar-se qui hi havia darrere de l'atemptat.²¹⁴

Dos anys més tard, l'Exposició Universal no es va caracteritzar per tenir una repercussió internacional gaire extraordinària, però sí més no va servir perquè la burgesia guanyés autoconfiança. Amb motiu de la gran celebració, Barcelona va experimentar diverses millores, entre les quals hi va haver la instal·lació de la llum elèctrica, que tant va animar la vida nocturna del Paral·lel. La ciutat començava a ser coneguda com el París del sud.

L'Exposició Universal va estimular un auge del sector constructiu que, a la fi, esdevindria fugaç. Els promotors immobiliaris van veure una oportunitat per al creixement de la ciutat i per a la revaloració de les propietats gràcies a noves inversions.

No van faltar-hi els conflictes. El desembre de l'any anterior, la vaga dels paletes dels pavellons de la mostra va acabar propagant-se per tot Barcelona. Els dirigents del Centre de Mestres d'Obres van reaccionar amb nerviosisme, no perquè els quedés molta feina, sinó

213. *Ordenanzas Municipales de la ciudad de Barcelona*, 1857.

214. Castillo, pàg. 81.

1_Vista del monument a Josep Anselm Clavé a la Rambla de Catalunya en l'encreuament amb el carrer de València.
2_Gravat que mostra la coronació de la Verge de la Mercè a la Catedral de Barcelona el 1888.

perquè el temps se'ls tirava al damunt: les obres s'havien d'acabar aviat, amb vista al fet que la inauguració s'atansava. Per aquesta raó, l'alcalde, Rius i Taulet, va pressionar els empresaris perquè acceptessin els increments salarials proposats pels obrers. Així es va aconseguir la represa dels treballs.

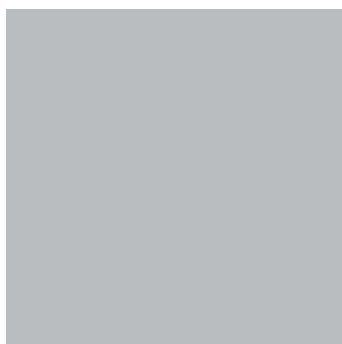
La gestió econòmica de l'Exposició Universal no va quedar exempta de polèmica. L'Ajuntament va pagar les obres amb bons de deute municipal, aviat devaluada pels retards i el mateix creixement del deute. Els contractistes van reaccionar inflant els pressupostos per rescabalar-se així de les pèrdues que experimentaven pel descens dels seus títols.

Mentrestant, la crisi agrícola provocada per l'epidèmia de fil·loxera, que va destruir nombroses vinyes, va empènyer molts camperols arruinats a desplaçar-se a la gran ciutat a la recerca de noves oportunitats. Aquesta corrent migratòria va ser, més que l'Exposició Universal, el que va estimular el mercat immobiliari.

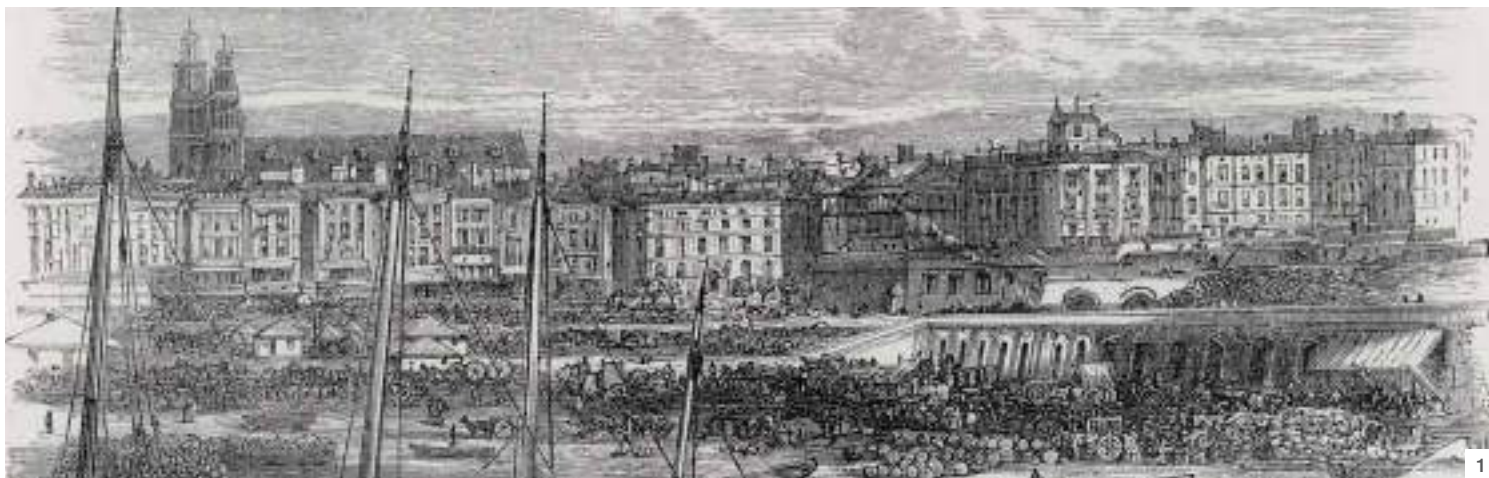
Espanya va arribar a finals de segle amb una situació contradictòria. Encara quedava endarrerida en comparació amb Europa, però també havia experimentat un innegable avenç amb una industrialització incipient, malgrat totes les seves carències, i una xarxa ferroviària no comparable a la dels països avançats, però tampoc insignificant. El país potser es movia amb lentitud, però es movia, encara que amb preocupants contradiccions com les derivades d'una desigualtat econòmica cada cop més pronunciada. En un costat, el subdesenvolupament d'àmplies zones. En l'altre, territoris com Catalunya i el País Basc, preparats per «agafar el tren, encara que fos en un dels vagons de cua de l'occident europeu, de la segona revolució tecnològica».²¹⁵

215. García Delgado, Jiménez, pàg. 40.

5. Refundació en temps turbulents

Entre mitjan segle XIX i primer terç del segle XX, la construcció creixia a poc a poc, però fermament. No en va era la indústria amb més treballadors, juntament amb la confecció. Aquesta expansió es va veure afavorida pel procés urbanitzador que va experimentar el país: des del 1857 no deixava d'incrementar-se el percentatge de població que residia en localitats de més de vint mil habitants. No per un augment de la natalitat en les capitals, sinó pels moviments migratoris des de les zones agrícoles.

El desenvolupament de les ciutats va multiplicar la demanda de mà d'obra, però també va suposar aspectes de més calat. En les obres es feien servir nous materials, com les estructures metàl·liques, que, naturalment, comportaven canvis tècnics. D'altra banda, el ciment natural es va substituir a poc a poc per l'artificial, de millor qualitat. Així mateix, en les principals urbs, es van obrir pas noves infraestructures, des de la canalització de l'aigua al subministrament d'electricitat.²¹⁶

El Gremi de Constructors va sorgir novament el 26 de març del 1892 amb la denominació de «*Centro de Contratistas de obras de Albañilería de Barcelona y sus contornos*». Dos anys abans, tanmateix, un diari parlava d'un «*Centro de Contratistas de obras de albañilería*».²¹⁷

La reparació es va produir dins del marc jurídic fixat per la Llei General d'Associacions del 187. A partir d'aquesta data es van formar organitzacions de diferent caire. En primer lloc, sindicals. Només un any després, per exemple, es fundava la Unió General de Treballadors. Com a resposta, van aparèixer agrupacions empresarials amb l'objectiu de fer front a les

demandes dels treballadors. Es tractava, al cap i a la fi, d'un «moviment reflex de l'obrer».²¹⁸ Però les noves entitats encara estaven en un estat poc desenvolupat, limitades de moment a una sola localitat i a un únic ofici.

Les idees catòliques del moment afavorien el gremialisme, entès com una alternativa preferible als sindicats ja que representaven l'harmonia entre classes. El papa Lleó XIII, en l'encíclica *Humanum Genus* (1884), havia plantejat la necessitat de crear quelcom similar als antics gremis i confraries de treballadors, defensors dels seus interessos i de les bones costums sota l'empara de la religió. Aquesta mena d'associacions podia servir, segons el pontífex, per contrarestar el poder de les sectes maçòniques.

Uns anys més tard, a la *Rerum Novarum* (1891), Lleó XIII elogiava de nou els gremis per ser beneficiosos per als treballadors i per a les arts. Atesa la seva utilitat, es tractava d'adaptar-los a les necessitats dels temps presents.²¹⁹

Des del Centre de Contractistes, Sabadell Giol no va dubtar a buscar el suport dels escriptors del catolicisme social, pel fet que defensaven una solució de concòrdia per al conflicte entre capital i treball. Un d'aquests autors, Antonio Torrents i Monner, va publicar el 1984 *Armonía entre patronos y obreros*, un fullet en el qual plantejava les seves solucions per a «estrènyer i harmonitzar les relacions entre patrons i operaris». El primer pas consistia a prevenir «els desastrosos conflictes que, amb notable detriment de les dues parts, esclaten en els nostres dies amb excessiva freqüència». Amb una mica de sacrifici per al bé comú, segons l'autor, s'evitaria el mal major d'un cataclisme social.

216. Soto Carmona, pàg. 122–124 i 181.

217. *La Dinastia*, 25 de maig de 1890.

218. Soto Carmona, pàg. 287.

219. Las citacions de Lleó XIII, en Bové, pàg. 239–241.

1_El port de Barcelona, durant la dècada de 1870.

2_Il·luminacions a la Rambla les nits d'estiu amb motiu de les festes de la Mercè.

3_Miting celebrat l'1 de maig del 1890 a Barcelona. El gravat recull el moment en què el governador civil saluda els manifestants després d'escoltar la seva petició de reducció de la jornada laboral.

4_Gravat que mostra l'arribada dels reis d'Espanya a la plaça de Sant Jaume a mitjan del segle XIX.

« Finalitzades les obres de l'Exposició Universal del 1888, la demanda de mà d'obra va caure en picat »»

El treball de Torrents va guanyar el 1893 el tercer certamen científicoliterari organitzat per l'Ajuntament de la vila de Gràcia.²²⁰ Precisament, Sabadell Giol havia estat alcalde d'aquesta localitat del 1891 al 1892.

La col·laboració de classes constituïa, efectivament, una base del corporativisme catòlic. Tant l'empresari com l'obrer eren «productors», units per l'aspiració comuna de crear riquesa i progressar.²²¹

El context sociopolític i econòmic es presentava, si més no, complicat. Eren moments d'auge del catalanisme. El 1892, les anomenades Bases de Manresa expressaven les reivindicacions del moviment catalanista. Entre els seus punts destacava, en relació amb el tema que ens ocupa, la defensa del corporativisme.

Enmig de la inestabilitat política, els constructors vivien un moment delicat per als negocis. A finals de la dècada del 1890, el mercat immobiliari de Barcelona travessava una fase de contracció. Finalitzades les obres de l'Exposició Universal del 1888, la demanda de mà d'obra va caure en picat, amb conseqüències desastroses. La desocupació entre els obrers de la construcció es va disparar, fins al punt que van passar a constituir les quatre cinques parts dels treballadors a l'atur. I la crisi, per desgràcia, s'allargava.

La majoria de les empreses del sector eren petites. Minúscules, segons algun autor, per bé que podem trobar-ne alguna de grans dimensions, com Asland o FOCSA. El sistema de treball era el tradicional dels gremis, amb una jerarquia basada en mestres i aprenents.

Sobre l'actuació del Gremi en aquests anys en sabem molt poc, però alguna pista sí que la tenim. Poc després de la seva refundació, es podia llegir la següent nota a *La Vanguardia*:

220. Torrents i Monner, pàg. 15–16 i 37.

221. Bengoechea, "Los hombres de la patronal...", pàg. 71.

1_Manifestació obrera a la plaça d'Antonio López el 1890.

2_Escena de pànic a la sortida del Gran Teatre del Liceu de Barcelona, després de la bomba llençada a la platea per l'anarquista Santiago Salvador la nit del 7 de novembre del 1893.

3_Portada del setmanari satíricopolític *La Campana de Gràcia*, de caràcter republicà, del 1893.

2

«La sociedad "Centro de Contratistas de obras de albañilería de Barcelona y sus contornos" acordó ayer, en junta general y por unanimidad, adherirse y apoyar a la comisión nombrada en el meeting celebrado por varios industriales el día 23 de mayo, para oponerse al impuesto que el Ayuntamiento trata de aplicar a los materiales de construcción.»²²²

La pèrdua de Cuba, el 1898, va suposar la desaparició d'un mercat importantíssim per a la indústria catalana. Es va generar, així, un excés de producció que, segons va afirmar Foment pocs anys després, ofegava l'economia del Principat.²²³ Però l'efecte negatiu es va veure contrapesat pel fet que l'economia espanyola ja no havia de fer front a unes despeses de guerra totalment desproporcionades. Alliberat de la contesa colonial, el país podia, per fi, enfrontar-se a una necessitat que havia estat postergada durant molt de temps, la reforma fiscal.

En la construcció, les repercussions de la derrota van ser favorables. Els capitals repatriats del Carib es van invertir en la compra de terrenys i en la construcció de nous edificis. No és estrany, doncs, que els empresaris concedissin augments salarials sense gaire resistència. Tenim notícia d'una reunió del Centre de Contractistes, a l'Ateneu de l'Eixample, en què es va acordar «millorar el jornal dels peons de paleta, així com temps enrere va millorar-se el dels paletes».²²⁴

El 1899 va tenir lloc el famós Tancament de Caixes. El Govern, arran de la recent guerra colonial, havia pujat els impostos. Quan va arribar la pau, ja sense circumstàncies excepcionals, l'empresariat català esperava una rebaixa fiscal. Va succeir, però, al contrari, ja que per eixugar el dèficit,

3

222. *La Vanguardia*, 8 de juny de 1893.

223. Fomento del Trabajo Nacional. Memòria llegida en la Junta General Ordinària de Socis celebrada el dia 31 de gener de 1904. Barcelona, 1904.

224. *La Vanguardia*, 15 de maig de 1899.

el Govern va incrementar encara més la pressió sobre els contribuents. En aquests circumstàncies, el descontentament, cada cop més estès, es va traduir en una important protesta col·lectiva.

A Barcelona, els petits i mitjans empresaris de la «Lliga de Defensa Industrial i Comercial» van ser els primers a mobilitzar-se. Comptarien amb el suport de la majoria de les corporacions de la ciutat, organitzades a través del sindicat gremial. El 3 de juny del 1899, 146 gremis van subscriure un escrit en el qual reclamaven al Govern menys política i més administració; si no, difícilment s'aconseguiria la regeneració d'Espanya. Els empresaris, partidaris de la resistència passiva, es van negar a pagar la contribució. Les autoritats s'ho van prendre molt malament: van suspendre les garanties constitucionals, van declarar l'estat de guerra i van embargar els morosos. El seu delictes, segons el Govern, era equiparable a una rebel·lió militar i mereixia, per tant, un consell de guerra. Quan els militars van haver precintat i segellat els seus comerços, el refús va ser unànime: totes les botigues van tancar com a gest de suport i solidaritat. Finalment, de pur cansament, els gremis van acordar el retorn a la feina.

Els primers estatuts

El 31 de juliol del 1900, el governador civil de la província de Barcelona va aprovar els estatuts del Gremi de Constructors, que a partir del 24 d'agost s'anomenaria «Centro de Contratistas generales de Obras y Maestros Albañiles de Barcelona». L'associació reunia, per un costat, els hereus dels antics mestres de cases, i per l'altre nous constructors. Entre els membres de la seva junta hi ha els següents noms: Elies Cabré, Jaume Bayo, Rafael Puig, Antoni Segarra, Marcel·lí Padró, Joan Lluhí, Pere Vidal, Rossend Capellades, Ramon Forcada, Josep Perelló, Jaume Agustí, Joan

1

2

3

1_Vista aèria de Barcelona de finals del segle XIX amb les torres de la Catedral en primer terme.

2_Vista del port de Barcelona des de Montjuïc a finals del segle XIX. Al fons es pot veure la Barceloneta.

3_Gravat acolorit de la Rambla i el Gran Teatre del Liceu a finals del segle XIX.

Vila, Antoni Mora, Gabriel Borell, Ramon Servent, Joan Queralt, Martí Al-sina, Enric Pí, Josep Bordas i Manel Comellas.²²⁵

No és molt el que sabem de cada un d'ells. Perelló, segons sembla, va resultar un tipus d'empenta. Pertanyia al Partit Carlista, a més de pertànyer al Gremi, i dels dos llocs va ser-ne expulsat per les seves maniobres tèrboles. La Justícia va intentar obligar-lo a complir els seus compromisos en cada una de les seves empreses, però no va ser sempre possible.²²⁶

Seria interessant conèixer en profunditat la relació entre constructors i regidors de l'Ajuntament de Barcelona, en alguns casos emparentats. L'estret vincle entre empresaris i polítics s'ha d'entendre dins de l'expansió de la construcció, en especial de les obres públiques. Curiosament, molts d'aquests regidors eren republicans. Tant ells com la dreta catalanista de la Lliga exercien una intermediació entre els grups econòmics i les institucions polítiques locals.²²⁷

El Centre de Contractistes, a més de constituir-se com una entitat d'ajuda mútua, tenia com a objectiu l'estudi de tots els temes vinculats a la construcció, i, d'altra banda, contribuir a la fundació d'una entitat que agrupés les indústries relacionades amb el ram. En aquesta futura associació, segons l'article segon del Reglament, cada indústria havia de conservar la seva absoluta autonomia. Amb tal precisió, suposem, s'intentava apaivagar la por dels empresaris de veure limitada la seva tradicional independència.

El foment de l'associacionisme empresarial trobava una de les seves principals justificacions en la prevenció de la conflictitat amb els treba-

« Els constructors
agremiats no estaven
en condicions de
resistir la puixança
dels treballadors si no
es donaven suport
entre ells. »

lladors. Les vagues recents de la construcció, el 1888 i el 1891, havien demostrat la necessitat de treballar per un marc més estable per a les relacions laborals. D'aquí que tres articles dels estatuts es dediquessin al tema vaguístic. El Centre de Contractistes, en cas de problemes, havia d'exercir els seus bons oficis per resoldre les possibles diferències d'una manera justa i equitativa. Si les gestions fracassessin, el president convocaria una Junta General extraordinària. El que aquí s'acordés seria d'obligat compliment per a tots els associats.

Els constructors agremiats, patrons modestos al cap i a la fi, no estaven en condicions de resistir la puixança dels treballadors si no es donaven suport entre ells. Més d'un cop, per imposar-se, van recórrer a una mesura radical, el locaut o tancament del taller. La seva pràctica es va anar generalitzant cada cop més entre els empresaris del sector. Però aquesta mena de decisions implicava fortes pèrdues econòmiques, raó més que suficient perquè el Centre de Contractistes es plantejés la creació d'una societat de crèdit. Es tractava d'una mena de caixa de resistència, similar a la dels sindicats: «Les caixes de resistència podrien permetre als patrons, a més, de posar en marxa un locaut o d'amenaçar de fer-ho».²²⁸

La societat de crèdit també cobriria altres funcions. Facilitaria liquiditat als empresaris a través de préstecs amb un interès baix, al mateix temps que es dedicaria a la compravenda, o bé de solars i edificis, o bé de materials de construcció. Una qüestió apressant, aquesta última, ja que l'augment dels preus dels materials amenaçava amb provocar una atu-

225. Llista citada en Bengoechea, *Organització patronal...*, pàg. 62, nota 31.

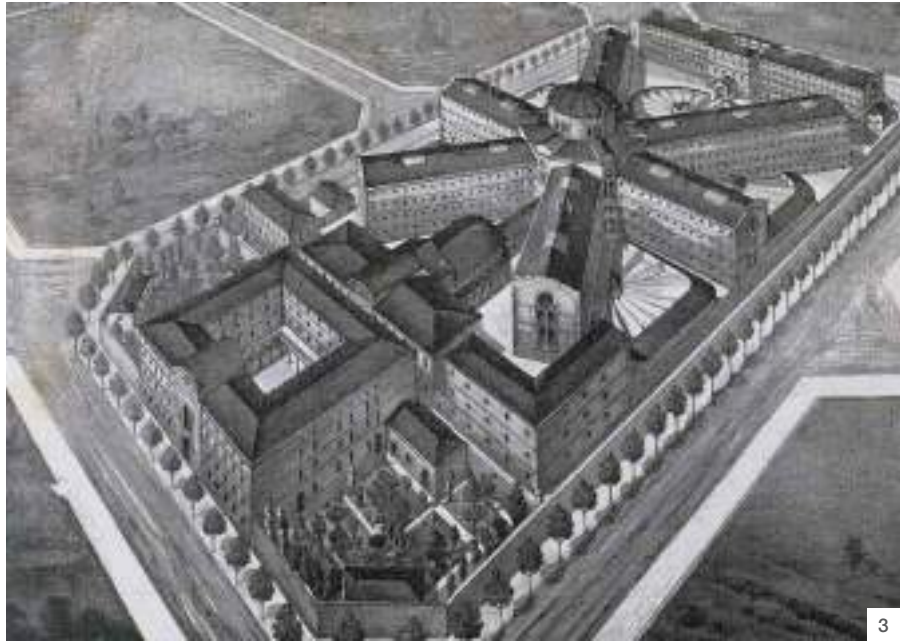
226. Carqué de la Parra, pàg. 121.

227. Bengoechea, *Organització patronal...*, pàg. 58–59.

228. Bengoechea, *Organització patronal...*, pàg. 60.

1

3

2

4

1_Carrer del Call de Barcelona.

2_El passeig de Gràcia en el tombant dels segles XIX i XX.

3_La presó Model de Barcelona, projecte dels arquitectes Salvador Viñals i José Domènech i Estapà, inaugurada el 1904.

4_Interior del nou mercat del Born el 28 de novembre del 1908, el dia de la seva inauguració.

rada general de les obres. D'aquí que el Centre de Contractistes es proposés de conscienciar les autoritats d'aquest increment, segons el seu parer, no justificat.²²⁹

La societat de crèdit es dedicaria, així mateix, a «totes les operacions comercials o bancàries que s'estimessin convenients per als interessos dels associats», al mateix temps que impulsaria una Caixa destinada a pagar pensions d'invalidesa als obrers incapacitats.

El Gremi tampoc no oblidava les qüestions fiscals. Una de les seves finalitats estatutàries feia referència a la necessitat d'aconseguir avantatges a l'hora de pagar Hisenda. El Centre de Contractistes hauria d'acordar amb les autoritats «concerts per al pagament de les contribucions que siguin més justes i beneficioses per als associats».²³⁰

Lluita de classes

El 1903 va esclatar un conflicte quan alguns paletes es van negar a col·locar peces de fusteria sense el segell de la societat d'oficials d'aquesta professió. Per al Gremi de Contractistes, aquesta era una imposició que «perjudicava la bona marxa i regularitat de les construccions». Per aquesta raó, els empresaris del Centre de Contractistes van acordar no admetre en les seves obres peces de fusteria que portessin qualsevol distintiu, així com si algun operari incomplia aquesta norma seria acomiadat immediatament, i que les obres continuarien sempre que la mancança de peces de fusteria no obligués al contrari.²³¹

Aquell mateix any, els treballadors van sol·licitar al Centre de Contractistes un augment de sou. El Centre, molest perquè la demanda arribava després d'una pujada recent, va respondre amb un manifest en què es recordava als obrers que els patrons havien accedit gustosament a totes les peticions justes; en ocasions, fins s'hi avançaren. Quan s'havien negat a cedir, van actuar convençuts que certes exigències, a més de no estar justificades, comportaven un risc per al futur de la indústria. Però arribava un moment en què les demandes laborals es convertien en el conte de mai acabar. Darrere d'una petició, de seguida hi havia la següent, acompanyada d'amenaçes de vaga. «Així sempre, i sempre igual», clamaven decaiguts. Els obrers només sabien exigir, sense que es pogués confiar en ells a l'hora de complir allò pactat.

Les acusacions eren dures. El manifest dels contractistes transpirava irritació. Va ser un document «molt comentat»,²³² en paraules de la premsa de l'època.

Com calia acabar, doncs, amb aquesta situació d'incertesa i inestabilitat permanent? Els contractistes buscaven una manera d'evitar d'aleshores ençà les contínues diferències i els successius conflictes. El remei, segons ells, es trobava en la constitució d'un organisme de patrons i treballadors, on fos aquests que defensessin els seus interessos, sense estar mediatitzats pels «cacics de la massa obrera», expressió que feia referència als líders dels partits i sindicats d'esquerra. Els contractistes, molt crítics amb els que anomenaven «falsos apòstols», es consideraven a si mateixos més amics dels seus

229. *La Vanguardia*, 4 d'octubre de 1900.

230. *Reglamento del Centro de Contratistas Generales de Obras y Maestros Albañiles de Barcelona*. Barcelona. Imprenta J. Anglada, 1925.

231. *La Dinastia*, 30 de març de 1903.

232. *La Correspondencia de España*, 20 de juliol de 1903.

« El 1904, el Gremi va crear la Mútua de Contractistes. Era la primera mútua d'accidents de Catalunya i la tercera en el conjunt de l'Estat. »

treballadors. Creien que havia arribat el moment de parar els peus als subversius que pretenien imposar per la força els seus punts de vista: «És hora ja que de la part més sensata de la massa obrera, que és la més nombrosa i la millor, es desfaci el temor i l'apocament al qual l'han reduït les contínues amenaces i els atropellaments d'uns quants revoltosos».

L'hipotètic Jurat Mixt estaria constituït per tres paletes, tres mossos, tres contractistes, dos mestres d'obres i dos arquitectes. No seria una solució definitiva per a la qüestió social, però sí que ajudaria a suavitzar-la.²³³

Previsió social

El 1904, el Gremi va crear la Mútua de Contractistes. Era la primera mútua d'accidents de Catalunya i la tercera en el conjunt de l'Estat. Pel que fa a la seva activitat, disposem d'algunes dades sobre les indemnitzacions satisfetes. Així, el febrer del 1917, un obrer va rebre 175 pessetes, un altre 250 i un tercer 675. La quantitat més alta, 975 pessetes, es va destinar a la vídua d'un accidentat, un tal Fort, que treballava per a un patró anomenat Agustí, potser el que seria president dels contractistes.

Desconeixem quins criteris s'usaven per decidir les sumes distribuïdes. Per què la vídua de Sánchez va rebre 1.800 pessetes, el març del mateix any, i dos mesos més tard se'n van entregar 5.200, és a dir, quasi el triple, a la vídua d'Andrés Olives? Potser perquè tenia fills per mantenir?²³⁴

Aspectes de la vida gremial

El 1907 va sortir a la llum *La edificación moderna*, revista tècnica patrocinada pel Gremi. Durant aquelles dates, el nombre d'agremiats va pujar fins als 135. A principis d'aquest any, les entitats econòmiques i industrials van celebrar una reunió de presidents en Foment. Es tractava d'arribar a un acord sobre la constitució de la Junta Local de Reformes Socials. Entre els assistents, a més del Centre de Contractistes, hi havia l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Cambra de Comerç i la Unió Gremial, entre d'altres. Després d'un llarg debat, es va fer insistir en la necessitat d'ajuntar esforços. La Junta havia de ser l'expressió «de tot allò que signifiqui indústria i treball en la nostra capital, excloent uns quants elements que no siguin genuïnament representants de les forces vives de la població».²³⁵

El Gremi no va descuidar les demostracions de solidaritat. L'octubre, arran de les inundacions provocades pels rius Llobregat i Cardener, la Junta va organitzar una subscripció a favor de les víctimes.

El març de l'any següent Alfons XIII visitava Barcelona. Per rebre el monarca, diverses entitats van preparar il·luminacions nocturnes als seus edificis. Entre aquestes entitats, hi havia les del Centre de Contractistes, però també Crèdit Mercantil, Catalana General de Crèdit, Crèdit Lyonnais i moltes d'altres.

La Ciutat Comtal, mentrestant, patia espantoses desigualtats socials, per la qual cosa diferents entitats buscaven remeis que milloressin les condicions de vida dels més humils. En aquesta línia, la comissió d'higiene provincial de Sanitat va estudiar un projecte destinat a impulsar la construcció d'habitatges econòmics i higiènics per als treballadors. La iniciati-

233. *Manifiesto del Centro de Contratistas Generales de Obras dirigido a los albañiles y peones de Barcelona y sus contornos*. Barcelona, 21 de juny de 1903. AHCCB, 88–10.

234. *La Construcción*, n. 10, abril de 1917.

235. *La Vanguardia*, 24 de gener de 1907.

- 1_Col·legi religiós de Sant Antoni incendiat després dels successos de la Setmana Tràgica de Barcelona, el 1909.
- 2_Pla de les grans vies urbanes publicat en el primer número de *La edificación moderna*, revista tècnica patrocinada pel Gremi.
- 3_Membres del Centre de Contractistes el 1904.
- 4_Preus unitaris adoptats per a la valoració de les obres publicat a *La edificación moderna*, revista tècnica patrocinada pel Gremi, l'agost del 1907.

3

1

2

LA EDIFICACION MODERNA

Idem. en metros	DESCRIPCION	Precio	Unidad
<i>Preus referents a l'interior</i>			
47	Metro cúbic de sílex en llocs, tapes, bordils de arcen i altres mitjançs pedra de Montsich.		
	Preci assignat a la pedra en llocada	6000	
	Id. al al morter hidràulic	300	
	Id. al al m. de obra y colocación	200	7000
48	Ladró de una boca de tubornal en el bordil.		
	En descomposició		3000
<i>Preus variis</i>			
44	Metro cuadrado de arreglo de pasos.		
	En descomposició		020
45	Metro cuadrado de reparació de pavimento de madera de 0'15 metros de altura.		
	Preci assignat al material principal.	600	
	Colocació y demás	300	1100
46	Metro superficial de construcción de tabiques de ladrillo de 2000 metros de grueso ó paredón.		
	Preci de los ladrillos	0'80	
	Id. del morter	0'20	
	Id. de la mano de obra	0'20	1'20
47	Una trapa y marco de hierro fundido, peso 240 kilogramos, compuesta de 12 colocación.		
	Preci asignado al material principal.	8450	
	Colocación	450	8000
48	Presupuesto de un metro lineal de galería estaluctada del tipo alcapala:		
	Escarificación 10'55 m.² a 2 pta.	2100	
	Mangostera 3'270 m.² a 12 pta.	3924	
	Herraje 0'761 m.² a 16 pta.	1218	
	Pedra de ladrillo 0'55 m.² a 20 pta.	1100	
	Revoque Portland 0'70 m.² a 120 pta.	840	10000
49	Presupuesto de un metro lineal de piso de registro:		
	Escarificación 1'10 m.² a 200 pta.	220	
	Pedra de ladrillo 0'427 m.² a 2500 pta.	1067	
	Revoque y solado 3'00 m.² a 120 pta.	360	
	Barrotes 3'00 m.² a 120 pta.	360	8000
50	Presupuesto de un metro lineal de canalización de 300 milímetros, colocación y demás accesorios:		
	Un metro lineal de tubería de 300 milímetros.	2600	
	8 kilogramos hierro para sujetar los tubos en piezas especiales.	200	
	Carra de tubo, transporte a pie de galería, conexiones en la misma y entado de los tubos	1345	
	Piedra, carbón y escupa adquiridos para las juntas	150	
	Mazo de obra del plomero y ayudante	250	400
	Accesorios para dicha tubería, piezas especiales, cromo, cobre, etc., al 10 por 100 de 2600 pta.	260	1000

4

« Un dels problemes del Gremi era la manca de llocs d'on extreure sorra. »

1_Gravat amb una imatge de la Barcelona de la dècada de 1910.

2_Aspecte dels molls del port de Barcelona durant les hores de treball en una instantània del 1913.

3_Moll d'embarcament de Barcelona en el moment en què es disposa a pujar a bord el passatge d'un transatlàntic el 1913.

va pretenia combatre l'amenaça per a la salut pública que representaven «les morades deficientes» que ocupaven els obrers.

La comissió va convocar una reunió en la qual va sol·licitar el suport de diferents organismes del ram de la construcció, com Foment d'Obres i Construccions, el Banc Colonial, la Cambra Mútua de la Propietat, el Banc Vitalici i el Centre de Contractistes. Però els seus representants no van respondre de manera immediata davant la necessitat de consultar-ho prèviament amb les seves juntes.²³⁶

Faltaven pocs mesos perquè Barcelona es veiés sacsejada per la terrible explosió antiderical de la Setmana Tràgica. En iniciar-se els aldarulls, la patronal catalana va manifestar el seu desacord davant la promulgació de l'estat de guerra imposada pel Ministeri de Governació. L'oposició es va deure, segurament, al fet que els empresaris preferien que el poder continués a mans del governador civil, Osorio y Gallardo, un home amb qui mantenien una relació fluïda. A més, recórrer a l'Exèrcit semblava una mesura d'allò més contraproductiu: saltava a la vista que els soldats confraternitzaven amb el poble. Quan finalment es va atallar la revolta, des de Foment es va exigir un càstig exemplar per als culpables, identificats per la patronal com gemacions d'immigrants. No era la societat catalana, des del seu punt de vista, la responsable d'aquells fets tan tràgics.²³⁷

Buscant matèries primeres

Què passava mentrestant en el dia a dia de la construcció? Un fet rellevant era l'ampliació de la gamma de materials, cada un d'ells amb la seva funció

específica. Anteriorment succeïa tot al contrari: hi havia un conjunt de materials restringit, com la pedra o la fusta, però susceptible dels més variats usos, en canvi, la industrialització va substituir els antics mètodes artesans. El canvi va suposar la decadència irreversible del mestre de cases, és a dir, del professional amb una visió de conjunt del procés d'edificació. El seu lloc seria ocupat per diferents especialistes en aspectes concrets.

Un dels problemes del Gremi era la manca de llocs d'on extreure sorra. Ja el 1901, els contractistes es queixaven que diversos particulars pretenien exercir un monopoli sobre les platges de Casa Antúnez. Atesa la situació, es va acordar que cap carreter s'aprovisionaria del citat material en què es cobrés pel mateix. Els membres del Gremi no podrien utilitzar els serveis de ningú que se saltés aquesta prohibició. Per assegurar-ne el compliment, de comú acord amb el Gremi de Patrons Carreters d'Obres, es va imposar vigilància.

És més, el Centre de Contractistes va sol·licitar a les autoritats que es realitzessin les gestions pertinents per assegurar l'accés a les platges. Es tractava de garantir el dret a la lliure extracció de sorra, exercit, segons els contractistes, des de temps immemorial. No es podia admetre un gravamen sobre una matèria primera tan important, en detriment d'una indústria «de la qual depenen molts milers d'obers d'aquesta localitat».

Per assolir el seu objectiu, el Gremi va buscar el suport de l'Ajuntament i de la Diputació Provincial, així com el dels senadors i diputats per Barcelona. També va demanar la col·laboració de Foment de la Producció Nacional i de la Cambra de Comerç. En l'arxiu d'aquesta última, per exemple, es conserva una carta de Sabadell Giol sol·licitant ajuda.²³⁸

236. *La Vanguardia*, 30 de març de 1909.

237. Bengoechea, *La posición de la patronal...*, pàg. 199–221.

238. *Conclusiones aprobadas en la Junta general extraordinaria*. Barcelona, 4 de juny de 1901. AHCCB, 148–6.

El problema, tanmateix, va persistir. Uns anys després, concretament el 23 d'abril del 1908, es va convocar una reunió d'industrials per buscar solucions al que es considerava un «greu conflicte». L'encontre va tenir lloc a la seu del Centre de Contractistes, a la Rambla de Canaletes.²³⁹ El 28 de gener del 1910 es va celebrar una reunió del Gremi i, davant d'un públic nombrós, Sabadell Giol va explicar les seves gestions per aturar l'aplicació de nous impostos municipals sobre els materials de construcció. A continuació es va llegir un recurs contra els gravàmens fixats per l'Ajuntament, entre l'entusiasme dels assistents. Segons l'acord al qual es va arribar per aclamació, el document es repartiria per la premsa de la ciutat, es faria arribar al major nombre possible de persones, regidors i diputats, sobretot, sense oblidar col·locar-lo en espais públics.²⁴⁰

Empresaris, uniu-vos

El Centre de Contractistes va ser un dels elements fundadors de la Federació de les Indústries de la Construcció, en realitat, el seu màxim impulsor. El paper de Sabadell Giol, president dels contractistes, va resultar fonamental. La nova entitat era, en bona part, obra seva. Encara que també el context afavoria la seva constitució, atesos els nombrosos conflictes laborals i el sorgiment paral·lel de la CNT, el sindicat anarquista. Les mobilitzacions obreres, en aquesta situació d'inestabilitat, generaven nerviosisme entre els empresaris que, al mateix temps, reaccionaven copiant les tàctiques dels treballadors. Si volien fer-los front amb més

239. *Reunión de industriales sobre extracción de arena de la playa*. AHCCB, 77-29. La convocatòria, datada a Barcelona el 21 d'abril de 1908, està signada pel president del Centre de Contractistes, José Sabadell i Giol.

240. *La Vanguardia*, 29 de gener de 1910.

1_Vista de la porta principal de la basílica de Santa Maria del Mar a principis del segle xx.

2_La Rambla de Barcelona a principis del segle xx.

eficàcia, els constructors havien d'anticipar-se i procurar la unió de totes les indústries del sector.

En la Federació hi havia també altres associacions del ram, com el Gremi de Manyacs i Ferrers o la Societat d'Industrials Mecànics i del Metall. Era una unió, no una fusió, atès que cada organisme conservava la seva singularitat. Només s'havia de comprometre a respectar els estatuts, pagar unes vuitanta pessetes de drets d'admissió i una quota mensual de cinquanta.

El Centre de Contractistes, mentrestant, impulsava l'ensenyament de la construcció dins de l'Escola de Treball de Barcelona, un centre constituït per iniciativa de Prat de la Riba, el fundador de la Mancomunitat. Gràcies a les gestions del Gremi i a la seva ajuda material, els aspirants a l'ofici es formaven en tres cursos d'oficialia i dos de mestria.

La Federació Patronal de les Indústries de la Construcció va ser el precedent de la Federació Patronal de Barcelona, una entitat profundament combativa en la defensa dels interessos empresarials des d'una política d'oposició frontal a les demandes obreres. El seu nom va aparèixer en una reunió de juny del 1913, celebrada precisament a la seu del Centre de Contractistes d'Obres. No és estrany, doncs, trobar un home d'aquest últim, Jaume Condemines, al capdavant de la Junta de Govern de la Federació. Tan estreta era la vinculació que ambdues entitats venien a ser el mateix. Així, a *La Construcció*, òrgan del Centre, existia un apartat titulat Butlletí Oficial de la Federació Patronal.

L'hegemonia sobre el món empresarial estava en joc. D'una banda, el sector més moderat, representat per Foment. De l'altra, l'ala més radical, la Federació. Alguns membres del primer van passar a la segona, en la recerca d'una resposta més enèrgica enfront de les demandes dels asalariats. Segons el seu parer, Foment es mostrava massa tou.²⁴¹

241. Sellés i Quintana, pàg. 273.

« Com més habitants,
més necessitat
d'habitatge, per bé
que els potencials
compradors no es
caracteritzaven
precisament pel seu
elevat poder
adquisitiu. »

Temps difícils

L'esclat de la Primera Guerra Mundial, el 1914, va afectar profundament l'economia catalana. La indústria va començar a viure un moment d'auge a causa de les demandes d'ambdós bàndols, circumstància que va afavorir el seu procés de modernització i diversificació. En conseqüència, Barcelona es va convertir en el punt de destí de nombrosos emigrants. Més de mig milió de persones van arribar a la Ciutat Comtal en el que va ser la urbanització més intensa del segle xx. El sector de la construcció, lògicament, també es trobava exposat a les conseqüències de l'augment de població. Com més habitants, més necessitat d'habitatge, per bé que els potencials compradors no es caracteritzaven precisament pel seu elevat poder adquisitiu. Eren gent amb sous no gaire alts i amb pocs estalvis, per la qual cosa no podien assumir uns preus immobiliaris cada vegada més desbocats.

La inflació era, en part, conseqüència de l'increment de la demanda, un problema agreujat pels escassos habitatges nous que es construïen. Els propietaris, influenciats per la incertesa de la guerra europea, van preferir retardar les inversions i romandre a l'expectativa. No s'oblidaven, mentrestant, d'apujar-los els lloguers, encara que aquests increments no complissin les seves expectatives. Com que es mantenien per sota del nivell d'inflació, el valor de les rendes urbanes es va depreciar.

D'altra banda, les elevades despeses que suposava l'edificació tampoc no ajudaven a resoldre el problema de l'escassetat d'oferta. Entre el 1915 i el 1921, les despeses van passar d'un índex 100 a un índex 264. Els constructors d'obres, durant aquest període, van haver de

sortejar mil problemes per aprovisionar-se de materials. Uns cops, perquè havien d'enfrontar-se a les restriccions que els dificultaven la seva adquisició a l'estranger, i en altres casos perquè no trobaven els productes necessaris com a conseqüència de les exportacions desmesurades.

En aquest context cal situar el plet de la cal, el guix i el ciment. El gener del 1915, una comissió del Centre de Contractistes va arribar a Madrid per negociar i aconseguir que el ministre Sánchez Guerra prometés una «solució justa».²⁴² Aquesta, o bé no es va materialitzar, o bé no va ser gens eficaç. Quasi dos anys més tard, el Gremi continuava parant una atenció especial a aquestes matèries primeres, que persistien en el seu «obstinat augment». Per aquesta raó, preveia prendre mesures destinades a contrarestar la seva perillosa alça.

El preu de les matèries primeres es disparava per la guerra, però aquest no era l'únic motiu. Als contractistes de Barcelona els devia resultar especialment odiosa la comparació amb un país desenvolupat com Alemanya. Allà, després de dos anys i mig de guerra, els productes siderúrgics havien pujat un 25%. La tona de ferros perfilats es pagava a 140 marcs, prou barat per despertar enveges, ja que a Espanya, abans del conflicte, es pagava el doble pel mateix. La conclusió, descoratjadora, s'expressava amb una barreja d'humor i ràbia: «Avui, no es digui, quasi a quatre cops aquell preu. I visca la protecció! I visca la plutocràcia!».²⁴³

El remei no va tardar a arribar. El 1917, el Centre de Contractistes va impulsar la creació d'una cooperativa, amb seu al número sis de la

242. *La Vanguardia*, 24 de gener de 1915.

243. *La Construcción*, n. 8, febrer de 1917.

1_La plaça de Catalunya i el passeig de Gràcia a principis del segle XX.

2_La plaça de Catalunya a principis del segle XX.

Rambla de Canaletes. La seva constitució, en paraules de Soledad Bengoechea, va suposar un pas més en el procés d'articulació dels patrons de la construcció. Davant de la desmesurada inflació de les matèries primeres, la cooperativa oferia preus econòmics. Com? Adquirint la cal, el guix o el ciment directament de fàbrica, a fi d'evitar el recàrrec dels intermediaris. Amb aquesta finalitat disposava d'un milió de pessetes en accions, una suma tan considerable que és lògic preguntar-se d'on sortien els diners. Potser el Gremi no només aixoplugava petites empreses, sinó que també comptava amb grans constructors.

Mentrestant, la mà d'obra s'encaria i els patrons van haver d'augmentar el sou d'uns treballadors que, dia a dia, s'enfrontaven a l'encariment dels productes de primera necessitat. Molts, sense cap altra al-

ternativa, malvivien en barraques a causa dels abusius preus del mercat immobiliari. Aquest tipus d'habitatges precaris es va estendre tant que un especialista va arribar a proposar que el nom de Barcelona es canviés pel de Barracòpoli. Per desgràcia, les perspectives de futur no semblaven gaire bones, amb la qual cosa es creava el brou de cultiu per a moviments radicals. Barcelona era, d'acord amb el líder anarquista García Oliver, una ciutat capaç de fer de cada treballador un revolucionari en potència.

En la premsa del Centre de Contractistes es reconeixia que les classes humils, ocupant els barris més insans de les grans ciutats, no podien prestar als nens l'atenció necessària per assolir un desenvolupament normal. I no hi havia perspectiva que la situació canviés al cap de poc temps: «L'ideal de proporcionar a tothom habitatges

1

higiènic amb el sol i l'aire suficients tardarà molt de temps a ser una realitat».²⁴⁴

Reclamacions

El Gremi, sempre que podia, pressionava l'Ajuntament a favor dels seus afiliats, però les relacions amb el municipi passaven per moments de tensió. Així, una nota publicada a *La Construcció* reflectia la manca de cortesia amb la qual havia estat rebuda una comissió de contractistes, en ser objecte d'una atenció lamentable. Mentre els regidors s'excedien en cortesia amb les seves visites, els conserges i els funcionaris es mostraven poc correctes. Ni tan sols els permetien esperar en alguna sala que els edils es dignessin a rebre'ls. Això per no parlar de les imperinències que havien de suportar, per exemple, les del cap de la guàrdia, al qual s'atribuïa una actitud mancada de l'educació més bàsica.

Un motiu de reclamació constant? La fiscalitat. En la Pasqua del 1916, la junta del Gremi va fer gestions perquè no es renovessin els gravàmens sobre les matèries primeres. D'altra banda, va intentar impedir que s'elevessin els drets d'edificació. El Gremi s'oposava així a una esmena presentada al projecte de pressupostos municipals, en la qual es contemplava aquest augment. Per als constructors, aquestes mesures resultaven «summament vexatòries» ja que damnificaven la indústria, i la condemnaven a un desenvolupament «raqüític i pobre», tancada en un cercle estret. Tot això passava quan l'accentuada crisi econòmica colpejava de ple. La Barcelona treballadora, la Barcelona industrial, no podia sinó oposar-se als polítics que només buscaven gestos teatrals amb els quals no feien res més que adornar «el tripijoc de la seva farsa política».

2

244. "La raza", *La Construcción*, n. 12, juny de 1917.

Després d'un procés llarg i complicat, el Centre de Constructores finalment va assolir el seu propòsit:

«Afortunadamente, después de innumerables gestiones, conseguimos que en la sesión correspondiente de la Junta Municipal fuesen rechazadas las enmiendas que tendían a aquellos fines y hemos sorteado una vez más el persistente propósito, digno de mejor causa que tiene nuestro Ayuntamiento, de gravar nuestros más esenciales y precisos materiales.»²⁴⁵

En una altra ocasió, el motiu de disputa es referia a una prohibició dictada pel consistori, en el sentit de no poder iniciar una edificació fins a obtenir la corresponent autorització municipal, encara que se n'haguessin abonat els drets. Aquesta disposició, llegim al Butlletí Oficial del Gremi, va suscitar nombroses queixes. Els constructors criticaven que l'obtenció del permís es demorés un any, amb l'inevitable retard de les obres. Si la burocràcia fos ràpida, si poguessin obtenir els papers necessaris en qüestió de dies, no tindrien res a objectar. Però no era el cas. El temps passava i passava, en perjudici dels propietaris, dels contractistes i de tot Barcelona. Per això mateix, els contractistes no podien estar «a mercè del capritx dels senyors regidors i dels empleats municipals». Per tant, per organitzar l'oposició a l'Ajuntament, tots els socis del Centre de Contractistes havien de donar suport «als treballs i les activitats que hagin d'adoptar-se».²⁴⁶

1

2

245. *Boletín del Centro de Contratistas y de la Federación Patronal*, en *La Construcción*, n. 6, diciembre de 1916.

246. *Boletín oficial del Centro de Contratistas*, en *La Construcción*, n. 9, març de 1917.

1, 2, 3, 4 i 5_Obres d'ampliació de la catedral de Barcelona.

Batalles laborals

Eren anys d'una intensa problemàtica social. Fixem-nos, per exemple, en la vaga de principis del 1916, desenvolupada enmig d'una gran agitació laboral en diferents sectors. El de la construcció, sens dubte, tenia un considerable pes específic dins d'aquest moviment de protesta. Els paletes es queixaven d'una inflació que quantificava en el 40%, per la qual cosa demanaven un augment salarial proporcionat. La seva aturada, que s'estenia des del 3 de gener fins al 15 d'abril, va generar respostes solidàries traduïdes en noves vagues, tant en la construcció com en el sector tèxtil.

Sabem per la premsa que el Centre de Contractistes d'obres es va negar a negociar amb els obrers. En la seva junta general, de 113 associats, 101 es van pronunciar per no admetre les seves exigències. Els treballadors guanyaven aleshores cinc pessetes al dia, però el salari real amb prou feines arribava als catorze rals si es comptabilitzaven els dies d'aturada forçada i les festivitats. Els contractistes també van refusar la proposta del governador civil, que intentava assolir un acord entre ambdues postures. Segons el Centre, els continus esforços per resoldre el conflicte, respectant les aspiracions de totes les parts, havien demostrat la seva absoluta esterilitat. Per buscar una solució, el Gremi va enviar els seus delegats a Madrid amb l'encàrrec de tractar l'assumpte amb el Govern. Volia demostrar que la vaga no obeïa a motivacions laborals sinó a objectius polítics.

«El Centro de Contratistas ha acordado, en vista de que los obreros han pedido el apoyo de todos los de España, nombrar dos Comisiones, que saldrán para Madrid, a fin de presentar al Ministro datos demostrativos de que la actual huelga no se debe solamente a los obreros, sino que se persiguen fines políticos.»²⁴⁷

247. *La Época*, 29 de març de 1916.

1

2

1 i 2_Obres d'ampliació de la catedral de Barcelona.

3_El barri del Poblenou el 1928.

Una de les comissions passaria per València. L'altra, per Saragossa. Un cop a la capital, a més de parlar amb les autoritats, també s'entrevistarien amb altres contractistes. En aquells moments, segons sembla, els empresaris consideraven la possibilitat de declarar un locaut en el conjunt d'Espanya.

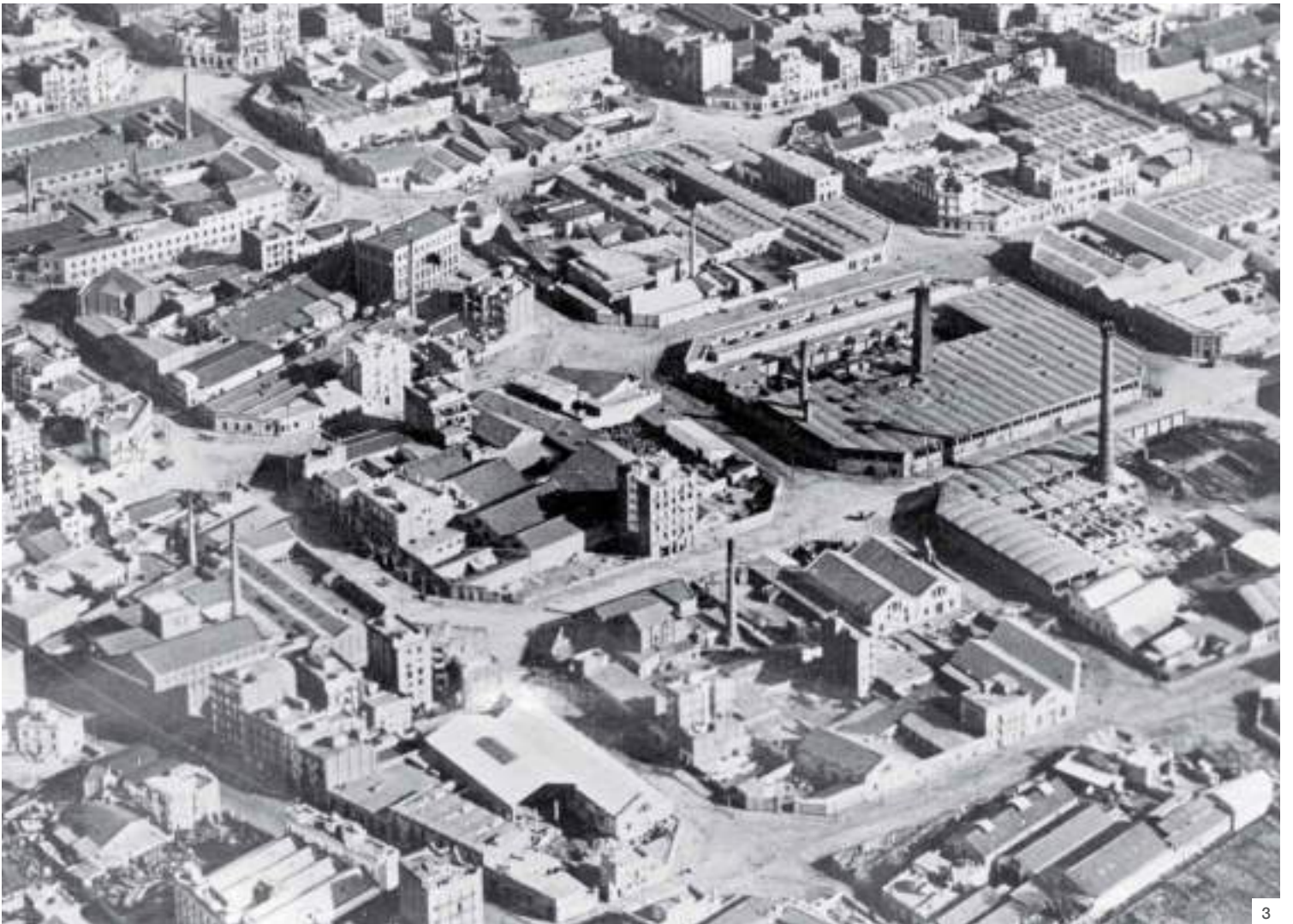
El març, quan semblava intuir-se el final de la vaga, un fet luctuós va obstaculitzar la represa del treball: l'assassinat d'Estanislaó Batlle, encarregat de les obres efectuades en una fàbrica de filats. Va pagar, així, «el seu amor a la feina i a les seves conviccions», segons el secretari del Centre de Contractistes, que es va afanyar a organitzar una col·lecta destinada a la família del difunt. L'entitat va encapçalar la subscripció amb cinc-centes pessetes, a les quals calia afegir donatius particulars dels socis per una xifra encara més gran. Així mateix, es va sol·licitar la col·laboració d'associacions com la Cambra de Comerç de Barcelona.²⁴⁸ Finalment, i malgrat l'oposició del Gremi, el governador civil va forçar un pacte entre els treballadors i aquells patrons que no pertanyia al Centre de Contractistes.²⁴⁹

Els constructors creien que la conflictivitat era excessiva; els incomodava tant que creien que estaven davant d'una plaga: cada hivern, invariablement, s'iniciava una nova tanda de trastorns. Els obrers, des del seu punt de vista, no tenien cap sentit pràctic; es deixaven enganyar per vividors que no en tenien res, de proletaris, «oradors de pa sucats amb oli» que els seduïen promentent-los la felicitat utòpica d'una nova organització social. D'acord que anessin a la vaga per un increment salarial, atesa la carestia de la vida, però havien d'entendre que les privacions colpejaven

248. Antonio Sagarra, secretari del Centre de Contractistes, al president de la Cambra de Comerç. Barcelona, 22 de març de 1916. AHCCB, 657-11.

249. Serrallonga Urquidí, Martín Ramos, pàg. 185. Una informació periodística sobre la vaga a *ABC*, 10 de febrer de 1916.

« Malgrat l'oposició del Gremi, el governador civil va forçar un pacte entre els treballadors i aquells patrons que no pertanyien al Centre de Contractistes. »

3

« El final de la guerra
va suposar una
fortíssima crisi per
a la indústria catalana,
incapaç de fer front
a la imprescindible
modernització. »

també la llar dels empresaris. Si volien una remuneració més gran, a canvi havien de prestar-se a la prolongació de la seva jornada laboral.²⁵⁰ Malgrat tot, els constructors reconeixien la desigualtat en el combat entre patrons i obrers. La seva lluita, a falta d'una fórmula que fes compatibles les seves aspiracions, s'havia decantat bàsicament a favor dels «posseïdors del capital». Hi havia, és cert, una legislació que protegia els treballadors, amb la qual l'empresariat havia de «transigir». El verb utilitzat, com es pot veure, destacava per la seva expressivitat. És cert també que els patrons, al contrari del que havia passat en altres temps, ja no gaudien d'un poder absolut. En cas de conflicte s'exposaven a perdre les seves contractes i els seus clients; en definitiva, a veure desbaratat el seu negoci. L'obrer, en canvi, no s'exposava a pèrdues tan abundants, però sí a perjudicis «més sensibles». No en va, representava la part més dèbil i tenia les de perdre. Com que no tenia mitjans econòmics per subsistir per si mateix, arribava un moment en què no tenia més remei «que acceptar les condicions que li proposin, encara que hi vegi la renúncia del seu avenir».²⁵¹ Tot i que els sindicats tenien caixes de resistència per fer front a aquesta mena de situacions, els seus recursos no eren suficients per abonar el sou íntegre.

El Centre de Contractistes es queixava de la suposada passivitat de les autoritats a l'hora de solucionar la problemàtica vaguística. Un article sobre el tema no escatimava sarcasmes en criticar als responsables polítics per deixar que transcorregués setmana rere setmana, mes rere mes, sense aconseguir un acord que acontentés les parts. Mentrestant, creixia l'ambient de tensió. En no enfrontar el problema als seus inicis i

deixar que el temps transcorri, la situació es va anar enquistant i enrrint cada vegada més. El governador civil, no obstant això, seguia inactiu, com si pretengués que la situació s'arreglés per si sola.

«No nos explicamos, ni podemos comprender, por qué nuestras autoridades, y singularmente la primera autoridad civil de la provincia, no solucionan con rapidez estas divergencias entre patronos y obreros, que en muchas ocasiones serían de facilísima solución en sus comienzos, pero que van haciéndose más difíciles cuanto más tiempo persiste la anomalía.»²⁵²

Per als contractistes, aquesta mena de *laissez-faire* havia esdevingut completament ineficaç. Més valia que les autoritats estudiessin el conflicte, es formessin la seva pròpia opinió i donessin suport «amb tota franquesa els punts que entenguessin ser justos i equitatius, tant a favor dels uns com dels altres». Seria suficient aquesta intervenció perquè desapareguessin les diferències que separaven el capital del treball. Però, si no es produïa aquest canvi, les conseqüències serien desastroses. La indústria del pla de Barcelona, s'encaminava, a poc a poc, cap a la seva destrucció.

La situació del país no tenia l'aire de millorar. En comentar l'arribada al poder del gabinet liberal conservador d'Eduardo Dato, *La Construcción* dibuixava un panorama ombrívol. Les circumstàncies no eren les millors per desenvolupar un programa polític: el poder públic es trobava totalment absorbit per altres prioritats com, per exemple, el manteniment de

250. "Resumen del mes", *La Construcción*, n. 4, octubre de 1916.

251. "El contrato de trabajo II", *La Construcción*, n. 9, març de 1917. "Los conflictos obreros", *La Construcción*, n. 11, maig de 1917.

252. "Los conflictos obreros", *La Construcción*, n. 11, maig de 1917.

1_Publicació satírica *L'Esquella de la Torratxa* del novembre del 1919.

2_Portada del *Boletín Oficial del Sindicato Único del Ramo de la Construcción* del 25 d'octubre del 1920.

l'ordre públic. Davant d'amenaques que el diari no acabava d'especificar («s'han llançat a l'aire tants disbarats»), el Govern havia reaccionat decretant la suspensió de les garanties constitucionals, «mesura que l'opinió sensata ha rebut amb respecte».²⁵³

Crisi i violència

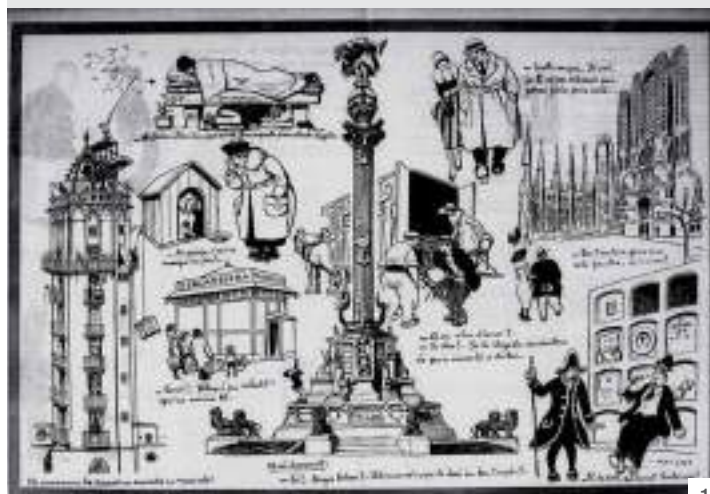
El final de la guerra va suposar una fortíssima crisi per a la indústria catalana, ara desproveïda del rendible mercat europeu i incapaç de fer front a la imprescindible modernització. Un cop més, l'augment en el preu dels aliments va obligar als patrons de la construcció a incrementar els sous. En el cas dels Centres de Contractistes i Mestres Paletes de Barcelona, aquest augment va ser de 1,50 pessetes als oficials i d'una pesseta als aprenents i mossos. Se suposa que per dia.

Quant als «altres punts que interessin les relacions entre obrers i patrons», la federació dels rams de la construcció va anunciar la creació de comissions d'empresaris i treballadors. Aquestes s'encarregarien d'estudiar les millores a realitzar a cada indústria, encarant qüestions com la limitació de la jornada laboral o la forma de treballar dels aprenents. Tot això amb la vista posada en els projectes que sobre aquests temes presentaria el Govern al Parlament.²⁵⁴

La realitat, per desgràcia, va prendre camins molt diferents. Durant uns anys, Barcelona es va convertir en «la ciutat de les bombes», enmig d'un clima de violència generalitzada per part dels sectors més radicalitzats de la patronal i els sindicats. La lectura de la premsa conservadora reflecteix el descontentament empresarial: «Ja fa dies que estem dient que entre

253. "Resumen del mes", *La Construcción*, n. 12, juny de 1917.

254. *La Vanguardia*, 1 de febrer de 1919.

1

2

« El 1920, el Centre de Contractistes va publicar *Componentes* en el qual es detallaven els diversos materials de la construcció amb els seus respectius preus. »

els patrons hi reina un profund malestar, atès que els atemptats continuen i que els actes de *sabotage* es repeteixen amb una freqüència alarmant». ²⁵⁵ Fèlix Graupera (1873-1936), vicesecretari del Centre de Contractistes, va ser una de les víctimes del terrorisme en resultar ferit.

Les reivindicacions obreres van espantar un ampli sector de la societat catalana. Influenciats pel fantasma del recent triomf dels bolxevics russos, molts van creure que la revolució suposava un perill real, fins i tot imminent. La seva por era en realitat infundada, ja que, com ha demostrat la historiografia més solvent, la revolució no va passar del breu miratge d'uns quants. Però les percepcions, encara que fossin subjectives, no deixaven de produir efectes reals. Per impedir la temuda insurrecció social, la burgesia catalana va donar suport a la política severa del general Martínez Anido. No obstant això, no tot es reduïa a l'alta política. El 1920, el Centre de Contractistes va publicar *Componentes*, un fullet de 64 pàgines en el qual es detallaven els diversos materials de la construcció amb els seus respectius preus. El ciment ràpid, per exemple, costava 2,30 pessetes els 40 quilos. El totxo, 0,10 pessetes. Un any després, els representants del Gremi van passar per la Prefectura de Policia. Anaven a visitar el general Arlegui per felicitar-lo pel que consideraven que era una meritòria tasca de pacificació de la ciutat. El diari *La Voz* mencionava només el president, però segons *El Globo* també hi havia la junta directiva. Arlegui no va poder rebre'ls, per la qual cosa els va atendre el seu ajudant, el qual els va agrair el seu suport en nom del cap de policia. ²⁵⁶

Uns mesos més tard, les anomenades «forces vives» de Barcelona van homenatjar Arlegui i el governador civil, Martínez Anido, als quals van entregar sengles bastons de comandament. Expressaven així la seva gratitud a uns homes que havien sabut afrontar una «anarquia» que amenaçava de provocar un «complet desballestament social». Entre les nombroses entitats participants hi havia el Centre de Contractistes de Barcelona. ²⁵⁷

El 1922 va dimitir Martínez Anido. Amb aquest motiu, diverses personalitats i associacions li van testimoniar novament la seva adhesió. Entre aquestes hi havia diferents gremis, com el de flequers o el de fusters, així com el Centre de Contractistes, representat pel seu president, Jaume Agustí. Un altre personatge que va passar pel govern civil, també vinculat al Gremi de Constructors, va ser Fèlix Graupera, aleshores president de la Federació Patronal. Per la seva banda, Foment va dirigir un telegrama al president del Govern en el qual reclamava la continuïtat de Martínez Anido al capdavant del Govern Civil. Segons el seu parer, el militar havia contribuït a la pacificació de la ciutat. ²⁵⁸

El cirurgià de ferro

La contínua inestabilitat política i social va dur els empresaris a qüestionar-se si la democràcia parlamentària constituïa el marc idoni per a la defensa dels seus interessos. No eren els únics que tenien aquesta actitud: els treballadors, també molt radicalitzats, compartien la desconfian-

255. *ABC*, 29 de febrer de 1920.

256. *La Voz*, 25 de febrer de 1921. *El Globo*, 28 de febrer de 1921.

257. *Crónica Social, Diario católico de avisos y noticias*, 18 d'octubre de 1921

258. «La dimisión del señor Martínez Anido», *ABC*, 11 d'agost de 1922.

ça envers la via institucional. Així, la patronal catalana es va inclinar progressivament cap a les solucions de força. D'aquí el seu suport al cop d'Estat del general Primo de Rivera, el 1923. Esperaven que fos el «cirurgià de ferro» que conduís la regeneració tan anhelada del país.

Dos anys més tard, els empresaris tenien motius per estar satisfets. El Centre de Contractistes es felicitava per la pau social que regnava a Barcelona. Aquesta «pau octaviana» (en referència a Octavi, el primer emperador de Roma) havia aconseguit que les relacions dels patrons amb els seus obrers es mantinguessin dins de l'estabilitat. Per això, el Centre volia que la situació continués pel mateix camí. Paral·lelament, propugnava reformes que afavorien els treballadors, com el foment de les institucions de previsió social. Es buscava, per aquesta via, suavitzar «la diferència de classes, amb l'afirmació justa dels drets dels quals són mereixedors tots els factors de la producció».²⁵⁹

Durant els primers anys de la dictadura de Primo de Rivera, la construcció va passar per dos moments diferenciats. Fins al 1924, una etapa d'expansió, afavorida per les mesures de reactivació econòmica. Després va venir una recessió, per bé que va ser breu. Era un fenomen curiós ja que el Govern, inicialment, suscitava les simpaties dels propietaris. Simpaties que es van convertir en recel quan les autoritats van començar a intervenir en el mercat immobiliari. En realitat, la construcció funcionava amb autonomia en relació amb qui tingués el poder. Això no vol dir que algunes decisions preses des de l'administració no fossin beneficioses, com per exemple la primera promoció d'habitatges públics de Catalunya.

En aquesta època va sorgir, de Barcelona, un segon cinturó de districtes obrers. Al nord, Sant Adrià de Besòs, Sant Andreu i Santa Coloma. Al sud, L'Hospitalet. En aquestes zones es van desenvolupar ràpidament nous

259. Memòria i estats de comptes, 1925.

1_El Palau Episcopal de Barcelona el 1928.

2_Asfaltatge de l'avinguda Diagonal entre els anys 1926-1929.

barris, amb habitatges de pèssima qualitat, a vegades incapaços de resistir les inclemències de la meteorologia. La planificació urbana brillava per la seva absència, igual com les infraestructures i els serveis. Faltaven instal·lacions d'aigua i de clavegueram, i amb prou feines n'hi havia d'electricitat, un autèntic luxe per a molts.

Un terreny de joc nou

Durant aquests anys, el Gremi va tractar de renovar-se a si mateix. No desitjava de cap manera mantenir-se en l'estancament en el qual romanién sumides, segons el seu parer, la majoria de les associacions. Calia sacsejar aquest «marasme suïcida i estèril» i no limitar-se a portar una existència més o menys tranquil·la, com si els complexos problemes del món no exigissin cap atenció. El Centre de Contractistes, per tant, havia d'aparèixer com una entitat moderna i amb criteri propi. Tota una declaració d'intencions, com podem veure. En el benentès que seria la millor manera d'aconseguir-ho, es va vincular amb les noves organitzacions creades pel règim.

El 1926 va patrocinar l'aparició de l'*Anuario del Ramo de la Construcción y sus Auxiliares*. Aquest gruixut volum proporcionava al lector, província per província i en ordre alfabètic, les adreces de tots els professionals de la construcció d'Espanya: paletes, arquitectes, manyacs, fusters, lampistes, pintors, etc. La seva publicació, tal com declaraven els editors, respon a un desig de modernitat. Si les coses anaven bé, l'*Anuario* arribaria a convertir-se, amb el pas dels anys, en una guia indispensable, a l'estil de les «grans publicacions especialitzades d'aquest gènere angleses i americanes». El sector comptaria així amb una eina molt pràctica, tant per als compradors com per als productors i intermediaris.

« La generalització dels
Comitès Paritaris en tots
els àmbits de la producció
va ser vista com un
encert extraordinari. »

«Con la publicación de este primer repertorio de todos los oficios, artes e industrias relacionados con el arte de la construcción, venimos a crear el órgano de relación indispensable que faltaba a cuantos viven y dependen del mismo. En años sucesivos nos será fácil fijar con datos estadísticos la importancia de estas industrias.»²⁶⁰

L'obra havia de tenir continuïtat, però desconeixem si en van aparèixer edicions posteriors.

El novembre del mateix any, J. Condeminas, president de la junta consultiva del Gremi, i F. Sagarra, secretari, van dirigir un missatge al ministre d'Hisenda en el qual donaven suport sobre els concerts econòmics amb els gremis. Si el pla tirava endavant i es convertia en llei, aquest nou sistema tributari seria «incomparable i progressiu». Amb la mateixa finalitat, els representants dels contractistes es van dirigir al president del Consell de Ministres amb paraules semblants.²⁶¹

El 1928, una comissió del Centre de Contractistes va tornar a Madrid de nou per parlar amb el titular d'Hisenda. Es tractava aquest cop de discutir la reforma de la primera tarifa d'Utilitats. Mentrestant, una delegació de patrons catalans de la construcció visitava el ministre de Treball.²⁶²

La generalització dels Comitès Paritaris en tots els àmbits de la producció va ser vista com un encert extraordinari. Aquesta mena d'organismes, constituïts oficialment en virtut d'un Reial Decret del 1922, es proposava solucionar els conflictes laborals o la seva prevenció. Es denominaven «paritaris» perquè estaven constituïts pel mateix nombre de patrons que d'obers. En cas que els uns i els altres no arribessin a posar-se d'acord,

el president, nomenat pel Ministeri de Treball, tenia potestat per decidir, però només si tots els vocals estaven d'acord a admetre'n l'autoritat. Si no, es limitava a una tasca merament conciliadora.

En aquest intent de cercar l'harmonia de classes se situa el Decret-Llei del 26 de novembre del 1926, pel qual Primo de Rivera establí l'«Estat corporatiu». El poder públic intervenia, d'aquesta manera, en l'estat social, amb una filosofia del tot oposada al sindicalisme independent i reivindicatiu. Aquest nou corporativisme, en l'estela del feixisme italià, procurava que els organismes laborals treballessin en harmonia amb els interessos estatals, en comptes de servir només als seus.

Per al Gremi, la nova organització corporativa significava un pas endavant en la solució de «les lluites mal anomenades de classes». Mal anomenades perquè, en la seva opinió, el problema no era de classes sinó de treball. Patrons i obrers, a través dels Comitès Paritaris, resoldrien qüestions que només els afectaven a ells, sense interferències de les autoritats polítiques. La reforma de Primo de Rivera, segons els contractistes, implicava que Espanya es posés al nivell dels Estats moderns en matèria de legislació social. Lamentaven, malgrat tot, que la iniciativa comportés la creació d'«un organisme burocràtic que gravés els nostres pressupostos».

El Gremi podia aplaudir el Govern respecte als Comitès Paritaris, però refusava altres decisions: les lleis promulgades pel Directori afegien dificultats suplementàries a les moltes que tenia l'industrial en el dia a dia. Entre les diverses iniciatives de la junta directiva, l'any 1926, es pot citar la recerca d'una local propi per instal·lar les dependències de l'entitat, ja

260. «Unas palabras de los editores», en *Anuario del Ramo de la Construcción y sus Auxiliares*. Barcelona. A. López Llausàs, 1926.

261. *La Vanguardia*, 9 de novembre de 1926.

262. *ABC*, 25 de gener de 1928.

que és una necessitat sentida d'antuvi i que exigeix una solució ràpida i favorable». D'altra banda, quan Antoni Gaudí va morir en accident de tramvia, el Gremi es va unir als actes de dol en honor «d'un dels més preclars genis de l'arquitectura catalana».²⁶³

El llarg camí cap a la concòrdia

Respecte a la creació de Comitès Paritaris de la construcció, es va produir una disparitat de criteris entre el Centre de Contractistes i l'Associació de Contractistes d'Obres Públiques de Catalunya. Els primers defensaven que els segons no tinguessin els seus propis comitès, diferenciats dels de construcció. El sector d'obres públiques, tanmateix, desitjava una representació pròpia, ja que la idea de ser absorbits dins del ram de l'edificació era, des de la seva òptica, senzillament inacceptable. Que potser no hi havia diferències entre les obres públiques i les privades? No només perquè en les primeres la construcció no fos l'ofici protagonista, sinó també pel seu major pes des d'un punt de vista econòmic.

«La construcción de Obras Públicas tiene gran importancia que sobrepasa a toda edificación particular aun incluyendo construcciones civiles en general. La construcción de algún ferrocarril, por ejemplo, puede representar un crecido capital de millones a los que no alcanzan los presupuestos de un buen número de construcciones particulares.»²⁶⁴

Aviat es va comprovar que els Comitès Paritaris no satisfien tothom. A principis del 1928, el Centre de Contractistes va iniciar una campanya

1_Cartell de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929.

263. Memòria i estats de comptes, 1926.

264. "Organización de los Comités Paritarios de materiales y oficios de la construcción, de la provincia de Barcelona", *El Contratista de Obras*, n. 4, 31 de juliol de 1928.

« El 1929, empresaris i obrers van pactar un primer contracte a través del Comitè Paritari. »

contra els seus acords, ja que entenia que afectaven seriosament els interessos empresarials bàsicament en la qüestió sempre sensible dels acomiadaments.

Per aquesta raó, el Centre va elaborar un recurs, acompanyat d'una memòria, dirigit al Ministeri de Treball. A partir d'aleshores, els contractistes estarien previnguts. En donar-se compte que el Comitè Paritari podia perjudicar greument els seus interessos, tenien por veure's de nou afectats quan s'establís un model de contracte de treball amb caràcter definitiu.

Poc després, el 1929, empresaris i obrers van pactar per un primer contracte a través del Comitè Paritari. Des del costat patronal es desitjava que aquest fos una primera fita en el camí de la concòrdia: «Fem vots perquè sigui el primer punt decisiu d'una no interrompuda coordinació de mutus interessos, presidits per la més justa i equànime ponderació dels mateixos».²⁶⁵

El Gremi, mentrestant, assessorava legalment els seus afiliats perquè estiguessin al cas de tots els detalls que els exigissin els inspectors de treball durant les seves visites d'obres. Havien de conèixer, entre altres qüestions, els mecanismes de prevenció d'accidents laborals. Amb aquesta finalitat, la junta va elaborar una circular remesa a tots els socis. La qüestió corria pressa ja que les inspeccions havien experimentat últimament un «inusitat increment».

Associació catòlica

Qualsevol diria que a l'entitat només li importaven els assumptes econòmics i fiscals, però no era així. S'ocupava així mateix dels ac-

tes religiosos en honor del seu patró. Tenim un rebut, firmat pel tresorer de la Pía Unión de San Antonio, en què aquest retrià compte de la subvenció de 250 pessetes rebudes del Centre de Contractistes. Els diners es destinarien a la celebració del 13 de juny, festivitat del sant, organitzada conjuntament per la Pía Unión i el Montepío de la Vera Cruz.²⁶⁶

Sant Antoni de Pàdua és el patró dels paletes. En va salvar un, segons la llegenda, quan va aturar-lo a l'aire quan va caure d'una bastida. El 1851 ja apareixia documentada una festa gremial celebrada en el seu honor pel Montepío de la Vera Cruz. No obstant això, els paletes solien des de molt de temps abans tenir a casa seva una imatge del sant. D'altra banda, se li va dedicar un altar que, accidentalment, es va cremar el 10 d'abril del 1921. Per substituir-lo, de seguida es va apel·lar a la generositat dels associats. Hom va col·laborar-hi aportant gratuïtament bigues de ferro, marbres o treballs de pintura.

Segons sembla, la devoció dels contractistes no era excessiva, tal com insinua aquesta crida als socis perquè s'acabés l'altar d'una vegada. Ho havia dissenyat l'arquitecte Francisco de P. Nebot, membre del Montepío com tants dels seus col·legues:

«A ruegos de la Junta del Montepío de San Antonio, recordamos, como en años anteriores, a los compañeros que quieran demostrar una vez más su piedad para nuestro Patrón, que el altar que se erige en la Parroquia de San Agustín todavía no está terminado y que sí los contratistas llenan el Templo el día de San Antonio, es lamentable que no procuren

265. Memòria i estats de comptes, any 1930.

266. Rebut signat pel tresorer de la Pía Unión de San Antonio. Barcelona, 14 de juny de 1928. AGCO.

1_Diari oficial de l'Exposició Internacional del 1929.

2_Portada del *Diario de Barcelona* del 21 de maig del 1929, amb una gran fotografia dels actes d'inauguració de l'Exposició Internacional del 1929 al Palau Nacional.

3_Imatge de la multitud després de l'acte inaugural de l'Exposició Internacional del 1929.

« El 1929 la junta
directiva del Gremi
es va veure obligada
a dimitir. »

de una vez ofrecer a sus familiares y amistades la prueba de su tradicional devoción al Santo, no regateando sacrificios pecuniarios con tal de que sea definitivamente recibido al culto.»²⁶⁷

Un any abans s'havia informat als socis que les obres de l'altar, que aleshores es construïa a l'església de Sant Agustí, s'havien paralytitzat per manca de fons. Es va apel·lar aleshores a la pietat dels agremiats i al prestigi de la professió.

El febrer del 1927, finalment, es van destinar 1.514,05 pessetes a la seva construcció, tal com consta en un rebut. Dos anys després es va procedir a l'esperada inauguració. Per desgràcia, l'obra seria past de les flames durant la revolució del 1936.²⁶⁸

La devoció, lògicament, no implicava deixar d'organitzar activitats lúdiques. Tenim un exemple en la representació que es va efectuar al Teatre de Barcelona, tota una «Gran Funció de Gala», el 13 de juny del 1929. L'obra escollida era una comèdia en tres actes, *El genio alegre*, dels germans Quintero.²⁶⁹

El gran esdeveniment

El 1929 es va celebrar l'Exposició Internacional de Barcelona. Amb aquest motiu, una de les persones que treballava en l'organització, el senyor Barceló, va fer una conferència als locals del Gremi, centrant-se

en el que seria l'Exposició d'Indústries Elèctriques. També va invitar el Centre de Contractistes a participar, amb entusiasme, en els actes que s'anaven preparant, destacant la seva importància per a la ciutat i la seva repercussió internacional.

No gaire temps més tard va passar un fet important del qual desconeixem els detalls: la junta directiva es va veure obligada a dimitir, de manera que la junta consultiva va passar a dirigir el Centre de Contractistes. L'explicació oferta en una memòria del Gremi no dóna gaires pistes:

«La forzada dimisión de la Junta Directiva, que es sabido obligó a la Consultiva a hacerse cargo de la dirección del Centro, con todo y ser dolorosa, lo es más por su carácter sintomático, ya que revela por sobre la falta de compenetración de núcleos sociales, la necesidad de robustecer el principio de autoridad, para que en lo sucesivo no se desconozcan los fundamentales principios del cortés respeto a las personas y a sus criterios.»²⁷⁰

Passés el que passés, està clar que va ser quelcom dramàtic i va posar de manifest la divisió interna dels constructors (la «manca de compenetració»). L'enfrontament segurament va ser molt dur; si no, ningú no s'hagués queixat de la manca de respecte a persones i opinions. Per tal de remuntar una crisi aguda, sembla que no es veia cap altre camí que no fos el del reforçament del lideratge de la junta.

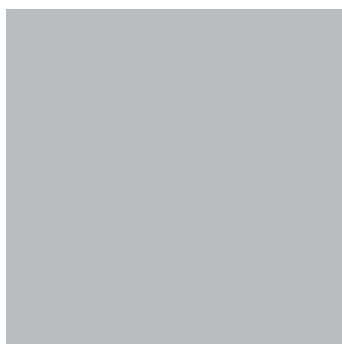
267. Memòria i estats de comptes, 1926.

268. Curto i Massana, Joan. "Origen de Sant Antoni de Pàdua, el patró dels paletes", *Constructors*, n. 289, maig-juny-juliol de 2006, pàg. 22-23.

269. *La Vanguardia*, 13 de juny de 1929.

270. Memòria i estats de comptes, 1930.

6. La Segona República

« Els empresaris
prometien acatar les
noves institucions
“sense claudicacions,
ans amb noblesa i la
més ferma lleialtat”. »

El 14 d'abril del 1931, molts espanyols van saludar la proclamació de la República amb esperança, «com nens amb sabates noves», segons un dirigent cenetista. A d'altres, mentrestant, els dominava la incertesa. L'actitud dels empresaris es pot seguir a través del seu principal òrgan representatiu, Foment del Treball Nacional. Els seus dirigents van constatar que s'havia produït un canvi molt radical en el règim polític, tant que no semblava arriscat predir profundes conseqüències en l'àmbit social i econòmic. No obstant això, malgrat la inquietud, es congratulaven que el país s'hagués deslliurat d'una revolució violenta. És més, reconeixien que el canvi s'havia produït dins d'una normalitat que no dubtaven a classificar de sorprenent: «Les manifestacions populars van ser joioses i no es va registrar cap mena de desordre».

Tot i així, amb més freqüència de la que caldria desitjar, la inestabilitat política influïa en la vida diària. Per sort, el caràcter de Foment, entitat governamental per definició, havia facilitat el trànsit de la monarquia a la república. Els empresaris prometien acatar les noves institucions «sense claudicacions, ans amb noblesa i la més ferma lleialtat».²⁷¹

Per a la patronal catalana, els últims anys de la monarquia van constituir una successió de desastres militars al Marroc, un malbaratament en l'Hisenda Pública i un menyspreu del «principi d'autoritat», així com la inutilitat dels diferents governs i parlaments. El 1923, enmig de les esperances de molts, va accedir al poder Primo de Rivera, però la dictadura ben aviat va evidenciar el seu fracàs polític. Després d'aquest assaig, la república,

des de la perspectiva de Foment, va ser acollida amb la fe del malalt que insisteix a provar un últim remei per al seu mal, un cop descartats altres sistemes de curació.²⁷²

És un lloc comú relacionar Segona República i crisi econòmica, per bé que les dificultats, en realitat, van començar durant els últims anys de la monarquia. A partir del 1929, la desocupació en la construcció es va incrementar vertiginosament: d'un 2,21% al primer trimestre, es va passar a un 7,92% al segon. Un any més tard ja assolí l'11,70%. Després d'un breu període d'estabilitat al voltant d'aquest percentatge, el 1932, només a Barcelona, la desocupació afectava prop de la meitat dels treballadors. S'havia produït una aturada brutal. Si poc abans, amb l'Exposició Universal, s'edificaven noves obres i nombrosos emigrants, a l'empara de l'expansió, anaven a la Ciutat Comtal, ara s'havia reduït dràsticament el nombre d'obres públiques que proporcionessin llocs de treball.

«Terminadas las obras de la Exposición y de los Ferrocarriles Catalanes de Sarriá, se dejaron en suspenso el proyecto del Puerto Franco y el de la prolongación de los metropolitanos y se redujeron al mínimo las obras públicas de importancia en Barcelona. El brusco contraste con la extraordinaria actividad de la segunda mitad de la década de los veinte hizo más sensible la paralización de los primeros años de la década de los treinta.»²⁷³

271. *Memoria de la Junta Directiva del Fomento del Trabajo Nacional correspondiente al ejercicio de 1931*. Barcelona. Imprenta de la viuda de Luis Tasso, 1932. Poc després de l'exili d'Alfons XIII, Foment elogiava l'exemple de civisme que oferia Espanya «en imposar-se un canvi tan substancial en la seva organització política, sense que hi hagi hagut cap altra manifestació que les de la joia popular i l'entusiasme per l'arribada del nou règim». «El nuevo régimen», *El Trabajo Nacional*, n. 1.421, abril de 1931.

272. «El nuevo régimen», *op. cit.*

273. Balcells, pàg. 90.

1_Adhesió popular a la Segona República
en un carrer de Barcelona l'abril del 1931.

El sector privat tampoc no passava per bons moments: diversos milers de pisos continuaven sense vendre's ni llogar.²⁷⁴ No obstant això, els elevats lloguers repercutien molt negativament en les economies més humils, afectades per la crisi i l'increment dels productes de primera necessitat. Per a un obrer no qualificat, la despesa en habitatge suposava entre una quarta i una tercera part dels seus ingressos. D'aquí que entre el 1931 i el 1932 esclatés a Barcelona, animada pels anarquistes de la CNT i la FAI, una vaga d'inquilins. Reclamaven la reducció a la meitat dels imports per lloguer i que els aturats no haguessin de fer front als pagaments fins que trobessin una feina. La resistència enfront els desallotjaments, pel que en sabem, va ser contundent, amb especial protagonisme de dones i nens a l'hora de rebre a cops de pedra els funcionaris municipals.²⁷⁵

El gener del 1930 el problema de l'atur s'havia tornat apressant. Fins al punt que el governador civil va veure com nombrosos obrers es congregaven davant seu per exigir-li solucions. La pressió exercida va ser tan alta que els va prometre l'expulsió de tots els immigrants arribats a la ciutat en els últims temps. A falta d'assegurança contra la desocupació, moltes famílies es trobaven en una situació realment dramàtica. El juliol del 1931, grups de treballadors es presentaven a les obres exigint una ocupació, encara que ningú no els havia contractat i tampoc no es disposava d'un lloc de treball per a ells. Els empresaris van exposar el problema al governador civil. Què havien de fer amb uns operaris als quals no necessitaven? El governador va respondre que no estava disposat a tolerar aquesta mena de comportament per part dels obrers. Si donaven problemes, la policia s'encarregaria del

274. *Ibidem*, pàg. 86–87.

275. Diez, pàg. 23–25.

« Els desequilibris socials repercutien negativament en la demanda. Al cap de pocs dies s'havien retirat fins a quaranta peticions de llicències d'obres. »

seu desallotjament. Això va ser precisament el que va passar quan un contractista que estava fent una casa a Sants va acomiadar els seus obrers per manca de mitjans per prosseguir els treballs. Els seus empleats, malgrat tot, van acudir al tall com de costum. Després d'un avís a la Prefectura Superior de Policia, una secció de guàrdies, inclosos alguns de la secció d'assalt, els va expulsar amb força. Tenint en compte el que havia passat, els treballadors de les cases que depenien del mateix contractista es van declarar en vaga de braços caiguts en solidaritat amb els seus companys afectats.

El comportament obrer que acabem de descriure és el que un autor ha denominat tàctica agressiva de visibilització: «Grups organitzats es dediquen a anar a algunes obres, ocupar-les, treballar durant la jornada i, evidentment, reclamar el jornal amb actitud intimidant».²⁷⁶

Segons alguns membres del Gremi, els desequilibris socials repercutien negativament en la demanda. Al cap de pocs dies s'havien retirat fins a quaranta peticions de llicències d'obres. Els possibles clients, atesa la inseguretat de les circumstàncies, preferien esperar.²⁷⁷

Mentrestant, la Segona República establia una avançada legislació social. Va reconèixer drets laborals com el de les vacances pagades, aquest en virtut d'una llei del 21 de novembre del 1931. Sobre la seva aplicació pràctica, es conserven rebuts en els quals s'anota la suma que per aquest concepte s'entregava als treballadors. El paleta Pere Oliva, per exemple, va rebre de Ramon Mestre 103,60 pessetes el juny del 1936. Va acordar amb el seu patró que el seu descans es perllongaria durant una setmana, del 29 de juny al 6 de juliol, ambdós

inclosos. Mestre també va pagar un manobre, Joseph Carles, 75,60 pessetes pel mateix motiu. En el seu cas, les vacances serien del 13 al 20 de juliol d'aquell mateix any.²⁷⁸

Reformes positives, sí. Encara que també és cert que el problema de la desocupació no va estar mai al centre del debat polític. A banda de la fundació d'una «Caixa Nacional contra l'atur forçós», el Govern no es va distingir per la seva iniciativa en aquest terreny.

Per desgràcia, el context econòmic no hi ajudava, ni molt menys. L'Ajuntament de Barcelona, amb un dèficit monstruós heretat del règim anterior, no tenia recursos per iniciar una política d'obres públiques que alleugerís la desocupació. La Generalitat, lamentablement, tampoc no anava sobrada de recursos. El president Macià va haver d'explicar a una delegació d'aturats que el seu govern no tenia diners per a projectes importants. Iniciaria, això sí, un grup de cases barates, però poca cosa més. De fet, al llarg de l'època republicana, la ciutat no va emprendre cap obra d'importància. Per raons econòmiques, sí, però també com a conseqüència de les turbulentes polítiques. Recordem que, arran de la revolta fallida d'octubre del 1934, el Govern estatal va suspendre l'autonomia catalana i els ajuntaments d'esquerres.

El Gremi davant la República

El canvi de règim havia inquietat els sectors socials més acomodats. Els propietaris es queixaven que amb els republicans desapareixia la confiança que feia possible la inversió. Aquest recel es va manifestar en la

276. *Ibidem*, pàg. 44.

277. *ABC*, 24 de juliol de 1931.

278. Els rebuts en ARMC.

1 i 2_El president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià, declara des del balcó del Palau de la Generalitat, a la plaça de Sant Jaume, la proclamació de la República Catalana el 14 d'abril del 1931.

sortida de capitals a l'estranger, reflectit en la forta caiguda dels dipòsits en comptes corrents, al voltant d'un 35% el 1931. Però més importància va tenir el retraïment de la inversió privada, amb els consegüents problemes d'estancament productiu i absència d'expectatives a mitjà termini i a llarg termini.²⁷⁹

Com podem sondejar la posició del Centre de Contractistes d'obres? En la memòria de l'any 1931 no trobem cap comentari directament polític sobre la instauració de la República. El que sí que sabem és que el Centre va formar part d'una comissió integrada per diverses entitats econòmiques, encapçalades per Foment. La comissió va elaborar un manifest en el qual sol·licitava al Govern una estabilització de l'economia, així com una actuació enèrgica en el terreny social, motiu de gran preocupació per als empresaris.

En l'entrega del manifest, a Madrid, el Gremi va estar representat per una delegació de quatre persones, entre les quals hi havia el president i el secretari. La seva presència indica que compartia la preocupació patronal per crear un front únic a tot Espanya. El projecte dóna, per si sol, una idea de la sensació d'amenaça que regnava entre els empresaris, decidits a organitzar-se per resistir la puixança de l'esquerra. La seva capacitat de reacció no oferia cap dubte: van començar a mobilitzar-se tan sols dos mesos després de l'adveniment republicà.

El maig de l'any següent es va convocar a Barcelona una assemblea de propietaris de tot Espanya. Santiago Crivillés, representant del Gremi, va vincular la crisi constructora a la política errònia seguida des de l'Estat. En una de les conclusions de l'assemblea es va arribar a pronosticar un col·lapse de l'edificació si no es produïa un canvi de rumb polític. Amb la finalitat de provocar-lo, es va entregar al president del Govern un docu-

1

2

279. García Delgado, Jiménez, pàg. 89–90.

« El desembre del 1931, la Junta General extraordinària del Centre de Contractistes va aprovar una refosa de l'articulat dels seus estatuts. »

ment de queixa, en què s'inclouïa una amenaça. Si no veien ateses les seves demandes, els propietaris anirien amb la guerrilla, disposats a tot abans que els arrabassessin allò que els pertanyia: «col·locats al pendent, poc els hauria d'importar la resta».²⁸⁰

Nous estatuts

El 17 de desembre del 1931, la Junta General extraordinària del Centre de Contractistes, convocada a tal efecte, va aprovar una refosa de l'articulat dels seus estatuts. Hi havia una voluntat d'adaptar la normativa a les exigències del present: «Tothom sap que els socis que els estatuts del Centre, confeccionats en una altra època, no podien omplir les necessitats cada cop més complicades de la vida social moderna». Es plantejava, doncs, la necessitat de marcar un nou rumb. El canvi dels estatuts, tanmateix, va exigir un procés laboriós. El president, Federico J. Sagarra, s'hi va haver d'escarrassar, «desplegant un treball personal i esgotador», fins assolir una meta que en un principi semblava impossible: reunir els vots del 75% dels socis.²⁸¹ Coneixem, per sort, alguns detalls del debat intern. En l'Assemblea General, el senyor Roura va proposar modificar el nom de l'entitat, canviant la paraula «Centre» per la de «Gremi». Va argumentar que aquest terme seria el que, segons semblava, utilitzarien els organismes oficials a partir d'aleshores. Un altre membre, el senyor Ventura, va opinar que tal reforma era impossible ja que afectava «la part contributiva». És a dir, no es tractava d'una qüestió merament terminològica ja que repercutia en el pagament dels impostos. El senyor Albós també es va

pronunciar en el sentit de deixar la denominació com estava, atès el caràcter tradicional de la paraula «Centre», que feia honor a la seva història. Estava disposat a acceptar, com a molt, una esmena amb l'expressió «Centre Gremial». Després de la discussió es va passar a votar la proposta de canvi de nom, que finalment va ser refusada.

Un apartat de l'article vuitè va resultar, així mateix, polèmic. Segons Roura, concedia massa atribucions a les juntes de govern i consultiva en relació amb l'expulsió de socis. En tots els casos, aquestes decisions havien de ser preses només per la Junta General.

El president, Sagarra, va demanar a l'Assemblea que respectés aquest paràgraf. Si se suprimia, els òrgans de govern no tindrien autoritat per controlar aquells individus que s'extralimitessin en els seus càrrecs. Després del debat, l'epígraf es va mantenir amb l'afegit de les paraules «dins dels quinze dies següents», en referència al termini per convocar la Junta General que ratificaria un acord de destitució de càrrecs i expulsió.²⁸²

La reforma s'efectuava d'acord amb la Llei d'Associacions vigent. El text dels nous estatuts està escrit, a doble columna, tant en castellà com en català. Segons l'article tercer, el domicili social de l'entitat es trobava al carrer de Portaferri, 17, primer pis.

L'article sisè es mostrava sensible a la qüestió de gènere, en obrir les portes del Gremi a les dones:

«Podrán ingresar en lo sucesivo en la entidad, todo patrono, hombre o mujer, persona civil o colectiva, que lo solicite de la Junta de Gobierno y sea por ella admitida, y se obligue a respetar y cumplir los

280. Massana, pàg. 349.

281. Memòria de l'any, 1931.

282. "Acta de la Sesión de la Junta General Extraordinaria, celebrada el día 17 de diciembre de 1931, en el local social del centro". AGCO.

1_La multitud abarrotada la plaça de Sant Jaume durant la proclamació de la República Catalana per part del president Macià.

1

presentes estatutos y los acuerdos que reglamentariamente se tomen, siempre que sean contratistas de obras, maestros albañiles o maestros soldadores.»

La incorporació dels mestres soldadors constituïa, per certa, una altra novetat.

Més tard, amb l'article 57, el Centre expressava un dels seus principals objectius: amb la finalitat d'evitar conflictes entre patrons i obrers, el Gremi exerciria «els seus bons oficis per resoldre d'una manera justa i equitativa tota diferència que es derivi de la relació contractual de treball». En cas de ser necessari, s'acudiria davant de les organitzacions oficials paritàries, responsables de dirimir amb el seu arbitratge els possibles problemes.

Temps d'adaptació

Al llarg del 1932 es va portar a la pràctica la nova estructuració interna prevista als estatuts. Les diferents comissions, llegim en una memòria, van desenvolupar durant aquell temps una feina molt fructífera. En especial la dedicada a la «vida externa», organitzadora d'un cicle de conferències molt elogiat. L'èxit s'explica per la presència d'especialistes competents, encarregats de tractar temes interessants per al públic, que va veure en ells una aportació útil per als seus quefers. La bona acollida dispensada a aquests actes aportava un plus d'optimisme per al futur:

283. Memòria de l'any 1932, pàg. 4.

284. La seva necrològica en *La Vanguardia*, 9 de març de 1932.

285. Memòria de l'any 1932, pàg. 6.

« S'imposava la concessió de set dies de vacances pagades als operaris a l'any. »

«La diversitat de suggestius i útils temes i la competència i especialització dels conferenciants, junt amb la bona acollida que l'esmentat curset ha merescut per part dels socis, constitueixen una esperança per al successiu al quedar evidenciat que el cens social respon francament a tota iniciativa cultural.»²⁸³

Aquell any va ser escollit president del Gremi el senyor Antonio Baxeras, però la seva prematura mort, amb només 44 anys, li va impedir prendre'n possessió. Havia estat també president de la Mútua de Contractistes i vicepresident segon del Jurat Mixt de Construcció.²⁸⁴ Amb la seva desaparició, les eleccions van haver de repetir-se, amb la qual cosa Juan Pamies es va convertir en el nou dirigent del Centre.

El govern republicà, mentrestant, continuava amb la seva política de canvis. Al Centre de Contractistes l'afectaven especialment la llei del Contracte de Treball, l'organització dels Jurats Mixts i la llei d'associacions professionals.

La llei del Contracte de Treball imposava als empresaris la concessió de set dies de vacances pagades als operaris que durant un any ininterromput treballassin per a un mateix constructor. Segons el Gremi, aquesta mesura perjudicaria seriosament la indústria:

«No és necessari cap comentari a l'esmentada disposició, car a més d'encarir el preu de la construcció, en l'ànim de tots estan els múltiples inconvenients que de la seva aplicació se'n deriven, vistes la inestabilitat i solució de contiuitat dels treballs del ram.»²⁸⁵

« Al Gremi li
corresponia fer sentir
la seva veu en les
eleccions per escollir
els representants
patronals del Jurat
Mixt de les Indústries
de la Construcció. »

En els Jurats Mixts, a més del Centre de Contractistes, hi havia representades altres entitats patronals del món de la construcció. El Gremi va manifestar la seva voluntat d'actuació coordinada amb aquestes entitats afins, col·laboració que sempre produiria millors resultats que l'aïllament estèril. «El Centre ha demostrat estar sempre disposat a aportar les seves iniciatives i els seus entusiasmes a qui noblement els sol·liciti», llegim en la memòria d'activitats del 1932.

Al Gremi li correspondria fer sentir la seva veu, juntament amb altres associacions empresarials, en les eleccions per escollir els representants patronals del Jurat Mixt de les Indústries de la Construcció. El 1933, per exemple, es va presentar una d'aquestes ocasions. S'acabava de crear una secció de guixers adornistes, guixers revocadors, estucadors i encanyissadors, i s'havia d'escollir quatre vocals i els suplents. El Gremi, com la resta d'entitats implicades, havia de remetre a la Delegació de Treball les seves actes d'elecció acompanyades de la llista dels seus socis votants.²⁸⁶

La llei d'associacions professionals va obligar les entitats empresarials a adaptar-hi els seus estatus. En el cas del Gremi la rectificació va ser absolutament mínima, només va ser necessari afegir un nou article per complir les exigències legals.

La gran vaga

Si Espanya vivia moments delicats, el 1933 es va accentuar encara més la fragilitat de la situació. Aquell any, la dreta va arribar al poder. L'esquerra

es va sentir, aleshores, amenaçada i va veure perillar les conquestes socials del primer bienni republicà, encara que una altra cosa seria discutir fins a quin punt aquesta percepció de perill es correspondria o no amb la realitat.

Per desgràcia, la crisi econòmica, amb el consegüent augment de la desocupació, no ajudava a estabilitzar la jove república. Aquell va ser el moment en què la depressió va arribar al seu punt més baix. No és d'estranyar, per tant, que el nombre de vagues s'incrementés. El de la construcció va ser un sector especialment afectat: les expectatives nascudes amb el canvi de règim, el 1931, ara es veien fracassades. Ni el Govern ni la UGT sabien donar resposta a la problemàtica del ram.²⁸⁷ Des de les files anarquistes es denunciava precisament això, que ningú es preocupava pels obrers barcelonesos, víctimes d'uns nivells d'atur espaordidors.

«[La construcció] es uno de los ramos más afectados por el paro forzoso. Actualmente tiene más del 75% de obreros sin trabajo y que van pereciendo lentamente, sin que de su suerte se hayan ocupado los enchufistas de todos los partidos, el Gobierno y el Ayuntamiento, a pesar de las muchas promesas que hicieron.»²⁸⁸

En aquest marc va tenir lloc la vaga general de la construcció barcelonesa, entre el 17 d'abril i el 16 d'agost del 1933. Durant quatre mesos, una èpica «va dominar la vida de la ciutat».²⁸⁹ Aquell va ser

286. *La Vanguardia*, 5 d'agost de 1933.

287. Souto Kustrín, pàg. 101.

288. "Las grandes luchas del proletariado contra la explotación capitalista", *Solidaridad Obrera*, 18 d'abril de 1933.

289. Ealham, pàg. 228.

1_Portada d'una edició de l'Estat de Catalunya aprovat l'any 1932, que va ser vigent durant els anys de la Segona República.

un dels enfrontaments laborals més importants de Catalunya en aquella dècada, ja que el sindicat dels paletes, dependent de la CNT, tenia fama de ser especialment combatiu: «Ha estat sempre de la flamarada», apuntaria el governador civil en les seves memòries. La influència anarquista determinaria, segons ell, el rumb perillós pres per la vaga.²⁹⁰ Per la seva part, *Solidaridad Obrera*, el diari llibertari, va posar de relleu la tradició batalladora del sindicat de la construcció:

«Hartas veces han demostrado los trabajadores del ramo de la construcción sus ímpetus revolucionarios. Su sindicato es un firme baluarte de los principios emancipadores y anarquistas que presiden la marcha de la Confederación Nacional del Trabajo. Esperamos que esta vez, como tantas otras, sabrán hacer honor a su historial.»²⁹¹

La vaga va registrar un nivell de violència preocupant. Va ser, de fet, l'arquetip dels conflictes militaritzats. Com era d'esperar, va comportar una caiguda brusca en el nombre d'obres iniciades.

Tot va començar quan el sindicat anarquista, el SU, va reclamar als empresaris una nova reglamentació laboral, ja que havia caducat la vigent fins aquell moment. Els empresaris tenien quinze dies per respondre; si no acceptaven, hi hauria l'atur. A més de dos pessetes diàries per a tots els mossos, els obrers demanaven una reducció de jornada a sis hores diàries. Amb aquesta disminució es podria donar feina a molts treballadors, atès que en aquells moments la crisi de la construcció vivia el seu moment àlgid. La solució a la desocupació havia de passar per aquesta

290. Ametlla, pàg. 204.

291. "Los obreros del Ramo de la Construcción de Barcelona y sus nuevas bases de trabajo", *Solidaridad Obrera*, 4 d'abril de 1933.

« En l'imaginari de l'esquerra, els patrons es caracteritzaven per gaudir d'una vida còmoda enmig de l'abundància. »

redistribució de la feina, no a través del pagament de subsidis concedits per un Estat que els llibertaris es proposaven destruir.

La reducció de jornada constituïa una obsessió per als anarquistes, ja que era un punt fort de les seves aspiracions. Un dels seus principals pensadors, el príncep Kropotkin, va teoritzar sobre el tema en plantejar que els avenços tecnològics reduïssin el treball del proletariat fins a quatre o cinc hores per dia. D'aquesta manera, els treballadors disposarien de més temps per dedicar-lo a la formació, l'associacionisme o l'oci. No obstant això, la petició xocava contra una dura realitat que, en aquells moments, ni tan sols es complia: la jornada de vuit hores. Per a l'historiador Julián Casanova, l'aspiració pecava d'ingènua i inassolible.²⁹² En paraules d'un diari catalanista de l'època, aquests dos punts, l'augment salarial i la reducció de jornada, resultaven incompatibles amb la situació per la qual passava l'economia.²⁹³

La majoria dels obrers de la construcció, uns 10.000 dels prop de 35.000 que vivien a la Ciutat Comtal, professaven obediència anarquista. Van ser ells els que van protagonitzar la vaga, malgrat la pressió d'unes autoritats que, per soscar la seva moral, prohibien reunions o manifestacions. En realitat, les mesures d'assetjament només van aconseguir radicalitzar encara més la CNT. Per als dirigents llibertaris, la vaga, més que un mitjà de pressió amb vista a obtenir millores laborals, constituïa un instrument de canvi social; «gimnàstica revolucionària», segons les expressives paraules de García Oliver. Així, els somnis sobre la caiguda del capitalisme es barrejaven amb les inquietuds dels treballadors, centrades en qüestions pràctiques del dia a dia. Com va dir un periodista de l'època, les reivindicacions obreres i les activitats revolucionàries s'entre-

292. Casanova, pàg. 57; Díez, pàg. 42.

293. "Davant la trista vaga de la construcció", *L'Opinió*, 19 d'abril de 1933.

llaçaven i es confonien constantment: «La majoria de conflictes plantejats pels sindicats responen, en principi, a una necessitat professional. Per mica que el conflicte trigui a resoldre's, és fatal la seva derivació cap al costat revolucionari».²⁹⁴

Els anarquistes tenien clar a qui responsabilitzar dels problemes del poble: el capitalisme i l'Estat. S'havia de buscar, per tant, la seva destrucció. La República no mereixia una valoració positiva, ja que era presentada com un règim repressiu, protector dels patrons a través, per exemple, dels Jurats Mixts, un instrument refusat per qüestions de principi ja que implicava la injuriada col·laboració de classes. Des de l'òptica de la CNT, empresari i treballador, explotador i explotat, mai no arribarien a tenir interessos comuns. Representaven conceptes tan antagònics com la nit i el dia, per la qual cosa l'amistat entre ells no podia existir de cap manera. La burgesia, per la seva banda, rebia duríssims retrets. S'acusava els empresaris de la construcció de negar-se a iniciar noves obres per tal d'atacar els treballadors. Al mateix temps, se'ls atribuïa una actitud intransigent en relació amb possibles millores per als seus assalariats. En l'imaginari de l'esquerra, els patrons es caracteritzaven per gaudir d'una vida còmoda enmig de l'abundància, aliens per complet a les necessitats més bàsiques de la classe obrera.

Els anarquistes, per la seva banda, van intentar presentar a la patronal com un grup dividit. Al Centre de Contractistes d'Obres Públiques de Catalunya, la majoria, suposadament, se sentia inclinada a realitzar concessions tals com una reducció d'una hora en la jornada laboral i un augment d'una pesseta al salari. Segons *Solidaritat Obrera*, una minoria

amb poder tenia la culpa que el Centre romangués aferrat a una política intransigent. El seu president, Miró i Trepà, havia aconseguit després d'un dur debat imposar la seva línia dura respecte als vaguistes.

Així, proporcionant aquests detalls, el diari llibertari es proposava informar als treballadors de qui eren els seus enemics més destacats.²⁹⁵ En aquesta ocasió es referia a Joan Miró i Trepà, gerent de la Sociedad Pavimentos y Construcciones, una de les figures més combatives de l'empresariat català, partidari d'una política de confrontació directa amb els cenetistes.

Uns dies abans d'iniciar-se el conflicte, *L'Opinió* va acusar la FAI, el sector més radicalitzat de la CNT, de presentar unes reivindicacions amb l'únic propòsit de buscar problemes, no de solucionar la situació dels obrers. Segons aquest diari, es tractava d'una tàctica d'obstrucció a l'ordre establert a través d'una agitació permanent, desordenada i delirant.

En canvi, *Solidaridad Obrera* entenia que les demandes obreres tenien «tant caràcter revolucionari com econòmic», per la qual cosa la lluita es traslladava a un terreny en què els protagonistes havien de manifestar «un esperit de rebel·lia indestructible». Combatrien fins a la victòria sense que es plantejés cap altra alternativa, donant per suposat que la patronal no cediria sense plantejar batalla. El seu èxit afavoriria la causa revolucionària, a partir del suposat que un treballador amb millors condicions econòmiques es mostrés més entusiasta amb la lluita.²⁹⁶

Els afiliats de la UGT, en canvi, van preferir abstenir-se i alimentar l'hostilitat d'una CNT que els considerava «mercenaris al servei de la burgesia». El sindicat socialista havia intentat resoldre els problemes dins d'un marc

294. Planes, pàg. 144.

295. "El Ramo de la Construcción, a los trabajadores...", *Solidaridad Obrera*, 16 d'abril de 1933.

296. "Las nuevas bases del sindicalismo de la construcción", *L'Opinió*, 7 d'abril de 1933. "Los obreros del Ramo de la Construcción...", *Solidaridad Obrera*, 4 d'abril de 1933.

1_Reconstrucció d'unes naus gòtiques durant la Segona República.

institucional, és a dir, a través dels Jurats Mixts. Com que la iniciativa va fracassar, es va negar a secundar una vaga que, des del seu punt de vista, constituïa una maniobra contra la República. Per això, els seus afiliats continuarien anant a la feina com de costum. A la pràctica, però, no els va ser possible: els patrons van tancar les obres. Hi va haver qui va interpretar el fet com una mena de connivència de facto entre els empresaris i la CNT, «perquè si a algú interessava la vaga i el conflicte a què avui estan sotmesos els obrers de la construcció era principalment a la classe patronal».²⁹⁷ Per tant, des d'aquesta òptica, si els ugetistes reclamaven amb insistència incorporar-se als seus llocs i no se'ls permetia l'entrada, no es podia parlar de vaga sinó de locaut. Segons sembla, va arribar a donar-se el cas que algun constructor va trucar a la policia per desallotjar els paletes de les seves obres.

Mentrestant, el governador civil es va pronunciar radicalment contra la vaga ja que, segons ell, no responia a un objectiu autènticament obrerista. I a més no serviria de res, sobretot tenint en compte que incidia en un sector, el de la construcció, tocat ja per una considerable desocupació: «Tothom sap que el major nombre d'aturats proporcionalment és el d'obres paletes». Per aquesta raó, seria difícil provocar massa perjudicis a uns patrons que, en paraules del governador, no semblaven gaire impressionats amb la decisió dels treballadors.²⁹⁸

El 18 d'abril, l'atur s'havia estès per Barcelona, la majoria d'obres van tancar i en la resta només es treballava als matins. Segons dades de la Prefectura Superior de Policia, el seguiment va ser molt ampli. En la zona

oest de la ciutat només van anar al tall 33 obrers, pels 672 que «folgaven». En la zona sud, de 14 obres només en treballaven tres. Aquestes xifres, no obstant això, cal prendre-les amb certa precaució, ja que, atesa la situació de crisi, abans de l'atur només hi havia en actiu una cinquena part dels treballadors del ram.

L'Opinió va tractar de minimitzar el seguiment de la vaga posant de manifest que havia estat només del 80%... Com si aquesta xifra no fos un percentatge més que acceptable!

Solidaridad Obrera, en canvi, es va pronunciar amb rotunditat: l'èxit de la convocatòria havia estat total. Ni un sol obrer del sector havia agafat les eines. L'atur, absolut, afectava més de 35.000 treballadors.²⁹⁹

Hi va haver qui va aprofitar per fer gala de sentiments xenòfobs. La vaga formaria part d'una campanya dirigida contra l'economia catalana i contra la República. Qui hi havia al darrere? Els treballadors forans, arribats des d'altres punts de la península. Aquests «catalans d'adopció», en comptes d'agrair l'acollida cordial que se'ls havia dispensat, es dedicaven, suposadament, a crear conflictes contínuament. Per solucionar els continus problemes, un articulista reclamava el prest traspàs a la Generalitat de les competències d'ordre públic.

«Que vingui ben aviat aquest traspàs de serveis d'ordre públic, tota vegada que, potser amb plena responsabilitat dels nostres actes, podem actuar de molt distinta manera; mentre això no arribi, mentre estiguem pendents del que ens hagin de resoldre els altres, haurem d'esperar

297. *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 20 de juliol de 1933.

298. *Diario de Barcelona*, 18 d'abril de 1933.

299. «Davant la trista vaga de la construcció», *L'Opinió*, 19 d'abril de 1933. «El proletariado y el capitalismo, frente a frente», *Solidaridad Obrera*, 19 d'abril de 1933.

« Els empresaris van culpar la CNT de la situació i van manifestar una voluntat inequívoca de no cedir en les seves demandes. »

confiats que l'obrer català es llevi un dia fastiguejat i liquidi pel seu compte el que les autoritats no s'han atrevit a liquidar mai.»³⁰⁰

La contraposició queda molt clara: obrer català responsable enfront obrer forà sinònim d'agitació incontrolada. Aquesta mena de prejudicis era típica de certs mitjans intel·lectuals, amb autors com Josep Antoni Vandellós, que teoritzaven sobre l'amenaça que representaven els recent arribats per a la supervivència de la nació catalana.

En previsió de possibles disturbis, les autoritats van ordenar un fort desplegament de seguretat. Guàrdies armats patrullaven els carrers. No en va, com aviat es comprovaria, la protesta va desembocar en enfrontaments amb les forces de l'ordre. La policia, a prop de la plaça Universitat, va reprimir amb duresa els manifestants.

Què pensaven, mentrestant, els empresaris? És possible fer-se una idea de l'entrevista que la periodista Irene Polo va fer al president i al vicepresident del Centre de Contractistes. Ambdós van culpar la CNT de la situació i van manifestar una voluntat inequívoca de no cedir en les seves demandes. Les bases presentades pels anarquistes no serien objecte de negociació i els constructors no podien acceptar-les, encara que volguessin, sense la intervenció del Jurat Mixt. En cas contrari, la seva decisió no tindria validesa i podria ser revocada pel Ministeri de Treball. En canvi, la CNT no contemplava aquesta via de solució ja que no reconeixia els jurats, per tant, aquesta possibilitat estava tancada.

D'altra banda, els dirigents del Gremi puntualitzaven que la disminució de la jornada laboral no redundaria en un augment de la feina. Si els obrers treballaven sis hores en comptes de vuit, no per això els empresaris contractarien més gent: a les obres no hi quedava espai per a la mà d'obra suplementària. No es crearien més llocs de treball, però el sector quedaria greument perjudicat pels retards en els edificis. El que fins aquell moment s'acabava amb sis mesos, ara s'acabaria amb vuit.³⁰¹

D'acord amb el protocol previst per la legislació per a casos semblants, un Jurat Mixt va convocar una reunió entre els treballadors i les associacions patronals. Però la no compareixença de la representació obrera va forçar l'anul·lació de l'encontre.³⁰²

Al cap de pocs dies es va estendre el rumor que la vaga es trobava en vies de solucionar-se. Es deia que els patrons havien accedit a l'augment salarial d'una pesseta diària i a la jornada laboral de set hores. L'origen del malentès va esdevenir-se en un encontre entre el Gremi de Contractistes i «una associació obrera», celebrat a la Delegació Regional del Treball. La reunió, informava un diari, no tenia res a veure amb el conflicte, «sinó que havia tingut com a únic motiu resoldre una qüestió d'ordre intern del Jurat Mixt de la Construcció sobre la validesa d'una acta aprovada en sessió de ple celebrada el dia 15 de l'actual».³⁰³

La premsa conservadora va carregar contra els vaguistes. *Diario de Barcelona*, en un editorial, no observava en la seva actuació cap reivindicació social sinó un pretext absurd amb el qual assolir fins revolucionaris. Segons aquest diari, els paletes només aconseguir-

300. Serinya, Francesc, "La vaga, com a principi destructiu", *L'Opinió*, 20 d'abril de 1933.

301. Polo, Irene, "El que diuen els patrons", *L'Opinió*, 21 d'abril de 1933.

302. "Paralización en el ramo de obras", *La Vanguardia*, 19 d'abril de 1933.

303. *Diario de Barcelona*, 23 d'abril de 1933.

« Reduir la jornada a set hores equivalia a la ruïna de Barcelona i, per consegüent, a la de Catalunya. »

en una cosa, incrementar l'atur, ja que amb la seva actitud estaven espantant els capitalistes que, amb una situació diferent, haguessin invertit en la construcció. Cap contractista aguantaria econòmicament si augmentava el cost de la mà d'obra al mateix temps que es reduïa la jornada laboral.³⁰⁴ Els empresaris de la construcció compartien aquest punt de vista: reduir la jornada a set hores equivalia, segons ells, a la ruïna de Barcelona i, per consegüent, a la de Catalunya. Pel que fa a un possible increment salarial, aquest no s'havia de produir mentre el cost de la vida no experimentés alguna variació.

El 26 d'abril el Centre de Contractistes i Mestres Paletes de Barcelona va fer públics una sèrie de punts. En el primer, manifestava la seva estranyesa per la creació d'una altra entitat patronal. La seva existència li semblava perjudicial ja que la dispersió de forces no conduiria a res positiu. Es referia al «Gremi de Contractistes i Mestres de Cases de Catalunya», amb seu a la Ronda Universitat, 33. Aquesta organització «dissident» representava un 15% dels empresaris del sector. La resta continuava representat per l'antic Centre de Contractistes.³⁰⁵

A continuació, el Gremi expressava el seu desgrat envers les notícies sobre una possible nul·litat de les bases aprovades pel Jurat Mixt.

A les autoritats i els organismes oficials se'ls enviava un missatge clar: els patrons representats pel Centre estaven disposats a utilitzar tots els mitjans legals que tenien a l'abast, amb vista a defensar les bases aprovades pel Jurat Mixt.

Quant als associats, aquests havien d'abstenir-se de discutir, i molt menys d'acceptar, bases de treball diferents a les que el Gremi els comunicés directament.

Cada dia, de set a o vuit de la nit, es facilitarien a la seu social notícies sobre el desenvolupament de la vaga.³⁰⁶

Desunió

La vaga no es va viure al Centre de Contractistes sense divisions internes, encara que aquest és un tema bastant mal conegut. Sí que sabem que es va arribar a l'expulsió reglamentària de diversos socis, als quals s'acusava de pretendre dividir la «classe patronal» en uns moments en què la unitat era més necessària que mai.

«Resulta paradoxal que quins tanta ostentació de legitimitat patronal invocaven, vulguessin crear un conflicte més entre'ls patrons en dites crítiques circumstàncies, actuant en un sentit tal, que per a jutjar-lo, podem avui fredament remetrens a la premsa d'aleshores. No amb fer-hi comentaris, ja que'l fet està en la memòria de tots. Era sols un cas de dignitat i la dignitat té també certes exigències.»³⁰⁷

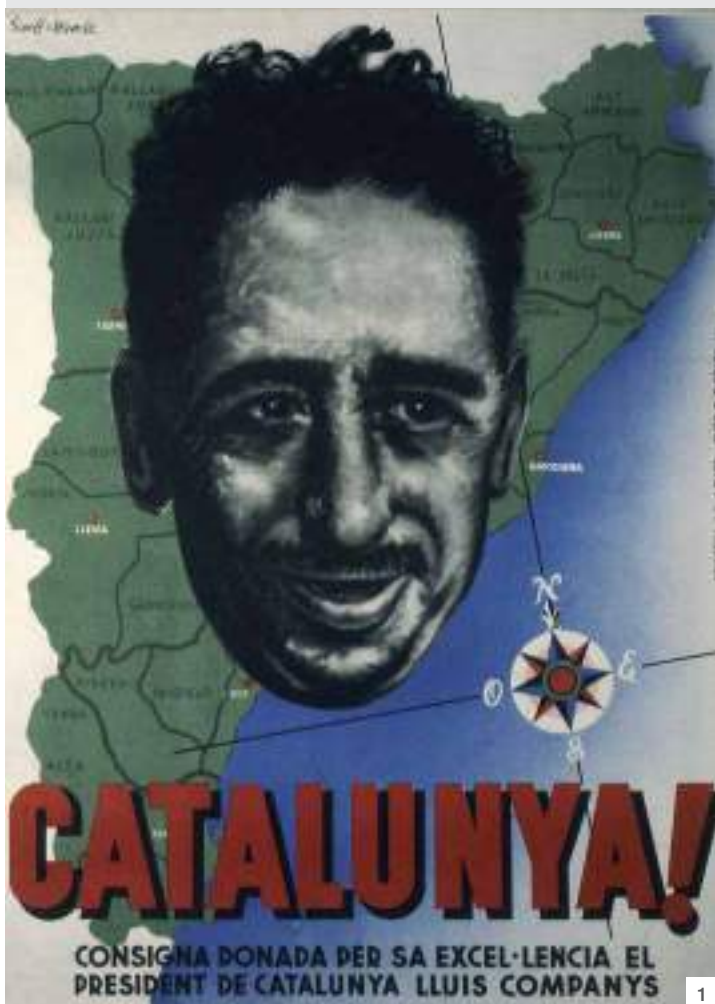
El llenguatge, salta a la vista, era d'una duresa extrema. Reflectia el sentiment de refús que provoca una tradició, en aquest cas accentuat perquè els fets es van produir en una conjuntura difícil.

304. *Diario de Barcelona*, 19 d'abril de 1933.

305. "Nueva entidad patronal", *Diario de Barcelona*, 19 d'abril de 1933. Planes, pàg. 151.

306. *La Vanguardia*, 27 d'abril de 1933.

307. Memòria de 1933. AGCO.

1_Cartell del Centre Català Republicà amb una imatge de Lluís Companys.

Però, d'altra banda, el Gremi no estava sol. Va rebre el suport moral de la patronal del tèxtil, preocupada per la lluita en un ram, el de la construcció, al qual considerava d'interès per a la classe empresarial en el seu conjunt. El Centre de Contractistes, a l'hora de presentar batalla, es podia sentir protegit.

Lògicament, per afavorir la seva causa, els anarquistes van continuar amb la seva política d'intentar atiar les contradiccions patronals. Parlaven de molts empresaris que, a títol individual, es mostraven partidaris d'acceptar les reivindicacions obreres. Així, *Solidaridad Obrera* informava d'una assemblea al Centre de Contractistes en què suposadament havia predominat la «coacció d'un» sobre una majoria partidària de postures menys intransigents, és a dir, partidaris de no realitzar ofertes humiliants per als vaguistes. Els llibertaris entenien que era humiliant la recent proposta de mantenir la jornada laboral en vuit hores diàries i augmentar una pesseta de jornal només als mossos.³⁰⁸

El desenllaç

A les 11 setmanes de vaga es va arribar a un aparent cul-de-sac, el conflicte semblava que no tenia fi! Segons els contractistes, la vaga no responia tant a reivindicacions obreres com al propòsit de la CNT de conservar la seva hegemonia entre els obrers del sector. Per això mateix, la central llibertària no respectava els acords del Jurat Mixt, «amb ànim d'atribuir-se i imposar [...] tota solució de vaga».

Si hi havia alguna possibilitat d'un acord, aquest només podia venir, segons el Gremi, d'una ràpida intervenció del Ministeri. S'havia de donar oportunitat als obrers per reintegrar-se al treball, quelcom que, si fem cas

308. *Solidaridad Obrera*, 10 i 11 de juny de 1933.

als patrons, desitjaven fer aviat, cansats de la postura estèril i sense sortida en què els col·locava la CNT. El seu dilema seria entre el «pacte de la gana» o l'acceptació de l'oferta realista dels empresaris, sempre tenint en compte l'ínaplicable de certes reivindicacions. L'augment salarial reclamat pels vaguistes, per no parlar de la setmana de quaranta hores, encarriria de tal manera els costos «que foragitaria definitivament els capitals i produiria un col·lapse inevitable en la indústria». Els obrers havien de ser conscients que reclamaven una sèrie de millores que tindrien les conseqüències negatives següents:

- Encarir la construcció, «actualment ja molt castigada per si mateixa». El nombre de desocupats, per tant, s'incrementaria.
- S'implantaria immediatament la jornada de set hores a la resta d'indústries de Barcelona, la qual cosa produiria una considerable inflació per a l'encariment de la mà d'obra.
- En tractar-se d'una mesura local, la indústria catalana quedaria en una situació d'inferioritat enfront d'altres regions, com el consegüent desastre econòmic que abocaria els obrers a una «major misèria».
- El preu de l'habitatge s'elevaria fins a uns nivells inassolibles.

Per evitar totes aquestes calamitats, el Gremi ofería un augment de sou del 10,7%. Un increment que els constructors treien dels seus propis marges de benefici, ja que els preus dels contractes es mantenien inalterables. Això era tot el que podien oferir; «el que no poden concedir, perquè no ho guanyen, és el que reclamen els obrers o els seus representants».³⁰⁹ Largo Caballero va intentar arreglar el conflicte amb un laude que fixava increments salarials i 44 hores setmanals de treball. Així, el dirigent socia-

1

2

3

309. Informe sobre la vaga. Barcelona, juny de 1933. AHCCB 658-14.

1_Imatge d'una dona recuperant un matalàs entre les runes de casa seva després d'un bombardeig de l'exèrcit del general Franco en plena Guerra Civil.

2_Membres de la CNT damunt d'una tanqueta mostren les seves banderes i els seus rifles pels carrers de Barcelona el 1937.

3_Bombardeig sobre el barri de Sant Andreu, els dies 17 i 18 d'abril del 1938, en plena Guerra Civil espanyola.

lista es proposava afavorir la UGT, oferint unes millores apreciables, i debilitar el sindicat rival, la CNT.

Els anarquistes, tanmateix, van refusar el pacte així com els empresaris. El Centre de Contractistes va fer arribar una carta al governador civil en la qual justificava la seva negativa a aplicar la decisió del Ministeri de Treball, la qual havia conegut per la premsa a falta de comunicació oficial. Amb la suspensió de la mesura s'evitaria, en la seva opinió, un dany irreparable a la indústria constructora, ensems que es previndrien «inevitables repercussions en altres rams de treball».

Segons els membres del Gremi, l'orde ministerial atemptava contra diverses disposicions legals, però sobretot contra l'article 51 de la Constitució republicana, que establia la facultat legislativa únicament a les Corts en tant que representació directa del poble. El Ministeri, per tant, usurpava atribucions que no li corresponien quan reduïa la jornada per llei. Disconforme, el Centre de Contractistes denunciava la irregularitat davant del poder públic:

«Una disposición ministerial no puede modificar la ley de Jornada de Trabajo de 1º de julio de 1931, que fija en ocho horas su duración y sólo una nueva ley votada en las Cortes tendría fuerza de imponer una nueva reducción en la jornada de trabajo.»

Es produïa, des d'aquesta òptica, una «notòria infracció constitucional».³¹⁰ La violència, per tant, va continuar i es van donar casos de treballadors en

vaga que van agredir els que havien tornat a la feina. De vegades esclataven bombes, d'altres se sentien trets.

El juliol, el problema es va tractar en el parlament català. Fronjosà, d'Unió Socialista de Catalunya, va denunciar enèrgicament l'actuació dels anarquistes, ja fossin de la CNT o de la FAI. Considerava que negociar amb ells des de la bona voluntat era inútil perquè, com que no es respectava el marc legal, no plantejaven conflictes que es poguessin resoldre normalment. Tenien per norma de conducta la violència i utilitzaven mètodes de lluita que el diputat socialista no dubtava a qualificar de criminals.³¹¹

El Centre de Contractistes va intervenir per assolir una solució negociada. Va oferir als representants de la CNT una setmana de 44 hores, augment de sou i acabar amb els preufets. A més, el dia en què les condicions climàtiques impedissin treballar, es cobraria mig jornal.

L'agost es va viure un nivell de violència alarmant, els esclats de bombes eren continus. Grups de vaguistes atacaven els guàrdies civils que protegien els esquiroles. Fins i tot es van produir assassinats d'obres ugetistes, considerats traïdors pels llibertaris. Un d'ells va ser abatut mentre passejava pel carrer amb la seva filla. Una delegació del Gremi de Constructors es va reunir amb el governador civil per aclarir-li que, al contrari del que afirmaven certs diaris, moltes obres havien obert. En conseqüència, el nombre d'operaris que anaven al tall s'havia incrementat considerablement en relació amb els dies anteriors.³¹²

310. El Centre de Contractistes al governador civil. Barcelona, 17 de juliol de 1933. AHCCB 658-14. "La huelga del ramo de la construcción", *La Vanguardia*, 18 de juliol de 1933.

311. *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 20 de juliol de 1933.

312. *El Heraldo de Madrid*, 1 d'agost de 1933.

Aquell mateix mes, els anarquistes havien de decidir si tornaven o no a la feina. Davant del perill que les bases es rebel·lessin contra el pacte, la direcció va organitzar una votació secreta en la qual van participar menys de dos mil obrers, dels quals 1.227 es van mostrar favorables a acabar amb la vaga. Aquest procediment irregular suposava una ruptura amb les tradicions democràtiques i autogestionàries del sindicat: «La CNT havia caigut sota la influència d'un nucli petit de militants que feia política principalment a través de la violència».³¹³ En realitat, l'organització en la qual tots expressaven la seva opinió en la presa de decisions no va ser res més que un mite; com qualsevol altre moviment de masses, l'anarquista es dividia entre una minoria amb formació ideològica i una majoria aliena als debats interns.³¹⁴

Al Jurat Mixt li va quedar un paper no gaire brillant: el d'aplicar la nova regulació laboral, negociada fora del seu àmbit.³¹⁵

Uns parlaven ja de la victòria de la classe obrera, però alguns anarcosindicalistes criticaven el fet que s'acceptés menys del que havia ofert Largo Caballero. En l'acord conciliatori del 14 d'agost hi va intervenir el governador civil. D'aquí derivava, segons el Centre de Contractistes, la legalitat i la licitud del pacte. La interpretació d'aquest pacte, tanmateix, esdevindria polèmica. En la seva memòria del 1934, el Gremi al·ludiria a la seva lluita sorda i fatigosa, davant dels organismes de treball, per mantenir allò acordat.

Mentrestant, en altres parts d'Espanya, la construcció també vivia moments agitats. L'octubre del 1933, a Madrid, el sector va iniciar una vaga

general que es va estendre als pobles dels voltants. Va ser «la primera vaga general de tota una indústria en el Madrid republicà».³¹⁶ Una experiència, per cert, repetida l'any següent per motius similars, la protesta contra uns acomiadaments.

Qüestions mèdiques

Del Gremi en depenia la «Mútua de Contractistes Generals d'Obres i Mestres Paletes de Barcelona», fundada l'any 1904, i com orgullósament resava una de les seves memòries, va ser la primera de la seva classe. Sabem que, el 1935, el seu dispensari va atendre 4.563 visites. Es van fer 1.386 reconeixement i es van donar 206 «massatges manuals». Entre els seus altres serveis es comptaven les radiografies, radioscòpies i sessions amb raigs ultraviolats i infrarojos. En el laboratori es van efectuar 16 anàlisis d'orina.

La Mútua, a més d'atenció mèdica, oferia els serveis d'una assessoria jurídica, a càrrec de l'advocat Ferran Benet. Els dimarts i divendres, de quatre a cinc de la tarda, en el mateix local de la Mútua, atenia consultes relacionades amb els accidents de treball i les assegurances.

Els accidents, el 1935, van baixar dels 647 de l'any anterior als 512. La direcció de l'entitat se sentia orgullosa per com s'havien solucionat les reclamacions dels afectats: «dintre sempre la humanitària generositat i el sentiment de justícia social que ha presidit en tot moment l'actuació d'aquesta Mútua».³¹⁷

313. Ealham, pàg. 230.

314. Casanova, pàg. 63.

315. Planes, pàg. 151.

316. Souto Kustrín, pàg. 102.

317. Memòria de la Mútua de Contractistes Generals d'Obres i Mestres Paletes. Barcelona, 31 de desembre de 1935.

Preludi de l'abisme

A mitjan 1934 es va difondre el rumor que es preparava la creació d'una companyia de paletes. El motiu? Fer front a les tarifes i els abusos atribuïts als empresaris i contractistes. La notícia va aparèixer a *Renovació*, una publicació d'esquerres, republicana i catalanista.³¹⁸

L'any següent, la construcció va experimentar un canvi de tendència, l'activitat es va revitalitzar i es va observar un notable increment de l'edificació. Això va ser causat, en part, a la «lei Salmó», una mesura anticíclica clàssica, del juny d'aquell any, orientada a lluitar contra l'atur. L'impuls de la iniciativa privada va ser l'altre factor que va contribuir al relleu. La millora del sector, per desgràcia, s'aturaria molt aviat amb l'esclat de la Guerra Civil.

El 8 de juliol del 1935 es van iniciar les sessions de l'Assemblea de Constructores d'Obrers d'Espanya, a la seu de la Confederació Gremial Espanyola.

Després de la victòria de l'esquerra Frente Popular es va promulgar un decret, amb data del 29 de febrer, sobre la readmissió de treballadors. El Gremi de Contractistes, a través de la premsa, va sol·licitar als seus associats que comunicuessin a la secretaria les reclamacions que amb aquest motiu els presentessin. S'estudiaria cas a cas si la readmissió procedia o no.³¹⁹

El juny del 1936, diversos centenars d'entitats econòmiques catalanes signaven un important manifest en el qual denunciaven la depressió que patia Catalunya, considerada d'una gravetat sense precedents. Als problemes generats per la crisi s'hi havia de sumar la inestabilitat política i

social. Tot això generava una profunda incertesa que angoixava i desorientava nombrosos empresaris, molt interessats a deixar clar que el seu no era un gest contra el poder constituït. No podia ser-ho perquè ells, per definició, eren apolítics. Quan es dirigien al govern del Frente Popular, més que fer-los retrets, els demanaven que fossin conseqüents amb el seu programa.

El document dibuixava l'agitació social amb dramatisme. Per tot arreu sortien conflictes i reclamacions, individuals o col·lectives. Mentrestant, moltes empreses es trobaven totalment arruïnades i fins i tot les més solvents tenien «esgotat el seu capital circulant, esgotats els crèdits bancaris». La situació d'anarquia no els ajudava, segons el manifest, a sortir de l'abisme, sinó que els suposava un obstacle per a la seva recuperació: «Ningú no pot saber fixament a quin cost li resultarà la producció, si podrà complir els terminis d'entrega, perquè l'únic cert és que ja mai no se sap quan ni com els obrers faran la seva feina».

Hi havia cap solució? Els empresaris creien que sí. Proposaven una treva social, amb una durada de tres o quatre mesos, en la qual estaria prohibit reclamar augment de salari, reducció de jornada laboral o qualsevol canvi «que aportés alteració fonamental en les condicions actuals». Si no s'acceptava aquesta treva, el país s'encaminaria cap a la ruïna total.

El Gremi de Contractistes també va firmar el Manifest, encapçalat per Foment del Treball. Cal suposar que la seva postura no es devia tant a problemes propis, ja que la construcció experimentava un cert ascens, com a solidaritat de classe amb la resta dels patrons.³²⁰ Els constructors també havien d'estar inquietos pel que percebien com

318. *Renovació*, n. 37, 1 de juliol de 1934.

319. *La Vanguardia*, 6 de març de 1936.

320. "Un importante manifiesto de las entidades económicas de Cataluña", *La Vanguardia*, 7 de juny de 1936.

« Quan va començar
la Guerra Civil hi havia
mil cinc-centes
empreses
constructores
a Barcelona. »

una desestabilització sistemàtica per part de les forces obreres. Un comentari publicat a *La Vanguardia* era, en aquest sentit, tremendament revelador.

«La máxima preocupación de las autoridades y del público está concentrada en la ofensiva emprendida por las organizaciones proletarias, al multiplicar los conflictos sociales y plantear reclamaciones evidentemente excesivas, que, por ser así, desembocan en inevitables huelgas.»³²¹

Vents de guerra

En el moment en què es va iniciar la Guerra Civil espanyola, el 18 de juliol, la indústria constructora de Barcelona comptava amb unes mil cinc-centes empreses, la majoria de petites dimensions, i amb més de trenta mil treballadors. L'alçament militar va provocar, com a resposta, una revolució social. S'ha parlat molt sobre el poble alçat en armes que, suposadament, hauria sufocat la rebel·lió a Barcelona. En realitat, els artífexs de la victòria van ser els guàrdia civils i els soldats que es van mantenir fidels a la República. Els carrers es van omplir d'obrers, sí, però quan el perill ja havia passat.

Els vents d'anarquia van enderrocar l'Estat, substituït per milícies armades. Els més radicals, en nom del nou ordre socials, predicaven la destrucció de tots aquells susceptibles d'oposar-se a la marea revolu-

cionària, ja fossin empresaris, militars, sacerdots, etc. La seva desaparició, segons els extremistes, implicava la destrucció de l'odiat capitalisme burgès.

El Gremi de Constructores va ser dissolt durant els primers dies de la contesa. La seva seu social va acabar destruïda, per la qual cosa el conserge, Josep Sarró, es va trobar de sobte sense habitatge. Malgrat tot, va tenir una mica de sort ja que va trobar un pis, un pèl més petit, al mateix edifici. Mentrestant, l'advocat que assessorava el Gremi, Ramón García de Haro, es va veure obligat a fugir. Havien saquejat el seu domicili. Quan va tornar a Barcelona, els agremiats que encara quedaven es van reunir a casa dels Sarró.³²²

Desconeixem quants devien fugir, però hem pogut documentar el cas de Miguel Riu, mestre paleta, al qual trobem a Burgos, la capital franquista. Allà va obtenir el carnet de la Falange, expedit el 8 de juliol del 1938.³²³ La col·lectivització del sector es va posar en marxa. El Sindicat Únic de la Construcció, de tendència anarquista, i la UGT, socialista, van arribar a un acord, fruit del qual va néixer l'Agrupació de la Construcció de Barcelona, poc després rebatejada com a Agrupació Col·lectiva de la Construcció de Barcelona. La seva creació havia sorgit de dos sindicats, però eren els anarquistes els que portaven la veu cantant.

La socialització va implicar la incautació dels béns dels empresaris. Els Mestre, per exemple, van perdre un descapotable que va passar a mans dels antiaeris i va servir per metrallar els avions enemics.³²⁴

321. "El manifiesto de las entidades económicas", *La Vanguardia*, 7 de juny de 1936.

322. Breus però interessants notícies sobre el Gremi durant la guerra civil, a Mestre Rial, Ramon. en Mestre Rial, Ramon. «El naixement del Gremi», Butlletí del Gremi de Constructores d'Obras de Barcelona, n. 12, desembre de 1978, pàg. 2–3.

323. AHCCB, CIIM, Fitxes d'Incorporació, Caixa 201, Expedient 19.290.

324. Entrevista a Ramon Mestre Carulla, realitzada per l'autor.

1_Partidaris del general Franco celebren la derrota de l'exèrcit republicà a la plaça de Catalunya després de la caiguda de la ciutat de Barcelona.

2_Fotografia aèria de la plaça de Catalunya feta el 28 de gener del 1939 amb gent celebrant la victòria de l'exèrcit del general Franco.

El cotxe constituïa aleshores un símbol de classe social ja que reflectia una posició elevada.³²⁵ És per això que molts milicians es van dedicar a confiscar uns artefactes que representaven la burgesia. En aquells temps, Ramón Mestre Domingo treballava al servei de la Comissió de la Indústria de Guerra. Va objectar que el cotxe li resultava indispensable per fer la seva feina, però no va tenir sort i va veure com es desestimava la seva alegació:

«Por la presente ponemos en su conocimiento que por causas ajenas a nuestra voluntad, se sirvan, a partir del próximo mes de enero, dar de baja de pupilaje el coche Peugeot nº 57339, el cual figuraba a nombre de R. Mestre Domingo. Dicho coche fue incautado hace unos días por la Consejería de Defensa, Parque Móvil, y destinado a la Defensa Antiaérea.»³²⁶

Els Mestre van seguir treballant en la seva empresa, a les ordres d'un comitè i amb sou d'obriers, durant el 1936 i part del 1937. La seva retribució la coneixem, font oral a banda, per una relació dels jornals satisfets entre el 29 de març i el 2 d'abril del 1937. Antoni i Ramón Mestre Rial van rebre cent pessetes cada un d'ells, segons els document segellat per un «Comitè de Control Casa R. Mestre» a càrrec de la CNT i la UGT. L'altre segell correspon al Sindicat d'Indústria de l'Edificació, a mans de la CNT.³²⁷ Havien perdut la direcció del negoci, però, al contrari del que va succeir amb altres patrons, no van haver d'amagar-se per escapar dels milicians, segurament perquè se sabia que havien donat un bon tracte al seu personal. En qualsevol cas, van continuar així fins que van acabar arruïnats:

325. Díez, *Venjança de classe*, pàg. 114.

326. Comitè de Control del Garatge n. 28 UGT. Barcelona, desembre de 1936. ARC.

327. La relació de jornals es troba a ARC.

1

2

« Les institucions
oficials no es donaven
gaire pressa per pagar,
i l'Agrupació de la
Construcció de
Barcelona es va trobar
en un cul-de-sac
econòmic. »

«Quan els diners es van acabar, els mateixos treballadors van tancar perquè no hi havia clients ni diners per repartir».³²⁸

Tampoc no els van faltar els problemes als Grau quan es van veure privats de la seva maquinària. El magatzem on tenien el mascle i el carro per transportar els materials va ser intervingut. Jaime Grau Batet, tal com recorden els seus néts, es va veure obligat a subsistir fent apedaçaments i petites obres als veïns i coneguts. El fet de disposar d'un petit hort el va ajudar a superar aquells temps difícils.³²⁹

La seva situació es devia complicar el novembre del 1937, quan el Sindicat de la Construcció va acordar prohibir el treball per compte propi. La decisió buscava neutralitzar competències perilloses, per la qual cosa ningú no podria realitzar obres al seu aire sense la corresponent autorització:

«Para evitar que antiguos burgueses se dediquen de forma clandestina a hacer remiendos en casas que están interesadas en perjudicar los intereses de la Agrupación y para evitar competencias que pueden ser fatales a todos, acordóse que ningún albañil, sea por cuenta propia o por cuenta de alguna casa no acoplada, podrá hacer ningún remiendo sin ir previsto de un permiso expedido por la citada Agrupación.»³³⁰

Fixem-nos en el llenguatge revolucionari del document; va dirigit contra els «antics burgesos».

L'Agrupació de la Construcció, no obstant això, no va arribar a reunir totes les empreses del sector. En part per la crisi desencadenada per la guerra, en part perquè els partidaris de la col·lectivització, a mesura que avançava la contesa, anaven perdent poder. A més, el seu funcionament es va veure entrebancat per dificultats derivades de la situació bèl·lica. Calia enfrontar-se a la carestia de matèries primeres i combustible, però sobretot a la crisi general en la qual es va veure immers tot el territori republicà. Atesa la inestabilitat política i social, la inversió privada va brillar per la seva absència. La desaparició d'aquesta font de recursos, al voltant d'un 75% del finançament abans de la guerra, es va traduir en una paràlisi de l'activitat constructora. No obstant això, malgrat la importància de la caiguda, aquesta va ser una mica menys lleu a Barcelona que al conjunt de Catalunya.

A falta d'inversió privada, només quedava el diner públic. Les institucions oficials, per desgràcia, no es donaven gaire pressa per pagar, així que no va ser rar que l'Agrupació de la Construcció de Barcelona s'acabés trobant en un cul-de-sac econòmic. Les seves finances es van deteriorar tant que la Generalitat va haver d'intervenir l'Agrupació.³³¹

Tot i que la revolució va suposar, a primera vista, una forta ruptura amb el passat, una observació atenta permet establir elements de continuïtat. Malgrat l'antidcleralisme de l'esquerra, els catòlics seguien celebrant els seus ritus, fins i tot clandestinament. Per això, el 13 de juliol del 1938, pràcticament cap paleta va anar al tall. Molts van demanar la baixa per malaltia.

328. Entrevista a Ramon Mestre Carulla.

329. Entrevista a Santiago i Jaime Grau, realitzada per l'autor, el 15 d'abril de 2010.

330. Sindicat Únic del Ram de la Construcció de Barcelona i el seu radi, secció paletes i mossos, al Comitè de Control de la Ex Casa. Barcelona, 30 de novembre de 1937. ARC.

331. Castells Durán, *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936–1939*, pàg. 109–133.

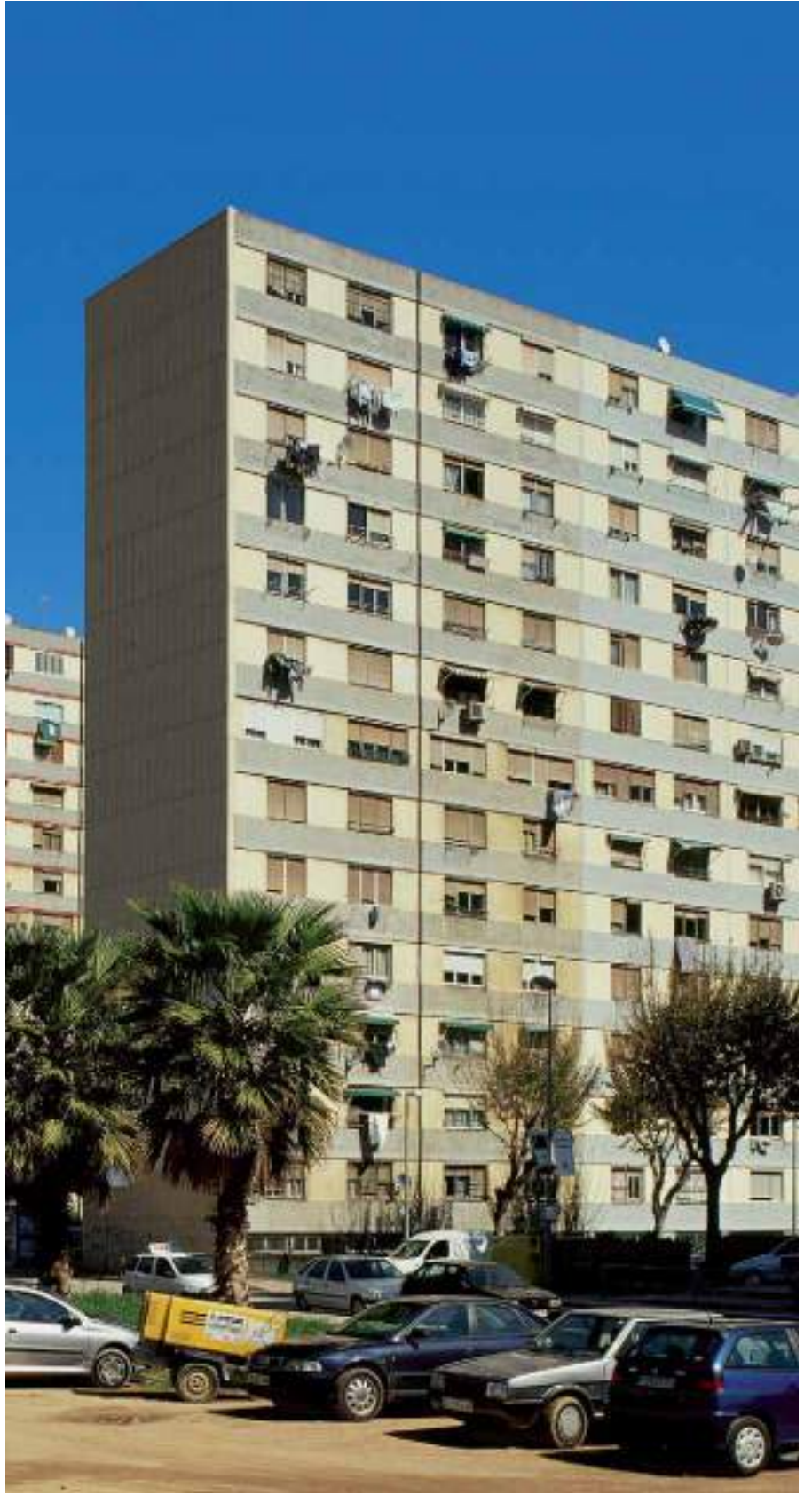

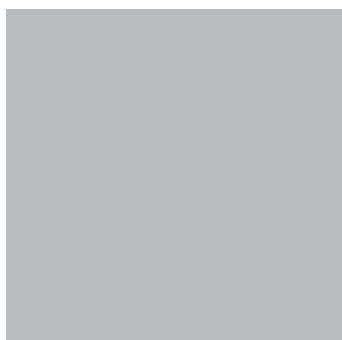
Aquell dia se celebrava la festivitat de Sant Antoni, patró dels constructors. La iniciativa no estava exempta de riscos en uns moments tan turbulents, en els quals religió i república semblaven conceptes antònims.³³² Els paletes, així com altres membres del «ram de la construcció», començant pels arquitectes, van ser mobilitzats per construir les obres defensives de tot tipus que requeria el govern republicà, des de muralles a refu-

gis antiaeris. En la premsa de l'època trobem un elogi a aquest exèrcit de fortificadors que, armat de pics i pales, va crear «cinturons de pedra i de ferro al voltant del territori de l'Espanya íntegrament lleial». La propaganda els enaltia com un exemple a seguir: s'entregaven abnegadament a un treball indispensable, sense portar els comptes de les hores treballades, ni gaudir de dies festius, ni exigir augments de sou.³³³

332. Mestre Rial, «El naixement del Gremi» (*op. cit.*, vegeu nota 321).

333. «Defensas de España contra la invasión», *La Vanguardia*, 14 de juliol de 1938.

7. Els anys del franquisme

« Des del punt de vista econòmic, va començar un període ombrívol marcat per un retrocés brutal. »

El gener del 1939, les tropes franquistes van entrar a Barcelona enmig de l'entusiasme de la població. L'aleshores falangista Dionisio Ridruejo, que més tard evolucionaria cap a posicions democràtiques, evoca en les seves memòries «la gran gentada efusiva, en què predominaven les dones». La gran rebuda s'explica, en part, per l'extenuació en què es trobava sumida la població després de tres llargs anys de guerra. El que se celebrava era el final d'un malson, no tant una victòria ideològica. Molts, com el constructor Ramon Mestre Rial, no és que fossin partidaris dels «nacionals», és que estaven cansats d'una situació caòtica. El seu fill i successor en l'empresa, Ramon Mestre Carulla, ens ho explica:

«Mi padre era un hombre de derechas, de orden. Y religioso. Evidentemente, le agradaba mucho la libertad que tenía Cataluña en 1936, pero cuando se fue por los caminos que se fueron, con el dominio de la CNT/FAI y de los obreros, él reaccionó más hacia la derecha. No es que se hubiera ilusionado con Franco, pero decía que no podía seguir el desorden que hubo de 1933 a 1936, y lo que sufrimos de 1936 a 1939. Después quedó defraudado con Franco porque protegía la religión pero aplastaba a los catalanes.»³³⁴

Els empresaris, després d'haver passat per dures experiències, van veure restaurat l'ordre social i van recuperar les seves propietats. Ara, després de veure's perseguits, per fi podien mostrar-se a plena llum sense por.

L'ambient de les zones cèntriques, tan festiu com per impressionar les noves autoritats militars, contrastava amb la desconfiança i la

por predominants als barris obrers. Per desgràcia, el que arribava no era la pau sinó quelcom molt diferent, la victòria. La divisió social, l'odi... persistirien encara durant molts anys sense que les ferides cicatritzessin.

El nou règim, amb un ampli suport per part de la burgesia i de l'Església, va iniciar una política de repressió contra les organitzacions obreres i el moviment catalanista, amb tal radicalisme que tota la societat catalana va arribar a semblar sospitosa de ser separatista. El furor espanyolista era tal que determinades instàncies governamentals van començar a tractar amb recel molts empresaris pel sol fet de ser catalans.

I des del punt de vista econòmic, va començar un període ombrívol marcat per un retrocés brutal.

Recuperar allò perdut

Després del final de la guerra, va començar una etapa molt fosca, tant que un reconegut especialista, Carreras, va arribar a parlar de «la nit de la industrialització espanyola. De fet, l'estancament era tan absolut que bé pot qualificar-se de depressió, i l'esclatxa amb la resta d'Europa, en comptes de curar-se, es va anar fent més gran. Si el 1930 la renda espanyola per habitant era un 13% menor que la italiana, vint anys després la diferència s'havia incrementat fins a arribar a assolir pràcticament el 40%. Espanya experimentava un retrocés econòmic brutal que l'allunyava d'Europa. Les xifres són, en aquest sentit, clarificadores. El PIB per habitant del 1950 amb prou feines superava el del 1910.

334. Entrevista a Ramon Mestre Carulla.

1_Portada de gener del 1945 del Boletín Sindical de la Territorial de Barcelona.

2_Vista aèria del barri del Poblenou el 1950.

3_Dones en una cantonada barcelonesa venent pa durant els anys de la postguerra.

« Els contractistes
que reclamessin les
seves eines haurien
d'acreditar que
exercien la seva
professió abans
del 18 de juliol del
1936. »

Una de les primeres comeses del nou règim va ser desfer les col·lectivitacions. El «ram de la construcció» va tenir la seva pròpia Comissió, que es va dirigir als patrons per retornar-los les propietats perdudes durant l'època revolucionària. Havien de recuperar les eines i els estris de treball que el 1936 els havien confiscat els sindicats d'esquerra. Faltaven especialment taulons, requisats per construir la «Línia Maginot Catalana» al costat del riu Cinca.

Per tant, el 28 de febrer del 1939, poc després de la caiguda de Barcelona a mans de l'exèrcit de Franco, un grup de contractistes i mestres de Barcelona es va dirigir per escrit al president de la Comissió d'Incorporació Industrial i Mercantil número 2, que comprenia les quatre províncies catalanes. En aquest document, els constructors feien saber que havien concedit àmplies facultats a una sèrie de representants perquè gestionessin el tema, a fi de reprendre les obres tan aviat com fos possible.

Els noms d'aquests delegats eren: Antonio Ventura Rovira, Jaime Pamies Xercavins, Carlos Baxeras Font, Francisco Jurado Morales, Antonio Aleix Moliné i Ángel Truño Rusiñol. El primer d'ells, per cert, havia estat president del Centre de Contractistes de Barcelona entre el 1930 i el 1931.

Era febrer del 1939. La guerra, per tant, encara no s'havia acabat. No és estrany que els constructors, en datar un escrit dirigit a l'autoritat, afegissin «*III Año Triunfal*». Així mateix, en l'encapçalament, hi ha dues expressions obligatòries: «*¡Viva y Arriba España! ¡Saludo a Franco!*».³³⁵

S'havia de demostrar fidelitat al nou règim i, al mateix temps, que no s'havia col·laborat amb les autoritats republicanes. Aquesta era la intenció de Marcelino Padro Llagostera en presentar una declaració jurada en la qual assegurava «no haver tingut durant la dominació roja contractes o subministres amb cap organisme oficial de l'antic Govern Roig».³³⁶

En l'arxiu de la Cambra de Comerç de Barcelona es conserva una relació de contractistes i paletes que van sol·licitar la reintegració de les eines requisades. En la llista destaca un antic president del Gremi, Federico J. Sagarra, un futur president, Ramón Mestre, Salvador Crivillés, exsecretari, o els germans Pamies.³³⁷

Vegem un exemple de com funcionava el mecanisme de devolució: els paletes necessitaven un permís per recuperar les seves antigues possessions:

«La Comisión nombrada por la COMISIÓN DE INCORPORACIÓN INDUSTRIAL Y MERCANTIL N° 2 para llevar a cabo el desagrupamiento de los industriales albañiles, autoriza a D. Ramón Mestre Domingo para que retire del local sito en C. Entenza n° 90 los bienes de propiedad exclusiva de dicho señor, que se encuentran en el local de referencia.»³³⁸

Però, en general, les devolucions no van ser ràpides. El maig, un grup de contractistes es va queixar del retard. Els firmants eren José Masana Bru, Miguel Riu Augé, Felix Grau Batet i Jaime Grau Batet. Havien

335. AHCCB, CIIM n. 2, caixa 302.

336. Declaració jurada presentada al cap general de Fabricació de Catalunya. Barcelona, 19 d'octubre de 1939. AHCCB, CIIM n. 2, caixa 302.

337. AHCCB, CIIM n. 2, caixa 302.

338. Comissió Desagrupadora del ram de la construcció / Secció de Paletes. Barcelona, 22 de maig de 1939. Arxiu de Ramon Mestre Carulla.

1_Portada de *La Vanguardia* del 16 d'octubre del 1952 amb la notícia de la construcció de la factoria SEAT, una «fàbrica d'automòbils de turisme a la Zona Franca de Barcelona».

2_Obres de rehabilitació de l'edifici de la Diputació de Barcelona durant la dècada de 1950.

reclamat feia més de tres setmanes les seves eines, però encara no les tenien i quedaven forçats a romandre en la inactivitat més absoluta. Sol·licitaven per això que se'ls permetés, tan aviat com fos possible, recollir i traslladar les seves eines, «i poder així reprendre les seves tasques, comportant la consegüent alegria a les seves llars, únic mitjà de vida que posseeixen per subvenir a les seves necessitats i que com que no se'ls até se'ls ha causat els habituals perjudicis».³³⁹

A finals del 1940, la Comissió Desagrupadora del ram de la construcció, secció dels paletes, va fer constar una sèrie de problemes. El més petit no era l'absència d'un inventari fiable que permetés una distribució equitativa de les eines recuperades. Els que s'havien tornat a adquirir calia fer-los notar, perquè altres simplement havien desaparegut. La qüestió exigia una resposta ràpida, amb les autoritats apresant perquè es tornés a la feina com abans millor. Un altre motiu per afanyar-se era la impossibilitat d'emmagatzemar indefinidament les eines de propietari desconegut, ateses les moltes despeses que es generaven en conceptes com càrrega, descàrrega o classificació.

A l'hora de fer els repartiments, la Comissió va establir una sèrie de criteris generals:

- Les eines de propietari desconegut es repartirien entre tots els contractistes, atès que tots havien estat espoliats.
- Els contractistes que reclamessin les seves eines, haurien d'acreditar que exercien la seva professió abans del 18 de juliol del 1936.
- Els contractistes espoliats havien de presentar un inventari de les eines que posseïen quan va començar la guerra, així com una relació jurada d'allò que els va ser sostret.

339. Instància adreçada a la Comissió d'Incorporació Industrial i Mercantil n. 2. Barcelona, 6 de maig de 1939. AHCCB, CIIM n. 2, caixa 302.

1_Barraquisme enfront del cementiri de Montjuïc.
2_Vista aèria del barri del Somorrostro a mitjans de la dècada de 1950.

- Les eines amb marca s'entregarien als seus propietaris o als seus successors degudament autoritzats. Per marca que acredités la propietat s'entendria la realitzada amb foc, pintura, cisell, etc., que mostrés algun senyal «fet abans del Gloriós Moviment». La Comissió es reservava el dret de dictaminar mitjançant altres proves sobre l'autenticitat de les marques.³⁴⁰

No hi van faltar, com és evident, alguns malentesos molestos. Com l'incident de José Viñas, paleta que es va presentar a retirar les seves pertinences en un local de la plaça de l'Acadèmia. La policia el va detenir; l'acusaven d'apropiació indeguda. En realitat, el propietari de la finca havia demanat a Viñas que, posats a fer, retirés totes les eines. Ell va acceptar i va posar les que no eren seves a disposició de la Comissió Desagrupadora. Després de les declaracions de rigor, es va aclarir l'assumpte i va ser posat en llibertat, igual com altres implicats.

Tornar a començar

Reemprendre la marxa no va ser fàcil. En el moment de la reconstrucció, Barcelona patia un paorós dèficit d'habitatges. Però als anys quaranta el poder adquisitiu de gran part de la població, víctima de l'escassetat, si no de la gana, estava pel terra. El creixement urbà, enmig de tanta precarietat, es pot dir que pràcticament es va aturar. A Roquetes, per exemple, amb prou feines s'hi van edificar cases entre els anys 1939 i 1948.

El sector privat, a falta d'una expectativa raonable de beneficis, es mostrava poc disposat a invertir. La congelació de lloguers beneficiava

340. Acta de la Comissió Desagrupadora del ram de la construcció. Barcelona, 26 de novembre de 1940. AHCCB, CIIM n. 2, caixa 302.

« Per incentivar els constructors, el Govern va oferir crèdits oficials a un interès baix, avantatges fiscals i cupons preferencials de matèries primeres. »

els inquilins, però impedia als promotors equilibrar l'augment dels costos amb un increment en els lloguers. Així, per a un inversor resultava preferible dedicar-se al comerç o la indústria, àmbits en què podia assolir més rendibilitat en menys temps.

Per incentivar els constructors, el Govern va oferir crèdits oficials a un interès baix, avantatges fiscals i cupons preferencials de matèries primeres. Els resultats d'aquestes polítiques, no obstant això, van mostrar-se exigus. L'intervencionisme estatal desmesurat només va aconseguir encarir el preu dels materials i generar el consegüent mercat negre, en ocasions l'única via per aprovisionar les obres.

A Ramón Mestre també li va tocar viatjar a Madrid per sol·licitar a l'Administració cupons de ferro, una matèria primera escassa i fonamental. Sense aquesta matèria no es podia fabricar formigó armat i, per tant, tampoc no es podien fer bigues, imprescindibles per construir els sostres. Aquests cupons no només no resultaven fàcils d'obtenir, sinó que suscitaven nombrosos problemes. En una ocasió, cansat de tanta trava, Mestre va comentar a un dels seus fills que havia conegut un home que li semblava l'autoritat menys preparada intel·lectualment de totes amb les que havia tractat. Es referia a un marí, aleshores responsable de repartir certes matèries primeres: «És un inepte, un incapaç. Potser és bon marí, però és un incapaç, aquest home».³⁴¹

Com que hi havia més demanda que oferta, qui no tenia alguna mena d'influència havia de conformar-se amb el cupó que li proporcionava el Gremi.

Per arribar on no arriba la iniciativa privada, l'Estat va intervenir a través de l'Institut Nacional de l'Habitatge, creat el 1939, un organisme encarregat d'impulsar els «habitatges protegits» destinats a les classes baixes, però que als anys quaranta va distar d'efectuar un treball apreciable. Una sèrie de circumstàncies van llistar els seus bons propòsits:

«La dificultad en la obtención de los materiales de construcción, no obstante los regímenes especiales de que gozaban los agentes públicos, la complejidad de la tramitación de los expedientes y, especialmente, la falta de recursos económicos adecuados, fueron los factores responsables de esta debilidad del sector público y desde finales del primer quinquenio la política de vivienda se orientaría hacia el estímulo de la iniciativa privada.»³⁴²

«Se produce así una llamativa paradoja. En una Barcelona como la de posguerra, donde nacen más niños porque los soldados han vuelto del frente, lo normal sería que se construyeran nuevas viviendas. Sin embargo, sucede todo lo contrario.»³⁴³

Com sempre, enmig de l'escassetat característica dels anys quaranta, als paletes no els faltava feina. S'havia de començar a reconstruir el país després de la destrucció de la guerra, i reprendre el manteniment d'uns edificis víctimes de la deixadesa al llarg dels tres anys de contesa.

341. Entrevista a Ramon Mestre Carulla, desembre de 2008.

342. Llordén Miñambres, pàg. 151–152.

343. Genovès, pàg. 112.

1

1, 2 i 3. Tres imatges de les barraques del Camp de la Bota durant la dècada de 1960.

2

3

« El món de la feina
havia passat a
dependre del sindicat
vertical, amb una
estructura monolítica,
burocràtica i
cavernària. »

L'estructura oficial

El món de la feina havia passat a dependre del sindicat vertical, la CNS, en què hi havia agrupats els treballadors (els «socials») i els empresaris (els «econòmics»). Es tractava, segons l'expressiva definició de l'advocat Josep L. Sagarra, d'una estructura monolítica, burocràtica i cavernària. El seu esperit falangista es reflectia, per exemple, en la paraula utilitzada per al·ludir a la direcció: Prefectura. De fet, com han assenyalat Carme Molinero i Pierre Ysàs, l'Organització Sindical es va convertir en la «joia del falangisme».³⁴⁴

Se suposava, segons la propaganda de l'època, que aquesta mena de sindicalisme oferiria als treballadors els avantatges dels antics gremis. D'acord amb la teoria nacionalsindicalista, Espanya havia d'organitzar-se com un gran sindicat de productors. Els diversos sindicats verticals correspondrien a diferents sectors productius, i s'encarregarien de proposar solucions als problemes de la producció, sempre en funció dels interessos generals. Els correspondria intervenir en la reglamentació i el compliment de les condicions de treball. A la pràctica, la seva tasca no va passar d'allò purament decoratiu.

La CNS imposava als empresaris les seves consignes, per exemple, les que havien de divulgar en ocasió de la «festa de l'exaltació del treball». Recent finalitzada la contesa civil i encara amb els ànims calents, tocava als constructors llegir als seus empleats una proclama amb els principis de l'estat nacionalsindicalista. El primer, l'abolició de la lluita de classes. Es van acabar, doncs, els temps en què s'agitaven

«amb aire de motí afanys i inquietuds de multituds treballadores». En comptes de les velles discòrdies, el nou Estat garantiria la unitat i la justícia social, entesa no només com la millora dels salaris, sinó també com la garantia d'un habitatge digne, accés a la cultura i promoció social.

Després de la proclama, els presents cantarien els himnes del partit únic i els empresaris cridarien: «Espanya, una, grande y libre».³⁴⁵

En una de les primeres reunions del Gremi, va resultar escollit com a secretari Ramón Mestre Rial, per ser el més jove dels assistents. La junta directiva, encara en la seva primera fase, va haver de ser ratificada pel sindicat vertical de la construcció.

En un principi, el Gremi no era res més que una Secció Econòmica Sectorial del sindicat de la construcció. Però, quan la Llei d'Unitat Sindical va autoritzar la fundació de gremis empresarials, va ser un dels primers a constituir-se dins del conjunt d'Espanya, per bé que a l'interior de la CNS es mirava amb desconfiança l'existència de gremis. El recel es va traduir en diverses inspeccions, però la sang, com diria Ramón Mestre, no va arribar al riu.

La pertinença al sindicat, de caràcter obligatori, no es veia precisament amb entusiasme. Uns anys més tard, assolida la democràcia, Jaime Grau, recordaria la quota sindical pagada pels empresaris com una inversió inútil: «Amb la quota obligatòria, els beneficis que representen per a l'empresa, o dit d'una altra manera, la rendibilitat que s'obtenia per cada pesseta invertida, eren pràcticament nuls».³⁴⁶

344. DDAA. *Historia política 1939–2000*, pàg. 35; Sagarra, pàg. 137.

345. Consigna de la CNS per ser llegida pels empresaris a la festa de l'exaltació del treball. Sense data, però evidentment molt poc després d'haver finalitzat la guerra. ARMC.

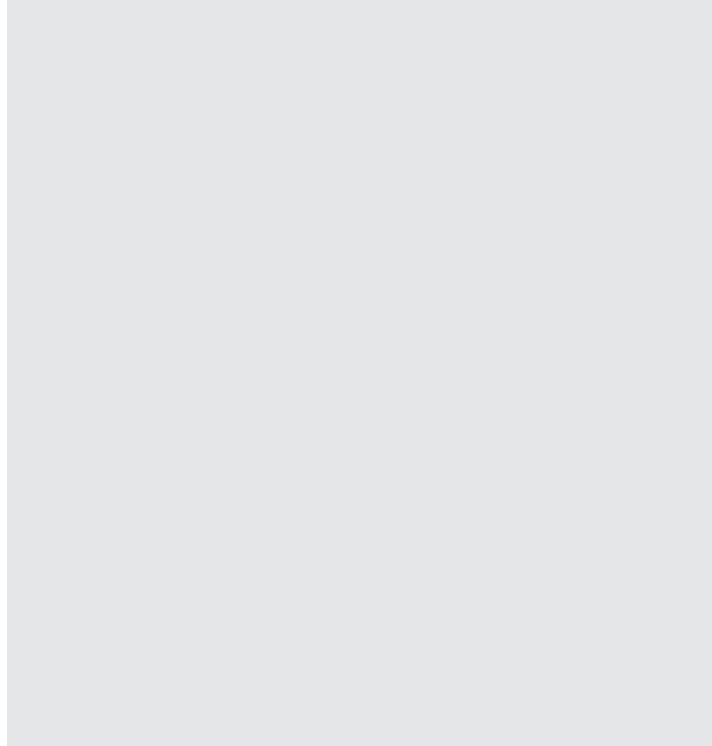
346. Butlletí del Gremi de Constructors, n. 100, setembre de 1986, pàg. 4.

El Règim, però, afavoria els empresaris constructors. Per això, amb el pas del temps, trobem expressives reivindicacions impregnades de nostàlgia: «no era permès el desordre, la vaga, ni els robatoris, tan a l'ordre del dia en aquests temps actuals». Des d'aquest punt de vista, hi havia, a més, altres avantatges: no calia suportar una excessiva pressió fiscal, i si s'havia de negociar, podia fer-se fàcilment, sense obstacles molestos; «per entendre's només calia una taula rodona, en la qual es treballava, sense interrupció ni pressions».³⁴⁷

El Sindicat des de dins

El 1952 el Centre de Contractistes va adoptar la seva denominació actual com a «Gremi de Constructors d'Obres». El Sindicat Provincial de la Construcció, secció de vidre i tèrmica, va certificar, en virtut dels antecedents dels quals disposava, que el Gremi era continuador del Centre, «ostentant actualment el seu caràcter de corporació sindical».³⁴⁸ Aquell mateix any, Barcelona celebrava el Congrés Eucarístic, una ocasió aprofitada per edificar alguns habitatges socials, al mateix temps que es van suprimir barraques per tal de no enlletgir el gran esdeveniment.

Antonio Pérez Salamero, des de la seva qualitat d'exsecretari, recorda que el Gremi, més que res, era «una associació per a una informació general de les activitats del ram. No tenia vida política perquè depenia de l'Organització Sindical». A la pregunta de si la vinculació amb el sindicat vertical resultava desfavorable o no, Salamero respon que ni

1

2

347. "Cuando lo malo no era tan malo y a veces incluso fue bueno". Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona, n. 15, març de 1979.

348. Certificat expedit per Emilio Hernando Rica, secretari provincial del Sindicat de la Construcció. Barcelona, 26 de febrer de 1953. AGCO.

1_Imatge del Palau Episcopal de Barcelona el 1961.

2_L'alcalde Porcioles visita les noves unitats del metro de Barcelona el 1962.

una cosa ni una altra: «Ni avantatge ni desavantatge perquè, en definitiva, les empreses estaven afiliades al sindicat de la construcció per obligació. En canvi, al Gremi ho estaven per voluntat pròpia. Aquesta és la diferència que hi havia entre una cosa i una altra».

Sobre si hi havia o no consignes polítiques imposades pel sindicalisme oficial, a partir dels anys cinquanta no hem pogut documentar-ne cap cas, per bé que Salamero admet que n'hi van poder haver.

La pertinença al sindicat, com s'ha indicat, era obligatòria. Contràriament, no hi havia gremi. És per això que un dels seus presidents, Ramón Mestre, va optar per la pragmàtica tàctica de passar desapercbut. Procurava no manifestar-se políticament dins d'un organisme en què abundaven els falangistes, i aquest fet de no manifestar-se incloïa l'idioma, per força el castellà atès que parlar català s'hagués interpretat com un símbol de catalanisme. «No és que ell estigués en un bàndol i els altres en l'altre, però procurava mantenir les distàncies per no contagiar-se. Va conèixer gent falangista de bona fe».

Mentrestant, els constructors no oblidaven les seves obligacions religioses, participant en actes en honor del seu sant patró. La premsa de l'època va estar al cas d'aquestes cerimònies.

«El Montepío de la Vera-Cruz y Pía Unión de San Antonio de Padua, integrado por los arquitectos, aparejadores, contratistas, maestros albañiles, albañiles y peones, junto con el Gremio de Constructores y Montepío Laboral de Barcelona, celebraron la festividad de su Patrón, San Antonio de Padua, con un solemne oficio en el altar mayor de la iglesia de San Agustín.»³⁴⁹

349. *La Vanguardia*, 14 de juny de 1950.

350. Entrevista a Antonio Pérez Salamero, 27 i 29 d'abril de 2009.

La problemàtica fiscal

Fins a finals dels anys cinquanta, el Gremi va portar una vida més o menys vegetativa, per bé que aquest és un punt en el qual existeix alguna veu discrepant. Segons Enrique Anguera, una cosa és que no es fessin grans faustos i propagandes, i una altra, amb la qual no està d'acord, que es pugui parlar d'existència lànguida.

Per molts constructors, el Gremi no va començar a existir fins als anys seixanta amb la reactivació de l'economia. Ramon Mestre reconeixia l'estancament en referir-se a les actes en què va quedar constància de la història d'aquells anys. La seva lectura, segons ell, reflectia més les limitacions de l'entitat que les seves iniciatives. No obstant això, a partir del 1957, el Gremi de Constructors va cobrar un cert auge. El desencadenant va ser un nou impost, l'anomenada «Avaluació Global de Beneficis». Fins aleshores, cada empresa declarava davant l'Administració els seus guanys. A partir d'aquell moment, els inspectors d'Hisenda es reunien amb una comissió d'agremiats.

«Esto conllevó, naturalmente, que muchas empresas que no estaban agremiadas, a partir de aquel momento lo hicieron por un imperativo digamos necesario, no obligatorio sino necesario porque estaban más vinculadas a las actividades del Gremio en general.»³⁵⁰

A cada contribuent li corresponia un nombre determinat de punts i, en funció d'aquests punts, se li adjudicaria una determinada quantitat a pagar. Lògicament, tots volien tenir com menys punts millor. El tema, pel que hem pogut anar comprovant, va arribar a produir algu-

« El promotor
impulsava una nova
filosofia: construir,
vendre i reinvertir per
construir més. »

1_Vista aèria de la Vall d'Hebron el 1962, amb l'Hospital de la Vall d'Hebron, el barri de Montbau, el Palau de les Hores i les Llars Mundet.

2_Construcció del nou edifici de l'Ajuntament de Barcelona el 1963, situat darrere de l'edifici de la plaça de Sant Jaume.

3_Encarregat d'obres durant la dècada de 1960.

na fricció. Vegem el cas de l'empresa RYCE S. L., el 1958: «Se li van assignar 23 punts i va protestar quan 24 dels seus obrers els va tenir prestats a Sala Mas i a la Sagrada Família. Li han rebaixat a 18 i aparentment segueix indignat». En altres ocasions, els punts assignats quedaven per sota dels que correspondrien a una firma amb un gran volum de facturació. Això és el que va passar, el mateix any, amb Construcciones Sastre:

«La empresa Monitor en el carnet de empresa hizo constar que alguna empresa le construyó el edificio Monitor, que fue sin duda Construcciones Sastre S.A. como así nos han confirmado por los industriales que intervinieron, además construyó una casa en la calle Freixa nº 36 y una casa que está terminando ahora pero empezó el 58 en Reina Victoria 2 esquina con Amigó. También en el número 4 de la propia calle fue construida por él y actualmente está construyendo un bloque en Mandri esquina a General Mitre de gran importancia, o sea que es empresa importante para la cual, los 45 puntos que se le asignaron en principio resultan francamente ridículos.»³⁵¹

El fet és que l'incentiu fiscal va animar moltes empreses a associar-se. El constructor que estava fora tendia a pensar: «Si estic amb ells, és més probable que rebi més informació, que pugui introduir-me al Gremi. Fins i tot és possible que algun any pugui formar part de la Comissió que s'encarrega de repartir l'impost». La Comissió es reno-

vava anualment per mitjà d'eleccions. Lògicament, els que no formaven part de l'entitat no podien fer sentir la seva veu de la mateixa manera:

«[...] Por otro lado dices: «es lógico que la asociación de constructores vea con más buenos ojos lo que dice un agremiado que lo que dice aquel otro caballero que no lo es». Solamente por la simpatía de ser consocios, no por ninguna otra cosa de tipo personal ni nada de eso.»³⁵²

Els constructors també havien d'abonar l'ITE (Impost sobre el Tràfic d'Empreses), de pagament trimestral. Així, d'una declaració, per exemple, de 1.380.402 pessetes, el constructor n'havia de pagar la quantitat de 27.608 pessetes.

Uns anys després, un home molt vinculat al món corporatiu, Josep L. Sagarra, recordaria aquell sistema tributari com «beatífic» i «enyo- rable». A l'advocat de cada gremi li tocava establir el cens d'empreses, acordar amb l'inspector d'Hisenda la suma total a satisfer i distribuir aquesta quantitat, de manera proporcionada, entre els diversos socis.³⁵³

Però l'activitat del Gremi no es quedava en qüestions impositives. També s'efectuaven moltes activitats de tipus cultural: «Va ser en el Gremi de Contractistes on jo vaig estudiar anglès, en una època en què la gent estudiava francès als col·legis».³⁵⁴

351. *Datos de las empresas que se citan y han servido de base para la fijación de puntos en la evaluación global de 1958.* AFE.

352. Entrevista a Antonio Pérez Salamero.

353. Sagarra, pàg. 137–138.

354. Entrevista a Alfonso i Enrique Anguera, realitzada per l'autor el 27 de juliol de 2010.

La Barcelona del desenvolupisme

Després de superar les reticències d'un Franco molt aferrat a la política d'intervencionisme estatal, es va posar en marxa un pla d'estabilització. Va ser necessari que el país es trobés al caire de l'abisme econòmic perquè el Govern es decidís a aplicar mesures liberalitzadores, amb les quals es va obrir un període de desenvolupament desconegut fins aleshores. En aquest marc expansiu adquiria més poder el promotor immobiliari modern, una figura més professionalitzada que en el passat.

El promotor impulsava una nova filosofia: construir, vendre i reinvertir per construir més. Abans es tenia per costum, en canvi, construir blocs i llogar els pisos. Va ser a partir dels anys cinquanta quan va començar una especulació immobiliària que acabaria per descontrolar-se.

No és estrany, per tant, que es generés una necessitat associativa plasmada en el naixement de l'Agrupació Provincial de Promotors i Constructors. L'entitat «va ser com un apèndix del Gremi de Constructors».³⁵⁵

Va començar l'anomenat «desenvolupisme», que a Barcelona va coincidir amb la polèmica alcaldia de Porcioles, defensor d'un catalanisme en el sentit permès pel Règim, el de «sa regionalisme». En contrast amb la passivitat dels seus predecessors, el seu mandat es va caracteritzar per una política extremadament activa, a la recerca d'una transformació modernitzadora de la ciutat. Des del principi, el problema de l'habitatge va constituir una de les seves obsessions. «Hem de fer moltes *vivendes*», li va dir al gerent del Patronat Municipal de l'Habitatge, tot just quan va prendre possessió a l'Ajuntament.

355. Entrevista a Alfonso i Enrique Anguera.

« Les apressants necessitats d'habitatge implicaven que es construís molt, però no sempre amb el control i la qualitat adequats. »

Per totes parts van sorgir polígons públics o privats, concebuts per acollir la riuada d'emigrants arribats des de diferents punts d'Espanya entre els anys cinquanta i seixanta. A falta de sòl urbanitzable a Barcelona ciutat, els contractistes acabarien buscant espais per a nous negocis en zones perifèriques com Cornellà, L'Hospitalet, Sant Adrià del Besòs o Badalona.

L'emigració va contribuir a aixecar la construcció en un doble sentit. D'una banda, molts dels recent arribats es guanyaven la vida dins del sector; «la majoria dels treballadors era personal emigrant», diuen les fonts orals. D'altra banda, aquestes persones eren clients potencials. Les apressants necessitats d'habitatge implicaven que es construís molt, però no sempre amb el control i la qualitat adequats atesa la carència de reglamentacions. Els Habitatges del Governador, sense anar més lluny, són una bona mostra d'estàndards que avui ens semblarien francament inacceptables.

«[...] Les Vivendes del Governador, per exemple, que es van fer per a gent que vivia en barraques. Aquells pisos van significar un progrés per a la gent que hi va anar a viure, però avui, quan hi entres, et cau l'ànima als peus i et fons de vergonya.»³⁵⁶

Els nous polígons aviat van estar superpoblats, amb xifres que oscil·laven entre els seixanta mil habitants i els vuitanta mil. Més del doble que Sarcelles, una aglomeració als afores de París que en aquella època es considerava com l'arquetip de gueto.³⁵⁷

356. Genovès, pàg. 89.

357. Borja, pàg. 53.

358. «Memoria sobre el estado de los negocios...», 1967, pàg. 214.

Agitació laboral

L'augment de la inversió en obres públiques, almenys des del 1965, va contribuir decisivament a estabilitzar el mercat. Però, al·trament, suposava un risc de descapitalització, un perill que no s'havia de perdre de vista «en realitzar-se les obres a un nivell molt proper al cost, que si bé és suportable per les empreses de gran capacitat, és possible que trunqui definitivament els esforços de les petites i mitjanes empreses».³⁵⁸ Aquestes últimes eren, efectivament, les que es trobaven tecnològicament desfasades, amb una mecanització amb prou feines iniciada. En canvi, les dedicades a l'obra pública havien avançat més en el camí cap a la modernització.

La construcció d'habitatges, mentrestant, s'enfrontava a problemes financers derivats de la disminució de les ajudes directes oficials. Aquestes es concedien per a la realització d'habitatge subvencionat, una feina que al final no resultava rendible. Des de l'Estat es podia fixar un preu, però a la pràctica el seu cost real superava el límit fixat. Això es devia a un conjunt de factors, entre els quals hi havia l'increment del preu del sòl i l'especulació.

A finals dels seixanta, la construcció va passar per una etapa convulsa des del punt de vista laboral. Els treballadors protestaven contra la situació precària en la qual desenvolupaven el seu ofici: podien ser acomiadats en qualsevol moment, i no cobraven vacances ni les pagues extres de Nadal i del 18 de juliol. D'altra banda, l'actuació dels anomenats prestador també provocava nombroses queixes. A

1_Panoràmica de l'Hospitalet de Llobregat amb el barri de Bellvitge en primer pla. Els primers blocs van començar a construir-se durant l'estiu de 1964 a la zona que correspon a l'actual carrer de l'Ermita.

1

1_Construcció d'habitatges a càrrec d'una cooperativa el 1967.

2_Inauguració del pas elevat de la plaça de les Glòries el 29 de juny del 1972, que es va mantenir en funcionament fins a la seva substitució per un nus viari construït per als Jocs Olímpics del 1992.

3_Obres de construcció del túnel de metro el 1973, a l'actual avinguda d'Icària. A la imatge es pot veure la línia del ferrocarril a nivell del terra.

aquests intermediaris se'ls qualificava, en la premsa obrera de l'època, amb un terme no precisament afectuós, el de «xucla-sang». Un butlletí clandestí, concretament de Comissions Obreres, descrivia el seu *modus operandi*:

«Todos sabemos que muchos de los prestamistas que existen en Barcelona no tienen asegurado al personal. Para los casos de accidente disponen de un médico, con quien están de común acuerdo, que por una cantidad mensual les cura el accidentado, limitando el prestamista a pagar un tanto al obrero en concepto de salario.»³⁵⁹

En altres ocasions, la indefensió en cas de malaltia o accident resultava total. Podia donar-se el cas que un treballador morís i a la família no li correspongués cap indemnització. La via judicial no garantia res perquè l'empresari podia ser insolvent o fins i tot desaparèixer. Els preufets generaven un altre motiu de descontentament en imposar llarguíssimes jornades laborals, tan prolongades que repercutien en la salut dels operaris, sobretot a l'hivern, a la intempèrie, quan veïen que les mans se'ls congelaven: «Amb el vil engany de qui vol que ens guanyem la vida, els patrons i contractistes ens fan treballar a preufet. El que sens dubte guanyem és una malaltia i als trenta anys no som bons per a res».³⁶⁰

Un panorama dur, en definitiva, que un antic president del Gremi de Constructores descriu així:

«Los albañiles cobraban por hora trabajada, no tenían derecho ni a vacaciones. Entonces se trabajaba los sábados también. «La semana que viene, usted puede salir de la obra a las cinco de la tarde, en vez de a las siete, para ir a buscar trabajo»; se les daba esa facilidad de las dos horas. No se pagaban indemnizaciones. Era terrible. Entonces hubo una especie de huelga en Granada que acabó con tres muertos. Todo esto marcó un cambio profundo en cuanto al estatuto de los trabajadores de la construcción. Sólo cobraban en mano, sin ningún derecho a nada. Un albañil cobraba 35 pesetas a la hora y ahí se acababa todo.»³⁶¹

El sindicalisme clandestí no es limitava a reclamar millores laborals, també lluitava contra la dictadura franquista i per la democratització del país. Així, juntament amb una protesta per l'acomiadament de noranta obrers en l'empresa constructora CIDESA, n'hi va haver una altra «contra la manca de llibertat». A la pràctica, com a mitjà de conscienciació política, la situació dels obrers es relacionava amb l'existència d'un règim dictatorial i corrupte. Així, Comissions Obreres indicava que CIDESA tenia vincles amb l'Opus Dei, amb uns «capitalistes» que eren «els mateixos» que acabaven d'estafar onze mil milions en el cas MATESA.³⁶²

359. *Construcción*, n. 2. Butlletí de les Comissions Obreres de la Construcció, Vidre i Ceràmica de Barcelona. Novembre de 1968.

360. Blanco, P. "El trabajo a destajo o la más criminal forma de explotación", *Construcción*. Portaveu de les Comissions Obreres de la Construcció. Barcelona, agost de 1974.

361. Entrevista a Ramon Ferrer.

362. *Construcción*. Comissions Obreres. Barcelona, desembre de 1969.

1

2

3

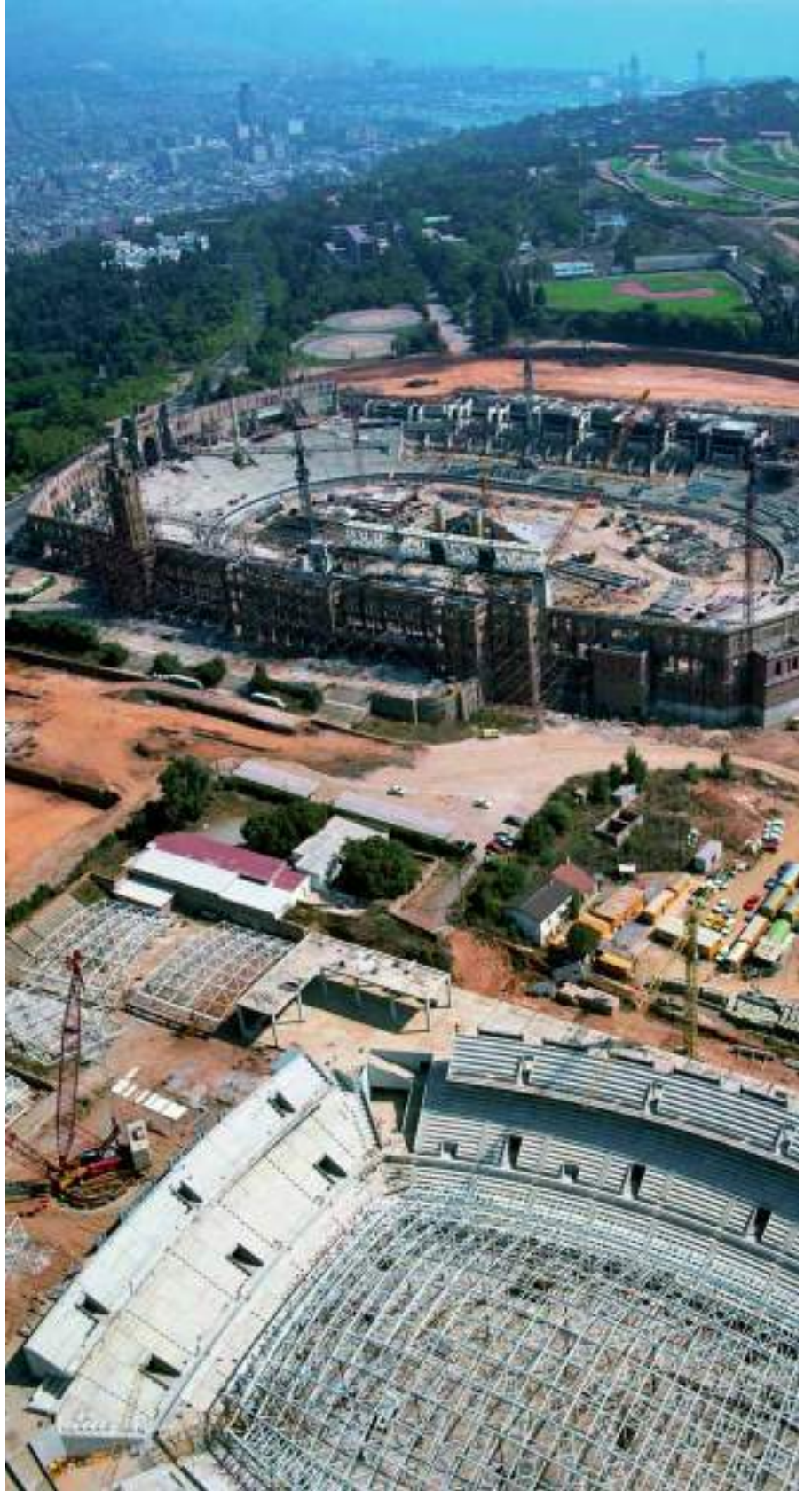
Les mateixes motivacions polítiques van estar presents en l'aturada del 3 de novembre del 1970, convocat a tot Espanya com una «gran jornada nacional per l'amnistia». Els participants exigien una amnistia general per als presos polítics i, en particular, per als anomenats «patriotes bascos». Al mateix temps, Comissions Obreres exigia un sindicat obrer unitari.

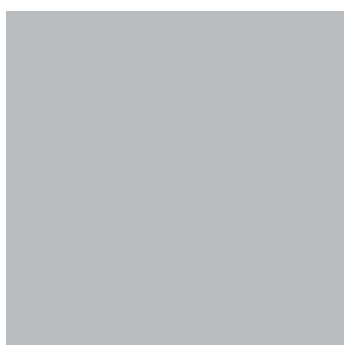
El seguiment de la vaga, segons Comissions, va afectar el 60% del sector. Al voltant d'uns cinquanta mil haurien secundat les aturades totals o parcials. Entre les empreses afectades hi havia, a més de moltes d'altres, Huarte y CIA, Sicop, Dragados y Construcciones, Núñez y Navarro, Llave de Oro, Focsa y Copisa.³⁶³

Auge

A principis dels anys setanta, el sector de la construcció passava per un moment d'apogeu. Des de mitjan 1972, l'activitat va assolir nivells especialment elevats: a unes importants inversions públiques s'hi unia la fortalesa de la demanda privada. L'impuls edificador va ser tan intens que, en alguns casos puntuals, es donaven problemes d'escassetat de materials, sobretot ciment, fusta i productes siderúrgics.

363. *Construcción*. Portaveu de les Comissions Obreres de Construcció, Vidre i Ceràmica. Barcelona, gener de 1971.

8. Canvi polític, crisi econòmica

« La construcció
es va ensorrar, les
obres es van paraitzar
i es van multiplicar els
episodis de regulació
de plantilla. »

A principis dels anys setanta, el sector de la construcció va entrar en una greu crisi, que com la iniciada el 2007, també succeïa en una etapa de considerable expansió: «El creixement de la indústria i el comerç va portar la immigració, la necessitat de construir habitatges. Tot allò va generar el que avui coneixem com bombolla immobiliària, que el 1974 va esclatar».³⁶⁴ La punxada es va produir per motius diferents als de la posterior bombolla del segle XXI, però en ambdós casos les conseqüències presenten un perfil semblant. La construcció, en aquells moments dramàtics, es va ensorrar, les obres es van paraitzar i es van multiplicar els episodis de regulació de plantilla.

Els empresaris havien de fer front, entre altres dificultats, a l'augment vertiginós dels costos, incrementats des d'un índex 100 el gener del 1969 a un índex 243 a l'abril del 1974. El fenomen havia estat general en tot Espanya, però a Catalunya, i sobretot a Barcelona, es va donar d'una manera especialment accentuada.

La revisió de preus de les contractes oficials, malgrat aquest increment, havia quedat clarament obsoleta:

«La alarma planteada ahora por el sector privado tiene su origen en el desfase de ocho meses en que se encuentra la revisión de precios de las contratas oficiales que debe de llevar a cabo la Junta de Contratación Administrativa del Ministerio de Hacienda, inamovibles desde el mes de agosto de 1973.»³⁶⁵

El desfasament produïa més d'un maldecap i amenaçava de col·lapsar el sector. Almenys, així ho creien les Agrupacions Sindicals d'Obres Públi-

ques i Constructors d'Obres de Barcelona. Les empreses recaptaven menys diners i, per tant, es veien en dificultats per satisfer cada mes les nòmines dels seus empleats.

La delicada conjuntura econòmica no ajudava, ni molt menys, a mantenir una situació estable. Amb el descens de la producció industrial, disminuïa també la demanda de locals comercials, plantes industrials i altres tipus d'edificació no residencial. Quant a la construcció d'hotels i apartaments, la contracció del sector turístic repercutia en termes molt negatius. Pel que fa als primers habitatges, la crisi, en implicar una reducció d'ingressos, frenava molts possibles compradors.

A la frenada del sector també hi contribuïen factors a tenir en compte com l'encariment d'un sòl cada cop més escàs o els problemes per obtenir informació:

«La promoción depende cada vez más de los fondos propios del promotor y del crédito bancario a corto plazo, sistemas precarios e insuficientes para el volumen de fondos que exige esta actividad. La financiación anticipada del usuario, uno de los tradicionales sistemas de financiación, tiene ahora un peso menor por el encarecimiento de la vivienda y su extensión a sectores sociales con escasa capacidad de ahorro.»³⁶⁶

Els problemes de liquiditat es multiplicaven davant les insuficiències de un crèdit bancari atorgat amb criteris restrictius a tipus d'interès elevats. En aquestes condicions, iniciar noves obres esdevenia complicat. Uns anys més tard, el 1978, encara hi havia aquests impediments:

364. Entrevista a Santiago i Jaime Grau, 15 d'abril de 2010.

365. "Se acrecienta el signo regresivo en la construcción". *La Vanguardia*, 17 d'abril de 1974.

366. Equipo de Análisis Laborales, pàg. 25–26.

1_Panoràmica de Barcelona amb el Portal de la Pau en primer terme l'any 1976.

2_Detall d'una vaga laboral el 1976.

3_Manifestació multitudinària celebrada l'11 de setembre del 1977, al passeig de Gràcia, encapçalada pels principals líders polítics, amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya, en la reivindicació de l'autogovern català.

- 1_Butlletí del Gremi de Constructors del juliol del 1978.
- 2_Blocs d'habitatges al passeig de Calvell, construïts pel Patronat Nacional de l'Habitatge el 1978.

«Las dificultades financieras han sido una constante durante el año. [...] El descenso de las ventas, así como el experimentado en la concesión de préstamos para vivienda por las Cajas de Ahorros catalanas han afectado seriamente la correcta programación de la actividad promotora.»³⁶⁷

L'esclat de la crisi energètica va empitjorar les coses. Entre el 1973 i el 1974, el preu del petroli es va multiplicar per quatre, un augment aviat traslladat als materials de construcció. El preu de la fusta procedent de Guinea Equatorial, per exemple, es va multiplicar per dos; «la fusteria d'una obra va doblar el preu. Vaig comprar un apartament i recordo que vam haver de revisar els preus». Encara que també és cert que aquest augment va ser breu: un any després es consignava una estabilització en alguns productes, fins i tot una baixada, malgrat la tendència contrària del petroli i de l'electricitat. La caiguda de la demanda forçava l'ajust dels preus.³⁶⁸

A tot això es van unir els increments salarials, en virtut de l'últim conveni col·lectiu. A Barcelona, del 1973 al 1974, l'augment va superar el 50%, segons la Memòria Econòmica editada per les Cambres de Comerç, Indústria i Navegació. Un factor determinant va ser l'escassetat d'obres, atès l'elevat nivell d'activitat, fins al punt que alguns empresaris van temptar econòmicament els de la competència: «Es va arribar a utilitzar el recurs d'intentar captar treballadors empleats en altres empreses oferint millores retributives».³⁶⁹

Es dibuixava així un panorama prou inquietant perquè els responsables del sector fessin un crit d'alarma. Entre ells, Ramón Mestre Rial, president

367. Federació d'Entitats Empresariales de la Construcció. *Informe sobre la construcció en Catalunya durante 1978. Previsiones para 1979* (Arxiu de Foment).

368. *Memoria Económica de Cataluña*, 1974, pàg. 496. Entrevista a Ramon Ferrer Canela, realitzada per l'autor.

369. *Memoria Económica de Cataluña*, 1973, pàg. 471.

« Les obres aturades superaven la quarantena, amb més de dos mil obrers a l'atur i mils de milions de pessetes immobilitzats. »

del Gremi de Constructors. En una entrevista per a la premsa proporcionava mostres significatives de com els preus s'havien desorbitat:

«Voy a darle algunos ejemplos tomando como base datos publicados por el Boletín del Sindicato de la Construcción. De enero de 1973 a enero de 1974, la varilla de hierro para armar subió casi un 92%; la madera, un 105%; el ladrillo, el 22%; la cerámica, hasta un 37,7%; el cemento, el 21,6%; el yeso casi el 33% y la mano de obra, el 54%.»

l'efecte més lògic d'aquest fenomen, segons Mestre, no era un altre que les suspensions de pagaments. Preguntat sobre el futur del sector, el president va respondre que la construcció privada es trobava en una disjuntiva, sempre acceptant que en ambdós casos la banca no tallaria el flux creditici per a l'adquisició d'immobles:

«Opino que si la inflación general alcanza porcentajes más elevados que la del sector de la construcción, éste seguirá constituyendo una inversión apetecible en cuanto a estabilizadora. De ocurrir lo contrario —es decir, que la inflación del sector supere a la tasa de inflación general—, la construcción irá deteniéndose progresivamente.»³⁷⁰

Gestions d'alt nivell

El 1975, el Govern Civil va suspendre diverses llicències d'obres, la qual cosa a la pràctica va significar la seva paralizzació. Amb diversos municipis afectats, regnava un ambient d'inquietud; fins i tot es va arribar a parlar de

psicosi d'inseguretat. Les obres aturades superaven la quarantena, amb més de dos mil obrers a l'atur forçat i mils de milions de pessetes immobilitzats. Els constructors implicats van fer arribar la seva preocupació al Gremi, que va iniciar gestions davant les autoritats civils. L'aleshores vicepresident, Fernando Espiau, es va dirigir al president del Sindicat Provincial de la Construcció. Li va demanar que enviés el seu escrit al president del Sindicat Nacional del ram perquè aquest, a través del conducte reglamentari, fes arribar les seves queixes fins al vicepresident primer del Govern. Segons Espiau, les suspensions no tenien cap raó de ser:

«Se refieren a licencias otorgadas por los ayuntamientos respectivos, cuyas obras son concordantes con ellas, y sin que el alcalde correspondiente, ni la delegación del Ministerio de la Vivienda, ni el gobernador civil de la provincia, presidente nato de la Comisión de Urbanismo hasta el mes de mayo último, hayan hecho objeción alguna a las licencias, ni a las obras, muchas de las cuales están ya terminadas y constituyen edificios en funcionamiento.»

El Govern Civil, d'acord amb aquesta carta, havia canviat de criteri. On abans no havia posat cap problema, ara, amb un nou titular, veia una infracció de la llei. Per Espiau, aquest canvi vulnerava la seguretat jurídica garantida al Fur dels Espanyols. Si una entitat pública no es mostrava capaç de mantenir el seu propi criteri, d'aquí podia derivar-se un inquietant autoritarisme. A més, segons la seva opinió, al governador només li corresponia la facultat de parar obres si l'alcalde del municipi en qüestió hi renunciava, i aquest no era el cas.³⁷¹

370. "Las constructoras de obras públicas cobran con índices desfasados". *La Vanguardia*, 17 d'abril de 1974.

371. Fernando Espiau al president del Sindicat Provincial de la Construcció. Barcelona, 30 de juliol de 1975.

« La Junta representava, segons dades de desembre de 1976, quatre mil dues-centes empreses. »

Moment de consolidació

Amb la recuperació de la democràcia, es va iniciar una etapa molt intensa per al gremi. L'octubre de 1975, amb la dictadura ja agonitzant, es va elegir una nova junta amb Fernando Espiau Seoane com a president. El desembre es va homenatjar el seu antecessor, Ramón Mestre, pels seus 36 anys de servei al Gremi, i se'l nomenar President d'Honor.

Un dia abans de la mort del general Franco, Espiau va menjar amb el governador civil de Barcelona, Rodolfo Martín Villa. A la reunió també van assistir-hi el cap provincial de Sindicats, dos promotors i dos urbanitzadors, entre d'altres. Martín Villa va aprofitar l'ocasió per expressar als empresaris el seu suport amb motiu d'unes decisions recents de la Justícia: «El Governador lamenta les sentències en contra de les empreses en Magistratura respecte a les vagues i diu que ens donarà suport i que hem de recórrer, però no obstant això ell haurà de [text il·legible] contra les empreses quan calgui».³⁷²

La Junta es reunia mensualment. Representava, segons dades de desembre de 1976, quatre mil dues-centes empreses. Coneixem els temes tractats a través dels ordres del dia. Sense ganes de ser exhaustius, enumerem a continuació algunes qüestions debatudes: comissions de treball, augment de quotes, actuació davant de possibles vagues, denúncia del Conveni Col·lectiu Sindical, situació del sector, previsió de futur del Gremi, projecte de Federació d'Associacions d'Empresaris, assegurança de responsabilitat civil per als contractistes, etc.³⁷³

Paral·lelament a la Junta funcionava el Comitè Directiu, de nova creació i reunió setmanal, el mes d'agost inclòs. Es componia de quatre persones, el president, el vicepresident, el tresorer i el secretari.

La nova direcció es va ocupar de consolidar l'entitat com a instància representativa dels empresaris del sector. Es tractava, abans que res, d'iniciar un procés d'adaptació a una nova realitat política i social, en què la unitat es convertís en condició sine qua non per a la supervivència.

«Está en nuestro ánimo y creo que en el de todos Vds. que dentro de la ambigüedad actual de representación cuanto antes disponga nuestra Junta de una representatividad amplia y democráticamente afirmada, tanto más segura y efectiva podrá ser su actuación ante las organizaciones empresariales de ámbito superior, ante la sociedad, ante las nuevas sindicales y ante la Administración.»³⁷⁴

Alhora que es consolidava el Gremi, calia treballar per aglutinar els empresaris dins d'una estructura que substituís el vell sindicat vertical del franquisme. S'entenia que era necessari crear una entitat capaç d'unir tots els gremis, però no se sabia a qui posar-hi al capdavant: «El problema principal és aconseguir trobar la persona adequada per ostentar la presidència d'aquesta unió».³⁷⁵ Per aquest motiu, Fernando Espiau demanava als membres de la Junta que meditessin sobre qui seria un líder idoni. Tot això, al maig de 1976, proporciona una idea de la ràpida reacció patronal per situar-se en el nou context polític.

372. Menjada amb el governador, 19 de novembre de 1975. Notes manuscrites. Arxiu de Manuel Espiau.

373. Ordre del dia 1975–1977, a l'arxiu de Manuel Espiau.

374. Assemblea del Gremi de Constructors de Barcelona. Barcelona, 7 de setembre de 1977. Arxiu de Manuel Espiau.

375. Acta del 20 de maig de 1976.

1_Jordi Pujol vota en les eleccions al Parlament de Catalunya el 20 de març del 1980.

2_El president de la Generalitat, Jordi Pujol, presideix les jornades «Catalunya sense construcció, què?», celebrades el 1980.

1

2

Espiau, en una circular als socis del Gremi de Constructors, es manifestava convençut que una entitat independent, tant de l'Administració com de les organitzacions dels treballadors, podia fer front als «nous sindicats obrers». Cap empresa per si sola, cap petit grup d'empreses, no seria capaç d'actuar amb eficàcia en un futur que es prometia complicat. S'acostaven, en paraules del president, «variades i greus circumstàncies». Els empresaris no tenien cap altre camí que agrupar-se i organitzar-se com més aviat millor, ja que els treballadors, per la seva banda, plantejaven exigències laborals «desbordades» i l'Estat es mostrava igualment exigent, en el seu cas en el terreny fiscal.

La Junta del Gremi, seguia la circular, havia realitzat les actuacions necessàries a la província de Barcelona per dur a la pràctica aquesta unitat empresarial en el ram de la construcció. Aquesta havia de ser la base per enllaçar, en el futur, amb l'empresariat de tots els sectors, tant en la província com en el conjunt de Catalunya o en tot Espanya.³⁷⁶

El Gremi, en efecte, va apostar fort en la construcció d'una estructura sectorial i intersectorial d'organitzacions empresarials, amb la CEOE a la cúspide d'un organigrama traçat a partir dels models francès i alemany. En cada província catalana, una federació de la Construcció. Totes juntes integraven la Confederació Catalana de la Construcció, amb una presidència col·legiada integrada pels seus respectius líders. La constitució d'aquest organisme responia als canvis que experimentava Catalunya, que estava a punt de convertir-se en comunitat autònoma. La nova ordenació política exigia una tasca coordinada de les quatre federacions.

376. Circular n. 13/76. Barcelona, 6 d'agost de 1976. El document duu el segell de MOLT IMPORTANT. AGA, Sindicats 34/6138.

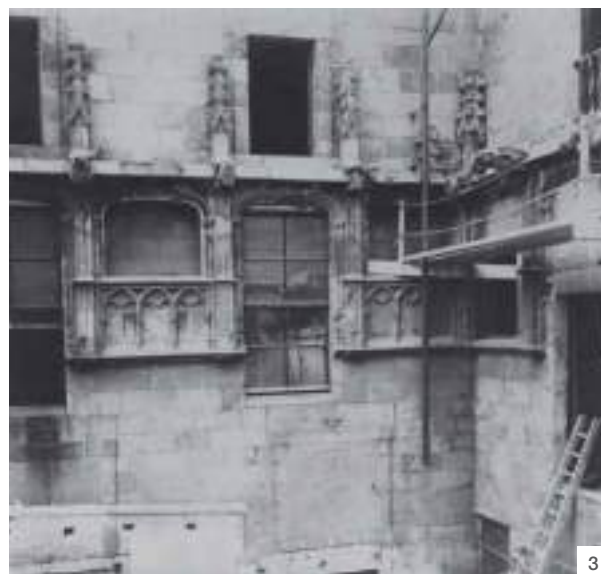

1

1, 2, 3 i 4_Aquestes quatre imatges mostren les obres de rehabilitació de l'edifici del Palau de la Generalitat de Catalunya després de la recuperació de l'autogovern català.

2

3

4

« Malgrat que la llei
fixava la jornada en
44 hores setmanals,
en moltes empreses
es veia els obrers
fent 50 hores. »

Al seu torn, el Gremi feia sentir la seva veu en les diverses entitats intersectorials. Tenia representats a la Confederació Empresarial de Barcelona, a Foment del Treball Nacional i a la CEOE.

D'altra banda, va emprendre una intensa tasca de reordenació interna. Van ser diversos els punts en què es van efectuar canvis, començant pel terreny pressupostari i administratiu, que es va posar al dia. Quant a mantenir una informació més fluida amb els socis, es va millorar a través de circulars i de la tramesa del butlletí de la FEC (Federació d'Entitats Empresarials de la Construcció). Així mateix, es va contractar un bufet laboralista per assessorar gratuïtament els agremiats en temes contractuals. També es va procurar enfortir el vincle amb els constructors de les comarques, amb l'increment de la seva representació a la Junta. Les comarques havien adquirit un important pes específic en el sector, per la qual cosa havien de ser tingudes molt en compte quan es prenguessin decisions a Barcelona, amb la qual cosa s'havia d'assegurar una col·laboració mútua, «prestant-los la nostra ajuda com ells ens presten la seva». Finalment, es va condicionar la seu social per tal que els locals no desmereixessin la importància del Gremi.

La preocupació laboral

La pugna pel nou conveni va desembocar en una vaga que es va prolongar durant catorze dies, del 17 de febrer al 2 de març de 1976. En aquells moments de gran incertesa, la negociació del conveni era, potser, la tasca que més temps ocupava a la Junta

del Gremi. «Recordem nits d'angoixa per saber si l'endemà hi hauria vaga o no n'hi hauria», ens expliquen els germans Fernando i Jaime Grau, i ens indiquen que l'amenaça sempre hi era present.

Per fer front a la mobilització obrera, tots els gremis afectats pel conveni es van unir en una comissió. Aquesta, germen de la futura FEC, es va revelar com un instrument eficaç. L'empresariat, segons un informe de l'època, va demostrar llavors la seva disciplina.

Un cop signat el nou conveni, tocava examinar la jornada laboral que a la pràctica es realitzava a les empreses. Aquest tema es va dur al comitè executiu del Sindicat Provincial de la Construcció, que encara existeix. Segons Luis Marsá Abad, president de la Unió d'Empresaris, malgrat que la llei fixava la jornada en 44 hores setmanals, en moltes empreses es veia els obrers fent 50 hores. Fernando Espiau, vocal del Comitè, va intervenir-hi per afirmar que si el conveni establia 44 hores, de dilluns a divendres, calia respectar-se aquesta normativa.³⁷⁷

A començaments de l'any següent, la Junta del Gremi va acordar una reunió amb les principals empreses del sector, per tal d'unificar criteris en cas de conflicte col·lectiu.

Calia mantenir la unitat amb fermesa i, si fos necessari, amb duresa, és a dir, sense descartar una mesura extrema com la baixa en la Seguretat Social i el tancament d'empreses.³⁷⁸

Poc després, del 29 de març al 18 d'abril, va tenir lloc una altra vaga. Des del punt de vista del Gremi, la qualificaven dos adjectius: *il·legal* i *salvatge*. Però els constructors resistien tant pel seu sentit de la

377. Acta de la reunió celebrada pel Comitè Executiu del Sindicat Provincial de la Construcció. Barcelona, 10 de maig de 1976. AGA, Sindicats 34/6139

378. Acta de la Junta del Gremi, 24 de gener de 1977.

1_Construcció de les torres de la façana de La Passió del temple de la Sagrada Família, que van finalitzar-se el 1981.

2_Masia del carrer de Pallars el 1977, l'última que va cultivar la terra en sòl urbà. Al darrere es poden veure uns moderns blocs d'edificis.

disciplina com pel suport del conjunt de l'empresariat de la província de Barcelona.³⁷⁹

Poc després, el 20 de maig, el Gremi va presentar els seus nous estatuts. Sis dies més tard se'n va publicar l'aprovació en el Butlletí Oficial de la Província.

Respecte al conflictiu tema de les relacions laborals, el president del Gremi, Fernando Espiau, criticava la baixa productivitat, agreujada per la «important escalada laboral que estem sofrint» i l'absentisme dels obrers. Calia incrementar-ne el rendiment per millorar-ne la competitivitat i relançar la inversió, però abans calia enfrontar-se a un tabú, el que impedia implantar l'acomiadament lliure, que no vol dir arbitrari. Les circumstàncies del moment, tanmateix, no permetien plantejar aquesta reforma:

«Pero con la expresión "despido libre" parece que no puede ni pensarse en la actual situación demagógica de nuestro país y tenemos que conformarnos con hablar de «flexibilidad de plantillas». Cuanto mayor sea la flexibilidad, mayor es la productividad y menor el paro, y por el contrario, la menor flexibilidad se acompaña, automáticamente, de mayor paro y menor productividad.»

Espiau es feia eco d'una inquietud compartida per altres empresaris. Creien que les plantilles estaven inflades, amb un excés de personal quant a tècnics, administratius i obrers. La situació, agreujada per un altíssim índex d'absentisme, afavoria el baix rendiment mentre incrementava el dèficit de les empreses. Aquestes, segons afirmava un altre president del Gremi, Jaime Grau, es trobava «en franc període de descapitalització».

1

2

379. Assembla del Gremi de Constructors de Barcelona, 7 de setembre de 1977.

Des d'aquesta òptica, l'obligació de mantenir les plantilles resultava contraproduent. Millor salvar alguns llocs de treball que perdre'ls tots.

Relació amb els sindicats

La relació amb les organitzacions sindicals, ara ja legals, va ser conflictiva. El 1977, a propòsit de la imminent revisió del conveni, s'havien d'augmentar els salaris en un 13,34%. El Gremi preveia que els sindicats podien intentar obtenir alguna cosa més, però confiaven que reflexionessin i s'adonessin que les empreses no podrien assumir-ho perquè, atesa la situació de crisi, «no estaven per orgues». En una reunió amb els gremis comarcals, Fernando Espiau va defensar una postura enèrgica davant de les demandes dels treballadors. Els empresaris, segons la seva opinió, no havien de transigir:

«El Sr. Espiau, aconsejé, a todas las empresas del sector de la comarca, mantener la unidad empresarial y no ceder en ningún concepto a las solicitudes por parte obrera, toda vez, que el convenio revalorizado es pacto del incremento del coste de la vida más dos puntos.»³⁸⁰

Poc després va insistir en el mateix criteri, que era acordat per la FEC: no se cediria en la part retributiva del conveni, ni es pagarien els dies de vaga. Respecte als acomiadaments, el president del Gremi recomanava que no se n'efectués cap per evitar així un allargament de la vaga. Si totes dues parts sabien mirar cap al futur, deixarien enrere un conflicte que no arribava a cap part i entaularien un diàleg fructífer. Podrien, així, «tenir

canvi d'impressions en suggeriments, opinions, etc., per a una entesa més gran i buscar solucions per als propers convenis». D'aquesta manera s'evitaria, en paraules d'Espiau, «un fet tan desagradable com és la vaga»,³⁸¹ un extrem que el Gremi havia d'evitar en la mesura possible. En cas contrari, es tractava d'arribar fins on es pogués sense admetre-la com a amenaça.

Dos anys més tard, el 1979, trobem la mateixa crítica a les centrals sindicals: no s'ajusten a la realitat. En el moment de revisar el conveni, les organitzacions obreres van presentar reivindicacions «totalment fora de les possibilitats reals de les empreses». Aquestes peticions, a ulls de la direcció del Gremi, s'allunyaven d'allò que havia de constituir un conveni per entrar de ple en el que és polític. Era en aquest terreny en el qual els sindicats van intentar obtenir beneficis, sense respecte cap a allò que hauria de ser un procés de negociació normalitzat: «es plantegen estratègies i jocs dialèctics, en els quals no falten crítiques innecessàries i fora de lloc i en ocasions paraules malsonants». Paral·lelament a aquests procediments, les organitzacions obreres usaven mètodes il·legítims des del moment que es plantejaven recórrer a la força. Tal era el cas de la vaga i, dins d'aquesta, la utilització de piquets. D'aquestes accions, se n'havia de ressentir l'economia del treballador i la de l'empresari. Com a alternativa, el Gremi proposava el model dels països socialment més avançats, en els quals existia un sindicalisme independent dels partits polítics.

«Los profesionales de las centrales sindicales estudian las reivindicaciones económicas de acuerdo con la realidad económica del país en ese momento. El marco general permanece dentro de la legislación dictada

380. Acta de la Junta de Presidents de Comarques, 29 de març de 1977. AGCO.

381. Acta de la Junta de Presidents de Comarques, 13 d'abril de 1977. AGCO.

« L'empresari encara conservava un estigma social negatiu pel qual se l'equiparava amb la figura de l'explotador de treballadors. »

1, 2 i 3_Imatges del fòrum «Els equipaments i les infraestructures: base del futur de Catalunya», celebrades a Barcelona el 1983.

al efecto, y nadie pretende obtener nuevos beneficios que no corresponden a su ámbito.»³⁸²

Faltava molt, tanmateix, fins a aconseguir que ambdues parts entenguessin la negociació com un fet natural. Abans s'havia d'establir el marc legal que delimités fins on podien arribar els uns i els altres.

Manuel Espiau recorda que en aquells moments «hi havia més vagues que ara», però que en la seva empresa no van existir problemes especials amb els sindicats. Quan es convocava una vaga, el que era més pragmàtic era seguir-la per evitar problemes, «però el nostre personal el que volia, com tots, és treballar. I si tancàvem l'obra era perquè no quedava cap altre remei, per evitar les destrosses dels piquets».

Els germans Grau coincideixen a apuntar el perill de la violència: «Mentre eres al centre de treball, pareixien dos cotxes amb deu persones o dotze. En sortien amb pals i començaven a trencar-ho tot. Això era el nostre pa de cada dia». En ser preguntats sobre qui eren els violents, assenyalen que incontrolats, faccions d'extrema esquerra emparades en el nom d'un sindicat.

Com es pot explicar aquest ambient de tensió? Per als Grau, el punt violent de la situació es devia a una explosió de ràbia continguda. El país continuava molt polaritzat entre uns sindicats d'esquerres i uns empresaris de dretes. La guerra civil, en cert sentit, continuava.

No obstant això, a l'hora d'abordar la documentació de l'època, no s'han de prendre certes coses gaire al peu de la lletra. Al cap i a la fi, parlem d'una pugna en què ambdues parts, empresaris i sindicats, procuraven treure'n avantatge. Per això mateix, les declaracions dels uns i dels altres eren interessades, encaminades a una finalitat determinada. En un costat,

els empresaris començaven oferint mínims. En l'altre, les organitzacions obreres accentuaven les seves reivindicacions.

Els primers sabien que haurien d'apujar les seves primeres ofertes; els segons estaven convençuts per endavant que haurien de rebaixar les seves peticions. Els seus respectius plantejaments responien, en suma, a tàctiques negociadores.

La Transició va suposar un període d'adaptació per a tots. Per als empresaris, perquè estaven acostumats a un sindicalisme vertical de decisions unilaterals. Per als sindicats, perquè passaven de l'ambient de la clandestinitat, extremadament ideologitzat, a la negociació en un marc legal.

Un problema d'imatge

Era una època, la dècada dels setanta i principis dels vuitanta, en què la figura de l'empresari encara conservava un estigma social negatiu pel qual se l'equiparava amb la figura de l'explotador de treballadors. Si obtenia beneficis, tots suposaven que no tenien honradesa, i si tenia pèrdues, se l'acusava d'administrador incompetent. Davant d'aquests prejudicis, des del Gremi es va posar l'èmfasi en el seu paper com a motor de l'economia i creador de llocs de treball, tasca en què arriscava el seu propi patrimoni. No resultava just, per tant, desconfiar per principi de tot un sector social, tot i que sí que es podia distingir entre l'autèntic empresari i el nouvingut.

Les fonts assenyalen amb un alt grau de coincidència el sentiment de temor entre les files patronals. El temor a la violència, manifestada en trucades anònimes o altres mitjans de pressió, en va conduir molts a defugir el protagonisme públic, fins i tot si es tractava d'acceptar el premi a la millor iniciativa empresarial entregat per *El Periódico* (els guardonats,

382. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona, n. 18, juny de 1979.

1

2

3

en paraules de Cabana, anaven a recollir-lo com aquell qui va a l'escorxador). Es perseguia, abans que res, passar tan desapercbut com fos possible i no atraure les mirades d'agitadors radicals.

Davant de la inestabilitat regnant, els inversors s'ho pensaven dues vegades, sobretot en el terreny industrial. Aquells van ser moments d'una incertesa tremenda:

«¿Qué pasaba en los años de la transición? Huelgas, problemas de todo tipo. ¿Qué pasaba en la construcción? Había miedo. Quien te diga que no... Había miedo. Te voy a explicar un dato que refleja la realidad. Cuando se produjeron las primeras elecciones autonómicas había pánico. Cuando Suárez tuvo el valor de legalizar al Partido Comunista, todo el mundo creía, con lo que estaba pasando de los atentados de ETA, que iba a producirse un verdadero terremoto. ¿Por qué? Porque los únicos que estaban verdaderamente unidos eran los comunistas y los socialistas.»³⁸³

Nous horitzons

La construcció passava per una etapa difícil, això és cert, però al mateix temps s'obrien interessants possibilitats. Amb l'arribada de la democràcia, les autoritats es proposaven solucionar el dèficit d'infraestructures que patia el país. Era el moment, per tant, de fer bons negocis.

«Únicamente puedo dar una pincelada optimista de futuro, respecto a nuestro sector de la Construcción haciendo observar cuanto hay que construir en nuestro país desde autopistas y obras públicas hasta viviendas pasando por equipamientos. Escuelas, hospitales, industrias, centra-

383. Entrevista a Joan Santaulària, realitzada per l'autor, 22 de setembre de 2009.

« El gener de 1978 apareixia el primer número del butlletí del Gremi, el full informatiu *Resumen de actividades gremiales*. »

les eléctricas, etc. Este futuro nos los envidian, por ejemplo, nuestros colegas, los constructores franceses, entre otros.»³⁸⁴

Mentre Catalunya tornava a viure la passió d'un procés electoral, les associacions gremials convocaven els seus propis comicis el setembre de 1977. Un mes després tenia lloc la presentació i aprovació de candidatures. I finalment, el 16 de novembre, es van celebrar les eleccions. Segons la normativa establerta, els candidats a la presidència havien de tenir més de quatre anys ininterromputs d'antiguitat. Per a la resta de la Junta de Govern, l'antiguitat exigida es reduïa a més de dos anys.³⁸⁵

El Gremi estrenava nou president, Jaime Grau Sendrós, i nou mitjà de comunicació, amb l'aparició el gener de 1978 del primer número del seu butlletí. Naixia d'una forma modesta, amb prou feines un full informatiu sota el títol *Resumen de actividades gremiales*. Més tard, aquest full seria una secció de la revista que, amb periodicitat mensual, tenia com a objectiu convertir-se en el nexa d'unió entre els socis de l'entitat.

Quan es van convocar les primeres eleccions municipals, el Gremi va recomanar «establir contacte amb partits polítics moderats». Es buscava que un membre de les seves candidatures fos contractista, a fi d'introduir els constructors en els ajuntaments.³⁸⁶

Pocs mesos després, el Comitè Directiu del Gremi es va entrevistar amb el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat per explicar-li els diversos problemes del sector. Se li va demanar que intervingués davant de l'Ajun-

tament de Barcelona per agilitzar la concessió dels permisos d'obres, en vista dels retards en la concessió de llicències. Es va sol·licitar, d'altra banda, la creació d'un carnet d'empresa «que prestigiarà la professió i eliminarà la competència deslleial». El conseller va prometre prestar el màxim suport a la legalització d'aquest carnet, i va sol·licitar-ne un exemplar del projecte, que havia d'estudiar el personal tècnic de la Generalitat.³⁸⁷

El 1978, el debat del projecte de Llei d'Acció Sindical en les Empreses va suscitar un profund malestar: a ulls dels constructors es coartava la seva iniciativa i la seva llibertat d'actuació dins de les empreses. Això va derivar en el fet que, des del Gremi, s'articulessin protestes contra el nou marc jurídic, percebut com una amenaça inquietant:

«El Comité, de acuerdo con todo el sector empresarial, acordó recomendar a sus agremiados, y así lo hizo, mandar telegramas de forma masiva a los más altos estamentos, Presidente de Gobierno, Ministros, Senadores y Diputados, con el fin de demostrar la gran preocupación que dicha ley representa para el sistema económico-social.»³⁸⁸

L'aparició de la Generalitat, amb el consegüent traspàs de poders des del poder central a l'administració autonòmica, també va generar queixes. El procés descentralitzador havia produït un retrocés de la inversió pública, imputable a un panorama polític encara poc clar. En això, tanmateix, el president del Gremi es mostrava optimista. Un cop es fixessin les compe-

384. Assemblée del Gremi de Constructores de Barcelona, 7 de setembre de 1977.

385. Normes per a la celebració de les eleccions. Arxiu de Fernando Espiau Espiau.

386. Acta de la Junta de Presidents de Comarques, 6 de setembre de 1977. AGCO.

387. Acta de la Junta del Gremi, 17 de gener de 1978. Acta de la Junta de Comarques, 18 de gener de 1978.

388. Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona. *Memoria 1978*, pàg. 14.

1_Primer exemplar del suplement «Busca-Pisos» del *Correo Catalán*, publicat el gener del 1985.

2_Can Serra, seu de la Diputació de Barcelona, el 1987. En primer terme pot veure's l'edifici modernista i, adossat, el nou edifici vidrat.

3_Obres de rehabilitació d'una antiga fàbrica el 1985 per convertir l'edifici en un centre cívic.

« Semblava que als empresaris només els quedava la resignació: patir estoicament sense cap possibilitat de replicar. »

1_Logotip dels Jocs Olímpics de Barcelona, celebrats el 1992, que van servir per dur a terme una gran transformació urbana de la ciutat.

tències del govern català, es comptaria «amb altres possibilitats en aquest camp».³⁸⁹

Moments d'inquietud

La delicada crisi econòmica es va traduir en un gran nombre de baixes dins dels membres del Gremi. Segons dades del cens de 1978, aquell any es van produir 83 altes, però 142 persones se'n desafiliaren. D'aquestes, 124 corresponien a cessació del negoci. Dit d'una altra manera, prop de deu vegades més de les que probablement correspondrien a una conjuntura normal.³⁹⁰ L'increment no és gens estrany, sobretot si tenim en compte que l'atur en el sector havia passat de 25.976 persones a 34.805 entre 1977 i 1978. És a dir, una variació del 34%. En el mateix període, els costos de producció s'havien incrementat un 18%.

Mentrestant, les converses amb els sindicats sobre el conveni col·lectiu s'allargaven més del previst. La negociació només es va culminar després de quatre mesos de nombrosos alts i baixos en què es va arribar dues vegades a la ruptura, una d'elles fins i tot després de tenir un acord ja signat. Davant de les nombroses complicacions, el governador civil i el delegat de Treball van intervenir-hi per facilitar-ne el pacte. Cap de les dues parts no volia realitzar concessions, així que totes dues «van anar ajustant les reivindicacions fins a un delicat punt d'equilibri», segons l'legim en la Memòria de 1978 del Gremi de Constructors.

Aquell any, des del punt de vista del seu president, els constructors havien viscut un període difícil. En una banda, la desfeta econòmica d'Espanya. En l'altra, l'«anarquia social i la manca de responsabilitat laboral». Segons la seva opinió, l'escassa productivitat agreujava els problemes de les empreses fins a nivells difícils d'imaginar.³⁹¹ La democràcia empitjorava una situació de recessió per si mateixa complicada, ja que afavoria «el dret a la ganduleria, l'abús i l'extorsió a uns grups». Davant d'un estat de coses, semblava que als empresaris només els quedava la resignació: patir estoicament sense cap possibilitat de replicar. Així mateix, Jaime Grau arremetia contra els sindicats, als quals acusava de ser meres corretges de transmissió dels partits polítics, «que en moltes ocasions prescindeixen dels veraders interessos dels treballadors».³⁹²

Aquestes declaracions es feien ressò d'una inquietud compartida per molts empresaris. El que llavors era president de la CEOE, Carlos Ferrer Salat, va expressar la seva inquietud davant la possibilitat que el canvi polític anés acompanyat d'una ruptura econòmica i social, a l'estil de la que s'havia viscut a Portugal després de la Revolució dels Clavells. En lloc d'optar per aquest camí cap al desastre, calia restablir la confiança en el futur d'Espanya, un element clau per generar inversions i, per tant, produir riquesa i feina. El govern d'Adolfo Suárez, des de l'òptica patronal, es trobava perillosament escorat cap a l'esquerra després d'impulsar uns canvis massa radicals. En sentir-se rodejats per un entorn hostil, molts van reaccionar a la defensiva, tal com observem en la següent carta, publicada pel Butlletí del Gremi de Constructors:

389. "Sin perspectivas" (text de l'entrevista a Jaime Grau). Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona, n. 7, juliol de 1978.

390. *Memoria 1978, op. cit.*, pàg. 6.

391. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona, n. 12, desembre de 1978.

392. *Ibidem*, n. 14, febrer de 1978.

«Nuestro sector es uno de los más afectados por el actual estado de cosas, porque ya no se le puede llamar crisis, a esta situación. Parece ser que, últimamente, siempre se culpa de esta situación a los empresarios, haciéndoles responsables de todo, sin pararse a pensar que, de no ser por nuestra iniciativa y espíritu emprendedor, difícilmente muchos obreros tendrían trabajo en mejor situación que en sus puntos de origen, sacándoles, por lo tanto, de una situación de pobreza, ya que ellos no serían capaces de emprender actividades que entrañan riesgo.»³⁹³

Poc després, en la Junta Comarcal, Fernando Espiau insistia en la necessitat de mantenir la unitat empresarial enmig del «desgovern». Hi havia, segons la seva opinió, dues posicions clares. En una banda, els marxistes, en què s'incloïen uns sindicats partidaris de socialitzar el país. En l'altra, els antimarxistes o defensors del mercat lliure. Amb aquestes dades a la mà, el camí que calia seguir havia de ser el suport a la CEOE i al seu president, Carlos Ferrer Salat, en defensa de l'empresa, amenaçada llavors per una sèrie de disposicions, entre elles les de caràcter fiscal.³⁹⁴

La llei de Murphy

Una problemàtica per ella mateixa greu va empitjorar el 1979 amb la segona crisi del petroli. Catalunya es trobava immersa en una de les seves pitjors recessions, enmig de la multiplicació de les suspensions de pagaments, les fallides i els tancaments.

Des del Butlletí del Gremi de Constructors, el panorama econòmic es dibuixava amb tons ombrívols. La que es vivia en aquells moments era «la pitjor

393. Carta signada per R. T. M. Butlletí del Gremi de Constructors, n. 9, setembre de 1978.

394. Acta de la Junta Comarcal, 11 d'octubre de 1978. AGCO.

1_Construcció de l'Hotel Ars el 1989 al costat del Port Olímpic.

2_Obres de construcció del Port Olímpic a prop de la Mar Bella el 1988; el 1992,

un cop acabada la creació del port esportiu, es va convertir en un dels centres neuràlgics dels Jocs Olímpics.

crisi del món industrialitzat, la més llarga, la d'una sortida més incerta». En aquells moments, l'esgotament de les reserves petrolíferes semblava una possibilitat real. Sense energia alternativa, el món es veuria abocat a un model de desenvolupament diferent. Davant d'unes perspectives tan descoratjadores, sense que els experts fossin capaços d'aportar-hi solucions concretes, només quedava un camí, l'optimisme. Si cadascú treballava i lluitava com si l'endemà estigués garantit, almenys hauria complert amb la seva obligació.³⁹⁵ No obstant això, s'insistia que el país es trobava a un punt d'estimar-se, fruit d'una espiral de contínues parades i vagues. Si se seguia pel mateix camí, sense prendre's seriosament la productivitat i la qualitat, mantenir un nivell de vida alt acabaria sent una missió impossible.

El setembre de 1979, la FEC va enviar un informe al vicepresident segon del Govern en què es reflectia la situació de retrocés. El document començava amb algunes dades quantitatives: disminució del consum de ciment, augment de l'atur, menys contractació d'obra privada, més contractació d'obra pública, tot i que no prou per tal que el conjunt del sector oferís un saldo positiu. Mentrestant, el finançament d'habitatges a través de caixes d'estalvis continuava costa avall.

El compromès estat de la construcció catalana, segons la FEC, era símptoma d'una economia afligida per greus problemes, fins al punt que el seu desenvolupament futur quedava en dubte. Què es podia fer per sortir del destret? Els constructors catalans proposaven, en primer lloc, una racionalització del sector públic. Es requerien mesures com la modificació de la normativa sobre contractació, o la reserva de certs projectes a la petita empresa i a la mitjana. Així mateix, l'Estat havia de fer-se càrrec dels deutes contrets pels ajuntaments amb les constructors, que d'aquesta forma superarien els seus greus problemes financers: «A títol

1

395. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors, n. 19, juliol de 1979.

d'exemple, el deute de l'Ajuntament de Barcelona amb els seus contractistes, per obres ja realitzades, puja prop de tres mil milions de pessetes». Respecte al tema de l'habitatge, l'informe pronosticava una forta caiguda si no es posaven els mitjans per assegurar un canvi d'orientació, entre els quals hi havia l'activació del crèdit a través de diferents vies: crèdit oficial, fons públics, caixes d'estalvis, banca privada, etc. Es tractava, en suma, d'aconseguir «un ampli mercat d'hipoteques», remonent per a això totes les traves burocràtiques i fiscals.³⁹⁶

Cap a la normalització

L'aprovació de l'Estatut dels Treballadors va suposar un nou marc per a les relacions laborals. Mentrestant, la CEOE i la UGT signaven un conveni marc per a la negociació col·lectiva, al qual, posteriorment, es va afegir l'USO. El Gremi de Constructors va valorar positivament aquests acords, per allò que representaven de presa de consciència dels actors socials davant de la gravetat de la crisi. Es tractava de «posar fi a una carrera desordenada de reivindicacions no conformes amb l'estat actual de l'economia». Ambdues parts, empresaris i treballadors, havien d'efectuar concessions per afrontar les dificultats amb el realisme i les idees clares exigits per les circumstàncies.³⁹⁷

Des de l'àmbit patronal, la constitució de grans sindicats podia donar resposta a una necessitat fonamental, la de trobar interlocutors vàlids, és

a dir, en els quals poder confiar, capaços de plantejar solucions als problemes dels treballadors en consonància amb la conjuntura econòmica del moment. La negociació col·lectiva s'havia de cenyir als problemes laborals, sense pretendre canviar les estructures d'una societat de lliure mercat.³⁹⁸

Opcions polítiques

El 1980 es van celebrar les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. El Gremi, com a associació professional, tenia com a norma no immiscir-se en política, conscient que el que agradaria a uns disgustaria als altres. Amb la neutralitat, per tant, s'evitarien discòrdies. En aquesta ocasió, tanmateix, l'entitat va considerar oportú pronunciar-se per advertir els seus afiliats dels perills d'un règim marxista. Si s'arribava a implantar, la planificació estatal suposaria l'abolició de la lliure empresa, substituïda per una burocràcia insensible a les necessitats dels governats. Un futur nefast, en resum, pel qual els marxistes volien lluitar sense reparar en mitjans:

«Para conseguir sus objetivos finales, no dudan en emplear cualquier método, por aberrante que sea, y como dijo Lenin, «la mentira es un arma política», y a partir de este concepto todo es válido. Sólo incautos o personas de buena fe pueden prestar atención a una ideología con semejantes fundamentos.»³⁹⁹

396. Informe que lliura la Federació d'Entitats Empresariales de la Construcció (FEC) de Barcelona al vicepresident segon del govern, Excm. Sr. Fernando Abril Martorell. Barcelona, 12 de setembre de 1979. Arxiu de Fernando Espiau.

397. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors, n. 25, gener de 1980.

398. Ibídem, n. 26, febrer de 1980.

399. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors, n. 27, març de 1980

« A començaments
de la dècada de 1980,
una economia que
anava de mal borràs
encara generava
profundes
preocupacions. »

La crítica al marxisme no es va limitar a un editorial del Butlletí del Gremi. En la revista s'hi va incloure un article de set pàgines en què s'explicaven detalladament les finalitats de l'esmentada ideologia, les seves conseqüències socials o la seva incidència en la història de Catalunya. A continuació, hi havia una dura crítica de la política municipal de l'esquerra, acusada de buscar el vot fàcil mentre deixava sense resoldre els problemes de sempre: lentitud administrativa, increment de la fiscalitat, etc. Per totes aquestes raons, en les eleccions autonòmiques del 20 de març, era millor evitar la temptació de l'abstencionisme. Altrament, segons l'opinió del Gremi, es concediria avantatge a l'esquerra: «No votar, en el nostre cas, podria significar el triomf dels marxistes».⁴⁰⁰

Els comicis es van celebrar en dia feiner, la qual cosa va suscitar les protestes dels empresaris. Segons els seus càlculs, el PIB català havia de disminuir en 6.150 milions de pessetes per les quatre hores pagades i no treballada. Quant a la construcció, s'afirmava que les eleccions costarien 580 milions de pessetes.

Des de Foment es va organitzar una campanya per sensibilitzar els empresaris de la necessitat d'anar a votar a qualsevol partit, sempre que no fos marxista. Per finançar les despeses, la patronal va assignar a la FEC la quantitat de cinquanta milions de pessetes, que s'havia de recaptar amb la contribució dels seus diversos gremis. En el de Barcelona es va tractar el tema en una reunió de la junta directiva, celebrada el 9 de gener. La qüestió es va abordar novament en l'assemblea del 5 de març, en què es va exposar la necessitat d'efectuar una derrama per valor de cinc milions. És a dir, el 10% de la suma total. Es va formular llavors algun comentari desaprovador, crític amb la col·laboració en un procés electo-

ral. Des de la junta es va respondre que no es desitjava, en principi, fer política de cap tipus. En una situació excepcional, tanmateix, calia fer una excepció a la regla i intervenir-hi. Hi anava la supervivència de la professió. L'assemblea, finalment, va aprovar la derrama.

A finals del mateix any es van dur a terme unes altres eleccions, les sindicals. La seva celebració tenia importància per ella mateixa, a ulls del Gremi, «per allò que representa d'introducció de ple en els nous sistemes de relacions treballador–empresa». Però la qüestió veritablement crucial era el resultat. Els treballadors havien d'elegir entre el sindicalisme autèntic, professional i apolític, i el d'orientació comunista, servidor d'«obscuras manipulacions de partits polítics totalitaris». Quina era, en aquestes circumstàncies, la funció de l'empresari? Des de l'òptica del Gremi era molt clara: informar els treballadors dels autèntics objectius de l'actuació sindical, i ensenyar-los a distingir-la de l'acció política. Si l'empresari no proporcionava dades objectives, ho farien «altres fonts la imparcialitat de les quals pot posar-se en dubte», amb la qual cosa es perdria una ocasió de promoure l'elecció d'autèntics sindicalistes, no de corretges de transmissió dels partits polítics.⁴⁰¹

La crisi s'allarga

A començaments de la dècada de 1980, una economia que anava de mal borràs encara generava profundes preocupacions. Després de la renovació de la junta directiva de Foment, el 29 de maig de 1980, el seu president, Alfredo Molinas, va fer una dramàtica crida a l'empresariat i al conjunt de la ciutadania per treballar en la superació de la crisi:

400. "Información elecciones". Butlletí del Gremi de Constructores, n. 27, pàg. 10.

401. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructores, n. 34, octubre de 1980.

1_Construcció d'edificis d'habitatges i oficines a la Vila Olímpica el 1989.

1

«Hemos de luchar para que esta Catalunya nuestra no se nos muera, poco a poco, de inanición. Y hemos de luchar para que resurja —«amunt ànima forta!», como decía el poeta— ilusionada y animosa de cara al futuro. Para esta tarea estamos emplazados todos. Está emplazado Fomento. Estáis emplazados todos los empresarios de Catalunya. Está emplazado el pueblo catalán.»

En repassar la situació, Molinas constata la repugnància de les classes mitjanes a canalitzar els seus estalvis de forma productiva. En aquesta por a la inversió hi distingia factors polítics, com l'absència d'una autoritat «en el sentit més noble de la paraula», però incidia, sobretot, en els efectes desastrosos de la reforma fiscal. Aquesta reforma, segons el seu parer, penalitzava tots aquells que desitjaven generar riquesa, descoratjats pel temor a uns impostos excessives. Li produïa una aprehensió idèntica, d'altra banda, la tendència a enfortir el sector públic per constituir-lo en motor del creixement econòmic. D'aquesta política en derivava una «temptació totalitària» molt perillosa, que amenaçava de fer de l'Estat un monstre capaç de devorar-ho tot.⁴⁰²

L'activitat constructora continuava en dificultats. Llavors no hi havia mercat immobiliari, ni a Catalunya ni a Espanya, perquè no hi havia prou demanda: «Es calculava que aleshores hi havia un excedent d'habitatges equivalent als construïts durant els darrers deu anys».⁴⁰³

Una important crisi financera, iniciada el 1978, va repercutir negativament en el sector. Entre aquesta data i el 1994, el Banc d'Espanya va arribar a intervenir fins a seixanta-dues institucions creditícies. Les d'origen estranger que operaven al país, mentrestant, s'ho pensaven dues vegades abans de concedir un préstec pel qual obtindrien una garantia dubtosa.

402. Renovació de la Junta Directiva de Foment. Retall arxiu de Manuel Espiau.

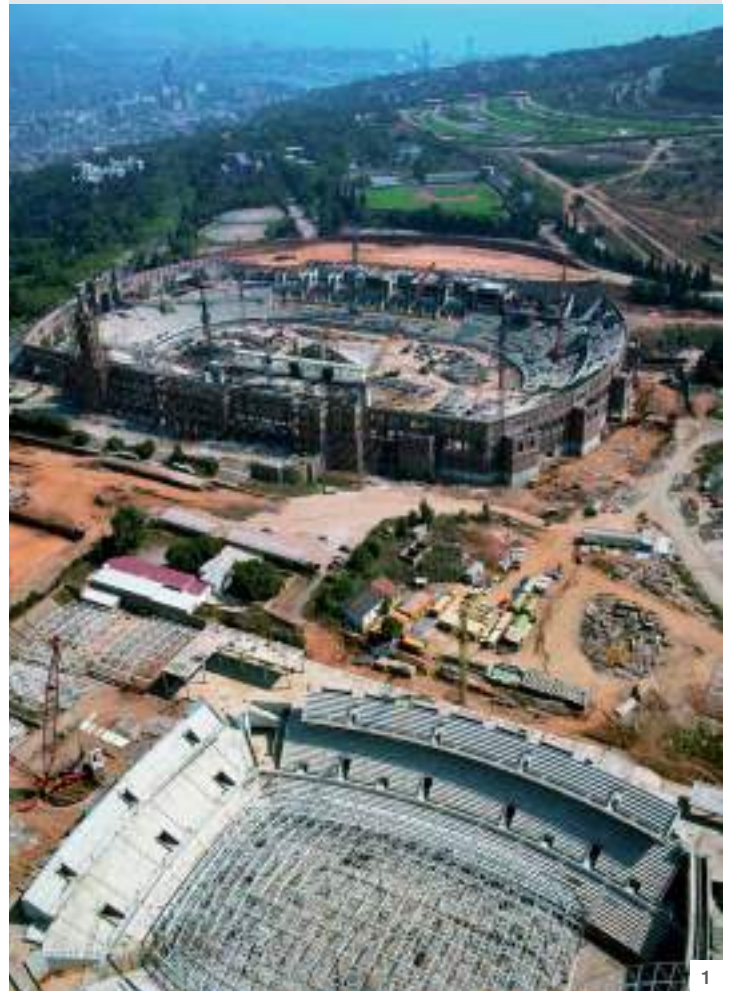
403. Cabana, *La cultura de la cobdícia*, pàg. 12 i 24.

1_Vista aèria de les obres de l'anell olímpic a la muntanya de Montjuïc el 1988; s'hi pot veure la rehabilitació de l'Estadi Olímpic, construït per a l'Exposició Internacional del 1928 i la construcció del Palau Sant Jordi en primer terme abans de culminar-se la seva cobertura.

Segons dades de l'Enquesta de Població Activa, el sector de la construcció va perdre el 1980 un total de 19.400 llocs de treball només a la província de Barcelona. La segona meitat de l'any havia estat la més castròfica, amb un 97% de les pèrdues. Com informava un diari de l'època, aquest retrocés equivalia «al tancament d'una empresa de 86 treballadors, cadascun dels dies feiners de 1980».⁴⁰⁴ En el conjunt de Catalunya, la xifra assolía els 28.000 llocs, i per a tot Espanya, els 97.700. La majoria de les empreses desaparegudes eren les més joves, les nascudes anys enrere amb el boom constructor, durant el qual molts s'havien introduït en el negoci a la recerca de grans beneficis. Aguantaven les firmes amb tradició, tot i que en certs casos continuaven perquè no tenien diners amb els quals indemnitzar el personal. El 70% de les consultes que atenia l'assessoria laboral del Gremi, ja fossin trucades o visites, corresponia a constructores que desitjaven saber com podien tancar i acomiadar els seus obrers. La desmoralització patronal assolía cotes elevadíssimes.

El president del Govern, Adolfo Suárez, sotmès a una qüestió de confiança, va establir tres prioritats econòmiques: la inversió pública, el sector energètic i la construcció d'habitatges. Totes tres suposaven, en paraules de Fernando Espiau, un increment en la demanda de la construcció.⁴⁰⁵

Es travessava una conjuntura política molt complicada. A Suárez, després de la seva dimissió en circumstàncies poc clares, el va succeir Calvo Sotelo. Precisament en el debat d'investidura es va produir l'intent de cop d'estat del 23-F. El nou cap del Govern va tenir un mandat breu en plena descomposició de la UCD. Quan es van convocar noves eleccions, el 1982, el Gremi va recordar el seu punt de vista:

404. "El sector de la Construcción perdió 19.400 puestos de trabajo". *El Noticiero Universal*, 28 d'abril de 1981.

405. Espiau Seoane, Fernando. "Reflexiones de un empresario sobre la economía de las autonomías", *El País*, 17 de gener de 1981.

« El 1978 es debatia si el Gremi havia de ser local o provincial, ja que des de les comarques es proposava distingir entre els dos àmbits. »

«Los empresarios, capaces de crear riqueza y emprender nuevas actividades, sólo piden una política estable, disposiciones en materia económica y social realistas y de acuerdo con las circunstancias de cada momento, todo ello dentro de unas reglas de juego que permitan el desarrollo de la iniciativa privada en un mercado de libre competencia.»⁴⁰⁶

De nou calia acudir a les urnes per detenir el «socialcomunisme», però el PSOE va obtenir l'aclaparadora xifra de 202 escons. S'iniciava, com va assenyalar el Gremi, no sense recel, «una nova experiència en la forma de govern i l'enfocament dels problemes».

Enmig de la crisi generalitzada, més llarga ja del que tots havien imaginat, el Gremi passava pels seus propis problemes econòmics. A finals de 1983, el comitè executiu constata que difícilment es podrien equilibrar despeses amb ingressos. L'exercici finalitzaria amb un dèficit d'entre tres i quatre milions de pessetes, inclòs el dèficit que s'arrossegava d'anys anteriors. Per solucionar el problema pressupostari es proposava un estudi en profunditat que permetés reduir despeses.

La situació era tan greu que el comitè, no gaire més tard, acordava establir un pla de viabilitat. El dèficit havia assolit una proporció tan alarmant que exigia la reestructuració del Gremi. El pla es va iniciar amb una reducció de personal, tot i que es procurava que les prestacions als socis no perdessin qualitat. A més, es va aprovar un augment de les quotes del 10%, independentment de la quantitat satisfeta amb anterioritat.⁴⁰⁷

La capital i les comarques

Al març de 1978 es debatia en el si del Gremi si havia de ser local o provincial, ja que des de les comarques es proposava distingir entre els dos àmbits. Hi havia d'haver un gremi provincial i, independentment, un altre de Barcelona. Hi va haver qui va preferir, en canvi, que el Gremi continués sent provincial perquè, en cas contrari, es crearia «una crisi que no té tanta importància però que pot suposar una crisi dins del Gremi».⁴⁰⁸

El debat, pel que sabem, va ser intens. Alguns gremis es van escindir per incorporar-se a l'ACOP (Agrupació de Constructores d'Obres de la Província de Barcelona). D'altres van tornar-hi, com el de Granollers, reincorporat a principis de 1983. Poc després el va seguir el de Manresa. Al juny es va constituir la Junta de Comarques composta pel comitè de Barcelona més els presidents de Badalona, Granollers, Manresa, Manlleu, Sabadell i Vic. Barcelona i les comarques es comprometien a col·laborar entre si, però conservant la seva autonomia i les seves respectives juntes.

El 1984 es va plantejar una campanya de reactivació d'activitats. Quins nous avantatges es podien oferir als membres? En aquest terreny caldria competir amb l'ACOP, entitat que últimament es dirigia a tot tipus de contractistes, encara que, per sort, un acord de col·laboració va evitar la rivalitat. En cartells i altres documents del Gremi hi figurava també el nom de l'ACOP, que havia de fer-se càrrec del 50% de les despeses.

A començaments de 1985 va tenir lloc una entrevista amb el tinent d'alcalde de l'Ajuntament, Jordi Parpal, que es va comprometre a agilitzar la concessió de llicències d'obres. El Gremi, d'altra banda, volia encarregar-se de tramitar els visats de les obres, ja que, si ho aconseguia, tindria a les

406. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructores, n. 57, setembre de 1982.

407. Actes del Comitè Executiu, 9 i 23 de novembre de 1983. Acta de la Junta Directiva, 19 de desembre de 1983. AGCO.

408. Intervenció de Joaquín Padrós a la Junta de Comarques, 2 de març de 1978.

« El Gremi volia tramitar els visats de les obres, ja que així tindria un instrument molt útil per combatre l'intrusisme. »

seves mans un instrument molt útil per combatre l'intrusisme. Aquesta era una preocupació permanent perquè es tractava d'una pràctica molt extensa i d'una competència duríssima, amb pressupostos fins i tot per sota del 50% respecte al constructor complidor amb les seves obligacions fiscals.

Parpal va prometre estudiar-ne la qüestió. Des de la junta es va fer un balanç encoratjador de la trobada: «El resultat de la visita es considera positiu ja que ens ha obert les portes de l'Ajuntament».⁴⁰⁹

Tres mesos després, els representants del Gremi es van reunir amb un membre de la Comissió d'Intrusisme de la Inspecció de Treball de Barcelona. Els contractistes van trobar-hi una actitud receptiva davant de les seves inquietuds:

«El Sr. Esplugas explicó que, ante el gran fraude que hay en Barcelona ciudad, la Inspección de Trabajo vería con buenos ojos que se visasen los permisos por el Gremio, manifestando que la Inspección presiona al Ayuntamiento de Barcelona sobre este tema; sobre el mismo se recibirá en breve una respuesta por parte del Ayuntamiento.»⁴¹⁰

Desconeixem la reacció del consistori, però el resultat de la gestió no degué ser positiu, ja que el 1987 encara s'insistia en l'obligatorietat del visat gremial, tant per als permisos d'obres majors com d'obres menors. En aquesta ocasió es va intentar convèncer la Generalitat a través d'una entrevista amb el conseller d'Obres Públiques.

Els gremis comarcals, mentrestant, continuaven incorporant-se al de Barcelona. El de Mataró ho va fer el mes de maig de 1985. En aquell

temps es negociava la integració de l'Agrupació del Garraf, adherida el juliol d'aquell any. Els seus presidents, en el moment de l'adhesió, van passar immediatament a formar part de la junta de la Ciutat Comtal.

El procés es va rebre amb satisfacció pel que suposava de consolidació de la unitat empresarial, indispensable si es volia tenir força. Existia la convicció que així s'enfortia una estructura que estava més d'acord amb la conjuntura econòmica del moment. Una nova generació d'empresaris, homes joves que havien assolit alts càrrecs en les organitzacions del territori, va afavorir l'èxit d'aquest camí.

Senyals d'esperança

La crisi es feia interminable, però cap a finals de 1984 començava a intuir-se la sortida del túnel, malgrat que el pessimisme persistia encara en els ambients econòmics. Alguns indicadors mostraven elements encoratjadors, com la inflació, per fi per sota dels dos dígitos. D'altra banda, l'acord entre els agents socials garantia un mínim d'estabilitat, la qual cosa contribuïa a disminuir les tensions entre patronal i sindicats. En el terreny financer, la baixada dels tipus d'interès facilitava les inversions.

L'enlairament econòmic semblava, aquesta vegada sí, una possibilitat real, tot i que només fos per l'efecte d'arrossegament que exercien les grans economies occidentals. Arribava el moment de fer front al repte de la propera entrada al Mercat Comú, mentre s'adequaven les estructures productives per assolir una competitivitat més gran.

409. Acta del 13 de febrer de 1985. AGCO.

410. Acta del 15 de maig de 1985. AGCO.

1_Obres de construcció de la Ronda Litoral el 1988; la creació de la Ronda Litoral i la Ronda de Dalt va ser una de les obres públiques de major envergadura de les dècades de 1980 i 1990.

2_Vista de la Zona Universitària de Barcelona el 1990, amb el Camp Nou al fons.

A mitjan 1985, les suspensions de pagaments i les fallides havien disminuït sensiblement. Sobrevivien les empreses fortes, amb prou feines una quarta part del cens existent set anys enrere. No van poder resistir, en canvi, les que no tenien prou recursos econòmics, posseïen tecnologia antiquada, o disposaven d'una plantilla excessiva per a les seves necessitats.⁴¹¹

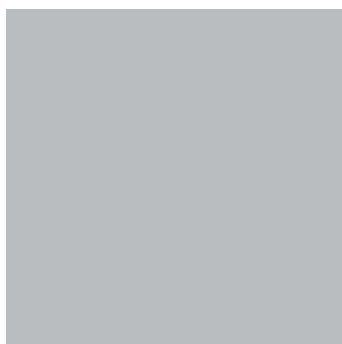
Els problemes de la construcció van acabar definitivament el 1986, amb la nominació de Barcelona com a futura seu dels Jocs Olímpics de 1992. A partir de llavors es van posar en funcionament moltíssimes obres, amb una especulació cada vegada més disparada. Aquell mateix any, l'adhesió a la Comunitat Europea va implicar moure's en un mercat més ampli i competitiu, circumstància que va estimular la iniciativa de l'empresariat català. A falta de la protecció de les velles barreres aranzelàries, només quedava el camí de renovar-se o morir. Aquesta incorporació, en paraules del Gremi de Constructores, constituïa l'aventura més transcendent empresa per Espanya durant tot el segle. D'una banda, suposava una esperança; de l'altra, un motiu d'inquietud. Es comptava amb la capacitat necessària per competir a aquell nivell? Des del Gremi es posava en dubte:

«El reto de la CEE es serio. Es serio porque se nos aumenta un mercado potencial de más de trescientos millones de consumidores, para el que apenas estamos preparados; porque debemos mejorar nuestra producción, con costes más competitivos y con una productividad rentable.»⁴¹²

411. Editorial del Butlletí de Constructores d'Obres, n. 82 i 89, desembre de 1984 i juliol-agost de 1985.

412. Editorial del Butlletí de Constructores d'Obres, n. 93, desembre de 1985.

9. L'actualitat

« El 1987, a partir del 22 de juliol, les actes de la junta es van redactar en català. I a finals d'any, el Gremi va veure sanejades les seves finances. »

Si Espanya es va obrir a Europa amb l'ingrés a la Comunitat Econòmica, el Gremi de Constructores es va obrir al públic a través dels mitjans de comunicació. Ja finals de 1985 va arribar a un acord amb *El Correo Catalán* per introduir-hi articles sobre temes de la construcció en un dels seus suplementos, titulat «Busca Pisos». L'any següent va saltar a les ones amb el programa radiofònic «Construir es mejorar», de periodicitat setmanal, patrocinat per Roca Radiadores. Es procurava així un contacte més directe amb els clients potencials i combatre l'intrusisme. En aquest sentit, s'aconsellava als oients que sol·licitessin referències al Gremi abans de realitzar l'encàrrec a un contractista. Durant l'emissió també s'abordaven altres temes, com la rehabilitació d'habitatges, els materials de construcció o l'aplicació de l'IVA (impost sobre el valor afegit).

A ulls dels constructors, l'IVA s'havia implantat de manera precipitada i amb una certa desorganització com a conseqüència d'un excessiu afany recaptador. Es temia que l'aplicació, fruit de l'adhesió al Mercat Comú, desencadenés una inflació galopant. Per sort, no va ser així.

La designació olímpica de Barcelona va despertar, com s'esperava, considerables expectatives. Poc abans que el COI fes pública la decisió, un editorial del Butlletí del Gremi reflexionava sobre les repercussions que un esdeveniment de tanta transcendència tindria per a la ciutat. Els Jocs permetrien «desencallar Barcelona de les seves limitacions actuals, potenciant-la com a ciutat moderna, que mirés més oberta aquell mar que la limita».⁴¹³ La demanda que es generaria, beneficiosa per a empreses grans, petites i mitjanes, significaria l'empenta que tanta falta feia

i l'enlairament definitiu de la construcció. Si l'Olimpíada significava optimisme per a l'economia, encara en suposava més per al sector.

Mentrestant, les relacions amb les organitzacions sindicals semblava que es normalitzaven, després dels problemes en els moments inicials de la democràcia:

«Se han pasado momentos de tensión, por falta de preparación para la nueva situación, o por desconocimiento de las reglas del juego. Pero, felizmente, desde hace ya un tiempo, los ánimos se han serenado; se ha aprendido a convivir, han desaparecido ciertos fantasmas históricos y las relaciones humanas basadas en el diálogo se han convertido en moneda de uso corriente.»⁴¹⁴

El 1987, a partir del 22 de juliol, les actes e la junta es van redactar en català. A finals d'any, el Gremi, després d'una època amb problemes econòmics, va veure sanejades les seves finances. El resultat d'aquell exercici suposava un superàvit de 2.719.150 pessetes. Les causes? Al cobrament puntual de les quotes dels socis s'hi unia un major nombre d'altres. La publicitat, tant per al Butlletí del Gremi com per a l'Anuari Directori, constituïa una altra font d'ingressos, amb un auge considerable en aquells moments. Atesa l'evolució favorable, el pressupost de l'any següent es va elaborar sense la necessitat d'augmentar-ne les quotes per primera vegada en molt temps.⁴¹⁵

A principis de 1988, es signar un conveni amb la Caixa d'Estalvis de Terrassa, que es comprometia a destinar tres mil milions de pessetes

413. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructores, n. 99, juliol-agost de 1986.

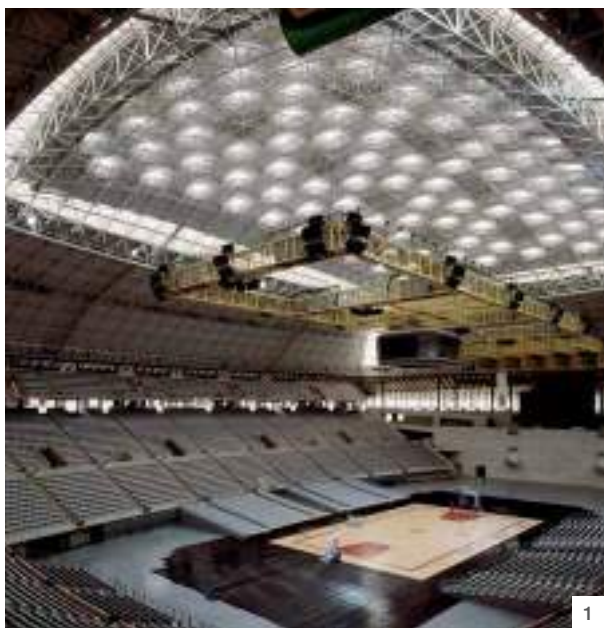
414. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructores, n. 100, setembre de 1986.

415. Acta de la Junta General Ordinària, 24 de febrer de 1988. AGCO

1_El Palau Sant Jordi ja cobert. Aquest pavelló poliesportiu va ser una de les obres estrella dels Jocs Olímpics del 1992.

2_Vista aèria de la muntanya de Montjuïc poc després de celebrar-se els Jocs Olímpics del 1992. En primer terme el Palau Nacional, al darrere, l'anell olímpic amb l'Estadi, el Palau de Sant Jordi i la Torre de Comunicacions, i al fons, el port.

3_Torre de Comunicacions de Montjuïc. Inaugurada amb motiu dels Jocs Olímpics, té una alçària de 120 metres i està lleugerament inclinada (aquesta inclinació és exactament la mateixa que la de l'eix de la Terra).

1_Dues imatges de la Torre de Comunicacions de Collserola. Inaugurada amb motiu dels Jocs Olímpics, té una alçària de 268 metres (més 20 metres sota terra).

anuals, amb possibilitat d'ampliació, a una sèrie d'operacions: préstecs per a construcció i adquisició d'habitatges, crèdit complementari per a adquisició d'habitatge, préstecs per a rehabilitació d'habitatges i edificis, etc. D'altra banda, els afiliats del Gremi podrien beneficiar-se d'un avançatjós servei de gestió de nòmines i liquidació de la Seguretat Social.

Així mateix, es va establir un altre acord amb diverses companyies elèctriques. Aquestes companyies, a través d'una sèrie de bonificacions, abaratirien l'ús domèstic de l'electricitat. Això, en les construccions realitzades per membres del Gremi «en terrenys lliures de servitud per instal·lacions elèctriques». Segons el conveni, els preus de l'habitatge es fixarien en funció del grau d'electrificació.

Els exemples anteriors són només una mostra de les gestions empreses amb diverses entitats per tal d'aconseguir els màxims avantatges per als constructors afiliats. Un cop més, es procurava millorar les prestacions ofertes als socis.

Rellançament

El Gremi, mentrestant, continuava amb els seus contactes internacionals. Ja a finals de 1981 hi ha documentat un viatge al Regne Unit, amb motiu del saló de la construcció Interbuild, on fabricants de diversos països van presentar les seves novetats. A l'abril de 1988, el president i el vicepresident van assistir a l'assemblea general de la CAPEB, celebrada a Narbona, França. Amb aquesta entitat van signar una declaració d'intencions en què expressaven el seu desig de cooperar en temes com la formació.

Al contrari del que succeïa a principis de la dècada, es respirava un ambient optimista, afavorit per la incorporació a la Comunitat Europea i per la nominació de Barcelona com a seu olímpica. «Hi ha feina, i la mà

1

2

« Per al Gremi,
l'adquisició d'una
seu social va suposar
una fita de gran
importància. »

d'obra del sector troba ocupació sense dificultat», llegim en un editorial del Butlletí del Gremi.⁴¹⁶ El futur es presentava prometedor, amb les inversions assegurades per als anys següents, en una Barcelona convertida en un maremàgnun d'excavadores, llestes per condicionar una ciutat que havia de rebre milers de visitants. De fet, podria dir-se que la construcció estava de moda. Espanya havia passat de la crisi a convertir-se en «un mercat potencial important», dins d'un ambient de creixent dinamisme.

«Se compran empresas, se hacen operaciones inmobiliarias importantes, se crean puestos de trabajo nuevos, vienen a vivir a España muchos extranjeros y los nacionales, después de diez años de austeridad, necesitan rehabilitar y reacondicionar viviendas, edificios, oficinas, fábricas, etc.»⁴¹⁷

La major part de les inversions correspon a obres d'infraestructura com la Ronda Litoral, la Ronda de Dalt, els nusos de les Glòries i de la Trinitat o l'ampliació de l'aeroport.

L'apogeu va assolir tal nivell que es va arribar a una situació impensable poc abans, l'escassetat de personal. L'increment de l'activitat, superior al que s'esperava, havia agafat tothom desprevingut. Faltaven professionals i els que hi havia no sempre estaven ben preparats, per la qual cosa des del Gremi es van iniciar cursos de formació de paletes.

Segons els constructors, les noves formes de contractació introduïdes pel govern socialista havien demostrat la seva eficàcia a l'hora de

crear llocs de treball. El Pla d'Ocupació Juvenil tenia un gran avantatge: possibilitar l'accés al mercat laboral de joves sense experiència prèvia. Des dels sindicats, en canvi, es tenia una visió molt crítica d'aquest aspecte de la política del PSOE. El desacord va culminar amb la vaga general del 14 de desembre de 1988, en què es va paraitzar tot Espanya i que va forçar el Govern a canviar aspectes de la seva política laboral.

El Gremi va criticar durament el gabinet de Felipe González per doblegar-se a la voluntat sindical, la qual cosa contrastava absolutament amb l'actitud de Margaret Thatcher al Regne Unit, intransigent davant de la vaga dels miners. «Bo o dolent és millor tenir un Govern que governi, que tenir la sensació de desorientació, que tots poden influir-hi fent ús de la força.»⁴¹⁸ Quant a la vida de l'associació, l'adquisició d'una seu social va suposar una fita de gran importància. Primer, la renúncia al dret d'arrendament de dos locals ocupats a la Gran Via es va compensar amb setanta-cinc milions d'indemnització. Posteriorment, després de dues ofertes fallides per un pis al carrer d'Ausiàs March i per un altre a la Ronda de Sant Pere, es va adquirir la seu actual de Gran Via, 663, sisena planta. A partir d'aquell moment ja no es va pagar un lloguer. Ara es disposava d'un patrimoni immobiliari!

El 1992, mentre Barcelona celebrava els Jocs Olímpics, el Gremi de Constructors commemorava el primer centenari de la seva refundació. Amb aquest motiu va organitzar un programa d'actes en què trobem des d'un concurs fotogràfic o un concert al Palau de la Música fins a una

416. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres, n. 115, febrer de 1988.

417. *Ibidem*, n. 117, abril de 1988.

418. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres, n. 124, desembre de 1988.

missa solemne. Així mateix va tenir lloc una exposició recollida en un llibre titulat *100 anys de construcció, 100 anys del Gremi de Constructors*, en què es posava a l'abast del lector, entre altres coses, una considerable documentació gràfica. El volum, més que recollir la història del Gremi, oferia un recorregut per un segle d'història del sector, amb les principals tendències arquitectòniques i les innovacions tècniques del període.

El mes de maig es va realitzar una vaga general a mitja jornada en protesta contra el «decretàs» que enduria les condicions d'accés a la prestació per desocupació. Per al Gremi, tanmateix, l'atur es devia realment a motius de naturalesa extralaboral. Es tractava, segons el seu parer, de sotmetre a coacció el Govern. Una vegada més es dedicaven dures paraules contra la representativitat dels sindicats, qualificada en aquesta ocasió de «força ridícula».

Des del punt de vista dels constructors, el sistema laboral suposava un obstacle per a l'adaptació de les empreses a noves circumstàncies. Criticaven que moltes persones tinguessin com a objectiu principal convertir-se en «fix de plantilla», sense donar importància al rendiment ni a «la competència que ve de fora amb persones més motivades i amb ganes de treballar, sense temps morts i amb un clar objectiu de productivitat».⁴¹⁹

A finals d'any, un sopar va posar punt final als actes del centenari. La junta va fer-ne una valoració positiva, en què destacava tant la participació dels agremiats com la projecció pública assolida. Podria dir-se, per tant, que s'havien complert els objectius de l'aniversari.⁴²⁰

419. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres, n. 163, juny de 1992.

420. Acta del 16 de desembre de 1992. AGCO.

« Des del punt de vista dels constructors, el sistema laboral suposava un obstacle per a l'adaptació de les empreses a noves circumstàncies. »

Retrocés

Després dels Jocs Olímpics es va produir una caiguda molt forta de la demanda. En la revista *Constructores* s'apuntava que la crisi general ja era una realitat tangible. Manuel Espiau, d'INCE, ens n'explica la problemàtica:

«En 1992, acabadas las obras de los Juegos Olímpicos, hubo una caída muy fuerte —yo sólo hablo de construcción— de demanda. Por lo tanto sobró personal y nosotros mismos hicimos una regularización de empleo. Se hicieron muchas entonces, equivale a los ERES de ahora.»⁴²¹

A mitjan any anterior, els senyals de retrocés començaven a ser visibles. Durant el primer semestre d'aquest any, la construcció d'habitatges a Barcelona va disminuir un 11%. No obstant això, la demanda pública equilibrava la contracció de la demanda privada, encara que només de moment: tot feia preveure que l'administració entraria en una fase d'austeritat pressupostària. Les dades, doncs, eren prou inquietants perquè el Gremi fes un crit d'alerta. S'acostaven moments difícils, «cels tempestuosos». Calia encarar la nova etapa amb valentia, la qual cosa significava adaptar les empreses a una possible recessió. Per tant, els recursos s'havien d'administrar amb compte, per si arribaven moments de forçosa austeritat.⁴²²

En el Butlletí de febrer de 1992, un article es titulava, significativament, «La construcción se prepara para la recesión de 1993». L'Impost sobre Activitats Econòmiques (IAE) va implicar un increment

de la pressió fiscal que, lògicament, no va ser ben rebut pels constructors. Des del Gremi es va criticar la voracitat impositiva de l'Estat, a qui acusava de disparar la despesa pública d'una manera irresponsable i incontrolada. En un moment crític, de caiguda de la demanda, les empreses es queixaven dels impostos excessius i del gran pes que representaven els costos laborals en el conjunt de la facturació.

L'aprovació de la Llei de l'Habitatge en el parlament català, en aquell moment, va tenir una considerable repercussió. Per primera vegada, un text legal definia la figura del promotor i regulava les condicions per a la promoció d'un edifici d'habitatges. En paraules de Ramon Ferrer Canela, suposava un canvi positiu ja que definia responsabilitats amb claredat. El Llibre de l'Edifici, per exemple, obligaria els usuaris a realitzar una tasca de manteniment. Com que el Llibre duria adjunt un plànol de l'obra, si hi havia algun problema s'apreciaria fins a quin punt era degut a l'arquitecte o no. Per tant, ningú no apuntaria directament al constructor com a primer culpables del que passés. Fins llavors, si hi havia alguna incidència, sempre li tocava fer de boc expiatori.

Per sort, a mitjan 1993 ja es notaven senyals de recuperació. Malgrat els seus trets aparatosos, com la ràpida destrucció de llocs de treball, la crisi postolímpica no havia de ser res més «que un alto en el camí per tornar a reprendre el creixement, a més força si era possible».⁴²³

El descens dels tipus d'interès va facilitar a molts ciutadans l'accés al crèdit. Algun temps després, al febrer de 1997, la Generalitat va signar un conveni amb les entitats bancàries. D'ara endavant, quan es realitzés la compra d'un habitatge, es podria cobrir el total de l'import, davant del

421. Entrevista a Manuel Espiau, realitzada per l'autor.

422. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres, n. 153, juliol-agost de 1991.

423. Anchuelo Crego, García Díaz, pàg. 52

1_Panoràmica de Barcelona des de la muntanya del Tibidabo. En primer terme pot veure's l'Observatori Fabra.

2_La plaça Cerdà amb la Ciutat de la Justícia, ja a l'Hospitalet de Llobregat, al fons.

1

2

límit establert fins a aquell moment, del 80%. Així, el comprador no necessitava diners propis per efectuar la compra. A molts els va semblar que era el moment d'endeutar-se, sense mesurar els riscos d'unes hipoteques a terminis extremadament llargs, en què podien modificar-se variables com el tipus d'interès i la inflació.

«Ante la mayoría de los clientes se creaba un cierto espejismo. Dado lo extenso del periodo de amortización y el bajo nivel de los tipos de interés, las anualidades parecían razonables, pero nadie les advertía de que éstas podían casi duplicarse sólo con que los tipos se duplicasen, teniendo en cuenta que con esos dilatados plazos de amortización las primeras anualidades se componían casi únicamente de intereses.»⁴²⁴

La gent, en lloc de mesurar-ne el perill, va suposar que l'habitatge constituïa un patrimoni capaç de revalorar-se durant un temps indefinit. D'altra banda, una cultura de la compra sòlidament assentada, en què el lloguer es tendia a menysprear com una forma de «llençar els diners», va contribuir a la imparable formació de la bombolla immobiliària. Només cal fixar-se en les elevades sumes destinades per l'Estat a la deducció per habitatge en l'IRPF, i contrastar-les amb el suport pràcticament nul als lloguers.

Mentrestant, es van prendre mesures per a la liberalització del sòl, per tal que en disminuís l'impacte en el preu de l'habitatge. Tot sòl seria urbanitzable menys el que estigués protegit pel seu valor cultural o ecològic. La demanda, per tant, es va revitalitzar. Va ser l'inici d'un boom espectacular, amb el nombre d'habitatges iniciats elevat fins al triple i cada

vegada més encarits. Segons dades de Pere Leonart, entre 1997 i 2007 es va produir un augment del preu de l'habitatge del 196%, cosa que va obligar les famílies a endeutar-se més i més. Si abans es necessitava el que era equivalent a quatre anys de sou per adquirir una casa, ara el cost havia arribat a set anys.

S'estava generant un excés d'oferta preocupant. En el conjunt d'Espanya, el nombre d'habitatges construïts equivalia al d'altres catorze països que en aquell moment formaven la Unió Europea. Però, mentrestant, l'expansió creava molta ocupació dins del sector. Així, el 2007, les quatre-centes cinquanta mil persones dedicades a la construcció en el conjunt de Catalunya superaven en més del doble les que treballaven en l'època de les Olimpíades. Aquell any, tanmateix, va començar el declivi. Només es van crear deu mil nous llocs, davant els vuitanta mil de l'any anterior. El 2008 va ser pitjor, amb seixanta-tres mil ocupacions perdudes en els tres primers trimestres.⁴²⁵

Apostar per la qualitat

Pel que fa a la competitivitat, les prop de tres mil empreses del Gremi havien de fer front a greus problemes com l'impacte de l'economia submergida i la competència de les grans firmes, que s'enduïen la part del lleó en les obres importants. Per fer front a aquesta problemàtica, el Gremi de Constructores va impulsar un pla de qualitat, amb el suport del Centre Català de Qualitat. Així, tant els clients del sector públic com els del sector privat havien d'obtenir més garanties a un cost inferior. Es tractava que l'adjudicació d'una obra no s'efectués només en funció del

424. Martín Seco, pàg. 38.

425. Leonart.

preu; havien de valorar-se també aspectes com les garanties, el terme o les innovacions tecnològiques, de manera que acabés imposant-se l'aspirant més capacitat.⁴²⁶

Pocs anys després, en aquesta mateixa línia, es va aconseguir que moltes petites empreses adoptessin les normes de qualitat ISO.

Qüestions laborals

El 1995, les organitzacions que integraven la FEC se'n van plantejar la dissolució. La FEC s'havia convertit en un organisme sense competències pròpies, excepte de l'àmbit de la negociació col·lectiva. Les seves antigues tasques havien estat assumides bé per les entitats que la constituïen, bé per la CCC. En tractar-se aquest tema en el Gremi, la junta va acordar donar suport a la dissolució de la FEC si el tema arribava a plantejar-se en un futur immediat.

Les empreses de treball temporal (ETT) experimentaven en aquells moments un auge ràpid. En poc més de dos anys se'n van implantar més de tres-centes vuitanta, sobretot delegacions de multinacionals estrangeres. La seva existència, com s'esperava, va disgustar els sindicats, partidaris d'equiparar en salari els seus treballadors amb els treballadors de plantilla. El problema es va tractar a la junta del Gremi i, després d'un debat, es va acordar iniciar accions contra el prestadorisme laboral.⁴²⁷ Això no significava, tanmateix, oposició a una nova fórmula de contractació qualificada d'àgil i flexible. El sistema podia ser imperfecte, però solucionava les necessitats puntuals de mà d'obra. Els empresaris apreciaven, sobretot, la possibilitat de donar respostes ràpi-

426. "El Gremio de Constructores de Obras de Barcelona promueve un plan de calidad en el sector". *La Vanguardia*, 9 de diciembre de 1994.

427. Acta del 31 de maig de 1995. AGCO.

1_Panoràmica de la platja de la Barceloneta amb els edificis de l'Hotel Ars i la Torre Mapfre que donen accés al Port Olímpic.

2_Imatge de la plaça d'Europa i la Gran Via a l'altura de l'Hospitalet de Llobregat.

des, fos una situació imprevista d'excés de treball o un procés de selecció urgent. A més, ara tenien a la seva disposició borses de treballadors especialitzats. D'altra banda, les ETT els permetien estalviar tràmits administratius durant el procés de contractació.⁴²⁸

Respecte a la negociació del conveni provincial, el Gremi va proposar un contracte fix amb indemnització que no anés més enllà dels vint dies per any treballat. Era la primera entitat d'importància que donava suport a la proposta de contracte estable llançada pel president Pujol i el conseller de Treball, Ignasi Farreres, pocs mesos abans.⁴²⁹

Apostar per la formació

Un altre cavall de batalla tenia a veure amb la formació, ja que modernitzar el sector requeria una mà d'obra preparada, familiaritzada amb els canvis tecnològics. La construcció no podia seguir sent una espècie de calaix de sastre en què cabia qualsevol sense coneixements específics. En resposta a aquestes inquietuds va aparèixer un nou organisme, l'Institut Escola de Formació Ocupacional de la Construcció de Catalunya.

Així mateix, el Gremi es va implicar en l'Institut Gaudí, una fundació privada creada el 1989, sense ànim de lucre, de la qual formaven part diverses associacions empresarials, els sindicats de la construcció de CCOO i UGT, així com diverses administracions locals. El seu naixement intentava donar resposta a un problema del sector, la manca de mà d'obra especialitzada, en un moment en què es preveien unes expec-

tatives laborals favorables derivades de la propera celebració dels Jocs Olímpics de Barcelona i l'Exposició Universal de Sevilla.

En el marc de l'Institut, el Gremi va promoure cursos gratuïts sobre delineació i CAD-CAM, feines de paleta i encarregat d'obres, a la vegada que es projectaven els d'encofrador i soldador. Es buscava impartir formació eminentment pràctica, orientada cap a una eficaç inserció al mercat laboral. De fet, els alumnes que aprofitessin tenien contracte assegurat en algunes empreses.

L'Institut, quan feia vint anys que funcionava, reunia ja prop de disset mil alumnes, repartits en vuit centres per tot Catalunya. Amb tot, algunes veus crítiques assenyalaven que assolía tot el seu potencial. En aquest sentit, un informe n'explicava les limitacions:

«Los agentes sociales constituyeron la fundación privada Institut Gaudí de la Construcción para poder contar con un instrumento educativo especializado, que fuera capaz de dar respuesta a las necesidades formativas del sector. La dispersión de competencias entre diferentes consejerías y la falta de voluntad política han mantenido al Institut Gaudí muy por debajo de su capacidad formativa.»⁴³⁰

Aquesta infrautilització dels recursos disponibles suposava un seriós handicap per a la construcció, atès el contrast entre la formació requerida i la formació realment existent.

Per reduir aquest desfasament, el Gremi va col·laborar amb la Fundació Laboral de la Construcció, una entitat privada sense ànim de lucre, nascu-

428. "Les ETT, una nova fórmula de contractació àgil i flexible". Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres, n. 205, octubre de 1996, pàg. 19–20.

429. *La Vanguardia*, 28 d'abril de 1995.

430. "La construcción catalana en 2006. Perspectivas para 2007". Informe de la Cambra Oficial de Contractistes d'Obres de Catalunya. Barcelona, 2007.

da el 1992 en l'àmbit estatal. La seva aparició responia al Conveni General del sector, que preveia la creació d'un organisme dedicat a la dignificació de l'ofici. Per complir aquest objectiu, el foment de la formació professional resultava bàsic. Es tractava de millorar la formació dels treballadors en tots els nivells, a través de cursos d'iniciació i de formació contínua, impartits en centres homologats per l'INEM i les comunitat autònomes.

Col·laborar amb la Fundació va contribuir molt a millorar la formació impartida pel Gremi. Aquesta formació havia de ser útil tant per als treballadors que assistissin als cursos com per a les empreses a les quals pertanyien. En aquesta línia es va situar, el 1996, la firma d'un conveni amb l'escola d'aparelladors. Els alumnes que haguessin acabat la carrera podrien substituir el seu projecte final per pràctiques en les empreses.

El maig d'aquell mateix any es va aprovar en la junta directiva un conveni amb la Cambra de Contractistes, al qual es va arribar després de llar-

gues negociacions. L'acord definia les activitats que desenvoluparia amb prioritat cadascuna de les entitats. Així, el Gremi es reservava el protagonisme en matèria de formació, alhora que es comprometia a col·laborar amb la Cambra en iniciatives relacionades amb l'obra pública.

Una altra de les màximes preocupacions, sens dubte, era el tema de la seguretat en el lloc de treball. La Llei de Prevenció de Riscos Laborals havia entrat en vigor, i havia multiplicat per cinc les sancions aplicades fins llavors. Va establir, a més, un deure específic d'informació als treballadors. A fi de sensibilitzar les empreses sobre aquesta delicada problemàtica, la Comissió de Seguretat i Higiene de la Construcció de Catalunya va posar en funcionament unes sessions informatives, que s'havien de realitzar a la seu del Gremi de Barcelona.

També cal destacar, dins d'aquest terreny, una campanya de visites d'obra. Les empreses adherides al Gremi podien sol·licitar voluntàriament la visita, amb l'objectiu d'implantar les mesures de seguretat fixa-

« Les empreses adherides al Gremi podien sol·licitar una visita d'obra, amb l'objectiu d'implantar les mesures de seguretat fixades per la llei. »

des per la llei. La iniciativa es dirigia sobretot a les constructores petites i mitjanes, que necessitaven un suport especial en qüestions de prevenció. Després de revisar la documentació obligatòria, des de formularis fins a registres i llibres, es visitaven les instal·lacions. Allà es comprovava la utilització de totes les mesures de seguretat. A continuació, l'encarregat de l'obra rebia un dossier amb tota la legislació vigent en matèria de riscos laborals. Finalment, en una reunió informativa amb l'empresari, es pactava un calendari de seguiment. Si l'empresa ho desitjava, renunciava a rebre més visites.

Pel que fa a la gestió de residus, els constructors es queixaven de la diversitat de criteris utilitzats per l'Administració, amb la consegüent indefensió de les empreses; moltes de les afiliades al Gremi participaven en la Gestora de Runes.

El registre d'empreses

Una assemblea general extraordinària va aprovar, el 17 de desembre de 1997, els nous estatuts del Gremi, que va passar a dir-se Gremi de Constructors d'Obres de Catalunya. Però alguns anys més tard es va tornar a l'antiga denominació a fi d'evitar problemes amb els gremis de Girona, Tarragona i Lleida, ja que es tractava d'impulsar la unitat d'acció dins del sector.

El 1999 es va produir l'ingrés a Pimec/Sefes, la patronal que reuneix les petites empreses de Catalunya. Un pas lògic, sobretot tenint en compte que el sector de la construcció estava format fonamentalment (97%) per empreses de dimensions reduïdes, incloses les de nivell micro. Amb

aquesta adhesió es buscava potenciar dos àmbits: la prestació de serveis i la representativitat davant el conjunt de les administracions. Es completava, així, «el quadre de les relacions institucionals amb totes les organitzacions empresarials implantades a Catalunya».⁴³¹ D'aquesta manera, determinades reivindicacions dels constructors tindrien un ressò molt més gran: entre elles, la creació d'un Registre d'Empreses Constructores.

El Registre Obligatori d'Empreses va ser, com diu Ramon Ferrer, «una guerra impossible de guanyar». Consistia a posar a l'abast del client la informació sobre la preparació de cada empresa per executar una obra concreta. Gràcies a aquest procediment, el coneixement de les ofertes més solvents del mercat seria més fàcil i, al mateix temps, es frenaria la competència deslleial exercida per multitud d'empreses il·legals.

El Gremi va traslladar la iniciativa a les organitzacions empresarials i sindicals del sector, on va obtenir una bona acollida. Així mateix, a través de diverses gestions de les quals s'informà puntualment als associats, va ser presentada a l'Administració:

«El Gremi ha traslladat aquesta iniciativa als Departaments de Política Territorial i Obres Públiques, tant al seu Conseller, senyor Pere Macías, com al Director General d'Accions Concertades, Arquitectura i Habitatge; al Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, en les persones del seu Conseller, senyor Antoni Subirà, i del Director General de Consum, senyor Albert Sabala; l'altre Departament al que li hem presentat la nostra iniciativa ha estat el de Treball, primer al seu Conseller, senyor Ignasi Farreras, i posteriorment al Sotsdirector General de Gestió Econòmic-administrativa, senyor Miquel Subirachs.»⁴³²

431. Editorial de *Constructors*, n. 231, maig de 1999.

432. Editorial de *Constructors*, n. 223, juny-juliol de 1998.

« Calia reduir la sinistralitat a través d'un sistema d'incentius, el "bonus-malus", en les assegurances obligatòries per accidents de treball. »

La classe política, tanmateix, s'hi va mostrar reticent. L'assumpte no es veia clar perquè un registre com aquell no acabava de semblar legal.

El sector, mentrestant, transmetia al poder polític un paquet complet de reivindicacions, sota el guiatge de qui llavors era el president de la Confederació Catalana de la Construcció, Ramon Ferrer, expresident del Gremi i en aquells moments membre de la seva junta. Els empresaris catalans es queixaven d'una considerable pèrdua de pes dins del mercat espanyol, a la vegada que un descens excessiu en els preus d'adjudicació d'obres afavoria els més poderosos, la qual cosa emparava la proliferació de pràctiques poc professionals. Per superar la incerta conjuntura, els constructors proposaven un ventall de mesures com la major transparència en el procés de licitació o una disminució de l'IVA per a la rehabilitació d'habitatges, un impost d'activitats econòmiques d'àmbit econòmic per simplificar la fiscalitat de les empreses que treballaven en diverses províncies, o una deducció de l'IRPF per les despeses ocasionades per la provisió de fons destinada a les indemnitzacions en cas d'acomiadament del personal.⁴³³

Es reclamava a l'Administració, d'altra banda, més implicació a l'hora d'establir una cultura de la seguretat, entesa aquesta com un fenomen global que afecta els diferents sectors que intervenen en el procés constructiu. Calia, doncs, reduir la sinistralitat a través d'un sistema d'incentius, el «bonus-malus», en les assegurances obligatòries per accidents de treball.

Nou marc legal

L'aprovació de la Llei d'Ordenació de l'Edificació el 1999 va ser rebuda pel Gremi amb satisfacció. La nova normativa garantia la qualitat de l'edificació, establia les responsabilitats de cada una de les parts i fixava les garanties del propietari. Un punt provocava una satisfacció especial: l'exigència d'un títol als constructors per tal que poguessin exercir. Es responia així a una necessitat bàsica per a la dignificació de la professió, un punt que havia estat objecte d'una llarga batalla. Per fi es feia un pas necessari per atallar el gran problema de l'intrusisme i la competència deslleial, dins d'una de les bosses d'economia submergida més considerables a tota la Unió Europea.⁴³⁴

Aquell mateix any es va produir un canvi crucial en l'economia europea. Va entrar en vigor l'euro, la moneda comuna d'onze països, als quals se'n van afegir cinc més. Tanmateix, la pesseta va romandre com a mitjà de pagament fins al 2002.

Des del Gremi, l'arribada de l'euro es va entendre de manera optimista. Facilitaria l'obertura de mercats, eliminaria fronteres i simplificaria la vida a les empreses que treballessin a l'estranger. A més, permetria introduir una transparència més gran en les transaccions comercials. No obstant això, la seva existència implicaria més competència entre les empreses, per la qual cosa es preveia que només se'n sortirien les capacitades per operar en un mercat globalitzat. Es requeria, per tant, un procés d'adaptació que anés més enllà d'introduir una comptabilitat en euros. Per tirar endavant, la competitivitat havia de manifestar-se en costos, serveis, preparació del personal i qualitat del producte. Vist el

433. "Ramon Ferrer President de la CCC lliura a Arias-Salgado un complet paquet de reivindicacions". *Constructors*, n. 228, febrer de 1999, pàg. 8–9.

434. Editorial de *Constructors*, n. 233, juny–juliol de 1999.

1_Obres de construcció del Fòrum, inaugurat el 2004.

2_El Fòrum i alguns edificis de Diagonal Mar.

1

2

nou terreny de joc, el Gremi va organitzar un cicle de conferències destinat a aclarir possibles dubtes.⁴³⁵

Les perspectives semblaven falagueres. Però, enmig de l'activitat desenfrenada, convenia prendre precaucions. A principis del 2000, un editorial de *Constructors* advertia que la prosperitat no duraria sempre. En un sector de caràcter cíclic com la construcció, després d'una etapa de prosperitat acostumava a haver-n'hi una altra de crisi. L'experiència ensenyava que la caiguda seria proporcional al creixement anterior, tot i que es confiava que tot es limités a un «refredament», sense arribar a una situació realment greu. Amb tot, un cop donada la veu d'alarma, es va advertir als constructors que procuressin ser més competitius que abans de l'inici del creixement, a la vegada que havien d'intentar enfortir econòmicament la seva empresa.⁴³⁶

L'encariment del preu del petroli va acabar complicant les coses. I el mateix va passar amb l'increment de la inflació, la conseqüència directa de la qual va ser l'augment del preu de les matèries primeres. L'octubre del 2000, dins de la mateixa línia de prudència, el Gremi plantejava el perill d'una frenada de l'activitat. Es generaria llavors un estoc d'habitatges sense vendre, amb els potencials compradors esperant un moment més idoni. El paral·lelisme amb l'actual crisi resulta, sens dubte, vistós, només que aquí l'expansió va continuar malgrat els temors. Mentre en el conjunt d'Europa la construcció pujava al voltant d'un 3%, a Espanya se superava aquest percentatge en més del doble.

Mentrestant, es negociava la fusió del Gremi i la Cambra de Contractistes d'Obres de Catalunya (CCOC), dedicada al sector públic. Amb tal propòsit, els seus respectius presidents van signar un protocol previ. Així

435. *Ibídem*, n. 216, novembre de 1997.

436. Editorial de *Constructors*, n. 237, gener de 2000.

« A l'empresari li podia interessar saber si un treballador acomiadat en un període de prova tenia dret o no a una indemnització. »

- 1_El districte 22@ amb la Torre Agbar en primer terme.
- 2_Panells solars al recinte del Fòrum, a la zona de Diagonal Mar.
- 3_Edifici futurista al passeig de Salvat-Papasseit, seu d'una important companyia de gas.

mateix, es va crear una comissió mixta que seria responsable de definir les condicions d'integració i de redactar els estatuts de la futura entitat.

Iniciatives

L'11 de setembre de 2001, els terribles atemptats contra les torres bessones de Nova York van provocar una commoció mundial. La catàstrofe i les seves àmplies repercussions van generar una profunda inquietud. En el Butlletí del Gremi, el president, Joan Santaulària, es feia ressò d'aquestes preocupacions en assenyalar que els analistes advertien d'un descens proper de l'activitat econòmica. Lògicament, Santaulària es preguntava com es veuria afectada la construcció quan es produís, tard o d'hora, l'efecte «ona». El record d'anteriors crisis suscitava temor, però esperava que tot es limités a les fluctuacions de la Borsa, sense que l'economia real se'n veiés afectada. De fet, el futur immediat es presentava tranquil. Curiosament, alguns estudis que es manejava en aquells moments preveien un bon ritme de creixement del sector fins als anys 2007 o 2008. Com veurem més endavant, van encertar de ple en la data d'inici de l'actual crisi.⁴³⁷

L'any següent, a partir del número 261, la revista *Constructors* va experimentar una considerable renovació. Va passar a estar estructurada en seccions fixes, a fi de facilitar la recerca d'informació, a la vegada que es procurava oferir al lector nous temes, entre d'altres els relatius a gestió, seguretat en l'obra o relacions laborals. A l'empresari, per exemple, li podia interessar saber si un treballador acomiadat en un període de prova tenia dret o no a una indemnització. O si podia pagar la liquidació en tres terminis a un treballador que sol·licités la baixa, encara que el

treballador no hi estigués d'acord. Una advocada s'ocupava de respondre a aquest tipus de qüestions.

El 30 de juny de 2004, el Gremi va atorgar tant els primers premis de Constructors com els de Pintura Artística. La cerimònia de lliurament va tenir lloc en una festa a la qual van acudir representants de l'Administració, organitzacions patronals i el món empresarial i universitari. En el certamen de pintura s'hi van presentar trenta obres, entre les quals va proclamar-se vencedora *Imaginópolis*, de Francisco José Recacha. El jurat en va valorar «la innovació artística, qualitat tècnica i adequació al tema i característiques de la convocatòria».

Quant als premis concedits als constructors, van ser diversos els guardons oferts.

El Premi a l'Empresa Constructora Excel·lent el va obtenir Contratas y Obras SA, en reconeixement del seu impuls a la innovació, la qualitat i l'ètica empresarial, tant en facetes organitzatives com tècniques.

El Premi a la Seguretat va anar a mans de Vertisub SL. El jurat en va valorar la trajectòria en prevenció de riscos, reflectida en un baix índex de sinistralitat, així com la creació de mètodes propis, com un sistema integral de prevenció de caigudes en altura.

Sortida per a emigrants

Mentrestant, la construcció s'havia convertit en una sortida laboral cada vegada més freqüentada per la població immigrant procedent de l'Amèrica Llatina, el Magrib o l'est d'Europa, entre altres raons pel seu fàcil accés per a persones amb estudis escassos. De fet, segons dades d'afiliació a la Seguretat Social, cap altra activitat no

437. Editorial de *Constructors*, n. 254, octubre de 2001.

1

2

3

disposava d'un percentatge més gran d'estrangers. El 30 de juny del 2006, el de la construcció era un 23,10%. «Cada dia depenen més de la mà d'obra immigrant», afirmava Pilar de Torres Sanahuja, presidenta de GISA, l'empresa encarregada de gestionar la majoria d'infraestructures i equipaments adjudicats per la Generalitat. Aquest increment es devia fonamentalment a un transvasament de treballadors des de l'agricultura: molta mà d'obra sense qualificar havia deixat les seves ocupacions al camp per buscar a la ciutat millors contrapartides salarials.

L'arribada de tants estrangers provocava tota una sèrie de situacions noves. En el costat positiu, Joan Santaulària en destacava la importància per a un sector que, sense les seves aportacions, s'hagués estancat per manca de personal. L'aspecte negatiu tenia a veure amb l'escassa formació d'aquests treballadors, per la qual cosa previsiblement serien els primers a anar a l'atur en cas de crisi.⁴³⁸

Canvi de normativa

Un nou marc legal va transformar el vincle entre les empreses constructors i la societat. D'una banda, la Llei de Subcontractació, i de l'altra, el Codi Tècnic de l'Edificació.

El 2007, l'entrada en vigor de la Llei de Contractes del Sector Públic va suscitar una certa desconfiança. Ningú no discutia l'avenç, notori, cap a la modernitat a través, per exemple, de la introducció de criteris socials i mediambientals. El problema es trobava en el desenvolupament de la llei, font d'excessives incerteses en un camp, el de l'obra pública, destinat a ser un motor de la indústria constructora.

438. Sobre el tema dels immigrants i la construcció, hi ha informació abundant en *Constructors*, n. 290, agost-setembre de 2006.

1 i 2_ Acte institucional en commemoració dels 800 anys del Gremi de Constructors de Barcelona i Comarques, celebrat el 2011. El 5 d'octubre del 1211 naixia el gremi de mestres de cases de Barcelona, antecedent llunyà de l'actual Gremi.

Frenada en sec

Durant els primers anys del segle XXI, com hem vist, la construcció va protagonitzar una expansió en aparença imparable. El sector, que donava feina directament a gairebé dos milions set-cents mil persones, va arribar a representar el 18% del PIB espanyol. Però el 2007, de forma inesperada per a la majoria, va arribar el final de la festa. Es va parlar primer d'un retrocés suau, però aviat va quedar clar com n'era, de profunda, la patacada. Com han assenyalat diversos economistes, l'explosió de la denominada bombolla immobiliària no només es devia a la crisi de les hipoteques *subprime* nord-americanes; també era el resultat d'una tendència insostenible, responsabilitat de tots. Els successius governs, mentrestant, feien declaracions més o menys triomfalistes sobre la marxa de l'economia.

Llavors va iniciar-se un degoteig continu de promotores petites i mitjanes que van presentar suspensió de pagaments, ara denominada concurs de creditors. També es va veure afectada pel vendaval una gran firma, Inmobiliaria Colonial, que en poc temps va passar d'un futur més que esperançador a deutes que rondaven els nou mil milions d'euros. Per tots aquest motius, el nou president del Gremi, Néstor Turró, assenyalava a mitjan 2008 que el subsector residencial patia un ajustament més intens del que s'esperava. Per evitar complicacions, Turró reclamava una actuació immediata, tant des del mateix sector com des de les administracions públiques, a fi de potenciar la demanda i acabar amb l'estoc d'habitatges que encara s'havien de vendre. Les entitats financeres també podien col·laborar en la sortida de la crisi si deixaven de practicar unes restriccions creditícies exagerades.⁴³⁹ La manca de liquiditat complicava molt els nous projectes.

439. Turró, Néstor. "Tots ens hi hem d'esforçar". *Constructors*, n. 300, maig-juny de 2008, pàg. 3.

« Actualment, el Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona, integrat per més de tres mil empreses, és el màxim representant de les PIMES catalanes. »

Per tal de compensar el descens de la construcció residencial, un camí possible exigia la potenciació de l'obra pública de cara a la creació d'infraestructures. La Generalitat es va comprometre, en aquest sentit, a mantenir les licitacions i fins i tot a augmentar-les. Es va parlar d'un gran Pacte Nacional per a les infraestructures, destinat a pal·liar el dèficit de Catalunya en aquest terreny. Tanmateix, mesos després l'esperança que l'obra pública compensés la contracció del mercat residencial es va revelar infundada.

D'altra banda, apostar fort per la rehabilitació d'edificis seria una altra manera d'esquivar l'estancament econòmic. Calia procurar que la rehabilitació i el manteniment constituïssin prop del 35% del sector, igual com a Europa. Com a mesura per aconseguir-ho, el Gremi de Constructores defensava l'aplicació d'un tipus reduït d'IVA.

El nivell de confiança dels empresaris, mesurat pel baròmetre de l'habitatge, disminuïa. Ara bé, la seva satisfacció amb la mà d'obra incrementava. En un context marcat per la disminució d'ofertes laborals, baixava la rotació de personal. Els empresaris, per tant, podien escollir treballadors amb més preparació.⁴⁴⁰

D'altra banda, més que la legislació estatal o autonòmica, als constructores els preocupava l'actuació dels ajuntaments, la qual cosa era lògica, ja que l'administració municipal, a través de les seves normatives corresponents, exercia una influència fonamental en el dia a dia.

Mentrestant, la situació econòmica espanyola era objecte de valoracions molt diverses, unes més optimistes, d'altres tot el contrari. Entre les últimes, la de l'economista Andrew Clare, que va encunyar el provocatiu acrònim PIGS ('porcs', en anglès) per referir-se a les pit-

jors economies de la Unió Europea, les de Portugal, Irlanda/Itàlia, Grècia i Espanya (Spain).⁴⁴¹

Projecció de futur

Actualment, el Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona, integrat per més de tres mil empreses, és el màxim representant de les PIMES catalanes. Aquest tipus d'empreses constitueix el 97% del sector. Això significa que la construcció catalana pateix encara un dèficit d'empreses mitjanes, igual com a començaments del segle xx. El sector segueix dominat, doncs, per l'atomització i la dispersió.

El Gremi, a través de les seves diferents seccions, aporta als seus socis una àmplia gamma de serveis. El departament de formació ofereix cursos totalment subvencionats, bé en els locals del Gremi, bé en el mateix lloc de treball de l'empresa sol·licitant. A través d'una formació «a mida», s'intenta respondre a les exigències de competitivitat del sector. A la vegada, el departament jurídicolaboral s'ocupa, en primer lloc, de tasques administratives: nòmines, resum de l'IRPF, etc. D'altra banda, dona suport a les empreses en judicis laborals, inspeccions de Treball o redacció de convenis, o bé els representen en cas d'un procediment contenciós administratiu. A la vegada, el departament de prevenció de riscos laborals vetlla per més seguretat a les obres.

En col·laboració amb la Cambra Oficial de Contractistes d'Obres de Catalunya, el Gremi ha promogut la RiMe, és a dir, la Comissió de Rehabilitació i Manteniment d'edificis de Catalunya, una iniciativa en-

440. "Publicació del resultats de la segona onada del baròmetre de l'habitatge". *Constructors*, n. 300, pàg. 12.

441. Entrevista a A. Clare, columnista del *Financial Times*, en *XLSemanal*, n. 1.169, 21 de març de 2010, pàg. 23.

caminada a promoure la qualitat en aquest subsector: «Hi ha necessitats socials i raons mediambientals per promoure la reparació i rehabilitació de l'edificació existent. La cultura del manteniment preventiu és un valor a promoure i consolidar».⁴⁴²

Una menció especial requereix el projecte RECONS, cofinançat per la Comissió Europea, destinat a reduir l'impacte ambiental de la construcció. Es proposa que les petites i mitjanes empreses apliquin els sistemes de gestió ambiental amb uns costos assumibles.

Recentment, davant de la gravetat de la crisi immobiliària, el Gremi ha impulsat un servei d'assessorament destinat a les PIMES que busquen noves oportunitats en mercats estrangers. En una primera fase, el servei inclourà països com Alemanya, el Marroc, Algèria, Cuba, Panamà o el Brasil. Amb aquesta iniciativa, els beneficiaris podran disposar d'estudis de mercat, informació sobre licitacions o dades sobre els distribuïdors en el país on el constructor desitgi expandir-se. A principis de 2001, a través de declaracions a la premsa, Néstor Turró va manifestar que bona part de les grans empreses del sector ja havien pres la decisió d'obrir-se camí al mercat internacional, amb resultats molt positius.⁴⁴³

Finalment, i davant l'etern problema de l'intrusisme, el Gremi, en col·laboració amb la Cambra de Contractistes d'Obres de Catalunya, ha posat en marxa CONSTA, una fundació privada per a l'ordenació del sector de la construcció. D'aquest registre, en formen part, amb caràcter voluntari, les empreses que aposten per la formació, la prevenció de riscos i l'atenció puntual de les reclamacions del client. Es

tracta de millorar-ne l'oferta de serveis i a garantia dels treballs realitzats, de manera que el client tingui a les seves mans la informació necessària abans de fer un encàrrec.

Destinada a ser un segell de qualitat, CONSTA pretén privilegiar el professional responsable davant dels agents d'escassa solvència, mancats de la preparació exigible, que han contribuït a fer malbé la imatge del col·lectiu. Com explica Néstor Turró, d'aquesta iniciativa en surten beneficiats tots els sectors implicats en el negoci:

«Tots els que intervenim en el sector de la construcció hi som beneficiaris: les empreses constructores perquè acredita el seu saber fer; els clients, especialment els no professionals, perquè evita i facilita la resolució de conflictes; els gestors, administradors de finques o de patrimonis perquè els dóna elements de solvència; els tècnics i prescriptors (arquitectes, arquitectes tècnics i enginyers) perquè ofereix garanties d'una feina ben feta, cosa que facilita la direcció i supervisió de les obres; i els gestors de les administracions públiques que han de tramitar la concessió d'ajuts, ja que millora la seguretat de que les obres son realitzades per empreses responsables.»⁴⁴⁴

L'aparició de CONSTA cal inscriure-la dins del Pacte Nacional per a l'Habitatge, signat el 2007, i busca, en definitiva, dotar el mercat d'una transparència més gran.

442. Anuari 2007 del Gremi de Constructores d'Obres, pàg. 232.

443. "Un empujón al exterior". *La Vanguardia*, 6 de març de 2011.

444. Turró, Néstor. *El registre CONSTA com a garantia de qualitat*.

1_Panoràmica dels nous edificis futuristes
construïts a la zona de Diagonal Mar.

1

Reconeixement en el marc del 800 Aniversari

En plena commemoració del 800 Aniversari del Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona i Comarques, l'entitat ha rebut la Creu de Sant Jordi en reconeixement a la seva defensa dels interessos del sector i el recolzament a l'activitat de les empreses agremiades, amb un ampli ventall de serveis que s'han anat adequant als canvis socials i als nous models de gestió.

El president del Gremi, Néstor Turró, que ha rebut la distinció de mans del President de la Generalitat de Catalunya, Artur Mas, ha destacat el seu desig de fer extensiu aquest reconeixement a tots els professionals del sector de la construcció a Catalunya.

La Creu de Sant Jordi és un dels màxims reconeixements que pot rebre una persona o entitat per part de la Generalitat de Catalunya. El seu atorgament representa, doncs, una nova i significativa fita en la trajectòria de 800 anys del Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona i Comarques.

1_D'esquerra a dreta: Joan Santaulària, Néstor Turró, Artur Mas i Ramon Ferrer.
2_Artur Mas, President de la Generalitat de Catalunya, entrega la Creu de Sant Jordi a Néstor Turró, president del Gremi.

Biografies de presidents

Un estudi sobre el Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques no seria del tot complet si prescindíssim de les figures que l'han presidit. Els apartats que hi ha a continuació són un modest intent de reconstrucció biogràfica d'alguns dels homes més representatius de l'empresariat català en el món de la construcció.

Antonio Mora (1892-1900)

Després d'ocupar-ne la presidència durant vuit anys, va ser vocal de la junta del Gremi. Va ocupar, així mateix, el lloc d'inspector de la Mútua de Contractistes contra Accidents del Treball.

José Sabadell Giol (1900-1915)

Membre del partit conservador, va ocupar l'alcaldia de Gràcia (1891–1892). En el moment de la presa de possessió va resumir el seu programa amb dues paraules: ordre i administració. La primera, a través d'un compliment estricte de la llei i la sensibilitat necessària per atendre les «reclamacions justes» dels veïns, així com les indicacions de la premsa. Pel que a la segona, prometia una política de tolerància zero vers la corrupció i, alhora, un sanejament de les finances del municipi.⁴⁴⁵

Més tard, després de l'agregació de la vila de Gràcia a Barcelona, va exercir com a regidor a l'Ajuntament de la plaça de Sant Jaume (1900).

Els seus dots de lideratge i organització el van dur a ser una figura destacada en el món empresarial no només dins de Barcelona o Catalunya, sinó en el conjunt d'Espanya. Per això va acumular una gran quantitat de càrrecs directius en diferents entitats. Presidia, a més del Centre de Contractistes de Barcelona, la Federació Patronal de Barcelona i la Confederació Patronal Espanyola. La seva trajectòria és ben

coneguda gràcies a les investigacions de Soledad Bengoechea, a la qual seguim en aquest perfil.

Després d'una onada de vagues, es va dedicar a estructurar associativament els contractistes d'obres de Gràcia. El seu objectiu no es limitava a la creació d'una patronal local; volia constituir una entitat d'àmbit més general, capaç d'aglutinar els empresaris de Barcelona. Amb aquest propòsit va impulsar el Centre de Contractistes, hereu de l'antic gremi de mestres de cases, que va iniciar la seva etapa el 1892.

Davant l'empenta esquerrana, va posar èmfasi en l'autodefensa patronal, dirigida a frenar els sindicats revolucionaris. La seva proposta, des d'un punt de vista ideològic, es basava en el corporativisme catòlic i la seva insistència en la cooperació entre classes socials. Per dur a terme el seu projecte va recórrer a una visible modernització de les estructures organitzatives, mentre treballava sense parar per tal d'unir voluntats. El 1900 va aconseguir la unió del Centre de Contractistes amb el Gremi de Mestres Paletes. Home capaç de pensar en gran, va intentar unir industrials i comerciants dins d'una Confederació Patronal Espanyola.

També el trobem al capdavant del Cercle de Propietaris, Agricultors i Comerciants de Gràcia. En aquest càrrec va encapçalar una protesta dirigida al Consell de Ministres, en la qual es reclamava la concessió a Barcelona de tots els recursos legals necessaris per eliminar el terrorisme anarquista. I, si calien, mitjans de caràcter extraordinari. En aquells moments, setembre de 1905, la problemàtica terrorista es trobava en el centre de les preocupacions empresarials. Un atemptat acabava d'ensagnar la Rambla de les Flors, i havia suscitat la condemna enèrgica de les organitzacions patronals. S'acusava el govern central de no ser gaire sensible als problemes de seguretat a Barcelona, ja que incomplia les seves promeses sobre una vigilància policial més estricta.

445. *La Dinastia*, 2 de juliol de 1891.

Els que estaven més desencantats van arribar a proposar la intervenció dels cònsols estrangers, destinada a crear una força d'ordre internacional.

Sabadell Giol va morir el 26 de desembre de 1914, als cinquanta-set anys, víctima d'una epidèmia de tifus. Va deixar esposa, Concepción Mercadé, i dos fills, José i Juan. Ells van continuar el negoci dins de l'empresa Viuda e Hijos de Sabadell.

José Renom Giralt (1915-1923)

Una notícia periodística informa de la seva assistència a la inauguració d'un local nou, que pertany a l'Associació d'Industrials Electricistes i Annexos de Catalunya. Durant l'acte, celebrat a començaments de 1916, Renom, en nom del Gremi de Contractistes, es va congratular dels èxits assolits pels electricistes.⁴⁴⁶

Jaime Agustí Quintana (1923-1929)

Va néixer el 1869 i va morir el 1951. Sabem que el 1902 ja pertanyia a la junta del Gremi. També va presidir la Mútua de Contractistes i la Unió Gremial de Barcelona. El 1916 va ser elegit vocal del Consell Provincial de Foment gràcies al suport de la Federació Patronal.

Així mateix, el 1924, el governador civil el va designar regidor de l'Ajuntament de Barcelona, per la qual cosa va intervenir en l'elecció del baró de Viver com a alcalde. Mentrestant, exercia com a cap local d'Unión Patriótica, el partit primoriverista, en el districte sisè de la ciutat. Unión Patriótica no es definia com un partit polític, sinònim del l'injuriat règim liberal, sinó com «una conjunció d'homes de bona voluntat, units pel desig comú de tenir cura de l'amor a la pàtria».⁴⁴⁷

446. *La Vanguardia*, 2 de gener de 1916.

447. *La Vanguardia*, 16 de setembre de 1924.

448. *Mundo Gráfico*, 10 de novembre de 1926.

Agustí va ser vocal de la Cambra d'Indústria, i el Govern el va distingir amb la Medalla de Plata del Treball de primera classe. Amb motiu d'aquesta distinció es va celebrar un gran banquet en el seu honor, a l'Hotel Oriente. *Mundo Gráfico* va publicar una imatge de l'esdeveniment.⁴⁴⁸

La seva empresa s'anomenava Jaime Agustí y Agustí. Construcciones y Obras, SA.

Antonio Ventura Rovira (1930-1931)

Deduïm que va néixer el 1875, ja que el 1940 tenia seixanta-cinc anys. Era natural de Barcelona i vivia al carrer de Gombau. Durant els anys vint va ocupar la vocalia de la Mútua Regional d'Accidents del Treball. En acabar la guerra va formar part de la Comissió Desagrupadora del Ram de la Construcció, secció de paletes.

Federico José Sagarra (1931-1932)

Vocal de la Mútua Regional d'Accidents de Treball durant els anys vint, com a president del Gremi va tenir un paper molt actiu en la reforma estatutària de 1931.

Sobre la seva forma de pensar disposem d'un indici: l'abril de 1935 va presentar una conferència de l'advocat Agustín Culilla, el títol de la qual era: «El Estado y el Municipio, relación con el contribuyente». L'acte, segons Sagarra, constituïa el primer pas d'una campanya que s'havia d'estendre per Catalunya i per la resta d'Espanya, sense cap finalitat política. Pels seus elogis cap al conferenciant, el seu objectiu apuntava a la defensa dels «drets de la propietat». No és estrany, doncs, que hi fessin acte de presència «destacades

personalitats que ostentaven la representació de diverses entitats de propietaris i organismes econòmics». Tots ells estaven interessats a combatre allò que percebien com una pressió fiscal desmesurada.⁴⁴⁹

En aquesta mateixa línia d'actuació, Sagarra va ocupar la vicepresidència segona de la Unió de Propietaris, pocs mesos abans que esclatés la guerra civil.⁴⁵⁰

Juan Pamies Roselló (1932-1936)

El 1928 va ser elegit vocal de la junta directiva de la Mútua de Contractistes. Dos anys més tard era secretari d'aquesta entitat. President del Gremi durant gairebé tota l'etapa republicana, va ser un dels encarregats de gestionar la recuperació de les propietats dels constructors collectivitzades durant la guerra.

Luis Aguilera Asmarats (1939-1940).

Va ser elegit jurat patronal del Tribunal Industrial tant els anys vint, sota el règim de Primo de Rivera, com en la dècada següent, ja en temps de la Segona República. Va ocupar, així mateix, el càrrec de president de la Mútua de Contractistes.

Josep Jorba Orpí (1944-1945)

Va dimitir per raons de tipus privat. Va ser president honorari del Gràcia F. C.

Antonino Segón Gay (1945-1963)

Va néixer a Mèxic, tal com consta en un contracte d'inquilinat que va signar en qualitat d'arrendatari, el 1946, com a president del Gremi. Durant la guer-

ra civil va combatre en el costat franquista i el degueren fer presoner, ja que durant la postguerra va ostentar la condició d'exclau. Políticament, va estar afiliat a Falange. Regidor de l'Ajuntament de Barcelona, elegit pel terç de representació sindical, va ocupar el càrrec de tinent d'alcalde i va ser delegat d'Obres Públiques, a més de conseller delegat de l'Institut Municipal de l'Habitatge. Entre els seus altres llocs de responsabilitat destaca la presidència del sindicat vertical de la construcció. Va rebre l'Encomienda de Número del Mérito Civil i l'Encomienda de la Orden de Cisneros.⁴⁵¹

Ramon Mestre i Rial (1963-1975)

A la capella del Roser de la Sagrada Família s'hi pot veure una escultura del rei David. L'artista, Matamala, va agafar com a inspiració un home que havia cridat l'atenció de Gaudí per la seva barba i el seu aspecte, similars als del personatge bíblic. Ens referim al fundador d'una saga de constructors, Ramon Mestre i Domingo, creador d'una empresa que arriba fins als nostres dies, Rehabilit.

Mestre provenia d'un medi humil; el seu pare era un jornalier agrícola, i la família, quan Ramon era nen, va emigrar a Esparreguera per treballar a la indústria tèxtil Sedó. Va aprendre l'ofici de la construcció a Tarragona, juntament amb un oncle seu, i en tornar del servei militar es va establir a Barcelona. En pocs anys va ascendir a encarregat i, finalment, el 1898, a constructor. A partir de llavors es va dedicar a aixecar xalets al barri del Guinardó.

Ramon Mestre i Domingo pertanyia a l'Associació de Propietaris del Guinardó i els seus Voltants. En l'arxiu del seu nét hi hem trobat un taló en què consta la seva aportació de quinze pessetes de «bestreta reemborsable per sorteig».

449. *La Vanguardia*, 2 d'abril de 1935.

450. *La Vanguardia*, 16 de febrer de 1936.

451. Agafem aquest currículum de *La Vanguardia*, 30 de novembre de 1954.

Així contribuïa a recaptar fons «per sufragar les despeses de compra del mobiliari per a l'Associació, construcció d'un teatre, despeses generals i instal·lació en el local social».⁴⁵²

Els seus fills es van incorporar al negoci familiar. Mentre el pare supervisava les obres i tractava amb els clients, el gran, Antoni Mestre i Rial (1893–1984) es dedicava als pressupostos, els encàrrecs i els «dibuixos de detall». El seu germà Ramon s'ocupava de qüestions administratives com els pagaments i cobraments; el 1925 havia obtingut el títol de pèrit mercantil.

L'esclat de la guerra civil va suposar una catàstrofe per a la família, que va veure com col·lectivitzaven la seva empresa. Els Mestre van continuar-hi treballant, tot i que només com a paletes. No la van recuperar fins al final de la contesa. Durant aquelles dates va néixer Ramon Mestre Carulla, tercera generació de la dinastia.

El seu pare, Ramon Mestre i Rial, va ser un dels refundadors més importants del Gremi durant la postguerra. Va ocupar la secretaria, primer sota la presidència de Josep Jorba, i més tard, amb Antonino Segón, a qui va substituir. Va exercir la màxima responsabilitat entre setembre de 1963 i novembre de 1975. Un article, publicat anys més tard en el butlletí gremial, el definia com «el corporatiu més eminent que ha tingut l'Estament».⁴⁵³

En qualitat de president del Gremi, era vocal del comitè executiu del sindicat provincial de la Construcció. Coneixem l'activitat d'aquest comitè a través de les actes de les seves reunions, conservades a l'Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares). Sabem, així, per exemple, que almenys un sector de constructors contemplava amb aprensió la revisió del Pla Comar-

cal de 1953. Si aquesta reforma tirava endavant, no faria res més que agreujar una situació per ella mateixa insegura: «El vocal Sr. Mestre, en la seva condició de president de l'Agrupació de Constructores d'Obres, exposa que, com a conseqüència de la Revisió del Pla Comarcal de 1953 i si prospera, no es faran més obres de reforma en els edificis i que les circumstàncies econòmiques són difícils amb perspectives a la baixa».⁴⁵⁴

Poc després, quan per raons d'edat va renunciar a la presidència del Gremi, Ramon Mestre va rebre «el reconeixement públic i la felicitació del comitè executiu per la brillant i eficaç tasca realitzada durant tants anys en el si del Sindicat Provincial de la Construcció».⁴⁵⁵

Fernando Espiau Seoane (1975-1977)

Després d'acabar els estudis d'enginyer industrial el 1941, va exercir durant un temps per lliure. Dos anys després va guanyar una oposició i es va convertir en enginyer municipal de Barcelona. A partir de llavors, llegim en un dels seus currículums, «realitza projectes i direcció d'instal·lacions industrials de tot tipus, direcció dels Tallers Municipals, servei de jocs d'aigua i il·luminacions decoratives i valoració d'indústries afectades». Mentrestant, impartia l'assignatura Mecànica aplicada a la construcció, a l'Escola de Pèrits Industrials (1945–1948) i, sobretot, fundava l'empresa Ingeniería y Construcciones de Edificios, SA (INCE).

El 1958 es va incorporar a la junta del Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona. Al seu torn, ocupava una vocalia provincial i una altra de nacional en el sindicat vertical de la construcció.⁴⁵⁶

452. Taló n. 318. Barcelona, 23 de gener de 1909. ARMC (Arxiu de Ramon Mestre Carulla).

453. Anguera, Enrique. "El corporativismo de la construcción en Barcelona (y V)". Butlletí del Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona, n. 10, octubre de 1978.

454. Acta de la reunió celebrada pel Comitè Executiu del Sindicat Provincial de la Construcció. Barcelona, 15 d'octubre de 1974. AGA, Sindicats, 34/6139.

455. Acta de la reunió celebrada pel Comitè Executiu del Sindicat Provincial de la Construcció. Barcelona, 12 de desembre de 1975. AGA, Sindicats, 34/6139.

456. AFE, carpeta Currículums F. E.

Com a enginyer, valorava molt la seva professió, i va contribuir a la fundació de la Caixa d'Enginyers, destinada a oferir condicions econòmiques més bones als membres de l'ofici.

Durant la Transició va contribuir com pocs a l'associacionisme empresarial, fet reconegut en un homenatge que se li va fer el 1978. Durant l'acte, un dels seus col·legues, en va esmentar elogiosament aquesta faceta: «Tots vosaltres coneixeu la intensa dedicació del Fernando a les tasques d'organitzar i coordinar el naixement i la consolidació de les organitzacions empresarials en el nostre país».

Espiau figura entre els fundadors de la Confederació Empresarial de Barcelona, des d'on va negociar, durant diversos mesos, la integració a Foment del Treball. Espiau va advertir que, si no arribava a un acord, aniria per lliure.⁴⁵⁷ Va formar part, a més, de la junta directiva de la Confederació Espanyola d'Organitzacions Empresarials (CEOE). De 1975 a 1977 va liderar el Gremi de Constructores.

Va presidir la Federació d'Entitats Empresarials de la Construcció de Barcelona, agrupació que representava catorze mil empreses amb dos-cents mil treballadors. Entre els seus objectius figurava el suport a les PIMES, així com l'impuls de la «professionalitat responsable» a través d'un carnet d'empresa. Va destacar així mateix com a fundador i conseller del Banc d'Europa. El 1989, el Departament de Treball de la Generalitat li va concedir la medalla President Macià, per decret publicat en el DOGC el 31 de maig d'aquell any. El Gremi va fer constar en acta la seva satisfacció davant de la notícia.

El seu perfil humà, tal com el recorden els seus amics, era el d'un líder, un home carismàtic capaç de cridar l'atenció allà on anava. Un dels seus col·

laboradors el descriu així: «Era una persona que en qualsevol reunió, en qualsevol acte, sempre hi destacava, fos per la seva intervenció o pel seu aspecte d'home elegant i amb presència». Va sobresortir, així mateix, per la seva gran capacitat de treball. Era un home molt exigent amb ell mateix, i també ho va ser amb els altres, tot i que amb la suficient psicologia per motivar al màxim els membres del seu equip.

Per les múltiples iniciatives en què va participar, va ser, sens dubte, una de les grans figures del empresariat català, tot i que menys conegut que d'altres, potser perquè no buscava la publicitat: «Ell anava amb un cotxe petit. Els altres càrrecs importants adquirien cotxassos, però ell anava amb un Seat-600 i sempre amb el seu Seat-600. Era un home senzill en la seva manera de viure, en la seva manera de fer».⁴⁵⁸

Jaime Grau Sendrós (1977-1990)

Membre d'una saga de constructors que es remunta, com a mínim, al 1880, el seu besavi va ser un mestre d'obres de Sarrià, d'on és originària la família, que feia obres per a tercers, reparacions o ampliacions de cases. El seu pare, Jaime Grau Batet (1900–1988), petit constructor a Barcelona, Gràcia i Sarrià, va donar nom a l'empresa Grau Batet, SA. Els que el coneixen en destaquen l'esperit de lideratge i una forta autodisciplina, entre altres virtuts.

Amb aquests antecedents, no és estrany que aprengué l'ofici en l'entorn domèstic. A la seva faceta de constructor i promotor s'hi unia la de fabricant de materials, esperonat per l'escassetat característica dels anys cinquanta i seixanta. Va trobar així un mitjà per proveir inicialment les seves pròpies obres, i després les empreses d'altres.

457. Riera, *Els catalans de Franco*, pàg. 163. El text que ha servit d'informació no és seu, sinó un treball de Xavier Vidal-Folch, *La patronal de la transició democràtica*.

458. Entrevista a Jordi Estruga, 9 d'abril de 2009.

La seva incorporació a la junta del Gremi degué efectuar-se a partir de 1963. Elegit president el 1977, li va tocar adaptar-se als ràpids canvis de la Transició. Ara trobem una entitat empresarial independent, dins d'un marc associatiu nou i amb un ordenament polític regit per la Constitució. A la junta li va correspondre anar «d'un ordre a un altre», com deia un editorial del butlletí: «Han estat moltes les vicissituds per les quals va passar aquesta Junta. Ha estat la que ha experimentat els canvis d'un sistema a un altre, és a dir, la Junta de transició, amb noves relacions socials, nous interlocutors, amb una Administració que entén les coses d'una altra manera».⁴⁵⁹ Tot això enmig d'una aguda crisi econòmica que va generar múltiples dificultats a les empreses.

Va presidir l'Associació Nacional Espanyola de Fabricants de Formigó Preparat entre 1985 i 1991. Va ser vicepresident de la Confederació Catalana de la Construcció i de la Federació d'Entitats Empresariales de la Construcció. Així mateix, va ocupar la vicepresidència de Construmat i la presidència de la Mútua de Contractistes.

Fora del seu àmbit professional, va participar en la comissió organitzadora del Festival de la Infància i la Joventut. Els seus fills, Santiago i Jaime Grau, són la quarta generació en el món de la construcció.

Ramon Ferrer Canela (1990-1998)

Doctor enginyer industrial i director gerent de SATHER, a principis dels vuitanta es va incorporar al comitè executiu del Gremi en qualitat de secretari. Com a tal, pertanyia a diferents comissions, entre les quals la de relacions amb l'Administració i els partits polítics, i la comissió tècnica, encarregada de millorar la preparació tècnica dels afiliats.

Va presidir el Gremi de 1990 a 1998 i, durant aquest període, va ser «el principal responsable de l'actual etapa de creixement del Gremi pel que fa a activitats i iniciatives en defensa i dignificació de les empreses del sector».⁴⁶⁰

La seva política, d'altra banda, es va proposar crear un front comú amb tots els gremis comarcals de la província de Barcelona. Ell mateix explicava així aquest objectiu, en el moment de la seva presa de possessió: «Crec que seria molt important que en aquests quatre anys de Junta aconseguíssim la unió de totes les comarques de la província de Barcelona, dins del nostre Gremi. L'any 1979 es va produir una escissió al si del gremi i van marxar algunes comarques. Han tornat paulatinament algunes, però encara falta que torni la resta».⁴⁶¹

Però el principal problema, segons el seu parer, es trobava en la manca de participació dels agremiats en les activitats de l'entitat, ja fossin activitats tècniques, laborals o fiscals. Calia trencar aquesta apatia i convertir el Gremi en un punt de trobada dels constructors.

D'altra banda, destaquen iniciatives com l'adquisició d'una nova seu social, i la gestió, a la Caixa d'Enginyers, d'un finançament molt favorable. Però, sens dubte, un dels principals cavalls de batalla va ser la lluita per fer del certificat d'agremiació un requisit imprescindible quan se sol·licités un permís d'obres. L'empresa corresponent demostraria així la seva serietat i la seva solvència.

Va presidir la Confederació Catalana de la Construcció. També, durant el quadrienni 1997–2001, va presidir la Fundació Laboral de la Construcció, un organisme sense ànim de lucre creat el 1992, impulsat per patronals i sindicats amb vista a «professionalitzar i dignificar els diferents oficis del sector de la construcció». La Fundació s'havia de convertir en una institució pionera pel

459. Editorial del Butlletí del Gremi de Constructors, n. 49, gener de 1982.

460. «L'assemblea general agraeix l'aportació de Ramon Ferrer al Gremi», Gremi de Constructors d'obres, n. 224, agost–setembre de 1998.

461. Baratech, Maite. "Ramon Ferrer i Canela nou president del nostre Gremi". Butlletí del Gremi de Constructors, n. 137, febrer de 1990, pàg. 5.

que fa a la formació, així com en la prevenció de riscos laborals. En el conjunt d'Espanya només l'avantajaven dos altres centres d'ensenyament, la Universitat Complutense de Madrid i la UNED.

Ramon Ferrer, des de 1974, impartia l'assignatura Construcció i arquitectura industrial, a l'Escola Superior

Joan Santaularia Segura (1998-2006)

Gerent fundador de LOSAN, amb l'arribada a la presidència de Jaime Grau, Joan Santaularia va entrar com a vocal de la junta del Gremi. Algun temps després, nomenat tresorer, es va responsabilitzar del control pressupostari, alhora que representava el Gremi en la Junta d'Avaluació Global, en que es discutien amb l'Administració els impostos que calia pagar. Més tard va ocupar-ne la vicepresidència.

Durant el seu mandat, el Gremi va crear una comissió conjunta amb la Cambra de Contractistes. Entre les seves reivindicacions figurava la rebaixa de l'IVA per a les obres de rehabilitació, des del 16% fins al 7%. La mesura es justificava per com n'era, de cara i delicada, l'activitat, en la qual sempre es presentaven tot tipus d'imprevistos. La Comissió, segons els seus promotors, pretenia ser un interlocutor de l'Administració en aquest àmbit, amb una Generalitat interessada a destinar pisos buits al lloguer, la qual cosa freqüentment suposava rehabilitar-los.

Durant la seva presidència es va recuperar el carnet d'agremiat, destinat a proporcionar als socis diversos avantatges.

Santaularia va presidir la comissió de construcció de la Fira de Barcelona. Actualment és president de la Fundació Laboral de la Construcció de Catalunya.

Néstor Turró (2006-)

Màster de direcció d'empreses constructores i immobiliàries.

Turró es va incorporar a la junta del Gremi el 29 de setembre de 1993, introduït per Ramon Ferrer. Més tard, durant el mandat de Joan Santaularia, va exercir de tresorer i de vicepresident.

El 2006 va arribar a la presidència amb quaranta-quatre anys, joventut que contrasta amb l'edat habitual dels seus predecessors, que superava la seixantena. S'expressava així, de forma explícita, una voluntat de canvi generacional per evitar certa gerontocràcia característica de les institucions vinculades a la construcció.

Turró s'ha proposat transformar el Gremi i convertir-lo en un referent dins de la construcció catalana del segle XXI. Per a això, ha calgut trencar amb els estereotips negatius freqüentment associats a la figura del constructor, al qual s'acostumava a relacionar en nombroses ocasions amb especulació i diner fàcil.

A part de la seva activitat en el Gremi, és coordinador general de Racons, un projecte subvencionat pel programa Life de la Unió Europea que pretén reduir l'impacte mediambiental de la construcció de la microempresa, la petita i la mitjana, a partir d'una metodologia basada en la cooperació.⁴⁶²

Forma part dels òrgans directius d'entitats com la Confederació Nacional de la Construcció, la Gestora de Runes o la Federació de la Indústria Europea de la Construcció (FIEC).

462. Entrevista a Néstor Turró en *Avui*, 19 de desembre de 2006.

Fonts i bibliografia

Arxius

Arxiu del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques (AGCO)

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
- Cancelleria Reial

Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB)
- Fons Gremial, Mestres de Cases
- Fons Junta de Comerç

Arxiu de la Biblioteca de Catalunya (BC)
- Fons Renart
- Fullets Bonsoms (F. Bon.)

Arxiu de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (UB)
Arxiu Històric de la Cambra de Comerç de Barcelona (AHCCB)
- Comissió d'Incorporació Industrial i Mercantil (CIIM)

Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares (AGA)

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)

Arxiu de la parròquia de Santa Maria del Pi, Barcelona (ASP)

Arxiu particular de Manuel Espiau Espiau (AMEE)

Arxiu particular de Ramon Mestre Carulla (ARMC)

Hemeroteca

ABC

Anuari del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques
Butlletí del Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona.

Constructors

Diari de Sessions del Parlament de Catalunya, 1933.

Diario de Barcelona

El Contratista de Obras, 1928

La Construcción, 1916–1917

La Construcción moderna

La Correspondencia de España

La Dinastía

La Época

La Vanguardia

La Voz

L'Opinió

Solidaridad Obrera

Fonts de l'època

«Crónica de Miguel Parete» tom XXV del *Memorial Histórico Español*. Real Academia de la Historia, Madrid, 1893.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. VII 1656-1674. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2002.

Manifestación en que se publican muchos y relevantes servicios y nobles hechos con que ha servido a sus señores reyes la excelentísima ciudad de Barcelona; singularmente en el Sitio horroroso que acaba de padecer en el presente año de 1697. Juan Francisco Piferrer, Impresor, Barcelona, 1794.

Memoria económica de Cataluña. Años 1967, 1973, 1974. Cámaras Oficiales de Comercio, Industria y Navegación de Cataluña, Barcelona, 1968.

Ordenanzas Municipales de la ciudad de Barcelona. Imprenta Nueva, de Jaime Jepús y Ramon Villegas, Barcelona, 1857.

Rúbricas de Bruniquer, vol. V. Barcelona, 1916.

BOFARULL Y DE SARTORIO, MANUEL. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, tom XL. Imprenta del Archivo, Barcelona, 1876.

CAPMANY, ANTONI DE. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, tomo I. Alta Fulla, Barcelona, 2001.

CARQUÉ DE LA PARRA, E. *El terrorismo en Barcelona*. Casa Editorial Mitre, Barcelona, 1908.

CENTRO DE CONTRATISTAS GENERALES DE OBRAS Y MAESTROS ALBAÑILES DE BARCELONA. *Anuario del ramo de la construcción y sus auxiliares*. A. López Llausàs, Barcelona, 1926.

COROLEU, JOSÉ. "Memorias de un menestral de Barcelona 1792–1864". Biblioteca de *La Vanguardia*, Barcelona, 1988 (facsimil de l'edició de 1888).

MALDÀ, BARÓ DE. *Calaix de Sastre, IV. 1798-1799*. Curial, Barcelona, 1990.

PALACIO, RAMÓN MIGUEL. "Discurso económico-político en defensa del trabajo". *Almarabu*, 1986 (facsimil de l'edició de 1778).

PLANES, JOSEP M. *Els gàngsters de Barcelona*. Proa, Barcelona, 2002.

ROMÀ Y ROSSELL, FRANCISCO. *Disertación histórico-político-legal por los Colegios, y Gremios de la Ciudad de Barcelona y sus Privativas*. Thomas Piferrer Impresor, Barcelona, 1766.

SEGARRA, E. *Los Gremios*. Imprenta de F. Altés, Barcelona, 1911.

TORRENTS Y MONNER, ANTONIO. *Armonía entre patronos y obreros*. Tipografía de la Casa P. de Caridad, Barcelona, 1894.

VICTORIO I ALSINA, MATILDE. *Catàleg de documentació relativa als oficis de la construcció que es conserven a l'Arxiu Històric de Protocolos (1370–1380)*. Catàleg manuscrit consultable a l'AHPB.

Fonts orals (entrevistes realitzades per l'autor)

Manuel Espiau Espiau, 2 de desembre de 2008.

Ramon Ferrer Canela, 5 de febrer de 2009.

Antonio Pérez Salamero, 27 i 29 d'abril de 2009.

Joan Santaularia, 22 de setembre de 2009.

Néstor Turró, 29 de setembre de 2009.

Ramón Mestre Carulla, 9 de desembre de 2009.

Santiago i Jaime Grau, 15 d'abril de 2010.

Alfonso i Enrique Anguera, 27 de juliol de 2010.

Bibliografia

AMELANG, JAMES S. "*Gent de la Ribera*" i altres assaigs sobre la Barcelona moderna. Eumo Editorial, Vic, 2008.

ÍDEM. *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490–1714*. Ariel, Barcelona, 1986.

AMETLLA, CLAUDI. *Memòries polítiques 1918–1936*. Barcelona, 1979.

ANCHUELO CREGO, ÁLVARO; GARCÍA DÍAZ, MIGUEL ÀNGEL. *La economía edificada sobre arena*. Esic, Madrid, 2009.

ANGUERA CAMA, ENRIQUE. *El corporativismo de la construcción en Barcelona (II)*. Butlletí del Gremi de Constructores d'Obres de Barcelona, n. 7, juliol de 1978.

ANGUITA CANTERO, RICARDO. *Ordenanza y policía urbana. Los orígenes de la reglamentación edificatoria en España (1750–1900)*. Universidad de Granada, 1997.

ARRANZ HERRERO, MANUEL. "Aprentes de la conca de Barberà al sector barcelonès de la construcció (s. XVII–XVIII)", dins DDAA, *Aplec de treballs*, n. 3. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1981, pàg. 253–263.

ÍDEM. *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991.

ÍDEM. *La menestralia de Barcelona al segle XVIII. Els gremis de la construcció*. Proa, Barcelona, 2001.

BALCELLS, ALBERTO. *Crisis económica y agitación social en Cataluña (1930–1936)*. Ariel, Barcelona, 1971.

BARNOSELL, GENÍS. *Orígens del sindicalisme català*. Eumo Editorial, Vic, 1999.

BASSEGODA NONELL, JOAN. *Los maestros de obras de Barcelona*. Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, Barcelona, 1972.

BAUCELLS I REIG, JOSEP. "L'estament dels aprenents dels segles XIII i XIV segons els contractes notarials de Barcelona". *Estudios Históricos y*

- Documentos de los Archivos de Protocolos*, tom VI. Barcelona, 1978, pàg. 85–142.
- BENGOECHEA, SOLEDAD. *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.
- ÍDEM. "Los hombres de la patronal a principios del siglo xx: Luis Ferrer-Vidal, José Sabadell y Félix Graupera". *Historia Social*, n. 48, 2004, pàg. 69–85.
- ÍDEM. "La posición de la patronal", dins de MOLINER PRADA (ed.). *La Semana Trágica de Cataluña*. Barcelona, Nabla Ediciones, 2009, pàg. 199–221.
- BERNAL, A. M.; COLLANTES DE TERÁN, A; GARCÍA-BAQUERO, A. *Sevilla, de los gremios a la industrialización*. Ayuntamiento de Sevilla/ICAS, Sevilla, 2008.
- BONNASSIE, PIERRE. *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo xv*. CSIC, Barcelona, 1975.
- BORJA, JORDI. *Llums i ombres de l'urbanisme de Barcelona*. Empúries, Barcelona, 2010.
- BOVÉ, SALVADOR. *Institucions de Catalunya*. La Catalana, Barcelona.
- CABANA, FRANCESC. *La burguesia catalana. Una aproximació històrica*. Proa, Barcelona, 1997.
- ÍDEM. *La cultura de la cobdícia. Les claus de la crisi econòmica a Catalunya*. Pòrtic, Barcelona, 2009.
- CARBONELL I BUADES, MARIÀ. "De Marc Safont a Antoni Carbonell: la pervivència de la arquitectura gòtica en Catalunya". *Artigrama*, n. 23, 2008, pàg. 97–148.
- ÍDEM. "Marc Safont (ca. 1385–1458) en l'arquitectura barcelonina del segle xv. Documents per a un esbós biogràfic". *Estudis Històrics i Documents de l'Arxiu de Protocols*, vol. XXI, pàg. 181–225.
- CARRERA PUJAL, JAIME. *Aspectos de la vida gremial barcelonesa en los siglos XVIII y XIX*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1949.
- CARRERAS, ALBERT; GUTIÉRREZ, MIQUEL. (ed.). *Doctor Jordi Nadal: la industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*. Universitat de Barcelona, 1999.
- CASANOVA, JULIÁN. *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España*. Crítica, Barcelona, 2010 (1a edició, 1997).
- CASTELLS DURÁN, ANTONI. *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936–1939*. Editorial Hacer, Barcelona, 1993.
- CASTILLO, SANTIAGO. *Historia de la UGT: un sindicalismo consciente, 1873–1914*. Siglo XXI, Madrid, 2008.
- CLARAMUNT, SALVADOR. "Prosperitat del món urbà entre el 1200 i el 1350: patriciat i artesanat", dins de DDAA. *Història de Catalunya*, vol. V. Salvat, Barcelona, 1998, pàg. 655–668.
- COLDSTREAM, NICOLA. *Constructores y escultores*. Akal, Madrid, 1998.
- CÓMEZ RAMOS, RAFAEL. *Los constructores de la España medieval*. Universidad de Sevilla, 2006.
- CORTADA I COLOMER, LLUÍS. *Estructuras territoriales, urbanisme i arquitectura poliorcètics a la Catalunya preindustrial*, vol. 2. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1998.
- CORTEGUERA, LUIS R. *Per al bé comú. La política popular a Barcelona, 1580–1640*. Eumo Editorial, Vic, 2005.
- CRESPO DELGADO, DANIEL. "Lecturas y lectores en la España de la Ilustración. El caso de la literatura artística". *Cuadernos de Historia Moderna*, n. 32, 2007, pàg. 31–60.
- CUBELLES I BONET, ALBERT. "Poder públic i llançament urbanístic en el segle xiv". *Quaderns d'Història*, n. 8, Barcelona, 2003, pàg. 35–64.
- DARNA GALOBART, LETICIA. *Emblemas de gremios y cofradías en la ciudad de Barcelona. Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía*, vol VI. Barcelona, 2000–2001.
- DDAA. *100 anys de construcció, 100 anys del gremi de constructors*. Gremi de Constructors d'Obres de Barcelona i Comarques, 1992.
- DDAA. *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. VI. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989.
- DDAA. "Historia política 1939-2000". *Historia de España*, dirigida per Alfredo Alvar Ezquerro, vol. XVIII. Istmo, Madrid, 2001.

- DE DIEGO VELASCO, TERESA. "Los gremios granadinos a través de sus ordenanzas". *España Medieval*, tom V, 1986, pàg. 313–323.
- DE DÉU PRATS, JOAN. *Llegendes de Barcelona*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2007.
- DÍEZ, XAVIER. *Venjança de classe. Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936*. Virus editorial, Barcelona, 2010.
- DOMÈNECH I CASADEVALL, GEMMA. *Els oficis de la construcció a Girona, 1419–1833*. Institut d'Estudis Gironins, 2001.
- DURAN I SANPERE, AGUSTÍ. *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*. Curial, Barcelona, 1975.
- EALHAM, CHRIS. *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898–1937*. Alianza, Barcelona, 2005.
- EQUIPO DE ANÁLISIS LABORALES. *Los trabajadores de la construcción frente a la crisis*. Dopesa, Barcelona, 1977.
- ESTANYOL BARDERA, VICENÇ. *El pactisme en guerra*. Fundació Vives i Casajuana, Barcelona, 1999.
- EXPÓSITO SEBASTIÁN, MANUEL. "El gremio de albañiles de Zaragoza (1775–1806)". *Artigrama*, n. 2, 1985, pàg. 161–176.
- FERNÁNDEZ, ROBERTO. *La España de la Ilustración*. Anaya, Madrid, 2009.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, JAVIER; FUENTES, JUAN FRANCISCO (dir.). *Diccionario político y social del siglo xx español*. Alianza Editorial, Madrid, 2008.
- FERRER BENIMELI, JOSÉ A. *La masonería*. Eudema, Madrid, 1994.
- FLORENSA I SOLER, NÚRIA. *El Consell de Cent. Barcelona a la guerra dels Segadors*. Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, 1996.
- FOSSIER, ROBERT. *Gente de la Edad Media*. Taurus, Madrid, 2007.
- FREITAG, ROBERT. "La protección real de los gremios en el siglo xiv y los tintoreros de Perpiñán", dins de DDAA. *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II. València, 1970, pàg. 141–162.
- FRUGONI, CHIARA. *Botones, bancos, brújulas y otros inventos de la Edad Media*. Paidós, Barcelona, 2008.
- GARCÍA DELGADO, JOSÉ LUIS; JIMÉNEZ, JUAN CARLOS. *Un siglo de España. La economía*. Marcial Pons, Madrid, 2001.
- GARCÍA ESPUCHE, ALBERT. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550–1640*. Alianza Editorial, Madrid, 1998.
- ÍDEM. *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652–1714)*. Eumo Editorial, Vic, 2005.
- ÍDEM. *La ciutat del Born*. Ajuntament de Barcelona, 2009.
- GENOVÈS, M. DOLORS. *Les barcelones de Porcioles. Un abecedari*. Proa, Barcelona, 2005.
- GONZÁLEZ ARCE, JOSÉ DAMIÁN. "La cofradía laboral como precedente del gremio. Los mercaderes de Toledo durante el reinado de los Reyes Católicos". *España Medieval*, vol. 31, 2008, pàg. 177–216.
- GONZÁLEZ ARCE, JOSÉ DAMIÁN. "Las corporaciones laborales como órganos de previsión social. Castilla, siglos xii–xv". IX Congreso de Historia Económica. Sesión "De la beneficencia al estado del bienestar". Consultable a www.um.es/ixcongresoaehe
- GORT I JUANPERE, EZEQUIEL. *L'antic gremi dels mestres de cases de Reus*. Gremi de la Construcció del Baix Camp, Reus, 1985.
- KAPLAN, TEMMA. *Ciudad roja, periodo azul. Los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888–1939)*. Península, Barcelona, 2003.
- LE GOFF, JACQUES. *Una larga Edad Media*. Paidós, Barcelona, 2008.
- LE GOFF, JACQUES; SCHMITT, JEAN-CLAUDE (ed.). *Diccionario razonado del occidente medieval*. Madrid, Akal, 2003.
- LÓPEZ, VICTORIA; NIETO, JOSÉ A. (ed.). *El trabajo en la encrucijada. Artesanos urbanos en la Europa de la Edad Moderna*. Los Libros de la Catarata, Madrid, 1996.
- LLEONART, PERE. *Les constructores catalanes i la crisi financera i immobiliària*. Gremi de Constructores, Barcelona, 18 de novembre de 2008.
- LLORDÉN MIÑAMBRES, MOISÉS. "La política de vivienda del régimen franquista: nacimiento y despegue de los grandes constructores y promotores inmobiliarios en España", dins de SÁNCHEZ RECIO, GLICE-

- RIO; TASCÓN FERNÁNDEZ, JULIO (ed.). *Los empresarios de Franco*. Crítica, Barcelona, 2003, pàg. 145–169.
- LLUCH, ERNEST. *El pensament econòmic a Catalunya (1760–1840)*. Edicions 62, Barcelona, 2009.
- MADURELL I MARIMON, JOSEP M. *Les ordinacions de l'ofici de mestres de cases de Barcelona*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, n. 509, octubre de 1937, pàg. 231–238.
- MÀRIA I SERRANO, MAGDALENA. *Religió, societat y arquitectura: las Iglesias parroquiales en Cataluña (1563–1621)*. Tesi doctoral. Departament de Composició Arquitectònica. Universitat Politècnica de Catalunya, 1994.
- MARTÍN SECO, JUAN FRANCISCO. *La trastienda de la crisis*. Península, Barcelona, 2010.
- MASSANA, CARMÉ. *Indústria, ciutat i propietat*. Curial, Barcelona, 1985.
- MERCADER I RIBA, JOAN. *Felip V i Catalunya*. Edicions 62, Barcelona, 1985.
- MOLAS RIBALTA, PEDRO. *Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*. Confederación Española de Cajas de Ahorros, Madrid, 1970.
- MOLAS RIBALTA, PERE. "Reflexions sobre la societat barcelonesa del segle XVIII". *Quaderns d'Història*, n. 7, Barcelona, 2002, pàg. 51–69.
- MONTANER I MARTORELL, JOSEP MARIA. *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714–1859)*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1990.
- MOREU-REY, ENRIC. *Revolució a Barcelona el 1789*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1967.
- NAVARRO ESPINACH, GERMÁN. "La industria de la construcción en los países de la Corona de Aragón (siglos XIII–XVI)", dins de CAVACIOCCHI, SIMONETTA (ed.). *L'edilizia prima della rivoluzione industriale secc. XIII–XVIII*. Istituto Internazionale di Storia Economica "F. Datini", pàg. 167–208.
- PERELLÓ FERRER, ANTÒNIA MARIA. *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.
- PÉREZ SAMPER, MARÍA DE LOS ÁNGELES. *Barcelona, Corte. La visita de Carlos IV en 1802*. Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1973.
- ÍDEM. «El Rey y la Ciudad: la entrada real de Carlos I en Barcelona» *Studia historica. Historia moderna*, n. 6, 1988, pàg. 439–448.
- PORCEL BEDMAR, MATILDE. "Regulación del oficio constructivo en Barcelona a finales de la Edad Media", dins de DDAA. *Actas del Tercer Congreso de Historia de la Construcción*. Sevilla, 2000, pàg. 869–877.
- ÍDEM. "Reaprovechamiento de materiales de construcción en la Barcelona gótica". *Quaderns d'Història*, n. 5, Barcelona, 2001, pàg. 9–18.
- PUIIG SANCHIS, ISIDRE. "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: els Biscarri". *Urtx*, n. 16, 2003, pàg. 166–214.
- RAUFAST CHICO, MIGUEL. "E vinqueren los officis e confraries ab llurs entremeses e balls. Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval, a partir del estudio de las ceremonias de entrada real". *Anuario de Estudios Medievales*, n. 36/2, juliol–desembre de 2006, pàg. 651–686.
- RIART, FRANCESC; HERNÁNDEZ, F. XAVIER; RUBIO, XAVIER. *La Corona de Barcelona (1705–1714)*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2010.
- RIVERA, ANTONIO; ORTIZ DE ORRUÑO, JOSÉ MARIA; UGARTE, JAVIER (ed.). *Movimientos sociales en la España contemporánea*. Abada Editores, Madrid, 2008.
- ROMERO MARÍN, JUANJO. *La construcción de la cultura del oficio durante la industrialización. Barcelona, 1814–1860*. Universitat de Barcelona/Icaria Editorial, Barcelona, 2005.
- ROSELL COLOMINA, JAUME. *La construcció en l'arquitectura de Barcelona a finals del segle XVIII*. Tesi doctoral. Universitat Politècnica de Catalunya, setembre de 1996.
- ROURA I AULINAS, LLUÍS. *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*. Eumo, Vic, 2006.
- SAGARRA, JOSEP L. *Papers d'un advocat*. Proa, Barcelona, 1996.

- SALICRÚ I LLUCH, ROSER. "Slaves in the Professional and Family Life of Craftsmen in the Late Middle Ages", dins de CAVACIOCCHI, SIMONETTA (ed.). *La famiglia nell'economia europea secoli XIII–XVIII/ The Economic Role of the Family in the European Economy from the 13th to the 18th Centuries*. Florència: Firenze University Press, 2009, pàg. 325–342.
- SANJUST I LATORRE, CRISTINA. *L'obra del reial monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI*. Tesi doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona, desembre de 2008.
- SEGURA GRAIÑO, CRISTINA. "¿Previsión social en la Edad Media?", dins de CASTILLO, SANTIAGO; RUZafa, RAFAEL (coord.). *La previsión social en la Historia*. Siglo XXI, Madrid, 2009, pàg. 21–33.
- SELLÉS I QUINTANA, MAGDA. *El Foment del Treball Nacional 1914–1923*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.
- SERRALLONGA URQUIDI, JOAN; MARTÍN RAMOS, JOSEP LLUÍS. *Condicions materials i resposta obrera a la Catalunya Contemporània*. Associació Cultural Gombáu de Besora, Barcelona, 1992.
- SIMON I TARRÉS, ANTONI. "La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització". *Manuscrits*, n. 10, gener de 1992, pàg. 217–258.
- SOBREQUÉS I VIDAL, SANTIAGO; SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. *La guerra civil catalana del segle XV*, vol. II. Edicions 62, Barcelona, 1973.
- SOTO CARMONA, ÀLVARO. *El trabajo industrial en la España contemporánea (1874–1936)*. Anthropos, Barcelona, 1989.
- SOUTO KUSTRÍN, SANDRA. *¿Madrid? ¿Qué hace Madrid? Movimiento revolucionario y acción colectiva (1933–1936)*. Siglo XXI, Madrid, 2004.
- TAFUNELL I SAMBOLA, XAVIER. *La construcció de la Barcelona moderna. La indústria del habitatge entre 1854 i 1897*. Ajuntament de Barcelona, 1994.
- TATJER, MERCEDES. *Burgueses, inquilinos y rentistas*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1988.
- TERÁN BONILLA, JOSÉ ANTONIO. "Los gremios de albañiles en España y Nueva España". *Imafrontera*, n. 12–13, 1998, pàg. 341–356.
- TINTÓ I SALA, MARGARITA. *La història del gremi de serrallers i ferrers de Barcelona*. Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona, 1980.
- TORRES SANS, XAVIER. "Los sin papeles y los otros. Inmigraciones francesas en Cataluña (siglos XVI–XVII)", dins de DDAA. *Procesos migratorios, economía y personas*. Caja Rural Intermediterránea, Almería, 2002, pàg. 347–361.
- VICENS I VIVES, JAUME. *Els Trastàmars (segle XV)*. Vicens-Vives, Barcelona, 1988.
- VILALTA, MARÍA JOSÉ. «L'esplendor corporatiu en les ciutats catalanes del segle XVI. L'exemple de Lleida» *Pedralbes*, n. 23, 2003, p. 497–512.
- VILAR, PIERRE. *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Curial, Barcelona, 1973.
- ÍDEM. *Crecimiento y desarrollo*. Crítica, Barcelona, 2001.
- VINYOLES I VIDAL, TERESA-MARIA. *La vida quotidiana en Barcelona vers 1400*. Fundació Salvador Vives Casajua, Barcelona, 1985.
- VIRÓS I PUJOLÀ, LLUÍS (ed.). *Organització del treball preindustrial: Confraries i oficis*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.
- YSÀS, PERE. "Los empresarios catalanes en el primer franquismo", dins de SÁNCHEZ RECIO, GLICERIO; TASCÓN FERNÁNDEZ, JULIO (ed.), *Los empresarios de Franco*. Crítica, Barcelona, 2003, pàg. 225–236.